

آذری

آل دیلی وادیاتی

فصلنامه (بین المللی) ترکی-فارسی، فرهنگی، اجتماعی، ادبی و هنری شماره: ۶ سال دوم زمستان ۱۳۸۳

پروین اعتصامی

آزری

شماره ۶ زمستان ۱۳۸۳

فصلنامه (بین‌المللی) به زبان ترکی و فارسی
مجله فرهنگی - اجتماعی - ادبی - هنری
شماره ثبت: ۱۲۴/۳۸۳۸

صاحب امتیاز و مدیر مسئول: بهزاد بهزادی
مدیر داخلی: حشمت حافظی
مدیر اجرایی: حسن ریاضی (ابلدیریم)

ویراستار: فریدون محمدی
حروف نگار: کاوس نصیری
با همکاری هنری: لاجین اسماعیلی - وقار فرشلاف
صفحه‌آرا: ناهید نقی‌زاده
چاپ و اجرا: چاپ و تصویر، نشر نخستین
بهای تک‌فروشی: ۱۲۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، سعادت آباد، میدان کاج، چهارراه شهرداری، ساختمان اداری - تجاری سرو، طبقه ۷، واحد ۲، دفتر وکالت بهزاد بهزادی. کدپستی: ۱۹۹۷۸۵۵۳۴

تلفن: ۲۰۹۴۹۰۰

فاکس: ۲۳۵۲۲۶۷

پست الکترونیکی: Azari_Eldili@yahoo.com

مجله در حک و اصلاح مقالات وارده آزاد است.

۴		سس - یازئ
۵	بهزاد بهزادی	دگرگونی های امیدآفرین...
۷	عزیز محسنی	کنچمیش آذربایجان قادین لاری و...
۱۶	کند اوشاغئ	دپه نک ایله دئموکراسی!
۱۸	صمد وورغون	یاندیریلان کیتابلار
۱۹	م. امین مؤید	هیند ادبیئاتیندان
۲۱	عمران صلاحی	بیردن - بیره
۲۳	دکتر حسین محمدزاده صدیق	پدیدآورنده ی دیوان لغات الترک
۳۳	آلاؤ - آی بک	شعر
۳۵	مرتضی مجدفر	آدسیزین آدقونما گونؤ
۴۰		از اسناد تاریخی
۴۵	دوکتور فیروز رفاهی	آذربایجان ادبی دلی گونئی آذربایجان دا
۵۰	پروین اعتصامی - شمس کسمایی - حمیدآرش آزاد	شعر
۵۲	ائل اوغلو	خودوش (۴)
۵۸	نیگار رفی بیلی	فیئرچا
۶۲	عزیزه اثرتن برگن	قورئو بابا
۶۷	ح. ریاضی	حشمت خانئیم حافظی ایله مؤصاحیه
۷۰	نسیم خانئیم - سحر خانئیم	شعر
۷۲	حسن ایلدیریم	آنا آخما توتوا
۷۹	همت شهبازی	هادی قاراچائی شعرینده حیماسی لیک
۸۶	فریبا وفی	خدای
۹۱	رامین جهانگیرزاده - کیان خیای	شعر
۹۳	مجید رضا زاد عموزین الدینی	تبریز از شهرهای باستانی جهان
۹۷	قوجامان مؤعلیم	قانلی خیل
۱۰۲	عزیز نسین	تاختالی کؤیدن مکتوبلار
۱۰۹	پروفئسور دوکتور اسد یعقوبیان	شاماخی آکادئمیتاسی
۱۱۲	مجید تیموری فر	اوستاد شاطریان ایله مؤصاحیه
۱۲۱	م. قره داغلی	بهمن وطن اوغلو حیثات لا ویدالاشدی...
۱۲۲		فرهاد و آیریلیق ماهئی سئ
۱۲۵	ای. ولی یئو	هر شئی بیلن آدامین داستانی
۱۲۸	یوسف فرزانه	یتنی کیتابلارین سیناهیسی

ننگ باد بر:

- نشخوارکنندگان پس مانده‌های بیات افتراهای کمیته‌ی بدامن
اینتلجنت سرویس انگلستان و پایگاه سیا به کارگردانی کرومیت
روزولت درباره‌ی نهضت دموکراتیک - ملی آذربایجان.

ننگ باد بر:

- جعل‌کنندگان حقایق تاریخی با پیشداوری مغرضانه و انتشار
«اسناد مجعول» به دخالت امپریالیست‌های آمریکا و مستشاران
نظامی آنها و ایادی استعمار انگلستان سرپوش گذاشته و
نسل‌کشی و جنایات پسر رضاخان و قوام‌السلطنه را
«نجات ملی!» قلمداد می‌کنند.

سس- یازی

آنا دیلیمیزین یازیللی سۆزلرینی دۆزگۆن اوخوماق مقصدیله، اونون طلباتینا اوڭغون اولاراق درگیمیزده ایشله دیلن سس- یازی قایدالارینا اؤتری بیر باخیش و آندیرما:

سسلی حرفلر

آ- ا	A	آتا
ا-ه-ه	Ə	اده، ننه
ئ-ی-ء	E	ائت، سترچه، دیء
و	U	اوزاق، قوم
ۆ	Ü	اوزۆم
ۆ	O	اوتاق، تۆپ
ؤ	Ö	اؤلۆ، گۆز
ی-ی	İ	ایراق، بیر، دیری
ی-ئ	I	قیفیل، قاپی، بیچاق

قتیدلر

- سس سیز حرفلر فارسی دا ایشله نن حرفلر دیر، آنجاق، وئاو، یای، بئله یازیلیئر: و، ی- / ی، وئا، یاغ، یای.
- یالنیئر عربجه کلمه لرده ایشله نن حرفلر (ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع)، آذربایجانجا، فارسجا کؤکلۆ سۆزلرده ایشله نمیر.
- آئینما سۆزلر ده، آنادیلیمیزده دئییلدیئی کیمی یازیلیئر: انسان یؤخ اینسان، محکم یؤخ مؤحکم، کلید یؤخ کیلید... بلبل یؤخ بۆلبۆل، صبر یؤخ صبیر...
- آذربایجانجادا ساکین حرف، کلمه نین باشلانغیجیندا گلمز. کلمه نین بیرینجی هنجاسیندا فتحه علامتی یازیلمایاجاق. نهنه یؤخ ننه، ده وه یؤخ دوه.

دگرگونی‌های امیدآفرین در عرصه‌ی ادبیات و زبان آذربایجانی

آزادی نسبی پس از انقلاب اسلامی موجب افزایش مطبوعات و کتب منتشره به زبان آذربایجانی گردید. ثمره‌ی آن تشویق و جلب روزافزون خوانندگان و زمینه‌ی مساعد برای نشر آثار شعرا و نویسندگان و مترجمین گردید.

بررسی اجمالی از دگرگونی‌هایی که در نتیجه این جنبش در زبان و ادبیات آذربایجان حاصل گردیده، نشان‌دهنده‌ی پیشرفت چشمگیر در زمینه‌ی زبان و ادبیات آذربایجانی است. جمع‌بندی اجمالی آن را به شرح زیر می‌توان ارائه داد:

۱- افزایش روزافزون خوانندگان متون آذربایجانی.

۲- تشکیل انجمن‌های ادبی و کلاس‌های آموزش زبان و ادبیات آذربایجانی از طرف علاقمندان و آشنایی تعداد کثیری به ظرایف زبان قانونمند و غنی مادری.

۳- انتشار آثار شعرا و نویسندگان در زمینه‌های مختلف ادبی و زبان‌شناسی به زبان آذربایجانی، تشویق ترجمه‌ی متون ادبی به زبان آذربایجانی و آشنایی با ادبیات پیشرفته‌ی آذربایجان، نویسندگان و پژوهشگران آذربایجان شمالی از طریق نقل آثار آنها به الفبای عربی-آذربایجانی.

۴- دگرگونی‌های قابل بررسی در شکل و محتوای آثار شعرا، آغاز نقد ادبی. شعر ما از روش تقلیدی به تدریج خارج می‌شود و مضامین و صنایع شعری نوین در اشکال مختلف سبک‌های شعری رو به پیشرفت است.

۵- تحصیلات نویسندگان ما به زبان فارسی بوده و بیشترین منابع مطالعه‌ی آنها نیز به زبان فارسی است؛ بنابراین نوشته‌های آذربایجانی آنها تحت تأثیر سوابق ذهنی قرار می‌گرفت و چنین به نظر می‌آمد که فارسی می‌اندیشند و به ترکی می‌نویسند.

اما گسترش مطبوعات به زبان آذربایجانی تأثیر چشمگیری در رعایت قواعد جمله‌بندی و نحوی به زبان آذربایجانی گذاشته و نوشته‌ها به زبان آذربایجانی روان و ادبی و درست‌نویسی گرایش پیدا کرده است.

۶- کثرت استعمال واژه‌های وارده در ادبیات کلاسیک و تا چند سال پیش مشهود بود. در سنوات اخیر جانشینی واژه‌های آذربایجانی مرسوم گردیده است.

کاربرد سنجیده‌ی واژه‌های ترکی به جای لغات وارده راه تکامل دراز مدتی است که پیمودن آن آغاز گردیده است. برخلاف نوشته‌های کتبی کلاسیک اکنون ما شاهد اشعار و آثار نثری هستیم که واژه‌های ترکی به کار رفته در آنها اکثریت را تشکیل می‌دهد.

البته این بدان معنی نیست که ما بی‌نیاز از استفاده از لغات دخیل هستیم، اما تسلط شعرا و نویسندگان آذربایجانی به ادبیات آذربایجانی، به تدریج به کار بردن واژه‌های زبان مادری را تسهیل و ایجاب می‌نماید.

یادآوری مکرر چند نکته در این زمینه ضروری است:

- در گزینش واژه‌های ترکی به جای لغات غیرترکی باید دقت کرد و در صورتی که یقین قطعی حاصل نشود باید از لغت دخیل استفاده کرد.

- در مورد استعمال لغات محلی دقت خاص مبذول گردد.

- انتخاب و به کار بردن واژه‌های متروک ترکی، یا ترکی ترکیه و برخی کلمات ناآشنا و یا به معنا و مفهومی مغایر با آنچه که در بین ما مرسوم است و در جمهوری آذربایجان کاربرد دارد، باید پرهیز کرد.

۷- از طریق بهره‌گیری از ادبیات آذربایجان شمالی و ترکی ترکیه اصطلاحات با منشأ زبان‌های اروپایی و یا نامأنوس در زبان ادبی ما تأثیر داشت، اینک از رونق افتاده است.

۸- در نگارش، شاهد رعایت روزافزون اصل «تطابق ملفوظ و مکتوب» و آوانگاری هستیم. نوشتن لغات با منشأ آذربایجانی، به شیوه‌ی آوایی عمومیت یافته و نگارش لغات دخیل مطابق با تلفظ آذربایجانی و با شیوه‌ی آوانگاری گسترش چشمگیری دارد و به مرور گسترده‌تر می‌گردد.

۹- انتشار مقالات، مجلات و کتاب در زمینه‌های علمی و تخصصی در مرحله‌ی آغازین است. یقین است که نویسندگان و متخصصین فن با همت و تلاش ضروری برای پر کردن این خلأ و غنای زبان آذربایجانی کامیاب گردند.

دگرگونی‌های مذکور در ادبیات آذربایجانی مرهون آزادی انتشار مطبوعات به زبان آذری، هشیاری و همت شعرا و نویسندگان ما و تأثیر متقابل بیداری ملی و گسترش و تعمیق ادبیات کتبی بوده و امید است که برای شکوفایی زبان و ادبیات به زبان مادری، کوشش‌های قلم‌بدستان ما قرین موفقیت باشد.

بهزاد بهزادی

کنجمیش آذربایجان قادین لاری

و

چاغداش آذربایجان

آدلیم قادین شاعیر لریندن

• عزیز محسنی

آذربایجان قادین لاری نئین تاریخ بوئو، آزادلیق، عدالت اوغروندا موباریزه لریندن چوخ قیسا صورته آد آپاراق. سنت و شعر عالمینده، آزادلیق و ایجتیماعی عدالت اوغروندا اولمز اثرلر یارادان مهستی، حثیران خانیم، ناتوان اوز حیات یولداشلاری ایله بیرگه، ایستیداد و ظولم علثیهنه موباریزه آپاران نیگار، هجر بیر قورخماز باهادیر پهلوان کیمی آتلازین بثلینده دوشمن لر ایله تن به تن وئوروشلاردا، آغیلا شیغماتان جسارت و شوجاعت گؤسترن بورلا خاتین، بانو چیچک، سئلجان خاتین و باشقالارین گؤستریمک اولار. مشروطیت اینقیلابی عرفه سینده زینب پاشا آدلی رشادتلی، شوجاعتلی آذربایجان قادینی نئین ایران آزادلیق حرکاتی تاریخینده بؤیوک تأثیری اولوب، الده اولان معلوماتا گؤره، بو قورخماز و عدالت سئور قادین باشقا زحمت کش قادین لار ایله تبریزین بازارین باغلاندیریر، حؤکومت اثوین داشا باسدیریر و آنبارلاردا احتیکار اولان بوغدا لاری، مظلوم خالقین زومهارینی داغیدیب، الی بوش، آج، مظلوم اینسانلارین آراسیندا پایلاشیر. بو خالق قیزی نئین رشادت و عدالت سئورلینی باعیث اولور شاعیرلر اونو مدح اتسینلر و ساده اینسانلار اونون آدینا ماهنی قوشسونلار و اونون آدی دیل لرین ازبری اولسون. بئله بیر شعر آغیزدان - آغیزا ایندیته دک دیل لرده گزیر:

حؤکم ائله دی زینب پاشا سیز بازارئ باشین داشا

دیه نه بی باغلاشیم گلیم باتاوا بی باغلاشیم گلیم.

ایندی، موعاصیر ادب، شعر، سنت اوغروندا یوزولمادان، آزادلیق، عدالت، آنالیق حوقوق و صولح یولوندا چالیشان ذهن و قلم لرینی بو یولدا سفربرلیته آلان، نچه گؤرکملی قادیندان آد آپاریریق:

پروین اعتصامی

پروین اعتصامی ایران و آذربایجان خالقې نثین قودرتلی و گورکملی شاعیری ۱۲۸۵-نجی ایل، ایسفند آئی نثین ۲۵-نده تبریز شهرینده حیانا گوز آچیر و ۱۵ فروردین ۱۳۲۰-نجی ایلده ابدی اولاراق حیانا گوز یومور. بو قودرتلی شاعیره میزین بو قیسا عؤمر و نده یازیب یاراتدیغی دیوانی اسلامی اینقیلابدان قاباق یتدی دونه باسیلیب و ۸۵ مین نؤسخه ده یایشیب دیر و خالق اونون اثرلرینی بویوک سئوینج و ماراقلا قارشیلاییب لار. پروین اعتصامی یازیب یاراتدیغی شعرلرینده خالق کوتله لرینی آرزو و دیله ییندن سوز آچیب دیر. او، «ای رنجبر» عونوانلی شعرینده بو زحمت کش انسانلارین بیر تیکه چوره ک اوچون گنجه- گوندوز چالیشدیقلاری و حاقلاری نثین آتاق آلتیندا تاپدالانماسیندان یانیقلی- یانیقلی دانیشیر. قوی شاعیریمیزین اوز دلییندن بو سوزلری انشیدک:

ریختن از بهر نان از چهره آب ای رنجبر
چیست مزدت جز نکوهش یا عتاب ای رنجبر
چند می ترسی ز هر خان و جناب ای رنجبر
وندر آن خون دست و پای کن خضاب ای رنجبر
کی دهد عرض فقیران را جواب ای رنجبر

تا به کی جان کندن اندر آفتاب ای رنجبر
زین همه خواری که بینی ز آفتاب و خاک و باد
از حقوق پایمال خویشتن کن پرسشی
جمله آنان را که چون زالو مکنندت خون بریز
حاکم شرعی که بهر رشوه فتوا می دهد

شاعیر اوزلرینی بیه ن ن لری، لووغالاری و بوتون دونیایا کییر ساتانلاری شیدد تله قامچی لاییر و دتتیر بونلار اینسانلایقدان بیر ایی آپارما ییب لار و بونلار بیر خولو- بوداغی کسینلن آغا جا بنزه تیرلر.

که نه اش پایه و نه بام و در است
شاخه ی عجب را چه برگ و بر است

چون بنایی است پست و خودبینی
خویشتن خواه را چه معرفت است

پروین اعتصامي «بازی زندگي» عۆنۆنلۇ شئعرينده ايشچى مقامينى اۆستۆن توتور. او، دئيير: كارپگره گرک حۆرمت قۇنماق و حق و حقيقت يالئىز بوندان عيبارتدير.

كارگر هر كه هست محترم است هر كسى در ديوار خويش كس است
جز حقيقت هر آنچه مى گويم هاى هووى و بازى اى و هوس است
بو قۇدرتلى شاعيريميز سؤنله دينى بير چۇخ شئعرلرينده دئيير- بۇش- بۇش دانئىشماق
ايله بير يتره چئىخماق اولماز؛ گرک ايشلرده عمل اولسون، گرک اؤزگه لرین اؤنۆنده حتا سولئيمان
كىمى قۇدرتلى شاهلارئين مقاميندا باش ائمه مك.

برو جايى كه جاي چاره سازى است كه ما را از سليمان بى نيازى است
نيفتد با كسى ما را سر و كار كه خود هم توشه داريم و هم انبار
به جاي گرم خود هستيم ايمن ز سرماى دى و تاراج بهممن
كه ما خود خادم خويشيم و مخدوم به حكم كس نمى گريدیم محكوم

پروین اعتصامي، بو حق و حقيقت طرفدارى اولان قۇدرتلى شاعيريميز، ريتاكار حاكيم شرع لرى ايفشا ائدير. اونون نظرينده اؤزلرينى پرهيزگار گۇسترن يالانچى عابيد و زاهيدلر، يۆزلر ايله قۇجا قادينلارئين قانئينى ايچيبلر.

مردم اين محكمه اهريمنند دولت حكام ز غصب و رياست
خون بسى پيرزنان خورده است آن كه به حكم من و تو پارساست
تيره دلان را چه غم از تيرگى است بى خبران را چه خبر از خداست؟
بو آزادليق و عدالت آختاران گوركملى شاعيريميز «زن در ايران» عۆنۆنلۇ شئعرينده بئله
ايفاده-ى كلام ائدير: هئچ كيم بير قادين كيمي قارائليقدا منزىل سالمادى، هئچ كيم بير قادين
كىمى ريتا و ايكي اؤزلؤلۆك معبدنده قوربان كسيلمه دى. قادين، بۆتۆن حيات بؤيو دارغئين
قفس لرده ياتئيب و اورادا جان وئردى.

در قفس مى آرميد و در قفس مى داد جان در گلستان نام از اين مرغ گلستانى نبود
چشم و دل را پرده مى بايست اما از عفاف پوسيده بنيان مسلمانى نبود

پروین اعتصامي بارهده اونون «مست و هشيार» عۆنۆنلۇ شئعريندن بير نئچه بئيت تقديم اولونور كى، اوستاد يحيى شيدا طرفيندن آنا ديلميزه ترجومه ائديلميشدير:

مؤحتسب بير كئفلى گۆردۆ، تتر ياخاسئندان توتوب سؤنله دى كئفلى كى، بو نۇختا دئييل، پالتاردير.
سؤنله دى قاضى حۆضوروندا گشك اقرار قئيل سؤنله دى قاضى مگر بو واختادك بيداردير.
سؤنله دى لازئمدى حد وورسون آئيقلى كئفليشه سؤنله دى بو شهرده كيم بير نفر هؤشتاردير؟

خانئیم شمس کسمایی

خانئیم شمس کسمایی خیابانی نهضتینده آزادلیق، عدالت سنئور و ضیئالی قادینلاردان اولموش و اونون اتوی او زمان تبریز شهرینده عالیم لرین، ضیئالی لارین و آزادلیق سنئور شاعیرلرین محفیلی اولوب، بو اثحساسلی و درین مفکورهلی شاعیریمیز آذربایجان خالقئ نئین قهرمان اوغلو خیابانی نین نهضتی نین خاین جه سینه دارما- دارغئین اندیله نندن سنئورا تهرانا گلیر و بورادا مؤددت لر تکلیکده و سوکوت دا حیثات کئچیریر و ۱۳۴۰-نجی ایلده اوژ دؤنیاسینئ دیشیر. بو آزادلیق سنئور و عدالت خاه، درین دؤشونجهلی شاعیریمیز آزادستان مجله سی نین ۱۲۹۹-نجی ایلده ایکینجی سایشندا تیر آئی نئین ۱۵-نده «فلسفه ی امید» عونوانلی شعرینده فارسجا بئله یازیر:

ما در این پنج روز نوبت خویش	چه بسا کشتزارها دیدیم
نیلک بختانه خوشه ها چیدیم	که ز جان کاشتند مردم پیش
زارعین گذشته ها بودیم	باز ماراست کشت آینده
گاه گیرنده، گاه بخشنده	گاه مظلوم، گاهی درخشنده
و گرچه جمعیم و گه پراکنده	در طبیعت که هست پاینده

گر دمی محو، باز موجودیم

بو موباریز شاعیر «مدار افتخار» آدلی شعرینده بئله سؤیله تیر:

تا تکیه گاه نوع بشر سیم و زر بود هرگز مکن توقع عهد برادری
تا اینکه حق به قوه ندارد برابری غفلت برای ملت مشرق خطر بود
بو گورکملی آذربایجان شاعیری، بؤیوک قودرت و شهامت له دئیر، پول، قیزیل-
گوموش اینسانلارین تکیه گاهی اولسا اوندانسانلارین آراسیندا قارداشلیق و برابرلیک اولایلمز.
او، بؤتون شرق میللت لرینی قفلت یوخوسوندان آیلماغا چاغئیریر.

بو حقیقت آختاران و اینسان سنئور آذربایجان شاعیری، اوژ شانلی ایدئالی اوغروندا ۱۹
یاشیندا چالیشقان، ضیئالی و درین دراکه لی اوغلونو آزادلیق یولوندا الدن و ثریر و بو ضیئالی
جاوان رشت شهرینده ایرتیجاچیلار طرفیندن اولدورولور. ابوالقاسم لاهوتی ایرانئین بؤیوک و
ترقی پرور شاعیری بو باره ده خانئیم کسمایی ته خطاب گؤزل بیر شعر اینشاد ائدیر.

خانئیم کسمایی، ترقی پرور، عدالت سنئور، آزادلیق یولوندا چالیشان درین مفکوره لی بیر
شاعیری ایدی. او، اوچ دیلی، تورکجه، فارسجا و روسجائی یاخشئ بیلیردی. خانئیم کسمایی
ایران دا سربست شعرین بینا و پایه سیننی قویانلاردان دیر. او، گورکملی و مؤترقی شاعیر تقی
رفعت، جعفر خامنه ای و باشقا آذربایجان شاعیرلری ایله تبریزده نشر اولان آزادستان
مجله سی نین ۱۲۹۹-نجو ایل تاریخلی ۲۱-نجی نؤمره سینده بئله یازیر:

«گلستان فکرم
 خراب و پریشان شد افسوس
 چو گل‌های افسرده افکار بکرم
 صفا و طراوت ز کف داده گشتند مایوس»

حمیده رئیس‌زاده
 (سحر)

حمیده خانیم رئیس‌زاده (سحر) تَخْلُوصِلَو ۱۳۳۱-نجی ایلده اردبیل شهرینده دۆنیایا گۆز آچیب، شعر وّ صنت باخیمیندان بویوک ایستعدادا مالیک‌دیر. سحر خانیمین ایندیشه‌دک کیتاب شکیلنده ایکی اثری «ماوی‌لر، یاشیل ماهنی‌لار، آیلئی باخیش»، «بیر دسته تزه گۆنش» گۆن اۆزۆ گۆرۆدۆر. او، هله ایسلامی اینقیلاپیندان قاباق شعر یازماغا باشلامیشدیر. اونون یازیب- یاراتدیغی شعرلر ایستر سبک وّ ایستر مؤوضو باخیمیندان معنالی، گۆزه‌دیرلی‌دیر. او، مۆباریز وّ آزادلیق سئون بیر شاعیردیر. «آند ایچیرم» آدلی سۆیله‌دینی شعرینده او، اوجا سسله نیدا وّ ثریر، بیز قۇیمایاجایق قول‌لاریمیز باغلانسین، گۆل‌لریمیز، چیچک‌لریمیز، بوداق‌لاریمیز قوروسون وّ زیندان‌لارین گۆشه‌لری مسکیمیز اولسون. او آند ایچیر قوّصه وّ کدرلرین دالغانماغینا یول وّ ثریمله‌یه‌جک. قۇرخو وّ دهشت اولکهمیزه کۆلگه‌سینی سالا بیلیمه‌یه‌جک. قوی بو ایستعدادلی وّ قۇدرتلی شاعیرین اؤز دیلیندن بو سۆزلری ائشیدک:

قۇیماریق باغلی قالاقول‌لاریمیز قورويا گۆل- بوتامیز، خول‌لاریمیز
 یتته دوستاق دیینه یول‌لاریمیز باغلانان قول‌لارینا آند ایچیرم،
 کسین یول‌لارینا آند ایچیرم

او بیلیر آزادلیغی الله ائتمک، ایجتیماعی حاقلارا یتیه‌لنمک، اینسان کیمی آزاد حیات سۆرمک، بۆش- بۆشونا اولاسی دئییل، دۆزۆم، قۇدرت لازیم‌دیر. اودور اوجا سسله دئیر: «ساوالان دایاناجاقلی یاشاماق، چتین یولا- یولداش دیله‌ییرم، چتین یولا یولداش».

بو درین انجاسالئی شاعیر، محمدرضا خانئین، قولدور دسته‌لری نین اولکه‌میزده تورتدیکلری قانلی جینایت‌لرینی بۆتۆن وۆجودۆ ایله حیس اندیب، چۆخ یانیقلی، نیسگیل لی و درین معنالی شعرینده بئله فریاد اندیر:

آسئلدی الی مین بۆلۆل بوداقلاردان دارا سؤیله
گۆنش ده طۆلمدن سۆندۆ، اۆزۆ اولدو قارا سؤیله
دئن گلدی ائلیم، یوردوم بو طۆلمدن زارا بۆلۆل
اوجالمیش نالهنی سازدان، دولان، سال داغلارا بۆلۆل
بو درین انجاسالئی شاعیریمیز عیانی صورتده گۆرۆر. اونون دؤغما دیئاریندا دیل‌لر بۆسبۆتۆن کسلیب، آنا یوردو اونا بیر دارغئن قفس اولوب، ایکی اۆزلۆلۆک، یالان هر بیر یانی بۆرۆیۆب، اۆره‌نی اود توتوب آلۆولانیر و بو میصرالار آغزیندان چیخیر. من بئله بیر قفسی، زیندانئ نئیله‌ییرم. بورادا آرزو- دیلکلر زنجیر ایله باغلانیب دیر.

حیاتئ باشدان- باشا دومان- چن بۆرۆیۆب، من بئله بیر قفسی نئیله‌ییرم.

یاشاماق ییغما کسلیب آمان
دیلک اولکه‌سین بۆرۆیۆب دومان
گۆنش اۆسته کۆلگه سالیب یالان
بئله بیر زمانه‌نی نئیله‌ییرم.

خانیم طیه پوراکبر خیای
(نیگار خیای)

خانیم طیه پوراکبر خیای- نیگار تخلصو شاعیریمیز ۱۳۳۹-نجو ایل آذر آئیندا، ساوالان اته‌یینده یئرلشن، کنجیمیش ده خینا و بوگونکۆ مشکین شهر آدلانان شهرده دۆنیا گۆز آچیب دیر. او، ایتیدائی و اورتا مکتبی اۆز دؤغما شهرینده بیتیریب و یۆکسک تحصیلینی مؤختلیف سببلره گۆره یاریمچیق قۇیوب و «برنامهریزی اجتماعی» آدیندا لیسانس آلماغا مؤوفق اولور. او، ۱۳۵۸-نجی ایلده انولنیب و ایکی اوغول صاحیبی دیر. خانیم نیگار آذربایجان شعری و ادبیاتئ ایله، اولمز شاعیریمیز سهندین «سازیمین سۆزۆ» ایله تانیئش اولوبدور. اونون ایندییه‌دک ایکی شعر کیتابی «منیم شعریم» و «کۆلگه‌ده‌کی سس» گۆن اۆزۆ گۆرۆبدۆر. او، بو شعر کیتابلاریندان علاوه دؤقتور غلامسحین ساعدی‌نین «توب» و «به‌یل عزالی‌لاری» کیتابینئ آنادیلمیز، آذربایجان تۆرکجه‌سینه ترجمه اندیب و الده اولان معلوماتا گۆره چاپا حاضیر اولان یئنئ بیر اثری گۆن اۆزۆ گۆرمک عرفه‌سینده‌دیر.

خاننىم نىگار خياوى درىن انىساسلىق قۇدرتلى شاعىرلىرىمىزدىن دىر. ئۇ، عدالت پىرۇز، آزادلىق سۆزى دىن مەككۇرەلى بىر سىتكار دىر. ئۇ، جەمئىيەتتە قانۇنلارنى ھاق سىزلىغىنى، مەھرۇمىيىتىنى، تاپىدالاندىغىنىنى ۋە ئاقىلار ئلتىنىدا اذىلدىنىنى گۇرۇر ۋە بۇيۇك بىر قۇدرتلىك دىئىر، قانۇن دا اىنسان دىر، ھەر بىر اىنساننىڭ اىنسان كىمى ئاشامانغا ھاقىقى ئار:

«بۇراخىن ئاشاتىم بۇ قارا نىقى...»

يۇرغۇن - يۇرغۇن تۇتۇشۇمە ئىم.

بۇتۇنما قۇتۇلان ھىيات پائىمى،

بۇراخىن ئاشىدىم، اىچىمدە بۇغۇلان ھى - ھارائىمى.

بۇراخىن!

ئۇ، ھىقىقىتى ئالتىز دۇغۇرلۇق يۇلۇندا مۇبارىزە ائىمكىدە بىلىر. بۇ انىساسلىق ۋە ھاق - ھىقىقت آختاران شاعىرە گۇرە، گىرەك گۇزلىرى ئۇمما ئاق ۋە ئارلىغىمىزى دىرلەر ۋە كىدرلەر اىچىندە چىنىتىمەنە اىجازە ۋە ئىرمە ئىك.

«بۇدۇر، آغۇر ئايناقلارى سىس سىز جە اىچىنى چولغا ئىر،

گۇز ئۇنۇندە چىنىنە ئىر سىنى خىمىر - خىمىر.

ھارادا ئۇتۇر مۇسان؟

گۇزلىرىنى ئۇمما!

ئاشىل ئارلىغىنىنى

سارى دىرلەر گۇمما!

بۇدۇر دۇغۇر، بۇدۇر سۇرغۇ».

بۇ ھىساس شاعىرىمىز ئۇز قانۇنلىق قۇدرتىنە بۇتۇن ۋە ئۇجۇدىلە اىنانىر. ئۇ، بىلىر قۇدرتلى قانادلار مالىك دىر. ائەلە بىر زامان چاتاق، قانۇن، بۇ فەداكار اىنسان، ئاساقلىق لاردان خىلاص ئۇلاچاق. ئۇ، دىن بىر اىناملار بۇ سۇزە اىنانىر. ھارائى چكىر، گىرەك قەمە، كىدرە قانۇنلارماق. سۇز ئۇخىدۇر كى، دارغىن قىس لردە آغىر ۋە دۇزۇلمىز شىرايطدە ئاشانان قانۇننىڭ ئۆرەنى، آردى كىسىلمەن داىمن داشىب چاخناشاچاق دىر ۋە ئۇنۇن ئاراتىغى شىرلەر سۇلسا دا، ئۇلۇلو ئۆرەنى ھىچ زامان سۇلما ئاقچاق. دۇغما دىلىنىن دانىلماغى، ئاساقلىغى ئۇنۇن مۇھىم اىرادە سىنى سارسىدا بىلمەنە جىكىدىر. «دۇغۇش» ئۇنۇنلى سىرست شىرىندە بۇ مۇبارىز شاعىر ئەلە سۇنلە ئىر:

«... دانىلماش دىلىمى، دىندىر ئۇلما دى، ئۇلما دى

دۇشۇنچەم، باشىما قاخىنىچ ئۇلدۇ، قاپاز، قاپاز

دۇم زىمى لردە ئۇزۇمۇ بىجىرتىدىم.

سۇسۇز جۇجىرتىدىم».

اکرم علی محمدی مراغی
(نسیم)

اکرم علی محمدی مراغی «نسیم» تخلصلو شاعیریمیز ۱۳۱۷-اینجی ایلده ماراغا شهرینده حیانا گؤز آچدی. او، اورتا مکتبی ماراغا دا بیتیرندن سونرا ائولئیب و ۱۳۳۷-نجی ایلده تهران دا اؤز تحصیلینه داوام وئریب، حوقوق-ی سیناسی ریشته سینده لیسانس آلدی. اونون فارسجا و آذربایجان تورکجه سینده یازیب- یاراتدیغی شعرلری بعضی درگی و نشریه لرده چاپ اولوبدور. بو شاعیرین بؤیوک بیر دیوانی چاپا حاضر دیر. آنجاق تاسوفلر اولسون کی، ایندیته دک گون اوزو گورمه میشدیر.

نسیم خانیمین شعرلرینده عدالت سنورلیک، آزادلیق پروژلیک، دؤیوش و موحاریبه یه نیفرت و دوغما یوردونا محبت و سنوگی اوزونو گؤستریر. او، ایسته ییر باغلی قاپی لار بوتون آچیلشین، دان یتری سوکولسون، اینسانلار آیدین و ایشیقلی بیر سحره قووشسونلار:

«گل آچاق پنجره نی قالماسین باغلی قاپی»

گتیرسین دان اولدوزو ایشیق دؤنلو سحری.

دؤنیامیزدا قالماسین دؤیوش لردن بیر اثر

گتیرسین نسیم بیزه یتنه آیدین سحری».

باشقا بیر شعرینده بو احساسلی شاعیر دؤنیادا بومبالارین بشرین حیاتیئینی هده لمه سیندن و داش اؤره کلی اینسانلارین قداره سیندن قان آخماغینی تصویر ائدیر. شاعیر بو وضعیتی بوتون وارلیغی ایله حیس ائدیر. او، دؤنیائی دومان باسمیش، چن اورتوموش و قارانلیق بیر شکیلده گؤرور، آنجاق اونون آرزو و دیله نی بودور کی، بو آغیر شرایطده یاشاماغا سون قویولسون.

«درره لر باغریندا یاتمیش بومبالار دؤنیاسی دیر»

داش اؤره کلی دیولرین قداره سیندن قان دامیر.

دؤنیائی آلمیش دومان، خوش گؤنلره یوخدور گومان

سینه لرده قورقوشونلار یاره سیندن قان دامیر.

آرزوموزدور بیر ده گل سین یاز گۆل آچشین باغچا- باغ
یازما تاق هنج یترده، قم دیواره سیندن قان دامیر».
بو وطن پرور شاعیر، «وطنیمه وورغونام» شعرینده اۆره ک سۆزلرینی بئله ایفاده

اندیر:

«من وورغونام آنا یوردون آی- اولدوزلو سماشینا
شلاله لی اۆره کلرین صداقتلی دؤعاسینا.
من قوربانام اود یوردونون ایفتیخارلی تاریخینه
گاه گونشلی، گاه بولودلو، گاه قوبارلی تاریخینه».

قایناقلا

- ۱- از صبا تا نیما ۲- دیوان خانم پروین اعتصامی، چاپ میثم ۳- روزنامه مهد
- آزادی- شعر استاد یحیی شیدا ۴- مایلر و یاشیل ماهنی، ح.ر. سحر ۵- ادبیات
- اوجاغی، ایکینجی جیلد، یحیی شیدا ۶- منیم شعریم - کؤلگه ده کی سس، نیگار
- خیایوی.

مارس آئی نیئن سگیزی بیئن - ال خالق قادینلار کونؤ
مؤبارک اولسون

دېنەنەك

ايىلە

دئموكراسى!

كىندە زوغال آغاچىندىن، قۇلتوقدان چىخما، ياخشى بىر دېنەنەيىم ۋار ايدى. ياغلايىپ، تىدىر دامىندا نۆفۈتە قۇيىموشدوم. ھېس باسىپ قىزارمىشىدى. قارداش قارداشا آمانات ۋىترمىدى. ايكى گۈز ايسەتىردى تاماشا ائلەيە. قۇنشو كىندە - زادا قۇناق گىندە گۈتۈرۈردۈم، باخانىن آغزى آچىق قالىردى. آلاھ سىزى ايناندىرسىن، داۋادا بىرنۆۋەتلىك ۋىترىدى. كىندىن چىخاندا اۋپدۈم، قۇندوم قىراغا، جانىمىدان جان آيرىلدى. ايكى گۈزۈمۈ ۋىترمەيە حاضىر ايدىم، آغاچىمى ئۇخ. آما شەردە آغاچ مىنىم نە ايشىمە گلىردى؟ قايتىپ بۆك اۋلوردو. شەردەكى خالق ائىنە دېنەنەك آلمىر، شۆكۈر اۋلسون، داۋا- دۋىۋىش يۇخدور. قورد قوزو ايلە گزىر.

شەردە گىلەسى ايل لىر اۋلدو. آى دۋلاندى، ايل دۋلاندى، زامان كىچدى، يامان كىچدى!... بالا- بالا باشا دۋشۈم كى، آى داد- بىداد، قىريە گۈنۈ سۈنا ۋىترمىشەك، شەردە دېنەنەك كىندىن چۇخ ايشلەيىر، اصليندە بورادا ھىر زاد دېنەنەكلە دۋلانئىر. دۋزۈ چۇخ اۋزۈلمۈشۈدۈم، ايشە باخ، بورا گلىك دىر؟ داغ باشى دىر؟!

سۈنرا گۈردۈم يۇخ جانىم، خالقدى گۈنە يۇخ، ائلە دۋنىادا قايدا- قانۇن بىلە ايمىش! آغاچ اۋلماياندا گۈن كىچمىر. گل گۈر دېنەنەك نە مۇعجۈزەلەر چىخىر. ان گۈزەل ايشل لىر دېنەنەكلە آشىر. مىلن عراق مىللىتى دئموكراسى ايسەتمىر، يا دا بىلە دىئەك كى، آمىرىكا بۈيۈران دئموكراسىنى ايسەتمىر. ايندى ئىئەلك اۋلار؟ آمىرىكا دا بوراخشىن گىتسىن؟! خىتىر، اۋلماز كى، اۋندا بوش- ون/ايلەھى ۋىظىفەسى نىئە اۋلار؟ «دئموكراسى سىزىن، نىفت بىزىم!» نىئە اۋلار؟ بىر ياندىن دا ايسەتمىن يۇخ، بس نىئە اۋلسون؟ ھە... ايندى گلىدىز عىمى دىئەنە! با بىلە دۋتۈن لىرى، دېنەنەك آچار! كىشى نىن اۋغلو، قورقوشوم كىمى اريدىپ تۈكر خالقيىن بۇغازىنا، ايسەتمەن دە تىرۈرىست دىر، يا دا اۋئىندە تىرۈرىست گىزلە دىپ، ياسدۇغى آلتدا آتۇم بۇمباسى ۋاردىر. دۋز آدام آتۇم نىئەلەيىر؟ بىز ايلە ايسرايىل فرق ائلىر، ھامى بىز اۋلماز كى،

ههچ گۆر بیز دۆنیادا بیرینه ساتاشیریق؟! دئمؤکراسی قۆصّه سیندن ده چۆپه دؤنمؤشؤک! ههچ اولوب کی، بیز اۆزؤمۆزه بؤمبا باغلایاق؟! معلوم دور بونلار تئروریست ایشی دیر. بیز چۆخ بیر مدنی شکیلده، اوزاقدان- اوزاغا راکت یاغدیراریق. اونون دا تقصیری تئروریست لرده دیر. اونلار اولماسایدیلار خالق بیز دئنه کیمی اولسایدیلار، ههچ بئله ایش لر اولموردو؟! میللت بیلیمیرلر سه حاق گۆج ایله دیر، سۆزه باخمیرلار، بیزیم گؤناهیمیز نه دیر؟! دۆنیادا یالئیز ایکی قنیر-ی تئروریست یاخشئ مۆسلمان وار، او دا «کرزای» ایله «علاوی» دیر، آلهه ساخلاستین، قئیزیل گۆل کیمی دیرلر، منیم کی، چۆخ خوشوم گلیر، بۆتۆن مۆسلمانلار بئله اولسایدیلار نه وار ایدی کی! آما میللت بۆتۆن تئروریست دیر. اۆزۆنه بؤمبا باغلایان کیم لردن دیر؟ مدنی آدم دا اۆزۆنه بؤمبا باغلار، آدم اۆلدۆره ر؟ راکت - طیاره اولسا گئنه بیر سۆزدۆر. طیاره مدنی سیلاح دیر، طیاره اۆلدۆرن تئروریست اولور. آما بؤمبا پیس دیر، چۆنکی تئروریست سیلاحی دیر.

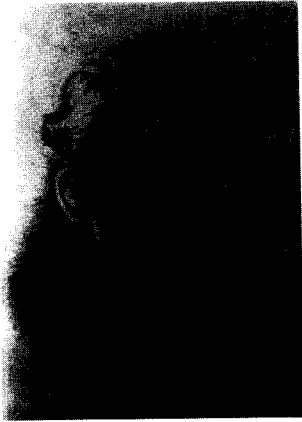
چۆخ گۆزل، للهش طیاره ایله بؤمبانین فرقینی بیلدیم. انلهجه ده دئمؤکراسی ایله تئروریزمین! آما منجه طیاردن ده، بؤمبادان دا گۆزل دئنهک دیر، من گنج باشا دۆشمۆشم. حایف او گۆل کیمی زوغال دئنه نیمی بۆشونا الدن وئرمیشم!

کند اوشاغئ

ساغ اولون قلمداشلار

یازیچی، شاعیرلریمیزی تشویق ائتمک اۆچۆن اونلارین «آذری» درگی سینده یائیلان اثرلرینی یشی دن چاپ ائدن مطبوعاتا «ساغ اول» دئیریک. بو، اونملی بیر مدنی ایش دیر. مطبوعاتدا مرسوم اولدوغو کیمی، قایناغئین یازماغئنی اونوتماماغئ تاپشیریریق.

ساغ اولون

ياندیئرئیلان کیتابلار

(شعریندن پارچالار)

(شاهلیق اوصولی ایداره‌سی‌نین قولدورلاری
آذربایجان دیلینده اولان کیتابلاری و حشمتجه‌سینه
ياندیئرئیلار)

• صمد وورغون

جللادا سنین قالاق- قالاق ياندیئرئیشین کیتابلار
مین کامالین شؤهرتی دیر، مین اؤره‌یین آرزوسو...
بیز کؤچۆرۆک بو دۆنیادان، اونلار قالیر یادیگار،
هر ورقه نقش اولونموش نئچه اینسان دویغوسو.
مین کامالین شؤهرتی دیر، مین اؤره‌یین آرزوسو...
ياندیئرئیشین او کیتابلار آلۆولانسیر... یاخشى: باخ!
او آلۆولار شؤعله چکيب شفق سالیئر ظۆلمته...
شاعیرلرین نجیب روحو مزاریندان قالخاراق،
آلقیش دئییر عشقی بۆیۆک بیر قهرمان میلته
او آلۆولار شؤعله چکيب شفق سالیئر ظۆلمته...
جللادا منیم دیلیمده دیر باقاتیلار، قوشمالار،
دی، اونلاری هئچ دویدمو سنین او داش اؤره‌یین؟
هر گرایلی پرده‌سینده مین آنانین قلبی وار...
هر شیکستم اوولادی دیر بیر مۆقددس دیله‌یین
دی، اونلاری هئچ دویدمو سنین او داش اؤره‌یین؟
سؤیله، سن می خور باخیرسان منیم شعر دیلیمه؟

قوجا شرقین شؤهرتی دیر فضولی نین غزلی!
سن می «تۆرکه‌خر» دئییر سن اولوسوما، ائلیمه؟
داهی لره سۆد وئرمیشدیر آذربایجان گۆزه‌لی...
قوجا شرقین شؤهرتی دیر فضولی نین غزلی!
جللادا يانیب اود اولسا دا، کۆله دۆنمز آرزولار.
طبیعتین آنا قلبی قول دوغمامیش اینسانی!
هر اؤره‌یین اۆز دۆنیاسی بیر سعادت آرزولار،
قانلار ایله یازیلمیشدیر هر آزادلیق داستانی...
طبیعتین آنا قلبی قول دوغمامیش اینسانی!
ازل باشدان دۆشمیم دیر اۆزۆ موردار قارانلیق...
هر تورپاغین اۆز عشقی وار، هر میللتین اۆز
آدی.
کابیناتا دیشمه‌رم شؤهرتی می بیر آنلیق،
منم اوندلار اۆلکه‌سی نین گۆنش دۆنلو اوولادی!
هر تورپاغین اۆز عشقی وار، هر میللتین اۆز
آدی.

• هیند ادیبنا ئیندان :

حنکایه

• گویند پنجابی

چئویرن: م. امین موید

اگر بامایلئ اولسانئیز، یقین دئه لرله دمیر یول کۆرپۆسۆنۆ گۆرۆب سۆنۆز. بو هۆندۆر کۆرپۆ، قریب کۆرلادان شرقی کۆرلایا قدهر اوزانیب دئیر. بو کئیف ماسادا انۆه بنزه ر بیر شئی یۆخدور، لاکین اؤرادا مینلر اینسان یاشاییر. انۆ دئیته، هر کس بیر یئر توتوب، کۆله به اؤخشار بیر زاد قاییریب، اؤرادا خۆره ک بی شیریب یئییب و اوشاق صاحیبی اولوردولار. اونلارین بیر پاراسی دینچی لیکله یاشاییب، بیر عیدده سی ایسه گۆندۆزلر ایش آختارماق اۆچۆن چیخیب گئیدیدیلر. بیر سئراسی دا اوجوز انۆ و سیه لرلی ساتیردیلار. خۆلاصه، اونلار گۆندۆزلی دیرسیز کئچیره ندن سؤنرا، گئجه نی اۆز یاتاق لارینا قاییدیدیلار. گاهدان بیر سی نین یئرینی باشقاسی توتاندا های - کۆی قۆبوب، بۆیۆک مۆجاديله باش وئره ردی. بیر ی ئارالانیب یاخود اولۆردۆسه، اۆ بیر سی ده توتولاردی.

هیندوستانین ایستقلاتیندان قئیرخ ایل کئچسه ده، آنجاق هله ده، کورور - کورور جاماعات انۆسیز، کۆماسیز، ایش سیز و سیرایت اندیجی خسته لیکلرله دئمه لی جهنمده یاشاییرلار. کۆرلا کۆرپۆسۆنۆن بوجاغیندا بیر قاراشین و جاوان قئیز یاشاییردی. رنگی نین قارالیغینا و اۆزۆنۆن چیرکین لیشنه باخمایاراق، جاوان ایدی و جاوانلیق دا جاوانلیق دئیر.

اؤ، اوجا بۆیلۆ و یئتگین بیر قئیز ایدی. سحر تئزدن دوروب، کۆچه لرده و خیابانلاردا یئره تۆکۆلمۆش، تیکه - پارا کاغیذ، پیلستیک، جئریق کیف، کۆهنه پارچا و اسکی پالتارلاری ییغاردی. آخشاما قدهر، کۆهنه کیف ایچری سینه ییغدیغی جینس لری ساتاردی. بئله لیکله هر گۆن اؤن روپیته به یاخین پول الینه گلردی. گۆن اوزونو باشی آغیر ایش ایله قاریشیب و یۆرۆلدوقدا، آخشاملار شام بی شیرمک ایسته مزدی. آنجاق ایکی دنه کچیک گبرده چۆره ک و بیر لیوان چای آلیب، آج لیغینی سۆندۆره رک اوزانیب ایستیراحت انده ردی. ایشه باشلاماق گره بی ایله ساعات دۆردده یوخودان قالخاردی. اؤنا گۆره ده اوزانماق هامان گۆزلرینی یوموب و درین یوخویا گئده ردی و یاخین لیقدا مینلر آدمین دانیشماسی و سس - کۆی لری ندن هنج خبری اولمازدی. اؤ قئیز، بو کۆمادا دۆغولوب بۆی آتسا دا، آتا - اناسیندان بیر شئی ییلمیردی. آنجاق اوشاق ایکن ایشله ییب، چۆخ آغیر چالیشماسی ئادینا گلیردی. بۆتۆن دیری لیشنده، بیر زامان اۆزگه سینه و بیر زامان اۆزۆنه ایشله دیتی اۆچۆن آغیر ایش ایله تانیش اولموشدور و شامینی یئمکله یوخلاردی.

گنجە یارمسی ایدی. بیرسی نین، اوزونه موزاحیم اولدوغونو حیس ائتدی. یوخودان قالغدی، حئیرتله بیر هئیکل لی کیشی گوزدو. اونون، تجاوز اتمکدن اوترور چالیشیب بونو یشره چکیب گتیره سینی باشا دوشدو. فیکیرلشمه نه واخت یوخ ایدی. گوزونو بیر یشره یشغیب، او کیشی نین ایکی قیچی نین آراسیندان بیر تپیک چئیریدی. کیشی آغری دان چشغیریب، یشره یشخیلیدی. اونون ازیلمیش بیتضه لریندن قان پوره له یریدی. قیز قورخودان قاجماغا جان آتدی.

يوخودان آيىلان كيمسەلەرە توققوشا- توققوشا اۋزۇنە يۈل آپىردى. نىچە نىر اۋتاندىقدا، كىشىنى بىر اۋلۇ كىمى قان ايجىندە گورۇپ قىزىن دالىنجا يۈلا دۈشدۈرلەر. قىز كۈرپۈنۈن قىر طرفىندىن كىچىپ «نەرو نارا» يا گىرىپ، كۈزدن ايتدى.

قاچماقدان يۈرۈلمۈشۈدۇ. تۈۋشۈمەنە دۈشمۈشۈدۇ. آخىردا يۈزغون- ارغۈن بىر آغاچىن دىيىندە يۈرە دۈشۈدۇ. ھلە ھاۋا قارائلىق ايدى. يۈزغونلۇغون آلاندان سۈنرا، يۈنە دە قاچماغا باشلايدۇ.

گئجه کشیک پولیسى اؤنو اوغرو حىساب ائدهرک توتدو. قئیز، پولیس الینه دؤشنده باشینا گله جکلری خیتال قووه سی ایله اوژو اوچون مۆجسم ائتدی.

صوبح قیڑا دثیلدی: ایقرار ائت.

او، ساکیت قالدی.

- اقرار ائت، یوخسا دوئیوله جکسن.

يٰٓثَنَّهُ دَهْ قَيْزِ دِينَمَهْدِي.

آنجاڭ اۋنو كۆرلا كۆرپۆسۈندە بىر كىشىنى اۋلدۆرمك ايتىھامى ابلە محكمەتە آپاردىلار. قاضى دە اۋندان اقرار اتمك اىستەدى. قىز داھا اۋزۈنۈ ساخلایا بىلمەترك قىشقئردى:

- چۈنچۇلو پوليس منىم بدنيمدن ايقرار آليتلار، يتنه ده ايقرارا ائحتيتاج وارمى؟! منىم سوزۇم ئۇخدور، هر نه ائتمەلى سىنيز ائىدين. قاضى مۇحكەمە سىنە دئدى: آمما سىنين بير ايش گۇردۇنۇنە كۆرە، پوليس سنى بوراڭا كىتيرىب دىر.

- من كۆچەلەردە زىر- زىبىل يىغارام. من يۇتسۇل بىر ئادامام، كۆرلە كۆرپۇسۇندە تاشايتىرام..
گىجە ئارىسى ئۇ دىن يۇخۇئا گىتىشىدىم، حىس ئاتىدىم، بىرى چاڭئىشىرىنى ئايتىدان سالىتىن. من
ئۇزۇمۇ قۇتارماق دان ئۇتۇ بىر تىپىك ئۇرۇب ئۇ كىشىنى ئايتىدىن سالىدىم. مەنمى گۇناھىم بۇدۇر، فۇق
بۇدۇر؛ بۇ!

قاضى، قىزىن جاوان ئېغىنا باخاراق، اۆرەك ياندۇرۇپ، ئالسىز ئىددى ايل حبس چىكمەتە كۆندۈردى.

• بىردن - بىرە

• عمران صلاحى

ھانسى بىر غۇسۇۋا اينچىتسە روزگار:

باش دندى كى: بدن غۇسۇلرى نىن ھامى سىئىن يىرنە نىئە من دۇشۇنمەلى ىم، باشقا غۇسۇلرىن گۇزلىرى كۇر اولسون، اۇزلىرى گىندىب، اۇزلىرىنە فىكىرلەشسىنلر.
اللىر دندىلر: بىز ايستەيىرىك اۇزۇمۇز اۇچۇن ايشلەيك، باش آغزىنا تىكە قۇتماق ايستەيىرسە، اۇزۇ قۇتسۇن. يا طھارت آلماق ايستەيىر، آلماسىن؛ اۇزۇ بىلر.
آياقلار دندىلركى بىز نىئە بىر غۇمۇر بو يۇغون گۇۋدەنى داشىمالى ىق؟ بو ايشدن جانا گىمىشىك. بو يۇغون گۇۋدە اولماسا، بىز پىللەلرى راحتجاسىنا چىخارىق. داغا راحت قالخارىق؛ اۇرەيىمىز ايستەدىنى يىترە گىلدەرىك.
بىر گۇن اللىر، آياقلار يۇغون گۇۋدەنى يىترە قۇيدولار. ھرە اۇز ايستىقلا ىنى ائىلام ائىلدى. آما قۇشۇلار ئۇخ ايدى كى، اۇنلار ئىن ايستىقلا ىنىنى رىسمىتتە تانىشىن.
البىئە مىسلە بوردا قورتارمادى، گۇزلىر دە دندىلر كى، بو زائى باش ھارانسى گۇرمىك ايستەيىر، اۇزۇ گۇرسۇن. بىز نىئە اۇنون يۇكۇنۇ چىكمەلى ىيك.
قولاقلار دندىلر كى، بو زائى باش نەئى ائىتىمك ايستەيىر، اۇزۇ ائىتىسىن، بىزە نە بۇرجودو.

بورون دندى: بو زائى باش نە ائىتمك ايستەيىر، اۇزۇ ائىلەسىن. بىر گۇن گۇزلىر، قولاقلار ۇ بورون، باشى بىر بوجاغا بوراخىب گىتدىلر ۇ اۇزلىرىنى مۇستقىل ائىلام ائىدىلر. تۇكلر دە كى، بو سۇن دىيشىكلردن قاباق مۇستقىل اولمۇشۇلار. ايندى اۇنلاردان اىز - نىشان يۇخ ايدى.
مىسلە بورادا قورتارمادى، بو آياق او آياغا دندى كى، سن ھارا گىندىرسن اۇزۇن گىت، من نىئە سىنىلە گىتمەلى ىم. *ايرى سىن گىت، دۇزۇن گىت؛ ھارا گىندىرسن اۇزۇن گىت.* بو ال، او الە دندى: «سىن اۇرەيىن ايستەيىر اۇتوبوسون توتاجاغىندان ياپىشاسان ياپىش، منە نە! من سىندىن

ايپاعات ائتمەلى ئىم». قولاق، قولغا دىدى كى، سەن ھەر نەيە ايسەيىرسەن تىلۋىزىۋىنا باخ، مەن دە ايسەيىرمەن ۋىدىۋىنا باخام!

بىر گۈن دە ال الدەن، آياق آياقدان، گۈز گۈزدەن، قولاق قولقدان آيىرلىق، اۋزلىرىنى مۇستەقىل ائىلەمەن، ھەرە بىر ئانا گەتتى.

بىلىمىمەن ۋەللەھە مەسلە بورادا قورتاردى ئا ئۇخ!

قورد ايلە حاجى ئىلىك ناغىلى

گۈنلەرنى بىر گۈنۈ قورد رىستۇرانا گەتتى ۋە بىر بۇشقا ب سۇمۇك سىفارىش ۋەتتى. ئىشەك ھازىر اۋلور. قورد بىر سۇمۇك گۈتۈرۈپ آغزىنا قۇتۇر. اۋدەمان كىمى سۇمۇك ايلەشەر قوردون بۇغازىنا. قورد قاش - گۈز ايلە رىستۇران خىدەتچى سىنى باشا سالىق كى، اۋتون اۋچۇن بىر شۇشە ايلەگى گەتتى. ايلەگىنى آلىق ۋە بىر قورتوما چەكەر باشىنا، آمما سۇمۇك تىرىندەن تىرىمىر. قورد فىكىرلىشەر كى، بۇ دىفە سۇمۇك ائىشەنە آتتىن، آنجاق بىر چارە تاپا بىلمىر. بۇ آرا گۈزۈ حاجى ئىلىكە ساتاشىر. حاجى ئىلىك اۋباشدا مىزىن آرخاسىندا اۋتورۇپ «ماكارۇن» ئىشەنە مشغول ايدى.

قورد ايشارە ايلە حاجى ئىلىكە ئىشەنە ئىشەنە چاغىرىر.

حاجى ئىلىك آغزىنى، دىمەيىشنى كاغىز دىسمال ايلە سىلىق ۋە قوردون مىزىنە سارى گەتتى.

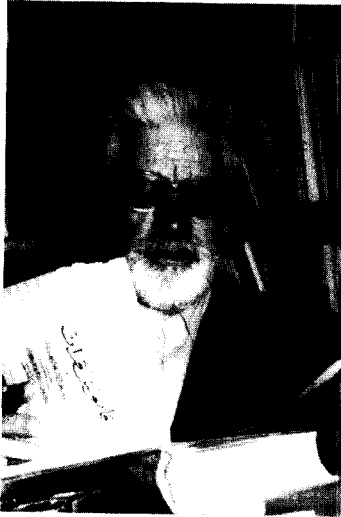
- آغا امرىنىز اۋلسون! - دىئە قوردان سۇرۇشور.

قورد الەن آتتىر لىۋانداكى كاغىزلارنى بىرىنى گۈتۈرۈپ ۋە ئازىر كى، اگر مەن بۇغازىمداكى ايلەشەپ قالان سۇمۇك چىخاردا بىلسەن سەن چۇخ ئاخشى بىر انعام ۋەتتە جەنم!

حاجى ئىلىك بۇتۇن قوردون بۇغازىنى ئارى سىناجان سۇخۇر ۋە سۇمۇك دىمەيىنى ايلە چىخارىپ قۇتۇر بۇشقا. گۈزەلەتتىر كى، قورد اۋتون انعامىنى ۋەتتى. قورد حاجى ئىلىكە دىئىر كى، نە گۈزەلەتتىرسەن! سەن كى، انعامىنى قاقا قاجاندان آلىپ سەن. حاجى ئىلىك قوردان خاھىش ائدىر كى، بىر آز آچىق دانىشسىن. قورد دىئىر كى، «سەن كى، بۇتۇن مەن بۇغازىمىن ئارى سىناجان سۇخۇب ۋە سالىم چىخارتتىن، ائەلە اۋ ۋاخت انعامىنى آلدەن. بۇ سەن اۋچۇن بۇتۇك انعام دىر».

حاجى ئىلىك دىئىر: «ايندى بىز انعام ايسەمىز، اۋندا كىمى گۈرمەلى ئىك؟»

بۇ ناغىلى دىدىك كى، اۋندان بىر اخلاقى نەتىجە چىخاردا بىلەك، ھەر نە فىكىرلىشەدەك، بىر نەتىجە ائەلە بىلمەدەك.

پدیدآورندهی

دیوان لغات‌الترک

• دکتر حسین محمدزاده صدیق

۱. خاندان و زاد و مرگ

اوملژان پرتساک *Omeljan Pritsak* نویسندهی مادهی قاراخانلی‌لار *karahanlılar* در «دائرةالمعارف اسلام»، دربارهی «محمود بن یوسف بغراخان» جد اعلای محمود کاشغری می‌نویسد:

«محمود بن یوسف ملقب به قوام‌الدوله، خاقان بزرگی بود. تنها ۱۵ ماه (۴۴۸-۴۴۹ هـ.) توانست حکومت کند و حکومت را به فرزند ارشدش حسین چاغری تگین واسپرد. او، پدر محمود کاشغری، دانشمند زبان‌شناس آن روزگار بود»^۱.

پرتساک با تکیه به آگاهی‌هایی که از این اثر اخذ کرده، می‌گوید که محمود به دنبال جنگ‌های خانگی خانان، ترک یار و دیار کرده، سال‌ها در میان ترکان آسیای میانه زیسته است و سپس روی به مناطق فارس‌نشین و عرب‌نشین کرده و زبان‌های عربی، فارسی و رومی را نیکو آموخته است.

محمود کاشغری در سال ۳۸۰ هـ. در شهر «بارسغان» نزدیک دریاچهی «ایسیق‌گؤل» که امروزه در کشور قرغیزستان واقع شده، به دنیا آمده است و در سال ۴۷۷ هـ. در ۹۷ سالگی

^۱ - İslam Ansiklopedisi, ۶. s ۱۶۰ a-b.

چشم از جهان فرو بسته است. خود، هنگام سخن از «بارسغان» [بَرْسَغَن / Barsğan] می‌گوید: وَ هِيَ مَدِينَةٌ مِنْهَا أَبُو مَحْمُودٍ يَعْنِي: شهری که، پدر محمود از آن شهر است. با توجه به اینکه، وی در کتاب، پیوسته، هنگامی که از خود سخن می‌گوید، لفظ محمود می‌آورد، اینجا نیز اگر بپذیریم که منظور از «ابومحمود» پدر خود را می‌گوید، باید ادعا کنیم که وی اهل بارسغان بوده است و بعدها به کاشغر کوچ کرده، به «کاشغری» معروف شده است.^۱

وی هنگام بحث از گویشوران و شیوه‌های گوناگون ترکی، گوید: مَصْنَفُ كِتَابِ، محمود گوید که پدران ما را که امیر بودند، «خمیر» خطاب می‌کردند. چرا که اوغوزان نمی‌توانند «امیر» تلفظ کنند و حرف الف را تبدیل به حرف «خ» کرده، «خمیر» گفته‌اند. جد ما کسی است که سرزمین ترکان را از چنگ سامانیان آزاد ساخت. او «خمیر تگین» لقب داشت.

به دنبال این تحقیقات، بسیاری از پژوهشگران پذیرفته‌اند که محمود کاشغری «تگین» یا خاقان‌زاده بود که می‌بایست به عنوان نهمین خان بر تخت خانان قاراخانی جلوس می‌کرد. او در کودکی و نوجوانی، اسب‌دوانی، تیراندازی، کشتی‌گیری، چوگان‌بازی، شمشیربازی و جز آن را آموخته بود. اوملزان پرستاک شجره‌ی پدری وی را بدین‌گونه ترسیم کرده است:

گول بیلگه قاغان ← بَذَرِ قاغان ← عبدالکریم صدیق ← سلیمان خان ← ابوحسن
هارون بن سلیمان ← یوسف بن حسن هارون (بُیُوک خاقان) ← محمد بن یوسف
(بوغراخان) ← حسین بن محمد (چغری تگین) ← محمود بن حسین الکاشغری

محققان دیگر غیر از اوملزان، از جمله احمد جعفر اوغلو، شاکر اولکو تاشیر، زکی ولیدی توغان تأکید دارند که وی به طبقه‌ی اشراف قاراخانی منسوب بوده است.^۲

اما به هر تقدیر، خود کاشغری جز «امیرزادگی»، ذکری از این منسوبیت اشرافی به میان نیاورده است و خود را پیوسته متواضعانه «محمود» و یا «صاحب‌الکتاب» نامیده است و به درآمیختن با توده‌های مردم مباهات کرده است. وی، حتّاً بارها افتخار می‌کند که سرزمین‌های ترک‌نشین را وجب به وجب گشته و با تیره‌های گوناگون ترکان محشور شده است. او، علاوه بر

^۱ - تصور «رشاد گنج» بر این است که پدر وی از بارسغان به کاشغر کوچ کرده و محمود در کاشغر متولد شده است.
(Prof.Dr. Reşat Genç, s,5).

^۲ - برای مستندات این موارد ر.ک ۴ / Reşat Genç

کاشغر، فرغانه، ایسیق گؤل، طراز، نارین، چو و جز آن را گشته و با تیره‌های یغما، تخصی و چگل حشر و نشر کرده است. به میان قارلوغان رفته و با اوغوزان درآمیخته است.

وی، گویش‌های ترکمنی، چگلی، یغمایی و قیرغیزی از زبان‌های توانمند ترکی را در میان همین مردم آموخته و مواد فولکلوریک آنان را نیز ضبط کرده است.

به هر انجام، این موارد، ادعای اشراف‌زاده بودن او را زیر سؤال می‌برد. به نظر نگارنده، عشق فرجام ناپیدایی که او به توده‌های مستضعف ملت خود داشت، از یک اشراف‌زاده ساخته نیست. در طول تاریخ هیچ اشراف‌زاده‌ای لیاقت رسیدن به چنین مقام معنوی را به دست نیاورد. از این جا پیداست که خاقان ترک، خوی «اشرافی» با تعریفی که تاریخ می‌شناسد، نداشته‌اند و از «گول تگین» تا «آلپ ارتونقا» قهرمانانی مردمی بودند که موقعیت‌های خان و خاقانی را خود به دست می‌آوردند.

کاشغری موقعیت‌های سیاسی و اجتماعی عصر خود را نیز، با تلاش خاضعانه و نبوغ و استعداد ذاتی خود و فعالیت‌های چشمگیر علمی خویش به دست آورده بود. وی، گذشته از آنکه همانند جاراالله زمخشری، دانش خود را مدیون توده‌های مردم می‌دانست، در حوزه‌های علمی عصر خویش نیز به تحصیلات رسمی پرداخته بود و مورد توجه محافل دانشوران و پژوهندگان روزگار خود بود و به ظن پرتساک، ظاهراً «المقتدی بامراالله» بیست و هفتمین خلیفه‌ی عباسی، از وی تألیف این اثر بی‌نظیر زبان‌پژوهی را درخواست کرده است.

ناگفته نگذارم که زکی ولیدی توغان، محقق معروف ترکی‌پژوه، احتمال می‌دهد که قصد کاشغری از «ابومحمود» در عبارت «وَ هِيَ مَدِينَةٌ مِنْهَا أَبُو مُحَمَّدٍ» در شرح لغت بَرْزُغَن Barsğan پدر سلطان محمود غزنوی بوده است! اما نظر نگارنده نیز، مانند اغلب پژوهشگران آن است که این، احتمالی بسیار ضعیف است. زیرا در این حال، او می‌بایست حتماً کلمات «سبکتگین» و «سلطان محمود» را به کار می‌بست و با توجه به اینکه در چندین جا از خود با عبارت «محمود چنین گوید» حرف می‌زند، بی‌گمان اینجا نیز مقصود وی از «ابومحمود» پدر خودش است.

۲. زاد و بوم

کاشغر شهر کهن تاریخی است که در اکثر منابع جغرافیایی توصیف شده است. اکنون نام مرکز ایالتی از ترکستان شرقی تابع دولت چن است و شهرهای آرتیش Artış، اوپال Opal، تاش بالیق Taşbalıq، قیزیل‌بوی Qızılboy از مضافات آن به شمار می‌رود. در سده‌ی گذشته

مردم کاشغر معروض ستم حکومت مرکزی قرار گرفتند و بسیاری شهر را تخلیه کردند و اکنون تا فرغانه، تاشکند و یارکند متفرق هستند. در منابع فارسی این شهر را «مرز مسلمین» نامیده‌اند و در «برهان قاطع» آمده است:

«شهری است از ترکان، منسوب به خوبان. معزی نیشابوری گوید:

ترک نزاید چنو به کاشغر اندر،

سرو نباشد چنو به کاشمر اندر».

۳. مزار کاشغری

به قراری که «عثمان سرت قابا» یکی از زایرین مزار شیخ محمود کاشغری و محقق ترکی پژوه نوشته است، باستان‌شناسان پس از بررسی و کاوش‌های باستان‌شناسی، سرانجام در تاریخ ۱۹۸۱/۱۱/۱۸ توانسته‌اند مزار وی را در ۴۵ کیلومتری روستای «اوپال» Opal کشف کنند. گزارش این کشف در شماره‌ی دوم مجله‌ی «قه‌شغر ادبیاتی» در سال ۱۹۸۳ انتشار یافت. به نوشته‌ی عثمان مذکور در ۱۹۸۳/۱/۶ «وقفیه» ای که از سوی «امین حسن قاضی آخونوم» در تاریخ ۱۱۰۸ هـ. نگاشته شده، نیز پیدا شد. متن این وقفیه به قراری که وی کپی آن را ارائه کرده^۱، چنین است:

«تاریخقه بیر مینگ ایکی یوز اللی ایکی ماه رجب المرجبینگ اون توت بقر ییلی مضافات کاشغر محکمه دارالقضا مسند شریف ملا صادیق اعلم بن شاه اعلا آخوند خاتم فی الذیل تندرستلوقا حالتیم بیر یوز اون توررت یاش سالیم بیلن علم هیات ایشتیاق ادبلیغ کیفیات بیلن قلوب دیکی بیر مقواغه مشتمل مبنی معرفت شش دفتر مثنوی علم عرفان معنوی قلم اجتهاد بیلن اوراق صحیفه‌گه زینت بیرگن قیمت بها ملککی زر خرید کیتابینی بلده‌ی کاشغر در موضع اویغال تحت جبل چشمه زلال صحنه‌سینده مدفن مصنف عرفان حضرت مولام شمس‌الدین حسین صاحب قلم محمود الکاشغری‌نک مازاراتیغا وقف مطلق و تصدیق مؤید باید کی بو اولوغ ادبیه معرفت کیتابمنی اندیب علم اربابلار بیلن مازار شمس‌الدین حسین صاحب قلم محمود الکاشغری‌نین قبر منورنینک صحنه‌سینده چشمه زوالی اطرافیندا اولتوروب، مذکور کیتابینی مطالعه قلیب، صاحب قلم حضرت مولام شمس‌الدین حسین محمود الکاشغری‌نین حق‌لرینده دوعا قلیب اولاد امت قومی ملتگه تعلیم علم قلیب فضل کمال تانیشیغا سعی قیلغایلا. بو مذکور وقف کیتابیمنه یاش شاگردیم ملا عبد

^۱ - Osman Sertkaya. Divanü Lügat-it Türk Biligi Şöleni Bildirileri, ۷-۸ mayıs ۱۹۹۹, Ankara. (Son Bildiri).

خلوت بن ملا عوض بنی متولی نصب قیلدیم دیب خاتم فی الذیل ملا صادیق عالم نوز مهرمنی باسدیم مذکور اقراریمینیک راستلیققا علمای مدرس النظر آخونوم دیوان شاهان ملا عبدالرحیم نظاری و نوروز کاتب توردوش کاتب توردی شیخ آخونوم ملا غوجیلاق اوپفال دین زیدین قورولبیگی لر شاهیددورلر.

مهر (هو المعروف العالم ملا صادیق اعلم بن شاه اعلی (۱۱۰۸ هـ.)).

برگردان فارسی:

در تاریخ ۱۳۵۱ سال گاو روز ۱۴ از ماه مبارک رجب المرجب، قاضی دارالقضا، ولایت کاشغر این جانب ملا صادق اعلم فرزند شاه اعلا آخوند در سن ۱۱۴ سالگی و در عین تندرستی، با اشتیاق و ادب با قلم اجتهاد یک مجلد کتاب شامل بر شش دفتر مثنوی در علم و عرفان معنوی زینت بخش اوراق صحایف کردم که قیمت و بها نمی توان نهاد، در موضع اوپفال (Opal) از ولایت کاشغر در کنار کوهساران و در جنب چشمه ی زلال به مزار حضرت مولایم، ارباب قلم، محمود کاشغری فرزند شمس الدین حسین وقف نمودم و به عنوان صدقات ابدی هدیه کردم. این کتاب معرفتی خود را به این ادیب بزرگ به تمامی هبه کردم. از ادبا و ارباب معرفت می خواهم که بر روی مزار مبارک محمود کاشغری فرزند حسین در کنار چشمه ی زلال بنشینند، کتاب مذکور تحت مطالعه درآورند و صاحب قلمان به حضرت مولای من محمود کاشغری فرزند شمس الدین حسین دعا نثار کنند. امیدوارم که سعی کنند امت مسلمان و اولاد ما را تعلیم علم کنند و با فضل و کمال آشنا سازند. شاگرد جوان خودم ملا عبد خلوت بن ملا عوض را بر این کتاب متولی قرار دادم. من ملا صادق اعلم این برگ را با مهر خودم مهمور ساختم. به صحت اقرار این جانب مدرس عالم «النظر آخونوم» و منشی دیوان «ملا عبدالرحیم نظاری» و کاتبان: نوروز، توردوش، توردی شیخ آخونوم، ملا غوجیاق در اوپفال، زیدین قورولبیگی - (تاریخ ساخت مهر ۱۱۰۸ هـ.).

پس از کشف این سند بر مزار شیخ محمود کاشغری بنای یادبود باشکوهی ساخته شده است که اکنون محل زیارت عاشقان و شیفتگان نبوغ، فضیلت، پشتکار و تقوای شیخ محمود کاشغری است.

۴. زایر ایرانی مزار

محمد دبیرسیاقی از ایرانیانی است که توانسته است یادداشت زیارت این مزار مقدس را به قلم آورد. او، درباره ی این مزار می نویسد:

«مردم ترکستان، محمود کاشغری را از مردم اپال، ناحیه ای سرسبز در پنجاه کیلومتری غرب کاشغر برسر راه کاشغر به ناحیه ی سرکوه و شهر تاشقورغان Tasqurghan دانسته اند. و آنجا برای او

مقبره ای باشکوه بر فراز تپه‌ای خاکی که از جانب شمال و مغرب به کوهساری خاکی منتهی می‌شود و از مشرق بر جلگه‌ی اپال است برپا داشته و جانب شرقی تپه را درخت کاری کرده، خیابان با درخت‌های تبریزی در دو سو از جاده‌ی کاشغر به پای تپه می‌رسد و آنجا مهمان‌سرایی کنار مسجد بنا و اطرافش را گل‌کاری کرده و برای صعود بر تپه پلکان‌های سنگی نصب نموده‌اند. سردری بلند به مناره‌های کوتاه بر فراز آن در مدخل محوطه‌ی صَفَه مانند آرامگاه ساخته‌اند. و خود مقبره بنای مستطیل شکل مشتمل بر چند اتاق است با ستون‌ها و پنجره‌های مشبک و بر دیوار آنها، شعرها به زبان و خط فارسی اویغوری^۱ نوشته شده است. قبر کاشغری در اتاقی است مشرف به کوه و صندوق قبر، به شکل عمارتی است به ارتفاع دو متر از سطح زمین قرار دارد و بر پیشانی آن از سوی جنوب نوشته شده است: «مزار محمود کاشغری»^۲. در پای پلکانی که به مدخل محوطه‌ی مقبره منتهی می‌شود، چشمه‌ای است به نام «زلال» و درختی پرشاخ از میان آن رسته است...^۳.

۵. زایری از ترکیه

پژوهشگر دیگری که یادداشت سفر زیارت سراپا عشق خود را به قلم آورده است، «دکتر مظفر مادون» است. او، زیارت مزار کاشغری را چنین ترسیم کرده است:

«... از شادی و نشاطی که داشتم بامدادان پگاه از خواب برخاستم. خدایا، امروز در برابر مزار محمود کاشغری روی به خاک خواهیم سایید؛ چه سعادت!»

مزار در روستای «آزیق» Azıq در مسیر اپال در ۶۰ کیلومتری جاده‌ی کاشغر به تاشقورغان Tasqurğan قرار دارد.

ساعت ۱۰ راه افتادیم. برای زیارت مزار کسی که می‌گفت: «اسب، دو بال ترک است» اینک با اتوبوس ره می‌سپردیم. طبق برنامه باید به سمت راست جاده می‌پیچیدیم. از آقای «یان» راهنمایمان طلب کردم که مبدا سهوی مرتکب شوند. گفت: «شامگاه به هنگام گذر از کنار دریاچه‌ی «قالاقولی» Qalaquli مزار را هم زیارت خواهیم کرد». انگار پتکی بر سرم کوبیدند! شاید این

^۱ - شعرها به خط و زبان ترکی اویغوری است نه فارسی اویغوری. در تاریخ بشریت خط و زبانی با عنوان «فارسی اویغوری» خلق نشده است.

^۲ - دبیرسیاقی در نقل الفاظ و یا ترجمه‌ی آنها، دقت و امانت به خرج نداده است. متن اویغوری نوشته‌ی فوق چنین است: «تولوغ نالیم مهمود قشقری قه‌برسی» که برگردان فارسی آن چنین می‌شود: «مقبره‌ی دانشمند کبیر محمود کاشغری».

^۳ - محمد دبیرسیاقی، نام‌ها، صفت‌ها، ضمیرها و پسوندهای دیوان‌لغات التُرك، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ۱۳۷۵، ص هفده و هجده.

آلمانی‌ها که با من همسفرند، به شامگاه خسته شوند و بگویند: «ما خسته‌ایم، زیارت مزار نمی‌خواهیم. طبق برنامه حرکت کنید!» از این رو گفتم: «اول زیارت مزار، و گرنه من پیاده می‌شوم!». آقای یان به زبان چینی حرفم را به رهبر گروه انتقال داد، سکوت کردند. من در انتظار پاسخ بودم. دقیقه‌ها تبدیل به سال می‌شد؛ سنگین‌ترین سال جهان. اما ناگهان اتوبوس به سمت راست پیچید. من نفس راحتی کشیدم. اگر به سمت راست نمی‌پیچید، حتماً پیاده می‌شدم.

اندکی بعد، آقای یان درباره‌ی محمود کاشغری سخن گفت. راهنمای محلی نیز اطلاعات مفیدی داد. او گفت که در سال ۱۹۸۳ «ژئو زیانگ» نخست‌وزیر چین هم به زیارت مزار شتافته است. درخت‌های استوار تبریزی در دو سوی جاده قد برافراشته بودند. زیر سایه ساران درخت ره می‌سپردیم. همه جا سرسبز بود. احساس غربت نمی‌کردم. درختان بسیار کهن‌سالی در دو سوی خود می‌دیدم که، طبق باورهای مردمی، خود کاشغری آنها را غرس کرده است. چنان هیجان‌زده بودم که گونه‌های درختان را تشخیص ندادم، چنان بود یا چیز دیگر؟ ار هر دو سو فیلم برداشتم. چون به فراز و سربلایی رسیدیم، مناره‌های مزار و در سمت راست پله‌های سنگی منتهی به مزار را به چشم دیدم. راهنمای گروه گفت: «محمود کاشغری در سال ۱۰۰۱ (میلادی) در اینجا به دنیا آمده، بعدها سیر آفاق و انفس کرده، بسیار سفر کرده، در ۸۶ سالگی به روستای خود بازگشته است. در ۹۷ سالگی در همین جا فوت کرده است. پله‌هایی هم که می‌بینید ۹۷ عدد است. به تعداد سن و سال کاشغری».

... صندوق‌های مزار را با پارچه‌ای تزیین‌یافته پوشانیده بودند. با نخ‌های طلایی بر روی آن نوشته شده بود:

«تولوغ تالیم مهمود قه‌شقری قه‌برسی»

در سمت چپ دو جلد کتاب وجود داشت. به نظرم یکی «دیوان لغات‌الترک» بود. در سمت راست نیز چند شاخه‌ی گل گذاشته بودند. روی پارچه‌ای حریر سوره‌ی فاتحه را هم نوشته بودند. از شدت هیجان رنگ پارچه را به خاطر نسپردم. احتمالاً رنگ شنگرفی داشت. ترجمه‌ی ترکی سوره‌ی فاتحه را نیز در زیر متن نوشته بودند...!

۶. آثار کاشغری

جواهر النحو فی لغات الترك

کاشغری به دقایق قواعد صرف و نحو عربی، تسلطی استادانه و ماهرانه داشت و خود از تأثیرگذاران در گسترش مکتب نحو بصره در آن روزگار به شمار می‌رفت و در همانندسازی به «کتاب العین» اثر خلیل بن احمد الفراهیدی (متوفی ۸۰ هـ.) اثر مهمی با عنوان «جواهر النحو فی لغات الترك» تصنیف کرده است و در «دیوان لغات الترك» اشاره می‌کند که مباحث نحو و قواعد اعراب و اعلال لسان ترکی را در آن بسیار مشروح آورده است و از این رو از تکرار قواعد جمع، مفرد، تعدیل، تصغیر و جز آن در دیوان خودداری می‌کند. این اثر، تاکنون به جهان علم مکشوف نشده است.

با توجه به اینکه کتاب العین خلیل بن احمد ساختار خاصی دارد، بدین گونه که در آن لغات بر اساس حروف الفبا آورده نشده و بلکه از حرف «عین» شروع شده و مؤلف لغات را بر مبنای تخریج آنها تقسیم‌بندی کرده است، باید گفت که جواهر النحو کاشغری نیز سازه بندی خاصی داشته است که فعلاً ما از چند و چون آن بی‌اطلاع هستیم.

دیوان لغات الترك

همان گونه که گفتیم، «دیوان» را ما، نخستین واژه نامه در سمت و سوی تدوین کلیاتی از ترکی پژوهی و با صبغی فرهنگ‌نامه‌ای ارزیابی می‌کنیم که کاشغری با طرح‌ریزی عجیب و سخت باوری، مخزن واژگان ترکی را مطابق قواعد صرف زبان عربی در سیستمی بهنجار و بسامان و با شرح ظرائف و دقایق فرهنگ ترکی و نمونه‌های ادبیات شفاهی، سازه‌بندی کرده است.

زمان تألیف و تصنیف

محمود کاشغری بدان گونه که خود در فرجام اثر می‌گوید، تصنیف دیوان را در غره‌ی جمادی‌الاول سال ۴۶۴ هـ. شروع کرده است و چهار بار به بازخوانی، تصحیح و بازنویسی آن پرداخته است و در روز دهم جمادی‌الآخر سال ۴۶۶ هـ. کار پژوهه‌نگاری بی‌نظیر و عجیب خود را به پایان برده است.

اما در متن اثر، در میانه‌ی کار در جایی هنگام سخن از تقویم ترکی می‌گوید:

«این کتاب را در محرم سال ۴۶۶ نگاشتم» و نیز در سخن از «سال تمساح» گوید:

«سال تألیف این کتاب، ۴۶۹ (سال تمساح) بود».

با توجه به این تناقضات موجود، زکی ولیدی توغان حدس زده است که:

«سال تألیف اثر ۴۷۰ هـ. بوده است»^۱. نظر ما این است که جمله‌ی اخیر در بازنویسی و استنساخ متأخرتر آورده شده است. زیرا روشن است که مؤلف نمی‌تواند تاریخ تألیف را در میانه‌ی کار تعیین کند و آن را البته در فرجام اثر می‌آورد.

اما مرحوم معلم رفعت و فؤاد کؤپرولو، هر دو، سال ۴۶۶ را سال تألیف می‌دانند و موارد ذکر شده در متن اثر را ناشی از سهو و خطای استنساخ‌کنندگان می‌شناسند^۲. رشاد گنج، صاحب تک‌نگاری با ارزش پیرامون این اثر، همین سال را سال تألیف می‌داند.

به نظر این جانب نیز از آنجا که این اثر به خلیفه‌ی عباسی ابوالقاسم عبدالله بن محمد المقتدی بامرالله تقدیم شده است و سال جلوس وی به تخت خلافت، سال ۴۶۷ هـ. است و در تخت خلافت نیز، سالی بیشتر نبوده است، نباید سال ۴۶۹ مقرون به صحت باشد.

علت تألیف

ترکان پس از پذیرش اسلام، از سده‌ی هفتم به این سوی، پیشرفته‌ترین تمدن دنیا را که تمدن اسلامی بود، از آن خود کردند و آن را از عرب‌ها گرفته، در انتشار تمدن، عرب‌ها و عجم‌ها را پشت سر نهادند و تمدن اسلامی را به اوج رسانیدند. قاراخانیان از نخستین دولت‌های بزرگ ترک بودند که نخستین نمونه‌های تمدن اسلامی و هنر و ادبیات را آفریدند.^۳

عصر قاراخانیان در تاریخ عمومی اسلام به «عصر عباسی» معروف است که از دو نظر نسبت به گذشته تمایز داشت.^۴ اول تشنج در اوضاع سیاسی ممالک اسلامی، وجود دغدغه‌های امنیتی و انتشار فتنه و جنگ. دوم وضعیت فکری، برپایی مدارس و کتابخانه‌ها و شکوفایی علوم و ادبیات. دیگر اینکه زبان عربی زبان تمدن آن زمان محسوب می‌شد و هر نویسنده‌ای به خاطر فراگیر بودن زبان عربی بدان زبان می‌نوشت. از جمله: «فارابی» (ابونصر محمد بن طرخان بن اوزلوق) فیلسوف بزرگ اسلام بنا به نوشته‌ی ابن خلکان در کتاب *وفات الاعیان* با آنکه هرگز

^۱ - Zeki Validi Toğan. *Divanü Lügat-it Türk Telif Senesi Hakkında*, ATISIZ MECMUA, ۱۶، ۷۷.

^۲ - ۱۳. Prof. Dr. Reşat Genç

^۳ - هندوشاه نخجوانی، تجارب‌السلف، تهران، چاپ عباس اقبال، ص ۱۸۳.

^۴ - اوزدک، رفیق؛ تۆرکۆن قیزیل کیتابی، اختر نشریات، تبریز، ۱۳۸۰.

^۵ - بستانی، بطرس؛ ادبا العرب فی العصر العباسی، بیروت، ۱۹۹۷.

لباس مخصوص ترکان را عوض نکرد، همه‌ی آثار خود را به عربی نوشت. همچنین جاراالله زمخشری، مؤلف تفسیر الکشاف و مقدمه‌الادب^۱، شهرستانی مؤلف الملل و النحل که هر دو شهرت جهانی دارند و در زمره‌ی دانشمندان طراز اول اسلامند، با آن که ترک بودند، آثار خود را به عربی می‌نوشتند.

از سوی دیگر، گسترش نبوغ ترکان در خدمات نظامی و فرهنگی به اسلام و سرکوب قیام‌های عجمی ضد اسلامی از قبیل قیام استادسیس خراسانی، ماه‌فرید، روشن میان، المقنع تا حسن صباح و دیگران، ضرورت نزدیکی و تعامل بغداد و بلاد دیگر اسلام با ترکان را دوچندان کرد و در سرتاسر سرزمین‌های اسلامی همگان به یادگیری زبان ترکی روی آوردند.

محمود کاشغری بر مبنای همین نیاز جهان اسلام و با هدف تعلیم زبان ترکی به عربی‌دانان و به زبان عربی به تألیف این کتاب دست زد تا عرب‌زبانان به آسانی و بر اساس معیارها و قواعد زبان عربی در نوع بندی کلمات به مثال، اجوف، لفیف، ثلاثی، رباعی و غیره آموزش ببینند.

عصر، عصر ترکان بوده و فراگیری زبان ترکی یکی از ضرورت‌های مهم جهان اسلام محسوب می‌شده است و کاشغری گذشته از هدف آموزش زبان، خواننده را با فرهنگ، تاریخ و ادبیات ترکان نیز آشنا می‌کند.

علت اصلی تألیف و خلق این اثر را شاید بتوان از زبان خود کاشغری شنید که می‌گوید، می‌خواهد ثابت کند که زبان ترکی همگام با زبان عربی همانند دو اسب شرط‌بندی می‌باشند و از سوی دیگر، به حدیثی نبوی استناد می‌کند که فرموده است: *تَعَلَّمُوا لِسَانَ التُّرْكِ فَإِنَّ لَهُمْ فَلَكَ طَوْلًا* و ترکان را دارای سرزمینی می‌داند که آفتاب در آن غروب نمی‌کند و خروج ترکان اوغوز را مبارک می‌شناسد و نشانه‌ی رستاخیز می‌شمارد.^۲

^۱ - از متن ترکی مقدمه‌الادب نسخه‌ای در کتاب خانه ملک نگهداری می‌شود. نسخه‌های دیگری از آن موجود است که در سال‌های ۷۱۹، ۷۵۸، ۷۹۵ و ۷۸۲ هـ. استنساخ شده‌اند. کارگزاران فرهنگی رژیم شاه در سال ۱۳۴۱ روایت فارسی ناقصی از آن به شیوه‌های غیرعالمانه چاپ کردند و با علم غیب، زمخشری را «پارسی‌نژاد پارسی‌گوی!» نامیدند!

^۲ - دیوان لغات‌التُرک، انتشارات اختر، ۱۳۸۳، پیشگفتار مؤلف، ص ۷۵ و ۷۴.

قۇي چاغلاستىن

گۆنۈش نۇر چۈشمەسى

• ۱. آلاۋ

قلىبىم پىچىلدايتىر

منى تشۇيق اندىر ھر آن.

دايم قۇلاقلىرىمدا آچىر يايلىم آتشى

ظۇلمىتدە قۇق اولان گىجەننن اۇرتۇتۇن گۇتۇر

تا چاغلايا گۆنۈش نۇر چۈشمەسى

ايلكىن سحرده باشلايا بۆلبۆل ترانەسى

ھم سىئىرە نغمەسى

ھر گۆن قىزىل زىمى لردن اسن كۆلك

قۇي زۇلفۇن اوخشايا سارى سۆنبۆل

بوغدانىن

گۆل عطرى ايله دۆلدورا دۆنيانىن ھر يانىن.

xxx

قلىبىم دىنىز كىمى، سېلىدىكده ھر زامان

سائىتىز اۆمىد دالغاسىنى سايىلە يايىر

گۆزلىردە ايتتىظارىم اۋپۇر آل شفق يىرىن

مىن اثتىراض ايله اۆرەيم لحظه لر سايىر؛

قۇيسون اۋفۇق كامانىنا فجرىن ايشىق لارىن

گۆرشاد ياغىش كىمى تۇكسۇن تۇر اۋخلارىن

ظۇلمىتدە قۇق اولان گىجەننن

يارستىن اۇرتۇتۇن

تا آغ گۆنشە رنگ آلا مشرىق اۋفۇق لرى.

xxx

ايلكىن سحرده نرگىز آچاندا خومار گۇزۇن

افسانە گۇيلرىندە گزىر شىن باخشى لارى

رستام كىمى گۆنش دە آلىپ فىرچاسىن الە

آلتون بۇياغىلا چكىر الوان ناخشى لارى

يعنى كى، گۆل گۆلۇر و طييعت بزكلىر

چۇل لىر چىچكلىر،

آج گۆزلىرىن دان اولدوزوم.

ائى صۆيىچ-ى رۇۋىنىم.

الوان چىچكلىر ايله بىزەندىكده كۇۋىنىم،

شعرىم، شۇعوروم اۋانستىن دىئە بىر آن

ظۇلمىتدە قۇق اولان گىجەننن اۇرتۇتۇن گۇتۇر

قۇي چاغلاستىن گۆنۈش نۇر چۈشمەسى.

سسسسسس

آی بک

«اۆزبک شاعیری»

چنۆیرن: ائلیاس تاپدیق

بو چارپان اۆره ییمی

دۆۆره مه باغلامیشام.

گله جه یین عشقیله

دنیز تک چاغلامیشام.

پنجه لشن دالغایا

ساکیت دالماق اولارمی؟

بو دمیر سیرالاردان

گثری قالماق اولارمی؟

من آچیرام کۆکسۆمۆ

اۆلۆم - دیریم جنگینه

قلییمی کۆکله ییرم

زامانین آهنگینه

آددیمیم دا دوغولور

دۆۆرومۆن حیثات سسی.

گئدیرم، اۆره تیمده -

یشنی حیثات هووسی!

آداسیزین

آدقویما

کۆنۆ

• مرتضیٰ مجدفر

اوغلو دۆنیایا گۆز آچان کیمی، اونا سیجیللی آلماق فیکرینه دۆشدۆ. اوشاق، اوغلان ایدی و اوشاق اولمادان اونون آدینى «ائلدار» قویموشدو.

اوشاغین آتاسی، اوشاق اوچ گۆنلۆک اولان گۆنۆ «ئیت-ی احوال» ایداره سینه ساری یۆللاندى. ئیت-ی احوال ایداره سى نین مأمورلاری «ائلدار» آدینى تانیتمیدیلار و اوشاغین آتاسی اونلارلا چکیش-برکیش ده ایدی. سیجیللی وثرن مأمور دئییردی: «آد قحطلیشی دئییل کی، آدین دیش. نه چوخ آد...» و اوشاغین آتاسی دا دلیل لر گتیره رک، قبول ائتمیردی. مأمور دئییردی: «ائلدار... ائلدار... دوغرودان ائلدار نه دئمک دیر؟» و آتا ایسه ایضاح ائدیردی.

دۆرد گۆن سحر دن آخشاما قدهر ئیت-ی احوال ایداره سینده بو اوتاقدان او اوتاغا یۆللانیدلای و نه نهایت قرار اولدو کی، ئیت-ی احوال-ی مرکزله مکتوب لاشسین و بو حاقد ا «ایستعلام» ائتسین.

ایبیرمی یئددی گۆن «ائلدار» ین آدی اوشاق ایدی. بۆیۆک ننه ایسه، قیز نوله لری ایله قاریشماستین دئییه، اوشاغا «اوغلان اوشاغی» دئییردی.

«ائلدار» ین آتاسی ایبیرمی سکگیزینجی گۆن، سحر، ساعات سکگیزی سکگیز دقیقه کئچنده ئیت-ی احوال ایداره سى نین ایشچی لری آغزالما بساطلارینى دۆشه دیکلری زامان، ایچری گیردی. اوزادا ایشله ین لر یاخود هامان قلئان آلتى یئنه نلر بیرلیکده گۆله رک دئدیله: «ائلدار ین آتاسی گلدی...» و سونرا دئمک ایداره نین مسولو مرکز دن گلن مکتوبو

او خود و دندی: «مرکزدن دئیبیلر بو آد، آدلار کیتابیندا یوخدور و ائلدار آدینا سیجیلی وئره بیلمه ریک. آنجاق مکتوبون سونوندا یازیبیلار سیزین ائعتیراض حاققینیز دا محفوظدور و الله اولدوغونوز مدرکلرله برابر، بیر داها ائلدار آدینی ایسته یه بیلر سینیز». اوشاغین آتاسی، ائوده ده چتین لیکله اؤز-اؤزه ایدی. هره اوشاغا بیر آد وئیردی و چوخلاوی ایسه اونو بو مخمسه دن قورتارماق ایسته ییردی لر. آنجاق او، بو آجی و تیکانلی سؤزلری قیرخینجی گون قورتارانا قدهر دینله دی و هنج نه دئمه دی.

قیرخ بیرینجی گون، ثبت-ی احوال ایداره سینه ساری یولا دؤشدو. اؤز-اؤزونه بله دؤشونوردو کی، «قیرخ بیر موقددس بیر عدددر و یقین بو گون اوشاغا سیجیلی آلاجاقدیر... و نه یاخشی کی، سیجیلی سی اولسون».

ثبت-ی احوال ایداره سی همیشه کی کیمی شولوق ایدی. آنجاق اونو هامی، خوصوصیله ایداره نین ریسی تانیردی و یوزلرجه موراجیعه ائده نین آراسیندان اونو سئچمک مومکون ایدی. رییس، خوش باخیش و گولر اؤزله ائلدارین آتاسینی قارشیلادی و دندی: «زحمت لرینیز نتیجه وئردی و داها بوندان سونرا هر کس ییزدن ائلدار آدی ایسته سه، هنج بیر موشکول اولمادان بو آدی اونا وئره بیله ریک».

ئلدارین آتاسی سئویندی و رییس دن تشککور ائتدی. ثبت-ی احوال ریسی دندی: «ئلدار آدی ایله موفایقت ائدی لر. آنجاق دئیبیلر «ئلدار» گرک «الدار» یازیلشین. و الی ایله میزین اوستونده «ئلدار» و «الدار» کلمه لری نین ایملاسینی یازدی.

ئلدارین جانا گلیمش آتاسی اونلاردان ایسته دی، آدین دوز اوخونماسی اوچون لاقل «الدار» یازسینلار و نهایت ثبت-ی احوالین ینسی دن مرکزله مکتوب لاشماسی قورخوسوندان «الدار» آدینا راضی لاشدی و اوغلو آدلاندی.

او گنجه، ائلدارین آدقوما قوناقلیغی اوچ آیدان سونرا قورولدو و ائلدارین آتاسی، ماجرانسی بیرینجی گوندن بو گونه قدهر ایضاح ائتدی و نهایت دندی: «بیز اوشاغین آدینی سسله یه جه نیک، یازاندا ایسه هامی میز بیلیریک «الدار» هامان «ئلدار» دیر».

ائلدارین آتاسی بئش - آلتی گۆنلۆك مؤهلت ایسته دی. ایداره نین مسولو دئدی: «ایسته دییین قدهر دؤزه بیلرسن... آنجاق اوشاغی شیناسنامه سیز قوئما، هوئییت سیز آدامین باشینا مین بیر اوئون گلر... گل بو کیتابین ایچیندن اوشاغینا بیر آد سئچ، قوئی اوشاغین آدلانسین...».

ائلدارین آتاسی، سؤزونون اؤستونده ایدی. او دا ثبت-ی احوال ایداره سی نین ایشچی لری کیمی، ایداره ایشچی سی ایدی. ائلدارین سیجیلی سینی آلاماق اوچون دفة لرله ایداره دن مؤرخص چیلیک آلمیشدی و ایداره لری نین مؤدیری اونون الیندن زارا گلیمیشدی. بو بیر - ایکی ساعاتلیق مؤرخص چیلیک لری، دئمک ائلدارین آتاسی نئین بیر ایل لیک مؤرخص چیلیک لری نی آرادان آپارمیشدی.

اوشاغین آتاسی یوزولموشدو، آنجاق اوزدن گئتمه میشدیر. اونا گؤره یتنه ایداره سی نین رئیسیندن ایسته میشدی نهایت، بیر - ایکی گۆن ده اونا یاردیم چیللیق اتتسین. سونرا ایشین - گۆجون بوراخمیش و شهرین بوتون کیتاب ساتان دوکانلارینسی دولانماغا باشلامیشدی. نتیجه مؤثبت ایدی. اوچ کیتاب الدهه ائتمیشدی: «آذربایجان دیلینده اوشاق آدلاری»، «تورکجه اینسان آدلاری» و «آدلار و دادلار». هم ده تورکو دیلینده چئخان نشریته لرین بیر - ایکی سینده اوچ - دورد مقاله لره راست گلیمشدر. هامی سیندا دا «ئلدار» آدی، معناسی نئین ایضاحی ایله قئید اولونموشدور. اوشاغین آتاسی بو کیتابی و نشریته لری تاپماق اوچون بئش گۆن چالیشمیشدی.

کیتابلاری، نشریته لرله بیرلیکده، بیر ایداری مکتوب لا برابر، شهرین ثبت-ی احوال ایداره سینده تحویل وئردی و مکتوبون دفترده ثبت اولونما نؤمره سینی آلدی. نؤمره نین آلتیندا یازیلان تاریخه باخدی. بو گۆن «ئلدار» قئیرخ گۆنلۆك اولموشدو: قئیرخ گۆن هوئییت سیز.

ثبت-ی احوال ایداره سی نین مأمورلاری بو دؤنه گۆلمه دیلر و چوخ عصبانیت له، اونون ثبت اولونموش مکتوبونو، کیتابلار و نشریته لر ایله برابر آلدیلار و دئدیله: «مرکزله مکتوب لاشمالی یتق و لاپ آزئ قئیرخ گۆن چکه جکدیر».

يېتىدى ايل، او گۆنلردن كىچىمىش ايدى. «ائىلدار» ياخود «الدار» بىرىنجى كىلاسنى يارىلار چاتدىرمىشىدىر. آذر آيىنىڭ سۇيۇق گۆنلىرى گىلىب چاتمىش، الېفا اۆيرنەسىنىڭ چىتىن گۆنلىرى ائىلدارى، اونون آناسىنىڭ ۋە آناسىنىڭ جانا گىتىرمىشىدىر. چاتىشمىشلىقلار، خىددن آرتىق گۆزە چارپىردى. كىچىن يېتىدى ايلدە ائىلدارىن آتا- آناسى ائودە اونونلا آنا دىلىندە دانىشمىشلار ۋە بىش- آلتى ياشىندان جىزما- قارا بىر زادلار كاغىدا يازدىغى زامان «ائىلدار» كىلمەسىنى دە، ائىلە ھىزە ايلە اۆيرنمىش ۋە يازماغا باشلامىشىدىر. بوندىن علاوه، ائىلە او نىچە آيتىن اېچىندە، ھردن بىر موعلىم ۋە ناظمىلر اونو قىلپ تىلغۇزلىرىلە سۆيىلەمىشلر.

بىرىنجى كىلاس سۇنا چاتمىش، ايكىنجى، اۆچۇنچۇ ۋە دۇردۇنچۇ صىنىفلر دە گىلىب كىچىمىشىدىر ۋە چاتىشمىشلىقلار ھەلە دە داوام اتمىش، ائىلدارى، ھەم دە اونون آتا- آناسىنىڭ بىزىكىدىرمىشىدىر. داھا ائىلدار، اۆز آدىنىڭ الدار يازىردى ۋە اوللردەكى كىمى «الدار» يازدىغىنىدىن دا ال چىكىمىشىدىر.

ائىلدار، اون ياشىندا اولموشدور ۋە نىچە گۆندىن سۇنرا اونون بىر باجىسى ۋە يا قارداشى دۇنيايا گۆز آچاق ايدى.

ائىلدارىن آتاسى بو دۇنە اوشاغىن آدى حاققىندا قاباقچادان ھىچ نە فېكرە دالمامىشىدى. ائىلدار، كىچىك اولاندا، اونون باجىسى اولدوقدا، آدىنى «نىگار» ۋە قارداشى اولدوقدا، آدىنى «ياشار» قۇياجاغىنى چۇخ دۇشۇنمۇشۇ. آنچاق بو دۇنە، «نىگار» ايلە «ائىلدار» ۋە «ياشار» ايلە «ائىلدار» آراسىندا قافىتە دۆزلىتمەك فېكرىندە دىيىلدى ۋە ھامىدان چۇخ اوشاغىن ۋە آناسىنىڭ سالىم اولماسى اونون فېكرىنى مشغول اتمىشىدى.

نھايت، اوشاق دۇنيايا گۆز آچدى ۋە ائىلدارىن قارداشى، اونو ۋە اونلارنىڭ عايلەسىنى سۆيىندىردى. اوشاق، سۇن درجەدە سۇمەلى ۋە گۆزەل ايدى. قارا تۆك- باشى، گۆز گۆزلىرى اونون بىر بىر نىسبەتە آتا- آناسىدىن سەم آپاردىغىنى گۆستىردى.

اوشاغىن اۆچ گۆنۇ قورتارمايش، آتاسى ئىت-ى احوال ايدارەسىنە سارى يۆللەندى. مامورلاردان ھىچ بىرى داھا اونو تانىمىدىلار. قىلدىنى اونلار سۆيىلەدى.

مأمورلار ایسه اوشاغین آدینئی سؤروش دولار. ائلدارین آتاسی دندی: «هئج بیر مؤشخص آد دالینجا دئیلم؛ لؤطفن آد کیتابچانیزی منه وئرین».

کیتابچانی آلدی و حافیظ یا فضولی دیوانلاریندان فال توتدوغوموز کیمی، وئرد کیمی بیر زادلار اوخویوب، کیتابی آجدی. «پ» صحیفه سی گلمیشدی. اوردان «پیام» آدینئی سئجدی و مأمورا سؤیله دی: «لؤطفن، یازین پیام».

پیام و ائلدارگیلین سوئی آدلاری، واختیله بؤیوک دده لری تاجیر اولدوغونا گوره، هم ده بؤیوک دده لری نین بیر قیسا موددت «بازرگان» شهرینده یاشادیغی اؤچون «بازرگانی» ایدی. «ئلدار بازرگانی»، «پیام بازرگانی».

پیام، هئج بیر مؤشکول اولمادان بؤیؤدۆ. چۆنکی، هم سالیملر اوشاق ایدی، هم ده اونون آدی اونا هئج بیر چتین لیک یاراتمامیشدی. آتا-آناسی دا راحت ایدیلر. آدی نین یازماسی دا، اوخوماسی دا بیر چتین لیکله اۆز-اۆزه دورموردو.

پیام، ایبتیدائی دؤرۆنۆ قورتاردی و راهنمائی کیلاس لارینئی باشلادی. ائلدار نئجه ایل قاباق دیپلوم آلمیشدی و ائلدارین نئجه اوخونوب یازیلماسی، داها اونون اؤچون عادی اولموشدور. آنجاق پیامین آغیر گۆنلری، راهنمائی کیلاس لاریندا اولان یئنی یئتمه لرین شولوق لاری اۆزره، باشلانماقدا ایدی. اونون آدی و سوئی آدی اوشاقلار اؤچون ایلنجه یاراتمیشدی. «پیام بازرگانی» آدی کیلاسدا سسله نن زامان حتمن اوشاقلارین طرفیندن بنله-بنله سوزلر ائشیدیلیردی: «صایران-هر روز بهتر از دیروز، اشی مشی طلایی، هر سیاهی پاریسی کولا نمیشه، پاک یادت نره، بوتان-انتخابی مطمئن، گالینا بلانکا-قل قل...» و پیام هر بیر وخت، اوشاقلارین آتماجالاریندان چتین لیکده ایدی. بو آرادا، ائلدارلا پیامین آتاسی، اؤزۆنۆ دانلایارکن آدقویما مراسیمینده کیمین تقصیرچی اولدوغوندا دانیشمیردی. او، کنچمیش ایییرمی ایکی ایلین جریانلارین بیر-بیر آراییر و اؤز اوشاقلارین نین ایتیمیش آدلارینئی آختاریردی. او، هم ده آتاسیندان، بو عایله نین سوئی آدینئی «بازرگانی» قویماق اؤچون آجیقلی ایدی. ائلدار و پیامین آتاسی هویتیتی تالانمیش بیر اینسان ایدی. او «آدسیز بازرگانی» آلدی بیر کیشی ایدی.

• از اسناد تاریخی

(مصوبات حکومت ملی که برای نخستین بار
در تاریخ ایران در آذربایجان به مرحله‌ی اجرا درآمد)

از قانون نحوه‌ی پرداخت بهره‌ی مالکانه از محصولات کشاورزی

- ماده ۱- منظور از وسایل کشاورزی، زمین- آب کار- بذر و شخم می‌باشد.
- ماده ۲- تقسیم محصول زمین بین مالک و زارع با توجه به مالکیت هر یک از وسایل کشاورزی مذکور در ماده ۱ برابر مواد زیر بعمل خواهد آمد.
- ماده ۳- به جزء بهره‌های مالکانه مذکور در این قانون، هیچ چیز و به هیچ عنوان از زارع و دهقان دریافت نخواهد شد و کلیه‌ی بدعت‌ها مطابق این قانون ملغی می‌گردد.
- ماده ۴- وسایل کشت و برداشت و بذر در تمام دهات متعلق به زارع خواهد بود و در هر یک از دهات که زارع قادر به تهیه وسایل فوق نباشد، مالک موظف است برای تهیه وسایل مزبور وام بدون بهره در اختیار زارع قرار دهد و عین وام پرداختی هنگام برداشت محصول مسترد خواهد شد.
- انجمن ده موظف است احتیاجات زارعین را از نظر تهیه‌ی وسایل کشت و برداشت و بذر تعیین نماید و چنانچه موقع برداشت محصول زارع قادر به پرداخت بدهی خود نباشد، مهلت پرداخت وام با نظر انجمن ده بطور عادلانه تمدید خواهد گردید.
- تبصره ۱- اعضای انجمن ده به تعداد سه یا پنج نفر با اکثریت آرای دهقانان از میان معتمدین محل انتخاب خواهند شد. انتخاب اعضای انجمن ده، هر سال یک بار تجدید خواهد گردید. به علاوه چنانچه اعضای انجمن نتوانند در رفع اختلاف نظرهای خود به توافق برسند، انتخاب انجمن به پیشنهاد وزارت کشاورزی تجدید می‌شود.
- تبصره ۲- چنانچه مالک ده نتواند احتیاجات دهقانان را از نظر وسایل کشاورزی تأمین نماید، پس از گواهی بلوک و بخشدار، دولت احتیاجات مزبور را تأمین خواهد کرد.
- ماده ۵- بیست درصد محصول قبل از تقسیم، بابت مخارج درو و جمع‌آوری و آماده ساختن محصول کشاورزی- که تماماً به عهده‌ی زارع می‌باشد- به وی تعلق خواهد گرفت. حمل سهم مالک از خرمنگاه به انبار به عهده‌ی خود مالک است.

ماده ۶- کاه حاصل از زراعت غله تماماً متعلق به زارع است.

ماده ۷- محصول زمین‌های دیم به ترتیب ذیل بین مالک و زارع تقسیم خواهد شد:

محصول کشاورزی به هفت سهم مساوی به شرح ذیل تقسیم می‌شود:

کار سه سهم، زمین دو سهم، کشت یک سهم، بذر یک سهم، از این سهم، شش سهم متعلق به زارع و یک سهم متعلق به مالک خواهد بود.

تبصره ۱- در تمام دهاتی که تا تصویب این قانون بهره‌ی مالکانه از محصول زمین‌های دیم یک هشتم و یک نهم و یک دهم بوده، بهره‌ی مزبور پس از تصویب این قانون نیز به ترتیب سابق خواهد بود.

ماده ۸- از کلیه‌ی مراتع که جنبه‌ی زارعتی نداشته، و به وسیله‌ی عشایر جهت چرای دام مورد استفاده قرار می‌گیرد، اعم از دولتی و شخصی به ترتیب ذیل حق‌التعلیف دریافت خواهد شد:

از هر رأس گوسفند ۲ ریال- از سایر دام‌های شاخدار از هر رأس ۴ ریال، اسب و الاغ و شتر هر رأس ۶ ریال.

تبصره- بابت چرای دام‌هایی که دهقانان به عنوان وسایل کار و یا به منظور تأمین احتیاجات غذائی خود نگهداری می‌نمایند بهره‌ای دریافت نخواهد شد.

ماده ۹- زمین‌های آبی به دو قسمت می‌شوند:

۱- زمین‌هایی که به وسیله رودخانه‌ها و چشمه‌های طبیعی مشروب می‌شوند.

۲- زمین‌هایی که بوسیله قنات و حفر چاه‌های آب مشروب می‌گردند.

ماده ۱۰- محصولاتی که از زمین‌های آبیاری شده به وسیله‌ی رودخانه‌ها و چشمه‌های طبیعی بدست می‌آید (پنبه- شلتوک و محصولاتی از این قبیل) به ترتیب ذیل بین مالک و زارع تقسیم خواهد شد:

محصول بدست آمده به ده سهم مساوی به شرح ذیل تقسیم می‌شود: کار پنج سهم، شخم دو سهم، زمین یک سهم، آب یک سهم، تخم یک سهم. با توجه به اینکه زمین و آب متعلق به مالک می‌باشد دو دهم محصول به مالک و هشت دهم آن به زارع تعلق خواهد گرفت.

ماده ۱۱- از باغات و درختکاری‌هایی که به وسیله‌ی رودخانه و چشمه‌های طبیعی آبیاری می‌شوند، سالیانه مبلغ یک صد ریال از هر هکتار بهره‌ی مالکانه پرداخت خواهد شد.

تبصره ۱- بهره‌ی مذکور در ماده ۱۱ پس از به دست آمدن محصول باغات پرداخت می‌گردد.

تبصره ۲- چنانچه قبل از رسیدن محصول باغات، در زمین باغ و در فاصله‌ی بین درخت‌ها، کشت‌های مختلفی شده باشد، بهره‌ی کشت‌های نامبرده مطابق قوانین مربوطه پرداخت می‌شوند.

ماده ۱۲- درختان غیرمثمر که به وسیله‌ی رودخانه‌ها و چشمه‌های طبیعی مشروب می‌گردند موقع قطع آنها، مشمول بهره‌ی مالکانه به میزان یک دهم خواهد بود.

ماده ۱۳- از زمین‌هایی که جهت کشت علوفه (یونجه- شبدر- شنبلیله و غیره) استفاده می‌شود و آب آنها از رودخانه‌ها و چشمه‌های طبیعی تأمین می‌گردد، سهم مالک یک دهم و سهم زارع نه دهم خواهد بود.

ماده ۱۴- مخارج لارویی و تعمیر چشمه‌هایی که از رودخانه‌های طبیعی جدا می‌شوند و همچنین هزینه‌های مربوط به سدبندی رودخانه‌ها یک پنجم از طرف مالک و بقیه به وسیله‌ی زارعین و باغدارانی که از آن بهره‌مند می‌شوند، پرداخت خواهد شد.

ماده ۱۵- تقسیم محصول زمین‌هایی که به وسیله‌ی قنوات و یا آب بدست آمده از حفر چاه مشروب می‌شوند بترتیب ذیل خواهد بود: کار پنج سهم، شخم دو سهم، یک سهم، آب سه سهم و زمین یک سهم. چنانچه آب و زمین هر دو متعلق به مالک باشد، سهم وی چهار دوازدهم و سهم زارع هشت دوازدهم خواهد بود.

ماده ۱۶- صاحبان قنوات باید به تشخیص و نظارت انجمن ده و مامورین وزارت کشاورزی لارویی و تعمیرات لازم را در قنوات مذکور به عمل آورند.

تبصره- چنانچه صاحب قنوات و یا کاریز از لارویی و تعمیر آنها امتناع ورزد، انجمن ده، با تصویب و نظارت وزارت کشاورزی از محل عایدات قنات یا از محل بهره‌ی مالکانه اقدام به لارویی و تعمیر خواهد کرد.

ماده ۱۷- از محصول زمین‌هایی که بوسیله کاریز و یا آب بدست آمده از حفر چاه‌ها مشروب می‌شوند بهره‌ی مالکانه مانند زمین‌هایی که به وسیله‌ی قنات آبیاری می‌شوند دریافت خواهد شد.

ماده ۱۸- بهره‌ی مالکانه از باغاتی که به وسیله کاریز و چاه‌های آب مشروب می‌شوند هکتاری ۱۰۰ ریال دریافت خواهد شد.

ماده ۱۹- چنانچه آب باغات فوق‌الذکر به وسیله خود زارع فراهم شود، بهره‌ی مالکانه از هر هکتار فقط ۵۰ ریال دریافت خواهد شد.

تبصره- چنانچه به جای بهره، حق‌آبه پرداخت شود، وجه پرداختی بابت حق‌آبه، معدل قیمت روز و قیمت پرداختی در ده سال قبل آب خواهد بود. در صورتی که اختلاف در این مورد پیش آید، مأمور وزارت کشاورزی با نظر انجمن ده رفع اختلاف خواهد نمود.

ماده ۲۰- از درختان غیرمثمیری که با آب قنوات مشروب می‌شوند- چنانچه آب و زمین هر دو متعلق به مالک باشد- بهره‌ی مالکانه یک‌پنجم و اگر تنها زمین مال مالک باشد بهره‌ی مالکانه یک‌بیستم پرداخت خواهد شد.

ماده ۲۱- چنانچه در تعیین بهره‌ی مالکانه، اختلافی بین زارع و مالک پیش آید، وزارت کشاورزی اختلاف مزبور را به طور عادلانه حل خواهد کرد. ولی اگر وزارت کشاورزی نیز موفق به حل اختلاف نشود، موضوع به کمیسیون متشکله از نمایندگان وزارتخانه‌های دادگستری، کشاورزی و کشور محول خواهد گردید. رای صادره از طرف این کمیسیون قطعی است.

ماده ۲۲- حکومت ملی آذربایجان مسئول اجرای این قانون می‌باشد.

این قانون در جلسه مورخه ۲۲ فروردین ماه سال ۱۳۲۵ هیئت رئیسه‌ی مجلس ملی آذربایجان به تصویب رسید.

رئیس مجلس ملی- حاجی میرزا علی شبستری

اجرا شود. نخست وزیر- پیشه‌وری

روزنامه‌ی «آذربایجان» ۱۳۲۵/۱/۲۶

نخستین کنگره‌ی دهقانی آذربایجان

کنگره‌ی دهقانی برای اولین بار در تاریخ ایران در ۲۵ فروردین ۱۳۲۵ با حضور ۶۰۰ نفر از نمایندگان دهقانان آذربایجان در تبریز تشکیل و درباره راهکارهای اجرای قوانین تقسیم اراضی و تعدیل روابط مالک و زارع بحث و مذاکره کردند.

توضیح:

۱- اراضی متعلق به دولت از زمان آغامحمدخان قاجار موضوع تقسیم اراضی قرار

گرفت.

- ۲- چون نقشه‌برداری از اراضی مستلزم صرف هزینه و وقت زیادی بود کمیسیونی از معتمدین هر ده تقسیم اراضی را با معیارهای محلی به عهده گرفتند.
- ۳- اراضی قابل تقسیم عبارت بودند از ۳۰۰۰ ده و آبادی خالصه‌ی دولتی و ۴۳۷ ده و آبادی مصادره شده که بین یک میلیون دهقان تقسیم شد.

از موافقتنامه‌ی مورخ ۱۳۲۵/۳/۲۳

بین نمایندگان دولت مرکزی و آذربایجان

ماده ۸- درباره‌ی اراضی‌ای که در نتیجه‌ی نهضت دموکراتیک آذربایجان بین دهقانان تقسیم شده، آن اراضی که مربوط به خالصه‌ی دولتی است، چون دولت اصولاً با تقسیم اراضی خالصه بین دهقانان در سراسر کشور موافق است، با آنچه که اجرا شده بلامانع می‌داند و لایحه‌ی مربوط به آن را در اولین فرصت جهت تصویب به مجلس شورای ملی پیشنهاد خواهد کرد.

درباره سایر اراضی که در نتیجه‌ی تحولات اخیر آذربایجان بین دهقانان تقسیم شده، توافق گردید که به منظور جبران خسارت مالکین مربوط و یا تعویض آن املاک با اراضی دیگر کمیسیونی مرکب از نمایندگان دولت قوام‌السلطنه و انجمن ایالتی آذربایجان تشکیل گردد و این کمیسیون راه حل مسئله را جهت تصویب پیشنهاد نماید.

تبریز- تاریخ ۱۳۲۵/۳/۲۳

پیشه‌وری- مظفر فیروز

توضیح:

محمدرضا شاه در اثر فشار کندی رئیس جمهور آمریکا «انقلاب سفید» را راه انداخت که یکی از مواد آن اصلاحات ارضی بود. اراضی مرغوب دهات به مالکین تعلق گرفت، دهقانان خوش‌نشین از شرکت در تقسیم اراضی و عضویت در شرکت‌های تعاونی محروم شدند، اراضی به دهقانان فروخته شد و... در نتیجه تولید کشاورزی کاهش یافت واردات گندم و جو و ذرت و... افزایش یافت. دهقانان فقیرتر شدند و برای امرار معاش به شهرها کوچیدند و به سپاه بیکاران و نیمه‌بیکاران پیوستند.

در آذربایجان در دوره حکومت ملی به علت افزایش تولید کشاورزی قیمت‌ها در حدود ۴۰٪ کاهش یافت...

• آذربایجان ادبی دلیلی گوئی آذربایجاندا

سۆز قایدالاری نئین اولچولری

• دوکتور فیروز رفاهی

Firuzrefahi@yahoo.com

ادبی دلیلین یارانماسی و مؤحکم لئمه سینده سۆز اثحتیاطی و لؤغت ترکیبی ان مؤهۆم یئرلردن بیرینی توتور. هر هانسی بیر ادبی دلیلین سۆز قایدالاری نئین اولچولری سنچمه و عوض ائتمه یۆلو ایله مئیدانا گلیر. بو جریاندا همین دلیلین بۆتۆن لهجه لر و شیوه لری ایشتیراک ائدیر. بئله لیکله، ادبی دیل اونا لازیم اولان سۆزلری سنچیر و اونلارا ایستاندارد کیم لیشینی وئیریر. بئله سۆزلر عۆموم خالق طرفیندن راحت آنلاشیلیر و ایشله نیلیر. بۆتۆن بیر میللت طرفیندن ایشله نیلمه یین سۆزلر همین دلیلین لهجه لرینده اؤز وارلیق لارینی و یاشاماق لارینی سۆرۆرلر.

ادبی دلیلین اولچولرینی گۆزله مک و رباعیت ائتمک ادبی دیلده یاراتماغین ایلکین شرط لریندن بیرینجی سی و ان مؤهۆمۆدۆر. بورادا هئج بیر مانع و قۆصور اولمالی دیر. بو شرطلری یئرینه یئتیرمک قابیلیتی هر بیر ساوادلی سائیلان و طنداشدا اولمالی دیر. ایستر بو، و طنداشین آتا-آناسینا یازدیغی مکتوب اولسون، یا دا بیر عئلمی مقاله. ادبی دلیلین اولچولری سۆز سۆز بۆتۆن اینجه لیکلری ایله یازیلاریمیزدا عکس اولونمالی دیر.

آذربایجان ادبی دلیلی مؤحکم و ثابت لشمیش بیر سۆز بینۆره سی اساسیندا تشکیل تاپیب دیر. بو سۆزلر دلیمیزین اساسینی یارادیر و مین ایل لرله آتا-بابالاریمیز طرفیندن ایشله نیب دیر. بئله سۆزلری هئج بیر باشقا سۆز ایله عوض ائتمه یه حاققیمیز یۆخدور. اونلار دلیمیزین سماسیندا اولدوزلار کیمی پارلامالی دیرلار. هر کیم اؤزۆنده یئنی بیر اولدوز یاراتماق و تاپماق خۆصوصیتیینی گۆرۆر مئیدانا گلکین. سۆز یاراتماق و یئنی سۆزلرین مئیدانا گلمه سی اؤزۆنه مخصوص یۆلو و قانون لاری وار. بیز گرک بو قایدالاری بیلک و اونون متۆدلارینی منیمسه یک کی، بئله بیر ایشه ال آتماغا ارده میمیز اولسون. باشقا قۆهۆم دیل لردن ده سۆز عاریته ائتمک اؤز باشینا اولای بیلمز.

ادبی دلیلین سۆز قایدالاری نئین اولچولرینه گلینجه، آذربایجان ادبی دلیلینده یالنیز بیر سۆز قایدالاری اولچوسوندن صؤحت گئتمه لی دیر. بیزیم ادبی دلیمیزین سۆز قایدالاری نئین اولچۆسۆ چرچیوه سینده ایشله نیلن سۆزلرین هئج بیر ییزه یاد دئییل. اونلار بۆتۆن تاریخ بۆیۆ یاراتدیغیمیز یازیلی و شیفاهی مدنیتمیزده مۆوجود اولوبلار.

سۆن یۆز اللی ایله مئیدانا گلیمیش ایجتیماعی شرایطه گۆره آذربایجانین اوتای و بو تائینداکی ادبی دلیلینده موعین خۆصوصیتلر عمله گلیب دیر. بو خۆصوصیتلری بو گۆن دیلچی لیک ادبیاتیندا تظاهۆر سۆزۆ ایله ایضاح ائدیرلر. تظاهۆر بیر عئلمی ایصطیلاح کیمی ادبی

دېلىن چۈخ بۇلۇكلۇ اولماسىنىڭ گۈستىرى. ادبى دېلىن شىمال ۋە جنوب تىظاھۇرلىرى آراسىنىدا اولان فرق اساسن دىل خارىجى سىجىئەلر داشىئىتىر ۋە قولايلىقلا آرادان قالدىرىلا بىلر. اگر ايجتىماعى شرايط اورتادان قالخسا قىسا بىر مۇددەتدە بو تىظاھۇرلر ۋە اۆلچۇدن كىنار حاللار دۆزەلر. گۆنىدە ادبى دىل ۋە خۇصوصن اونون بدىعى اۆسلوبو داھا چۇخ لەجەلرلن تائىرى آلتىنىدائىر. قوزنى آذربايجاندا دا بىلە تائىرلر وار. آنىچاق اۇرادا ادبى دىلى نىن يالنىز بدىعى اۆسلوبوندا لەجەلرلن تائىرىنى گۆرمىك مۆمكۆن دۆر. بو دا بدىعى اۆسلوب اۆچۆن لازىم بىر حال دىر. آنىچاق گۆنىدە مطبوعات، عىلمى ۋە دىنى اۆسلوبلاردا دا لەجەلرلن بىر باشا تائىرىنى گۆرۈرۆك. سۆز قابىدالارى نىن اۆلچۆسۆنۆن مضمونونو گۆنى ۋە قوزنىدە دە آشاغىداكى شكىلدە بۆلمك اولار:

۱- اورتاق سۆيىتەدە ايشلەنىلن سۆزلر. بو سۆزلر ادبى دىلىمىزىن ان چۇخ ايشلەنىلن سۆزلىرى دىر. بورادا ان قدىم تۆرك سۆزلىرىدن توتوموش، موعاصىر يىنى سۆزلىرىمىز احاطە اولونور.

۲- آذربايجان ادبى دىلى نىن قوزنى تىظاھۇرۆندە ايشلەنىلن سۆزلر.

۳- آذربايجان ادبى دىلى نىن گۆنى تىظاھۇرۆندە ايشلەنىلن سۆزلر.

آذربايجان ادبى دىلى نىن دە مئىتار حالتىندا ايشلك اولان بىرىنجى قورۇپ سۆزلر اۆ سۆزلردىر كى، آرتىق ئابىتلىشمىش ۋە اۆ تاي ۋە بو تايىدا عىتنى صورتدە ايشلەنىلر. مىثال اۆچۆن آنا، آنا، بىر، باش... بىلە سۆزلرلن معناسى ۋە تىلفۇظۇ ھر يىردە بىردىر ۋە ھىچ بىر فرق گۆزە چارپمايىتىر. بونون يانىنىدا ايكىنجى تىپ سۆزلر وار كى، اونلارلن معنالارل بىردىر ۋە يالنىز اۆ تاي- بو تايىدا تىلفۇزلرىندە ايكىلىك گۆزە چارپىر. بىلە سۆزلر گۆنىدە لەجەلرلن تائىرى آلتىنىدا اولدوغو اۆچۆن لەجە ساياغى تىلفۇظ اولونور ۋە انىلە دە يازىللىرلار. بىلە حال ادبى دىلىن اۆلچۆدن كىنار حالى سايتىلمالى دىر. مىثال اۆچۆن قارا (گۆنىدە قرە)، قاچىچى (گۆنىدە قىچىچى)، بىلە حاللار دىلچىلىك عىلمىندە اۆلچۆدن كىنار حاللار دىتيرلر. ھردن بىلە سۆزلر (لەجە سۆزلىرى) گۆنىدە نشر اولونان بعضى كىتابلارلن سۆنۇندا اىضاح اولونورلار. مىثال اۆچۆن بارىشمازىن «اودوملو دىرەك» اثرىندە بو سۆزلرە راستلاشىرىق. ايشكىل، تاغ، تۆشگۆلۆ، دۇنگە، دىبقاننى، ساسىماق، سوزمانى، قارقو، سىتقماق، قىتتالى...

آل قلمى ال لىرۇه

دويدوقلاروى

شعر ائىلە!

بىر اسكى آلچاق قابى نىن چاخ - چاخىنى چالدىم

سایخاش خیتوان لاردا

دۆشۆنۆردۆم
دوئوردوم!

بیر الی گۆل بیر الی داش
دیفغیر لانیشر یاواش - یاواش

دۆشدۆم قۆربت اوخاسینا قول اولدوم یاد کوئوخاسینا
قالماشیرام سوئوخاسینا تیرینگه وور من اوینایشیم.

تۆرکی دیلینده بئله شیرین غزل
یازگیله دوستلار دئمه سین زای سنه.

آذربایجان ادبی دیلی نین یالنئیز قوزئی تظاهۆرۆنه عاید اولان سۆزلر اساسن آئینما سۆزلردیر. بورادا انله سۆزلر وئار کی، اولنلار عرب و فارس دیلیندن آئینیبلار، آنجاق اولنلارین معنالاری بو تائیداکئی معنالاری ایله بیر آز فرقلی دیرلر. میثال اوچۆن ایستیقامت (گۆنئی ده یان، سمت)، آراییش (گۆنئی ده معرفی نامه)، یاد (بیگانه)، علاقه (ایرتیباط)، دیرناق آراسی (پرانتئز)، شیوه (لهجه)، هئیکل (مؤجسمه)، تصادؤف (گۆنئی ده راست لاشماق، برخؤرد)، اوستا (اوستاد، ماهیر). بئله حال دیلمیزین سیئاسی محدودیتته معروض قالمیش شرایطین نتیجه سی کیمی سایماق اولار. بئله حالی اورتادان قالدیرماق اوچۆن مدنی رایبطه لرین چؤخالماسی نئین بؤیۆک اهمیتی وئاردیر.

ایکینجی قورۇپ آئینما سۆزلر قرب منشالی سۆزلردیر. بئله سۆزلر آذربایجان ادبی دیلی نین شیمال تظاهۆرۆنۆن عئلمی، مئدیا اؤسلوب لارینا عاید دیر. بونون سببی بودور کی، گۆنئی ده ادبی دیلین ایشلک دایره سی چؤخ محدود دور و عئلمی و مئدیا اؤسلوب لاری تزه - تزه تشککۆل تاپما دؤورۆنۆ طئی اندیر و دار بیر چرچیوه ده ایشله نیلیر. میثال اوچۆن پالکۆزئیک، آپتشک، پراپورشیک، سامالئیۆت و سایر. بئله آئینما سۆزلره اساسن عئلمی ایصطیلاح لار (خیرورگ، اوپراتسینیا، دولئنئینا، ایشپیرتس، دئغیس، انکسترا لیتقۆزیستیک)، حربی ایصطیلاح لار (وایتئنی، آوتامات، سالدات، گئئئرال، رۆئا) و دانئیشیق سۆز لری (اؤزه، لادنا، خاراشق، فیسئیق، پاکا، آچکی، آپتشک) داخیل دیر.

آذربایجان ادبی دیلی نین گۆنئی تظاهۆرۆنه عاید اولان سۆزلرین بیر حیصه سی آئینما سۆزلردیر. بو سۆزلرین بؤیۆک اکثریتی فارس دیلینه عاید دیر و فارس دیلی نین گۆجلۆ تاثیری آلتئیندا گۆنئی تظاهۆرۆنده اؤز لری نه یئر آچیب لار. بئله سۆزلر شیمالدا یاشایان آذربایجانلی لار اوچۆن آنلاشیلمازدیر. شیمالدا یاشایان بعضی دیلجی عالیم لری میز بئله سۆز لری ده لهجه لرین تاثیری آدلاندیریرلار. گۆنئی آذربایجان دا اوخوماق و یازماق فارس دیلینده اولدوغو اوچۆن بئله حال طبیعی

گۆرۆنۆر . بئله حال ضیئالی لاریمیز ۋ یازیچی لاریمیزین دیلینده اولماسی چوخ تأسۆف دۆغورور ۋ بیزیم دیلیمیزده بۆیۆک چاتما مازلیق سائیئیر . شیفاهی دیلده بئله حالین اولماسی طبیعی دیر، چۆنکی دانیشیق دیلی داها چوخ راحتلیغا مئیل اندیر . آنجاق یازئ دیلینده بئله حالین اولماسی قئیر-ی طبیعی دیر . گۆنئی ده بیز ان چوخ آنا دیلیمیزده دانیشماغی مشق اتمیشیک ۋ یازماق مشقیمیز آز اولوبدور . بونا گۆره ده دانیشیق طرزیمیز یازیمیزدا اؤز تأثیرینی بوراخیب دیر . سئچدیشیمیز نۆمونه لری میثال اۆچۆن آشاغی دا تقدیم اندیریک . ضیئالی لاریمیزین وطنداشلیق بۆرجو بودور کی، یازاندا ادبی دیلده یازسینلار ۋ هر بیر یازینی نشر اتمکدن قابق دقیق یوخلاسینلار . آتا- بابا لاریمیز یاخشی دئییلر "یۆز اۆلچ، بیر بیج" بئله نۆمونه لره دیققت اندین:

مقاله لرده ایفراطدان قاجینمالی ۋ میزان اولاراق عئلم ۋ عقل ۋ حئیثیتی نظرده توتمالی سئینیز .

پولیتیکا خیناوانی!

ماکیاوتلی رنستوران

گۆره سن بو گنجه

مۆشری لره

آشپاز خانادا

نملر تدارۆک گۆرۆب!؟

قار سونلار .

آهای...!

دام- داشلار

خیناوانلار

ماشینلار

برق تیرلری

گۆنئی ادبی دیل تظاهۆرۆنه عاید اولان سۆزلرین سئراسیندا سۆن زامانلاردا یئنی بیر قورۇپ دا گۆزه چارپیر . او دا یئنی یارادیلمیش آلتینمالاردیر . بو حرکت آذربایجان مۆستقیل اولدوغوندان سؤنرا شیمالدا دا یاراندى ۋ بیر پارا آلتینما سۆزلر تۆرکیته تۆرکجه سیندن آذربایجانجا یا یۆل تاپدی . میثال اۆچۆن اۆزه ل، یابانجی ۋ... گۆنئی ادبی دیل تظاهۆرۆنده بئله سۆزلر صۆنعی صورتده داخیل اولور ۋ چوخ حاللاردا اونو ایشله دنلر همین سۆزۆن معناسینی یا اونون موعادیلینی پرانتز آراسیندا گتیریرلر کی، اوخوجولار اونلاری باشا دۆشسۆنلر . حال بو کی، ماهیر بیر یازیچی یئنی بیر سۆزۆ ائله یئرینده ایشلمه لی دیر کی، آرتیق ایضاحا انحتیاجی اولماسین . یئنی سۆزلر سئراسیندا، ترجۆمه یۆل ایله اورتایا گلن سۆزلره ده بو تائیدا چوخ راستلاشیریق .

گۈزەلۈگۈنۈن شۆشەلریندن

کۈنچۈدی بیر آغ گۈزۈرچین!

بو ایشین معنوی، مادی، فنی و تورلو- تورلو مۆشکۈل لری واردیر.

اولوسال و کۈلتۈرل ایش، ایتیم و اؤیره تیم آنلاملی چالیشمالار سانکی دیزین دیینده میروارید آختارماق کیمی دیر.

اۈزەل لیکله نثر ساحه سینده چۈخ ایشله مک لازیمدیر.

چۈخ مرتبه لی عقیل اوجاقلاریندا ایسه یاخشى اولار کی، کیلاس دا قالیب پارتانین (نیمکت) آلتینا گیرە رک...

بدیعی اۈسلوبدا قارداش خالق لارین سۈزلریندن یارارلانماق و لهجه لرین گۈزەل لیشیدن ایستیفاده اتمک نه اینکی دیلیمیزه نۇقصان گتیرمه ییر، حتا اونون چالارلارینی آرتیریر و بو ایش مهارت ساینلیر. آنجاق اۈندا کی، رسمی خبرلرده، تبلیغ سجه لى یازى لاردا و عئلمى اثرلریمیزده لهجه لرден محدودیت سیز فایدا لانیریق، بئله سۈزلر یترسیز و کۈبود گۈرۈنۈرلر.

بو گۈن دۈنیادا یارانمیش یئنی شرایطه گۈره آذربایجان ادبی دیلی بئین -ال خالق کیم لیتی قازانمیش و بیرلشمیش میللت لر تشکیلاتیندا دۈنیا خالق لارین رسمی دیل لری سیراسیندا ئیت اولونوبدور. بو دیل آرتیق بیر دیپلوماتیک دیل ساینلیر و خاريجی لر طرفیندن اۈیره نیلیر. ایندی مۆختلیف دیل لرین طلباتینا گۈره هر گۈن یئنی - یئنی لۇغت و ترجومه کیتابلار یازیلیر. بونلارین هامیسى مۈعاصیر آذربایجان ادبی دیلی اساسیندا باش وئیریر. مادام کی، بۈتۈن دۈنیا خالق لار آذربایجانلی لارلا ایقتیصادی، سیئاسی، مدنی علاقه یاراتماق اۈچۈن مۈعاصیر آذربایجان ادبی دیلینی اۈیرنمه یه جهد اندیرلر، اۈندا بیز نه یی گۈزله ییریک؟ گۈره سن، آذربایجان ادبی دیلینی اۈیره نمک چۈخ چتین دیر؟ اولما یا اونون اۈلچۈلرینی رعایت اتمک آغیر ایش دیر؟ قریبه گۈرۈنن، دیلیمیزده ایشلک اولما یا ن سۈزلره نه اثحتیئاج وار؟ گلین دیلیمیزین مۈوجود ایمکان لاریندان ان یۈکسک و گۈزەل شکیلده ایستیفاده ائدک. اۈندا کی، گۈردۈک دیلیمیزین گۈجۈ فیکیرلریمیزی چاندیرماق اۈچۈن یئترلی دئیل، یئنی سۈزلر یاراداق* بو ایشه و بئله سۈزلره، هئچ کیمین سۈزۈۈۈلا بیلمز؛ چۈنکی دیلیمیزین ایره لی لمک اۈچۈن بیر نئچه یۈل لاردان بیرى بو یۈلدور.

*بیزجه، عالمین بو مۈلاخظه لری، (یئنی سۈز یاراتما) ادبی، بدیعی یازى لاردا یازمچى طرفیندن اۈیدورو لا بیلر؛ آنجاق ایصطیلاح (تترمین) یاراتماق آکادئمیک عالم لرین عئلمی ایشی دیر. هر الیه قلم آلان ایصطیلاح یارادا بیلمز. حۈرمتملى عالم (دوقتور رفاهى) ده بیزیم بو مۈلاخظه لریمیزه شریک دیر.

پروين اعتصامى

چئوئىرن: عاطيف زئىناللى

شمس كسمائى

چئوئىرن: عاريف عابدوللازاده

ايغتيخار

نە قەدەر كى، اينسانلىق اۈز آرخاسىنى
 زرو- زىياغا سۈيگە تەجك،
 قارداشلىغا، ايتفاقا اينانما سن.
 نە قەدەر كى، بربارلىك اۈز گۈجۈندە دئىيل
 ھلە،
 قديم شرقىن نىجاتىنى ھىچ آنما سن.
 آياغىمىز آلشىندا دا گۈز تىكىلىپ.
 اۋستۈمۈزە تاماھ يۈكلۈ اۋخ چكىلىپ.
 شمس، قمر آزاد گزىر سۈيگە سەلر،
 اينانما سن.
 يالۋارماقلا سسىمىزە سس وئرىلمز،
 ياستىغىمىز: قئىر تىمىز، بلكە ياغى بونو
 بىلمز،
 ايرانىن اۈز كئچمىشيلە فخر ائلە ئىر-
 آلدانما سن!

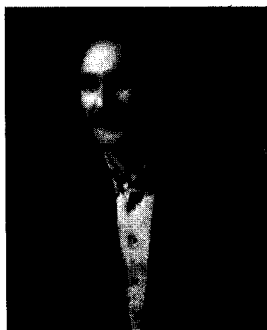
ياخاسىندان ياپىشىپ توتدو پۇلىس بىر مستى،
 دندى: - ائى دوست، بو يۈيىن دىرمى؟ دى، پالتار دئىيل؟
 او جاواب وئردى قىزىلە ياخىلارسان كۈچەدە،
 دندى: - يۈخدور گۈناھىم، يۈل اۈزۈ ھموار دئىيل.
 دندى: - قاضى تە گرگ من سنى تھويل وئرم،
 دندى: - قاضى اۈزۈ دە دم ياتىپ، ھوشيار دئىيل.
 دندى: - والى نىن ائوى تىن دەدى، تېپ دە گىدك،
 دندى: - قاضى كىمى، ھىچ والى دە بىدار دئىيل.
 دندى: - رىيسە دئىيم، گىت گىجەلە مسجىدە،
 دندى: - بس اوندا دىمزلر كى، گۈناھكار دئىيل؟
 دندى: - دىرھم وئىرە سن لال اولاجاقدىر موللا،
 دندى: - بس اوندا شرىعت؟ مەنە بو عار دئىيل؟
 دندى: - قانونا گۈرە ترك-ى لىباس ائىلە تەرم،
 دندى: - چۈخدان اۈزۈلۈپ، بىر ائىلە پالتار دئىيل.
 دندى: - بۈركۈن دە دۈشۈبدۈر ئىرە، ائى خانە - خراب.
 دندى: - بۈرك يۈخ، آغىللىن اولماسى اينكار دئىيل.
 دندى: - چۈخ مئى ايچەنن ھرزە دانىشماقدىر ايشى،
 دندى: - سۈز دۈزدۈر، اگر چۈخلوغو آزار دئىيل

غم مخور!

حمید آرش آزاد

ائی کی یوخذور توی جیبت بیرجه تومان، غم مخور
 ائی اگر هستی ز ائولنمک پشیمان، غم مخور
 ائی که کوچدۆن روستادان، ساکین اولدون توی شهر
 اولموسان سیگار ساتان در شهر تهران، غم مخور
 گر بتریکدین کند- کووشنده ز گندم کاشتن
 شهرده گل کاشتی، ای مرد دهقان! غم مخور
 تا گلیر گندم ز آمریکا، دۆیۆ از اورگوئه
 خودکفایی طرحی اولموش سهل و آسان، غم مخور
 بس کی گۆردۆن فیلم‌های رنگ و وارنگ از ژاپون
 گۆزترین بادامی اولموش همچو «لین‌چان»، غم مخور
 در خیابان گر اوتوبوسلار گندیب، سن قالمیسان
 «هیچ راهی نیست کان را نیست پایان، غم مخور»
 چۆخ داریمخما صفده، چۆن «الصبر مفتاح الفرج»
 گر لباس نو نداری، غم یشمه، گئی بیر «تانا»
 تا نمائی دۆنیادا سن لخت و عریان، غم مخور
 نسخه الله، راه گتتمه اللی فرسخ، جان من
 چۆن «گجیل» ده هست داروی فراوان، غم مخور
 سیگه و ارزین اگر افلاکه رفته قیمتی
 در عوض اولموش ریال ما چۆخ ارزان، غم مخور
 حافظا! «آرش» اگر شعرینده خیلی دست برد
 چۆخ زامان‌دیر هست او جزو مریدان، غم مخور

خودوش

(۴)

• ائل اوغلو

شاهباز آغانشین قارا چاتما قاشلارئ یکی ایلان قویروغو کیمی آلتی نین اورتاسیندا بیر- بیرله چاتاقلانمیش ایدی. او، کپریک چالمادان آلاچغین چنبره سینه سارئ چیرمالانمیش یان کتچه نین آچغیندان گورونن قانلی داغا باخیردئ، گوزونو زیلله دییی سمتده شئتور داغلارئین ساغ یاخاسیندا یترلشن «قانلی داغ»ی بوزون بوز دومانلار تالا- تالا چکیلیردی. شاهبازین دده سی نین قبری قانلی داغین اتکلرینده یترلشن کلکلی یوردونون قانلی سنگر دئییلن بیر قایالیغین یاستانچاسیندا ایدی. سال داشلارلا قومارالانمیش مزار، اوزاقدان گورونمز ایدی. شاهبازین اوزره یی توتولاندان- توتولانا، آتلائیب، قیر اوسته گشدردی. او دده سی نین مزارینی زینارت اندرکن مطلق دینمز و دانیشماز ایدی. بوغازینی کسن قهرلرینی آنجاق اوداردئ. او قیر اوسته هنج واخت یاراق سیز دا گتمز ایدی. آتاسی نین اونا پای وئردیی بش آچیلان توفنگینی ده فارماجدان چخاریب، اوزون گنیمه سی نین آلتیندان چینینه سالیب اوزو ایله آپاراردئ. عادتئ اوزره آتاسی نین مزارئین بش- اون آددیملیغیندا بوش- بوشونا دا بیر گولله آتاردئ. - قوی دوست دا بیلین اولمه میشم، دوشمن ده- دئیته بئله ائدردی.

او دده سی نین- «اوغول، کیشی اولوب، دوشمن اولمه ییب»- دئدییه تاپشیرغی مزار باشینا گنده ندن- گنده نه خاطیرلائیب، قانلی داغا گنده نده الی بوش گتمز ایدی. شاهباز آغا آلاچقدان بائیرا چرخاندا، ساغ چینیندن قاشقالیق اورکهنه ایلشیب دوشمکده اولان دیراپ پالتونونو، ساغ الی ایله چکب دوزلندی. الی یاشی اولسایدئ دا قیرقودول کیمی ایدی. آتاسی رضاخانین امری ایله اولدورولموشدو. ائل- اوبانین گوزونون قاباغیندا گولله لنن آتاسی قدیربی قورخماز بیر کیشی ایدی. جاوانلیقدا آیی نین قولاغیندان یایشیب کاغاسیندان چخاردیغی هنج واخت ائل- اوبانین یادیندا چخما میشدئ. او گوندن یاریم قرینه اوتسه یدی

دە، او قۇرخمازلىق ھە دە دىلدە - دئىيىش دەيدى. او زامان رضاخان ھە تاختا چىخمايىشىدى،
 ۈلکەنن باشلى - بىلى بىلرىنى بىر - بىر آرادان گۇتۇرۇردۇ، يا دا اطراف بىلرى - خانلار ئا پىر،
 بىرە بىر ۈنلاردان بىتەت آلىردى. شاھبازىن دەدەسى ایلە چپ گلن صۇحبى ائل آراسىندا ناغىلا
 چنۇرلىمىشىدى. آتاسى ئىن ماجرالار ئىنلاندان بىر - بىر گلىب ۈتن شاھباز آغا كھربا تىسبىحنى
 چنۇرە - چنۇرە، آلاچىقلاردان بىر آز آرالدا آت قۇرۇغو دئىیلن ھۇرۇك يىرىنە سار ئۈنەلدى.
 ۈ گۇي دىمىر آتىنى ھۇرۇكدن آچىب، آتىن جىلۇۈونو ۈرۈب ۈستۈنە سىچرادى. آلاچىغىن
 قابى سىنا گلدى، آتدان دۇشۇب، جىلۇۈو خودوشا ۈردى:

- آيە بونو يەرلە گۇرۇم، باجارىسان، ئۇخسا گندىب شەر اوشاغى ۈلموسان.
 خودوش جىلۇۈو آلب قايدا يىرە چاينان چاتاغا مىخىلار ئىن بىرىنە باغلادى. آتىن
 تىلىك شىرە كىسى ۈ اىنگىلىس يىرى دئىیلن يىرى گىرىب، يەرلەدى.
 شاھباز آغا آروادىنا - گندىم آغامىن قىرىنە، اىكى ساعاتا قايدىرام، خودوشو ناھارا
 ساخلا، تىجانى دا چاغىر كۇمەين ۈلسون - دئىب، دەدەسىندن قالان قارا بىرۈۈو دا چىيىنىدە
 قانلى داغا سار گندى.

ۈ گندەندن سۇنرا شاھباز آغانىن آروادى، خودوشون آداخلىسى تىجانى دا آلاچىغا
 چاغىردى. تىجان اوتانچاق ایدى. خودوشو شاھباز آغانىن قابى سىندا گۇرۇب ئايلغىنى
 ۈزۈنە توتوب، ۈز كۇمەلرىنە گىردى، خودوش ایشىن ۈلاچاغىنى آلايىب، شاھباز آغانىن
 آروادىنا - آى خالا! م گندىم ۈرۈشە - دئدى. شاھباز آغانىن آروادى - ھە، سىن بوردا ۈلسان
 تىجان گلمز، ناھارا قايت گل، كىشى سنى قۇناق چاغىردى. چۇخ دا يوباتما، گۇن ۈرتا ائۈدە
 ۈل - دئدى. خودوش ۈبادان چىخىب ۈرۈشە سار گندىكدە آرخانا قانىلىب، عىمىسى ائۈىنە
 باخدى. تىجان كۇمەدن چىخىب شاھباز آغانىن آغ آلاچىغىنا سار گندىردى. قۇناقلىق پالتارىنى
 گنىمىشىدى، بىر - بىر كىل بىر گلىن ۈلموشدۇ. خودوش، ۈبادان باخان ۈلار، دئە گۇزۇنۇ قىزدان
 چكىب، تاماچ يۇخارى گۇي قىيىنقلار ئاقلایا - ئاقلایا كۇۈشەنە، چۇر - چۇبانلار ئىن ئانىنا
 سار گندىردى.

نچە ایل لردن بىر گۇرۇشۈنە حسرت قالدىغى گۇي قوزايلار، سۇنوقلاردا سۇرۇسۇلە
 سىغىندىغى كمرە داشلار قۇيۇن - قوزوسونو اىستىراحتا چىخاردىغى سۇنۇكلر ۈ آرخاج
 يىلرىنى بىر - بىر سىر ائىردى. ۈتن گۇنلرىن، يىنى ئىتەلىك ایللرىنن ھائىلى - كۇلۇ گۇنلرى
 بىر - بىر نظرىندن گلىب گندىردى. خودوش ایللر بۇيۇ اوزاق ۈلکەلردە قالمىشىدى. ۈ،
 ئۇخسوللۇغونون ۈجباتىنا ۈتردى جاون عۇمروۇن اىستەمەدىنى كىمى ئاشامىشىدى. ئۇمشاق
 ۈتلار ئىن ۈستۈندە يىرىدىكچە، ائلە بىل اوزون ایللرىن آغرى - آجىلار، ئۇرغونلۇقلار
 جانىندان چىخىردى. ھە ۈتن آخشام دۇشەن شىھلرى سحر گۇنشىنن اىلىق اىستىسى

قوروتمايشيدى. اوتلارئين آراسيندان قالخېب اوچان توراغايتلار، قارا بوغازلار، ائله جه ده اوزو خينالى داشلارئين اوستونده جهجه ووران كهليكلىرىن سسلريندن يارانان روځيالى موسيقى سيمفونىسى خودوشو گنده - گنده والته ائيدردى. او، اوبادان بير قدر آرالانميشيدى. آناسى نئين سون دغه اوروشده اونا چاي- چورك گتيردينى آرخاج يثرينه چاتميشيدى. خودوش ائله اورانى هدفه آليب اوبادان اوزاقلاشميشيدى. آرخاج يثرى نين آياغيندا سارى- كپير داشلاردان حزين- حزين آخان قىرنا بولاغئين قىراغئيندا اوتوردو. گونشين مولايم شوآلارئينى شينئق گوزگو پارچالارنى كيمى عكس ائتدير، گولومسر آخان بولاق سويونو سئير ائتيدردى. چوبان- قوزوچولارئين بير آز آشاغى دا قايتيرديقلارنى يالاقلارلا گوزو ساتاشان كيمى بير ايكنى آدديم آشاغى يثريش، چونگ اوسته اوتوردو. قوشا اوووجونو دولدوروب دومدورو بولاق سويوندان ايچيب، الى نين داليسى ايله ايسلانميش بىغلارنى سىلدى. آناسى دنهيندن اوزاقلاشميدى. بير- ايكنى آدديمدا قىيراغا چكيليپ، بوزداشين اوستونده اوتوردو. او داش دا خودوشا چوخدان تانيش ايدى. او هميشه قوزولارنى سونا گتيرنده چول- چمنين شنهلى چاغلاريندا، بوزداشين اوستونده اوتوروب، قور- هائى چكردى. اوتوردوغو داشين اوستونده دينجىنى آلان خودوشون آرخاب طرفدن چيئينه توخانان بير ال ديكسينديرن كيمى ائله دى. آرخابا قانرئليب اوزاق ايل لردن برى گورمه ديتى ديمه نى گوردو. آياغا قالخېب ديمه ايله اوپوشدو.

- آى قاغا، سن هارا، بورا هارا- دئين ديمه نين ده چامخير گوزلرى سولانميشيدى. خودوش اونا- آيه، اوزونو باس، نيته آغلايىرسان، آلاها شوکور گوروشدوك كى- دندى. ديمه- يوخ، ائه! داشين ائيلسئين دئته نلرى تامان سوينديردين، اونلارئين آلاهيىندان ايدى كى، سن گئدرگلمزه گنده سن. خالام نوهسى جاوانليقدا چوخلارينا باژ وثرمز ايدى، اونون اليندن زارا گلنلر، نچه دغه قولاغيم ائشیده- ائشیده قارغيش ياغديراندا، «داشين آئيلسئين به آلى، داشين آئيلسئين» دئميشدیلر. سن چيخېب گنده نندن سونرا او رحمت ليئين يوواسيندا چيراق يانمادى، قبرينى اوت- باسدى- دندى.

خودوشون آتاسى به آلى ديمه نين خالاسى اوغلو ايدى. خودوش: - آيه، نه اولوب كى، بودو ساغ- سالامات گلميشيك- دندى. اونلارئين هر ايکيسى داشين اوستونده اوتوروب، اوزاق ايل لردن برى باشلارينا گلن قضا- قردن دانئشيديلار. گون ياغلاميشيدى، ناھارا بير او قدر قالميدى. خودوش آياغا قالخېب، - آى قاغا! من گئديرم. شاهبازاغا گيلده ناھارا چاغريلميشام- دندى. ديمه بو سوزو ائشيديب تعجب و لندى، سونرا سوكوتو پوزوب- آيه شاهبازاغا شاهلا پيلوؤ يئتمير كى، بوغوم بولاشار، سنى ناھارا چاغيرميش اولار؟- دندى. خودوش: يوخ، ائشى! ائله بله داي، چاغيردى.

دیمه: ددهمین گورو، ځاغښ بیر ایش وار- دئییب، گۆز- قولاق اول، سنی گودازا وئره، دندی.

خودوش: یوخ، اشی! نه گودازی- دندی. ساغ الینی دیمه‌نین سول چیتینه قویوب- هله‌لیک، من گئتدیم.

اوزوقویلو، آلاچقلارا ساری یتله‌نن خودوشو آرخادان سۆزن دیمه اۆز- اۆزۆنه- لاپ آتاسی‌نین جاوان‌لیغینا اوخشاییر- دندی.

شاهباز آغا اوبانین اۆستۆنده یتلشن کمره‌لیکدن ائیب گلن خودوشو گۆرن کیمی، دایانایب اونا باخدی. او تزه‌جه ائوه گلمیشدی، هله آتینئ هۆرۆکلەئیردی. آت قوروغو دئییلن چیمین‌لیکده ایدی. اوزاق ایل‌لردن بری آتینا آئیردیغی هۆرۆک یتینه آیرئ اوتلاق حئیوانسی قویولماز ایدی. هامئ اونون آخلاغینا تانیش ایدی. آت هۆرۆقۆنه آیرئ حئیوان گتسه‌یدی، سرت‌لنردی. آت‌لا آلاچیق عشقی اونو شهرده‌کی اتوی‌نین بر- بزه‌ییندن آئیریپ یانلاغا گتیره‌دی. شاهباز آغا اۆستدن اوزوقویلو اوچورلانیب گلن بۆی- بوخونو تۆکمه‌داش کیمی گۆرۆنن خودوشا باخیب، اۆز- اۆزۆنه- «کاش بئله بیر اوغولم اولایدی، آلاهدان نصیب اولمادی، پای‌سئز گئتدیم»- دندی.

خودوش گلیب آت قوروغونا چاتاندا صلابتلی آددیم‌لارینئ اغییرلاندی. شاهباز آغانین یانینا گلیب بیر داها سلام وئردی. شاهباز آغا- دده‌مین قبرینی اوت باسیب، کیشی‌نین روحو بیزدن اینجیته‌ر- دندی، سابه گئدک قبیره داش دۆزک. خودوش- باش اۆسته، منیم ده گۆنلۆم چکیر کی، بیر قانلی داغا گئدم. گنده‌ریک.

شاهباز آغانین قلبی بیر آز آچیلیمشیدی، امما سۆرغولو آداما اوخشاییردی. خودوش اونون سۆرغولارینئ کیشی‌نین قانتار گۆزۆندن سچیردی. ایک‌لیکده آلاچقلارا دؤغرو یۆنل‌دی‌لر. آت بیردن- بیره کیشنه‌دی. شاهباز آغا آتاق ساخلائیپ آتئ سۆزدۆ. - چاپقئین گلدیشمه گۆره قۆیمادیم سو ایچه، سچرا آتئ بئلینه، آپار بولاقداسووار- دندی. خودوش در حال گئری دۆتۆب، آتئ هۆرۆقۆنۆ آچیب، نۇختاسینئ باشینا ووروب آتاق‌لارینئ جۆت ووروب، آتئ بئلینه سچرادئ. شاهباز آغانین یایلاق یتینده یتیب یاتمیش آتئ او قدر ات توتموشدو کی، بس دئییردین یومورتادئ. آتئ بیر قاییرغاسئ گۆرۆنمۆردۆ. خودوش آتئ باشینئ بولاغا ساری دۆندردي. یۆرغا یتیشلی کۆرن آت یتريدیکجه خودوشو هۆسه گتیریردی. نئچه ایل‌لردن بری آت منیمه‌ین خودوش اول‌لرده احتیاط ائیدردی، سؤنرا آتئ یتیشی الینه گلدی. ائله گئدیردی کی، ائله بیل نئچه ایل‌دیر کی، آت سۆرۆب، آت چاپمیش. خودوشون آت اۆسته دایاندىغی دا شاهباز آغانئ وئله ائتدی. ایچری‌سینه - «بو ظالمئین اوغلونو بوردا ساخلائیپ، الیمین آلتیندا ایشله‌تسه‌یدیم، یامان یاخشئ اولاردئ»- دندی.

بىر نىچە آددىم يىرىمەمىشىدىكى، خودوش گۆز اۋتۇندىن ايتىدى. اۋ دولايى جىغىرلا بولاغا چاتىدىقدا، سو سەنگلرېنى دولدورۇپ، دانىشىغا باشلاپان قىز دىستەسىنە راست گلىدى. قىزلار بىر- بىر آيانغا قالىخىپ. خودوشا «خوش گلىدىن» دندىلر. خودوش «ساغ اولاسىز» دىتىپ، آتدان ائندى، آتى بولاغىن دۇرد- بىش آددىم ئىغىندا قايتىلان چالا- گۆلمجەدە سواردىقدا قىزلار بىر- آى خودوش! ائله بىل بى آتىنا مېنەنە اۋخشايرسان، شىرنىنى ھاۋاخت يىتتەجەتتىك- دندىلر. خودوش،- آلاھ بىلر- دىتىپ، ائھمالجاسىنا گۆلدۆ. قىزلار بىر- بىلەيدىك بولاغا سارى گەجكسن، عى قىزىنا دا دىتەردىك، بلكە دە سىن بولاغا گەلمەيىنى بىلىپ، گەلمەدى، يۇخسا گۆندە بولاغا گلر- دندى. خودوش دىنمەدن يىتتە گۆلدۆ. قىزلار بىر- آراسىندا آز ياشلى بىر بالاغا قىز دندى:

- نەم دىتىر، خودوش گلىپ توى ائلەنە، تىجانى شەرە آپارا. آى خودوش! تىجانى آپارما بىز دارىخارىق. اىستەسن، اۋزۆن دە بوردا قال.

خودوش توتولان كىمى اولمۇشود، اۋ دىنمىزجەسىنە آتى سوارىردى. آت سودان چكىلندن سۇنرا خودوش آتى ھۆرۆك يىرىنە آپارىپ، ھۆرۆكلەيدىدىكى، عىسى قايتاران اۋنو گۆردۆ. اۋ، كۆمەنىن اىچىندە جەرە اىرن آروادى خانىما اۋز توتوب، دندى:

- خودوش، شاھباز آغانىن آتىنى ھۆرۆكلەيدىر، قۇرخورام گەندەنىن الى بۇش اول، شاھباز آغايا ئىخىتىسى دۇشە. قالا بوردا، اۋنون بىتار ئىغىنا گەندە.

آرواد- اشى! بو نە سۆزدۆ. خودوش اۋن ايلدن سۇنرا قايتىدا بىتار ئىغىنا ايشلەنە، يا اۋنو اولدۇرەم يا اۋزۆمۆ. قىز تاپمامىشام كى، بىتارا وئرم- دندى.

قايتاران- باش- پالتارىندان پوللانمىشا اۋخشاير، بو گەنجە آغزىنى اۋخىيارام، گۆرك نەئى وار. الى بۇش اولسا دا تىجان اۋنوندو. اولماز ايلندن توتارىق، قايتىدار گەندە- دندى. سىرە- ائل اىچىندە رۆسۋائى اولارىق. دىتەرلر، الى بۇش قايتىدىپ، ائلدن سۆز گىزلىتمەك اولماز- دندى.

قايتاران- ادبلى اۋشاقدى. ھر جاتى دولانماز. حتم بىر شى ئىغىپ، بىر تافاۋول ائلە، گۆرك نە چىخىر- دندى. سىرە- آى كىشى! چۇخ دا دورۇب شاھباز آغانىن آلاچىغىنا باخما؛ دىتەرلر بس نە اولوب. ھامى بىلر كى، خودوش شاھباز آغايا قۇناقدى. شاھباز آغا سنى قايتىدا گۆرسە بس دىتەر كى، يىشمەكە گۆزۆن وار- دندى.

قايتاران دىنمەدن اىچىرى كىچىدى. يۆكۆن دىيىندە اۋزۆ سۆرتۆلمۇش دۇشكەچەنىن اۋستۇندە اۋتورۇپ،- داي قالىخ آيانغا، بىر شى گىتەر يىتەك- دندى. سىرە- قالىخارام، قوى يارىمچىق دۆتچەنى اىدىن چىخارىم، ياخشى!- دندى.

خودوش گلىپ شاھباز آغانىن آلاچىغىنا چاتمىشىدى. يۇل اۋزۆنى فىكىرلىشىردىكى، آلاچىغا چاتىدىقدا ھاردان اۋتورسۇن. قىدىم ايللر اۋنىندە نۆكر- چۇبان اولدۇغو شاھباز آغانىن

آلاچیغینا گندهنده همیشه آتاق آلتدا، لاپ آلاچیغین گیرهجه تینده اوتوراردی. یول اوزونو اوره تینده -دای ایندی شاهباز آغانین نوکری دئیلم، یوخاری باشا کچهجه-یم- دئییردی. آرتیق آلاچیقدان ایچری کتچدیکده، قدیم ایللر عادتى اوزره آستانادا دایانیب، - ایجازه وار؟- دئییب، باشماقلارینی چیخارتدی. شاهباز آغا- کچ خودوش، کچ یوخاری- دئدی. تنجان آلاچیغین یانیندا تیکیلن یتکه کۆمهده بیش- دۆشله مشغول ایدی. شاهباز آغا- آى سرته! تنجانی گۆندر گتسین قایتارانی دا چاغیرسین- سرته نی ده دئدی، دئسین کی، ناهارا بیزه قۇناق دیرلار- دئدی. شاهباز آغانین آروادی- بالا! گت چاغیر، گل سینلر- دئدی. تنجان الینده کی چیغیرتما تاواسینی یتره قۇیوب، انولترینه ساری گتتدی. کۆمه لرینه چاتاندا آتا- آناسی نین دانیشتیغینی ائشیتدی. اونلار تنجان لا خودوشون گله جکلریندن دانیشتیردی. تنجان اوزونو ائشیتمه مزلیته ووروب، کۆمه ته گیرمه دن یواشجا قاپیدا دنله تین جۆجه لر- کیش!- دئییب، ایچری کتچدی. اوزونو آتاسینا توتوب- شاهباز آغا دئییر: ناهارا گل سینلر- دئدی. او، سۆزونو دئییب قورتارما میشدی کی، سرته- یوخ! ائل- اويا دئییر بس نه اولوب! خودوش لان اورداسیز، ائله گۆره ر. یاخشی لیغی یۇخدو- دئدی. قایتاران:

- «آی آرواد! اوزۆته وکیل اول، من گندیرم. کیشی نین قلبی دیه رلی دی، اینجیته ر.

سرته: من قالاجا غام. دنن دیشی آغریر. سیز گئدین.

قایتاران قالخیب شاهباز آغانین آلاچیغینا ساری گتتدی. سرته تنجانی ساخلا تیب دانیشتیغا توتدو: «هه، دیء گۆرۆم خودوش لان شاهباز آغا نه دانیشتیردی لار. هنج بیلدین شهرده خودوشون نه یی وار، نه یی یوخ؟» تنجان مات قال میشدی- آى ننه! بو نه سۆزدؤ! بیز اودلوقدا یشمک حاضیر لاییردیق، اونلار آلاچیقدا اوتوروبلار، سسلری ده یاخشی ائشیدیلیمیر. من کیشی تایفاسی نین ایچینده نه گزیرم، گل دیم دده می چاغیرام، چاغیرا بیلمه دیم.

سرته- گۆز- قولاق اول! گۆر شاهباز آغا خودوشو بوردا قالما غا دیله توتور یا یوخ-

دئدی.

فیږجا

• نیکار رفی بیللی

کوچورن: شکوفه شکوری (آنا)

رستم عشق ناز خانیمین ایش اوتاغیندا اوزونه اورتو چکیلمیش ایکی لؤوحه وار ایدی. او، ساعاتلارجا قاپینی باغلاییر، تزه یاراتدیغی اثری ایشله ییردی. اونون کیچیک قیزی آزاده بو گونلر بویوک بیر مارق ایچری سینده یاشاییردی. گوره سن انام نه چکییر؟ گوره سن بو یاراتدیغی اثری نه واخت منه گؤستره جک؟

عشق ناز خانیم اوز اثرینی وطن آزادلیغی نین ایل دؤنومونه حاضیرلا ییردی. بو بویوک و بختیار گونه آز قالمیشدی. رستم گنجه - گوندوز راحتلیق بیلمه دن چالیشیردی. بو گون کیچیک آزاده یوخودان آیلان کیمی - آناجان، سن بو گون اثرینی منه گؤستره جک سن، ائيله دئیل می؟ - دندی.

رستم آنا سئومه لی قیزی نین بونونو قوجا قلائیپ، اونو ایش اوتاغینا آپاردی. پرده لری چکدی، پنجره لری آچدی. اوتاغا عطیرلی بیر باهار هاواسی دولدو. پنجره لر دن ائله بیل کی، نور شلاله سی آخیردی. عشق ناز خانیم یاراتمیش اولدوغو لؤوحه نین اوزوندن چؤهره یی اورتوی آچدی. دؤنوب قیزی نا باخدی. یاراتدیغی اثر دن تۈکۈلن نور شؤعه لری سانکی قیزی آزاده نین گۈزلرینده پارلا ییردی. آزاده اوزونده درین بیر حنیت ایفاده سیله آنا سئینی قوجا قلا دی. ایچینی چکدی: - آنا بو نه قدهر گۈزل دیر - دندی. عشق نازین یاراتدیغی گۈزل و بختیار بیر قادین رسمی ایدی. اونون دوداقلاریندا نجیب و خوش بخت بیر تبسوم وار ایدی. او گۈلۈمه ییردی. او، کۈنلۈنۈن درینلریندن گلن شفاف، پارلاق بوللوری بیر تبسومه گۈلۈمه ییردی. آزاده بو لؤوحه یه دوئا - دوئا باخیر - آنا، بو گۈزل قادین کیم دیر؟ - دئیته خبر آلیردی. عشق ناز خانیم: - قیزیم بو ییزیم آزاد وطنیمیزین تیمثالی دیر، بو ییزیم دوغما آنامیز، سئومه لی وطنیمیز دیر! - دندی. آزاده نین سئوینجی نین حودودو یوخ ایدی. او بو رسمی سئیر ائتدی کجه گۈلۈمه ییردی. آنا - قیز رسمی قارشئ سیندا دایانمیش اونو سئیر ائیدیر دیرلر. بیر دن آزاده نین گۈزلری آنا سئین گئیش و ایشیق لی ایش اوتاغیندا باشقا بیر شئیه ایلشیدی. او اوزهرینه قارا پرده چکیلمیش بیر لؤوحه ایدی. آزاده: - آناجان، بس او نه دیر؟ اونون اوزوندن پرده نی آج، باخیم - دئیته، تأکید ائله دی. عشق ناز خانیم تردود گؤستردی: - لازیم دئیل قیزیم، قوی او قالسین! ... لاکین کیچیک آزاده ماراقلانما

اتتدى. عشق ناز خانىم قىزئىدان ھىچ زامان حقيقتى گىزلىمىدى. قىزئىنى كىچىكلىكىدىن حقيقت يۇلو ايله تربيەتلىنىشىدى. آزادە، گۈزلىرىنى اۆزۈ قارا اورتۇلۇ ئۈمىد-پەزىلەتلىرى، مارقا-گۈزەللىرىدى. رىئاس قادىن ئۈمىدلىرىنى اۆزۈندەكى قارا اورتۇنۇ گۈتۈردۈ.

بالاجا قىزىن گۈزلىرى دەشتلە دولموش، كۆرپە دوداقلارنى بۆزۈلمۈش، آغلاماق
ايستەيىردى. او، تيتىرك دوداقلارنى ايله:- آنا، بس بو كىمدىر؟- دئنه سۇرۇشا بىلدى. آناسى:- بو
بىزىم كىچىمىش اسىر و طىنمىزىن تىمئالى دىر- دئدى.

- بس اوڻو ڪيم چڪيب؟

- اۋنو ھىچ زامان ىستى اۋلىك بىلىمىن، بۇتالارى، رىنگلىرى سۇلىماق بىلىمىن بۇيۇك بىر رىتام چكىپ، قىزىم.

— بو رسامین آدی نه ایدی؟

- او رستمین آدئ خالق دیر، قیزیم. خالق، اسیر وطنین تیمثالینسی اوزون ایل لر بؤیله یاراتمیشدیر. آزاده نین ماراغی گتدیکجه آرتیردی. - آناجان، سن او رستم حاققیندا منه چوخلو دانش - دئییردی. عشق ناز خانیم قیزینسی پنجره نین قاباغینداکی کۆرسونون اۆسته اؤتورتدو، سونرا بالاجا ال لرینی اؤز ال لرینه آلیب اونا بئله بیر حشکایه دانیشدی:

«اوزون ایل لر بوندان قاباق یاد ائل لی بیر حؤکمدار بیزیم وطنیمیزی ضبط ائله دی. سیلاحلار سوسدو. ظفر بۇرولار ئ چا ئیندی. حؤکمدار الله الله دینی قله به نامینا طنطنه لی بیر ضیافت و ثره جه یینی ائعلان ائله دی. - مغلوب خالقیمین مۇعتر اءاملار ئ بو اؤلکه نین ان قییمتلی تۇحفه لرینی منیم ضیافتیمه گتیر سینلر - دئیته امر وئردی. گۆنش قۇروب ائندن زامان جئیران دۆزۆنده زینتلی بیر سۇفره آچ ئلدی. اعیتانلار گلدی. عئیش - عیشرت مجلسی قورول دۇ. حؤکمدار خارا یاسد ئقلار، مۆتکالار ایچینه قرق اولاراق ضبط ائندینی اؤلکه نین آخشام گۆزل یینی سئیره دال دئ. حؤکمدارین مجلسینه اؤنون امری اؤزره تۇحفه لر گتیر دیلر... آذربایجان شاعیرلری نین شیرین قۇشمالاریندا وصف ائدیلن نازنده گۆزه ل لر، اؤرکلری ابدی بیر قۇوتله یاند ئیران یانیقلى تبریز نغمه لری، سرین بولاقلار ئ گۆز یاش ئندان دورو، صاف سۇیو، یاش ئیل داغلار ئ الوان و طراوتلى چىچکلىرى، آنالار ئ حسرت و ایضطیرایىنى نقل ائندن نقشلى خالچالار، کۆرپه بیر آش یغ ئن سینه سیندن قۇپار ئلان اینجه بیر ساز و باشقا بیر چۇخ شئ ئلر حؤکمدارین حۇضور ونا هدیته اولاراق تقدیم ائ د ئلدى.

حۆكمدار قازانديغى زظفردن و آلدېغى هدىنه لردن فرحلنه رك :- موسيقى چالغىنىن -
دندى. تارغن عظمتلى و مؤحتشم آهنگى كامانچانغىن حزين و شىكايتلى سسىنه قارىشدى.

گۈزلى المى، ساچلارنىڭ دىن دۆشمۈش بىر مۇغنى كۈنلۈنۈن درىنلرىندىن اينىلىتى بىر سىسلە
 اوخوماغا باشلادى. خۇكىمدار اونون نغمەسىنى يارىدا بوراخىپ:- شىنلىك رقصى چاللىنىش-
 دىدى. رقص باشلاندى. اوتتايان قىزلارنى رقصى سۇنسوز بىر مائوسلوق يىفادە اندىردى.
 خۇكىمدار بونو دا ردا اندىدى. سۇنرا بادەلر دۆلدو، شرابلار ايچىلدى. شرايىن ياراتدىغى صۇنەى
 نشەە مجلسى جانا گتىردى. اينسانلار گۆلمەتە، شىنلەمەتە باشلايىپ، عىش- عىشەرتە دالدىلار.
 بو زامان قاپى خىدمەتچىسى مجلسە گلىپ خۇكىمدارا تعظيم ائەلەدى، اونا بىر سۇزۇ اولدوغونو
 بىلدىردى. خۇكىمدار اونو ردا ائەلەمەدى. - بوراخ گلىس- دىدى. خىدمەتچى گتىدى. مجلس اوز
 شىنلىشە داوام اندىردى. آز سۇنرا آغ ساچلى بىر ايختىيار اورتايا گلىدى. اونون اوزون ايللر
 مۇحتلى و چتىن يوللاردان كىچىپ گلىدىنى يىفادە اندىن فىكىرلى گۈزلىرى، سىتكار
 اىضطىرايىنىش درىن جىزگىلر سالدىغى گنىش و آچىق آلنى، چىنىلرىنە قدر تۈكۈلمۈش قار
 كىمى آغ ساچلارنى كمال و ذكا عالمىندىن نىشان وثرىردى.

اونون الىندە اوزۇ قارا اورتۇ ايلە اورتۇلمۈش بىر لۇوحە وئار ايدى. مجلس شىنلىشە
 داوام اندىردى، قۇجا، خۇكىمدارنى قارشى شىنا گلىدى. سالام وثرىدى. الىندە توتدوغو لۇوحەنىن
 اوزۇندىن قارا اورتۇنۇ گۇتۇردۇ.

مجلس سوسدو... موسىقى و شىنلىك سىسلرى كسىلدى... قدحلىر جىنگىلىتى ايلە ئىرە
 دۆشدۇ. اينسانلارنى سرخۇشلوغو كىچدى. صۇنەى سورتە يارادىلان نشەە سۇئودو. ايختىيارنى
 گتىردىنى ھدىتە بۆتۈن مجلسى آغلادتى.

ايختىيارنى گتىردىنى لۇوحە وئارنى جىنلى تىمئالى اولان اسىر و
 گۈزەل بىر قادىن شىكلى ايدى. اونون گۈزلىرى اىضطىراب و قىزىلە دۆلو ايدى، او آغلامىردى. بو
 مغرور و گۈزەل اسىر اينسانلارنى ايتتىقما، قىزىلە و آزادلىغا چاغىرىردى. اونون قوللارنىدا زنجىر
 وئاردى. بو قادىن، اسىر وئارنى تىمئىل اندىردى.

قۇجا رىستامىن فىرچاسىنىلا چىكىلمىش لۇوحەنىن قۇتتىندىن خۇكىمدار اوزۇ دە بىر آن
 اوچۇن دىشتە گلىدى. سۇنرا تىز اوزۇنە گلىپ: «گۇتۇرۇن بو قارا كابوسو!»- دىتە قىشقىرماغا
 باشلادى. قۇجا رىستام قارا اورتۇنۇ مۇضطىرپ گۈزەللىن باشىنا سالدى. خۇكىمدار ئىشە:- موسىقى
 چاللىنىش، بادەلر دۆلسون، رقص باشلانىش- دىتە امر وثرىدى. لاكىن نە موسىقى چاللىندى... نە
 رقص اندىلدى... نە بادەلر دۆلدو. مجلس سوسدو... اۆستۈنە سو سىپىلمىش كىمى نىفسىنى
 چىكمەدى.

رستم فیئرجاسی حۇكىمدار قىلىنچىنا قالىپ گىلىشىدى... ھىمىن گىنجە حۇكىمدار ۆزىرىنى چاغىرىپ:- ساباه قىل مېنىڭدا قۇجا رىستامىن بۇيۇن ۆرۈلسۇن!- دېتە امر ۆتتى. سىحر بۇيۇك گۆنش داغلارمىن دالىندىن عظمتلە قالخىدىغى زامان شىئوپور سىسلىرى بو گۆن آدام قىل اولوناجاغىنىى خبر ۆتتى. ھامى مېنىڭدا تۇپلاشدى. اوشاق- بۇيۇك ھامى مېنىڭدا تۇكۆلدۆ، ايزدىحامىن آراسىندىن پىچىلىتىلار گىلىر، سىسلىر يۆكسەلىردى. بو آرا اوشاقلار «گىتيرىلر» دېتە باغىرماغا باشلايدىلار. ھىمىن آندا ايزدىحام ايكى يە آيرىلدى. قۇجا رىستامى قۇللارنى باغلىي حالدا گىتيردىلر. او، اولۇم مىزىلىنە يېتىشىدى...- قۇللارنىمۇ آچىن- دندى. مىن ھىنچ بىر شىئى اىستەمىرم، آنچاق قۇللارنىمۇ آچىن... اولۇمە گىندەن مىن سۇن اىستەينە عمل ائىدەرك، اونون قۇللارنىمۇ آچىدىلار.

قۇجا رىستام بۇيۇلانىپ جاماآت آراسىندىن كىمى ايسە گۇزلىرى ايله آختارىدى. بىردىن اونون گۇزلىرىندە بىر آن اوچۇن سۇيۇنچ شۇعلەسى ياندى. او، اۇز شاگىردىنى گۇرمۇشۇدۇ. سۇنرا اىنى قۇيۇنونا اوزادىپ اۇرادان بىر فىئىرچا چىخارتىدى، اونو شاگىردىنە اوزاتىدى:- آل اوغلىم- دندى. بونو ھىنچ زامان يادالار ۆتتى...

كۆتەلە آراسىندىن قارا قىيۇمىرچىق ساجلى، آھو گۇزۇلۇ مىرور ۆ دالغىن بىر گىنج اىرەلى گىلدى. قۇجا رىستامىن اىنى اۋىدۇ. سۇنرا فىئىرچانىمۇ آلىپ آيرىلماق اىستەدىكىدە جىلاد اونو ياخالادى. فىئىرچانىمۇ اىندىن آلماق اىستەدى، لاكىن كۆتەلە فىئىرچانىمۇ بىر دىزى قۇوتىلە گىنجى اۇز دالغالارنى آراسىندا گىزلىدى. اونو الە ۆتتى. قۇجا رىستامى قىل ائىدىلر.

اىللىر گىلىر، كىچىر، زامان دىشىر. بو گۆن حاكىم اولان حۇكىمدارلار ساباه مىحكوم اولور. تىختلر دىشىر، لاكىن فىئىرچا ھىنچ زامان اۇز قۇوتىنى ايتىرمىدى. بو فىئىرچا ئىلا رىسم چكىن، لۇۋىحە يارادان بۇتۇن رىستاملارمىن سىتىندە بۇيۇك بىر حقىقت ۆتتى. بو فىئىرچا ايله بو گۆنە قىدر نىچە لۇۋىحەلر يارانمىشىدىسا، ھىنچ بىرى سۇيۇنچ ايفادە ائىدە بىلمىر، ھىنچ بىر رىستامىن ياراتىدىغى گۇزەللىن دۇداقلارنى گۇلۈمىسەمىردى. بو فىئىرچانىمۇ ياراتىدىغى گۇزەل يالنىز ۋىطن آزادلىغا چىخان زامان گۇلۈمىسەدى. بو فىئىرچادا بۇيۇك بىر سىحر قۇۋۋەسى ۆتتى ايدى، او دۇغرو اولمايان شىئى تىۋىر ائىمكىدن عاجىز ايدى. بو فىئىرچا يالنىز خالقا ۆ حقىقتە خىدىمت ائىدەرك ياشامىش، خالقا دا اونو عزىز تۇتموش ۆ قۇرۇموشۇدۇ. بو گۆن آزاد ۋىطنىمىزىن تىمىتالىنى يارادان ھىمىن فىئىرچادىر كى، سىن اونو سىئىر ائىدىپ ۆ فرحەلىرىس...

آزادە باياقدان برى قىملە دۇلموش گۇزلىرىنى آناسىنىن آزاد ۆ بىختىيار ۋىطن تىمىتالىنا تىكىمىش، خۇش بىخت نىظىرلىلە گۇلۈمىسەمىردى.

قورئو بابا

«بالزاک»

عزیزه اثرنن برگن

کوچورن: فریدون محمدی

اثر اؤز رینه: [اولای ۱۸۳۰ ایل لرینده پاریس ده کنچیر... «ایرونه دی استیفناس»ین، کندلی بیر دلی قانلی ایکن، نجیب بیر بین حالتنا گلیشی، اینانیشلماسی قولای بیر حنکایه دیر. ایش حیاتیندا مؤؤفق اولموش تاجیرلر «قورئو» خون خنثیرسیر ایکی قشیزنا بسله دینی چوخ سئوگی اؤزوندن فلاکته چکیلمه سی، اتگی لی، تکجه حنکایه نین باشلانیشینا داها آز مؤثبت خارا کترلرین ایشله نیشی «بالزاک»-ا خاص بیر اولوبلا و دیقتله گؤرولمؤشدور.

«قورئو بابا»سی اوخویانلار داها ایلک سطیرلرده بالزاک قوخوسونو آلتیرلار. بو رومان تیره پتر فانتازینه قاچماقلا برابر، یاخشی بیر گئرجک چیلیک اؤرنه یی اولاییلیر. بالزاک، رومان ادبیاتینا پول و تیجارت حیاتسی ایله ایلگیلی مسله لر گتیرن ایلک بازار دیر. «قورئو بابا»دا حیرص، من چیلیک و کین، چنشدلی شکیللرده اوخوجونون گؤزلری اوتونه سر یلمیشدیر. اثر، ایلک دفعه ۱۸۳۵-نجی ایلده یایینلانمیشدیر.]

مؤوضوسو: «مادام ووگر»ین پانسئونوندا قورئو حاققیندا چوخ سؤزلر دولاشیردی. ایشینی بوراخدیغی زامان بیرینجی قاتداکی باهالی اؤتاقلاری توتوموش، پانسئون صاحیبه سی ده اونا بیر گله جک قوجا گؤزئله باخیردی. پانسئوندا ایکینجی ایلینی دولدوردوغو زامان ایکینجی قاتداکی اوجوز اؤتاقلاردان بیرینه کنچدی. او بیرى مؤشتریلر اونا خسیس، پول دلالتی، مؤفلیس

اولموش بورس اوئونچوسو كىمى عونوانلار وئرمىشدیلر. زامان- زامان اوتاغئنا دالان اسرارانگیز گنج قادینلارین دا فاسیقهلى اولدوقلارئ سؤیله نیردی. بشچارا كیشی بو ایتهاملارئ رد اندیب، اونلارا زامان- زامان اوتاغئنا گلن گنج قادینلارین قیزلارئ اولدوغونو سؤیله دیئی حالدا، پانسئوندا اوتورانلار بو قادینلارین فاسیقهلى اولدوغونو ایددیا اندیردیلر.

اوچونجو ایلین سونوندا قوریو داها دا اوجوز بیر اوتاغا داشیندی. آرتیق پانسئونا باشلیجا ایستھزا مؤوضوسو اولموشدو، قیزلارئ دا آرتیق چوخ سئیرك اولاراق گلیردیلر. بیر گون آخشام، حوقوق اوئرنجی سی اگینه راستیقناس، زنگین خالاسئ قیزئ مادام بیوسئنت-ین ائوئنده كى تئیدان چوخ گنج دؤندؤ. اسرارانگیز قوریونون اوتاغئنین کیلید دلیشیدن گؤزلرکن آدامین گؤموش پوللارئ کیچیک تۇربالارا دیقتله یئرلشدیردیشنی گوردؤ. ائرتە سی گون پانسئون یولداشئ «واترین» دن قوریو بابائین سبابهئین اثرکن ساعاتلاریندا قوجا بیر پول دلالتئنا گؤموش پول ساتدیغئنیئ اوئیرندی. «واترین» بیلمه دیئی بیر شئئ واردئ، او دا گؤموش پوللاردان آلدیغئ پولو قوریونون قیزئ «کونتس آناستازیا دا رستودیا» نآ گؤندرمک ایسته دیئی ایدی. اگینه بو قادینئ خالاسئ قیزئنین تئوئندا تانیئمیشدی.

اوگون اگینه کؤنتسه بیر سایغئ زینارتینده تاپیلدی. او گلدیئی سئرادا قوریوبابا دا مۆسافیر سالونوندان چئخیلردی. کونتس و قوجاسئ اگینه نی چوخ یاخشئ قارشیلادیلار، اونا ایلتیفاتلار یاغدیردیلار. چونكى مادام بیوسئنتله اولان قوهوملوغونو بیلیردیلر. تکهجه گنج آدام قوریو بابا ایله اولان ایلگی سینی آنلادینجا تئز قاپئنی گؤستردیلر اونا. کونت، اوشاغئنا بوندان بئله راستیقناس قاپئلارینئ چالاجاق اولورسا، ائوده تاپئلما دیغئنیئ سؤئلمه سینی بیلیردی.

بو جان سئخیجئ اولایدان سونرا اگینه مادام بیوسئنته مۆراجیعت اتتدی. اوندان بو ایشین سیررینی چؤزمه سی اوچون یاردیم ایسته دی. قادین همین اولانلارئ آنلاتدی. قوریو بابا قیزلارئنا بول- بول دیراخما وئرمیش، آما سونرا بئله بیر بابائئ اؤزلرینه لایق گؤرمه دیکلری اوچون، قیزلارئ یاواش- یاواش بابالارئ ایله ایلگی نی کسمه یه باشلامئشیدیلار. بابالارئ ایله ایلگیلی کیمسه لرله ده دؤشوب قالماق ایسته میردیلر. قادین، اگینه یه قوریو بابا واسیطه سیله، او بیر قیزئ یعنی دلفین نوجینگنله ائوئنده دانئشاجاغئنیئ بیلدیرمه سینی سؤئلده دی. قیز، بو دعوته سئوئنه جک و طبعی اگینه مۆتشکیر قالاجاقدئ.

«ئاترىن»-ئەين گىنج آداما باشقا بىر اۆيۈدۈ داھا وئاردى. مادام وىگرىن پانسىئونوندا زىگىن باباسى-ئىن مىرائىندان محروم قالمىش اولان وىكتورىنە تايلىق آدىنا بىر قىز وئاردى. قىز جىغاز، بۇيۇك قارداشى اۆزۈندىن مىرائىندان محروم بوراخىلمىشىدى. اگىنەنىن بو قىزلا آراسى ياخشى ايدى. وئارىن ايكى مىن فرانك وئىرسە، قىزىن قارداشىنى اۆلدۈرتدۈرە بىلەجەينى، بىلەجە قىزلا ائولنىب ثروته قۇنا بىلەجەينى گىنج آداما خاھىرلا تىدى. بو تىكلىف اۆزەرىندە دۈشۈنمەك اۆچۈن ايكى ھەپتە دە مۇھلىت بوراخىردى.

ئىرتەسى آخىشام، اگىنە مادام بىيوسىتى تئاترا آپاردى. اۋرادا دلفىنەلە، نوجىنگىنلە تانىشىدى، قادىنلىق گۈستردى. ئىرتەسى گۈن اگىنە، اۋ آخىشام نوجىنگىنلەرە ئىشمەتە دعوت ائىلدى. سۇنرا ھامى بىرلىكدە تئاترا گىندەجىكىلەر. ئىشمەكەن اۋنچە اگىنە ايلە دلفىنە بىر قومارخانايا گىتدىلەر، دلفىنەنىن رىجاسى اۆزەرىنە اگىنە قومار اۋىنادى و آلتى مىن فرانك قازاندى. قادىن، ارىنىن اۋنا ھىچ پول وئىرمەيدىنى، اۆزۈنۈن دە اسكى سۈگىلىلرىندىن بىرىنە اولان بىر بۇرجونو اۋدەمەك اۆچۈن پولا مۇحتاج اولدوغونو سۇتلىدى.

چۇخ كىچمەدىن اگىنە ئىنى يۇلداسلارلا مۇناسىيتىنى داۋام ائىدىرەكەن چۇخ پولا ئىنە دوراجاغىنىنى ائىلدى. عايلەسىندىن آرتىق پول آلماغىنا ايمكان يۇخ ايدى. ان سۇنۇندا پانسىئون يۇلداسى وئارىن تىكلىفنى قبول ائىتمەك زۈرۈندا قالدى. قۇرىۋ بابا قىزى دلفىنە ايلە اۆزۈنۈن اگىنەتە بىر دايرە توتدوقلارنىنى سۇتلىمەتە گىلدىنى زامان، ئىرتەسى ساباھ گۈرۈلەجەك مۇبارىزەنىن ھاضىرلىقلارنى دانىشىلىرىدى.

اگىنە اىستەمەتەك بىر فاجىيەتە سەبب اولاجاغىنىنى دۈشۈنمەتە باشلامىشىدى. قۇرىۋ بابا واسىپەسىلە وىكتورىنەنىن بۇيۇك قارداشىنا خىر گۈندەمەك اىستەدى. تىكچە وئارىن، بونو داھا اۋنچەدىن سىزدىنى اۆچۈن اگىنە ايلە قۇرىۋونون شىرابلارنىنا يۇخو داۋاسى قۇتدوردو.

ساباھ صۇبھانەدە، بىر خىرچى وىكتورىنەنىن بۇيۇك قارداشى-ئىن مۇبارىزەدە ئارالاندىغىنىنى بىلدىردى. وىكتورىنە تالاشلا قارداشىنى گۈرمەتە گىتەدىكىدىن سۇنرا بىردىن-بىرە بايغىن اولاراق ئىرە دۈشمۈشۈد. اۋتاغىنا گۈتۈرۈلۈپ پالتارلارنىنى چىخارىلىنچا، بىلىندەكى علامەتلەردىن اۋنۇن مشهور سوچلو، ترومپلا مورت اولدوغو ائلاشىلدى. پانسىئونون مۇشتىرلىرىندىن

ياشلى بىر قىز، پۇلىسە ياردىم ااتمىشىدى. ادامىن قەۋەسىنە داۋا قۇتۇپ اۈنۈ بايىلتمىش، بىلەجە وۆجۈدونداكى علامتلر كىملىشىنى قىمى اولاراق اورتايا قۇيىموشدۇ.

قۇرئۇ بابا ايله اگىنە يىنى توتولان آپارتومان دايرەسىنە داشىنماغا حاضىرلانئىردىلار. قۇرئۇ بابا دا اگىنە اۈچۈن حاضىرلانان دايرەدە، بىر اۈتاقدا قالاجاقدى. دلفىنە باباسىنىن حاضىرلىقلارنى دايناندىرماق اۈچۈن پانسىۋنا گىلدى. گىنج قادىن قىملى ايدى. قۇرئۇ بابا، قىزىنىن ارىلە بىر آنلاشما ايمضالايب دلفىنەتە تامامن اۈزۈنە عايد آئىرى بىر گىلبر ساخلاماسىنى اىستەمىشىدى. آما دلفىنەن بۆتۈن پولو چىشىدىلى ايشلرە ياتىئىرلىمىشىدى. ارى بونلارنىن آراسىندان بىر آزىنى چىخارتماغا قالخارسا ايفلاس ائدەجكدى.

اگىنە دردىنى آنلاتماغى يىنى بىتىرمىشىدى كى، بۇيۈك باجىسى آناستازى رستود گىلدى. ارىنىن قىزىل لارنى ساتىب عاشىقىنىن بۇرجلارنى اۈدەمىشىدى. آما ارى ھر شىنى اۈتىرمىش گۇرۇنۇردۇ. رستود، قىزىل لارنى پول وئرىب گىرى آلمىشىدى، آما آروادىندان جزا اولاراق دىراخمانى اۈزۈنۈن كۈنترولو آلتىنا بوراخماسىنى اىستەيىردى.

اگىنە، اىندە اولمايئاراق يانداكى اۈتاقدان بو دانىشمالارنى ائشىتمىشىدى. آناستازى سۇگىلىسىنىن بۇرجلارنى تىمىزلىك اۈچۈن اۈن ايكى مىن فرانكا داھا ائحتىياجى اولدوغونۇ سۇنلەيىردى. گىنج ادام ھىمىن واترىن بىن چىكلرىندىن بىرىنى ايمضالايب قۇرئۇ بابانىن اۈتاغىنا آپاردى. آناستازى، دانىشىلارنى دىنلەدىنى اۈچۈن اگىنەنى دانلادى.

قىزلارنىنىن پول سىخىتىلارنى، بىر- بىرلىنە بىسلەدىكلرى نىفرت و قىسقانچلىق چىستلىرى قۇرئۇ بابادا دايناچاق حال بوراخمايىشىدى. سۇفرادا وۆجۈدونا ائنمە- ائىر كىمى بىر حال اولدۇ. اگىنە سۇگىلىسى دلفىنەننى يانىندىن آئىرلىب پانسىۋنا دۇندۇيۇ زامان اىختىيار آدم ياتاقدايدى. يىنى اۈيىنە گىندە بىلمەتەجك قدر آغىر خستە ايدى. اۈ ساباھ آناستازى طرزىسىنە پول وئىرە بىلىسىن دئىتە، سۇن قالان بىر نىچە پارا اشىاسىنى دا ساتماغا گىتمىشىدى.

بابالارنىنىن دورومونون چۇخ آغىر اولماسىنا رىغىن، اۈ گىنجە ايكى قارداش دا مادام بىۈستىتىن تۇيونا گىتىلر. اگىنە دە سۇگىلىسىنىن حۇكمۇ آلتىندا ايدى. تۇئا اۈنۈنلا برابر گىتمىكدن واز كىچمەسىنە ايمان يۇخ ايدى. ائىرەسى گۇن قۇرئۇنۇن دورومو آغىرلاشدى. اگىنە، قىزلارنىنى آدمىن يانىنا چاغىرماغا چالىشىدى. دلفىنە داھا ياتاقدايدى، ساباھ بىزىنى تىز بىتىرىب

گلمه سینه ایمکان یوخ ایدی. آناستازی ده آنجاق باباسی کومایا گیریپ اونو تانیماسینا ایمکان قالمادیغی بیر شیرادا لطف اندیب گلدی.

اثره سی گون قوریو بابا یوخسول لار قبرستان ییغینا گومولموشدو. اگینه، قیزلاردان جنازه پولو آلماق ایسته دی، آما هر ایکسی ده بویوک بیر آجی ایچینه اولدوقلارینی، کیمسه ایله دانیشما یاقلا رینی بیلدیردیلر. جنازه ده اگینه ایله پانسیندا قالان یوخسول بیر طیب اوترنجی سیندن باشقا کیمسه یوخ ایدی. آناستازیا ایله دلفینه جنازه آراباسی نین آرخاسیندان گتتمک اوزره بوش آرابالارینی گوندرمیشدیلر. بابالارینا گوستردیکلری سون سایغی بو ایدی.

قتید: بو رومان میکائیل رفیعلی طرفیندن آذربایجانجا چتوریلیپ و باکی دا نشر اولونموشدور.

اوغور اولسون

اوترنجی درگی لری شیراسینا دیرلی «هارای» درگی سی ده قوشولدو. بو درگی، علامه طباطبایی دانیشگاهی نین فارس ادبیاتیی و خاريجی دیل لر دانیشکده سی نین آذربایجانلی دانیشجولاری طرفیندن نشر اولونور.

«هارای» نین مؤدیر مسولو حورمتلی فریدون محمدی جناب لاری باشقا امکداشلاری ایله بیرلیکده بو گوزهل درگی نی بوراخیرلار. درگی نین بیرینجی نؤمره سینده فارس، آذربایجان و باشقا تورک دیل لی خالق لار، هابئله دوتیانین مشهور یازیچی لاریندان مطلب لر درج اولونوب. حورمتلی امکداشیمیز فریدون محمدی جناب لارینا و دوستلارینا اوغورلار دیله یریک.

آذری مجله‌سی نین داخیلی ایشر مؤدیری حشمت خانیم حافظی ایله مۆصاحیبه

ح. ریاضی - حورمتلی امکداشیئیمیز حشمت خانیم حافظی، سیزین مجله‌میزین بیر ایل لئی مونااسیبتله یازدیغیئیمیز «آذری یک‌ساله شد» شعرینیز بی‌زی چوخ ماراقلاندیردی. ایسته‌یریک اوخوجولاریمیزا معلومات وئره‌سینیز کی، سیز هانسی دیلده تحصیل آلمیئینیز و ایندیته‌دک هانسی کیتاب‌لارینیز نشر اولونوب. عۆمومیتله سیز ادبیاتین هانسی ساحه‌سینده داها چوخ چالیشیر سینیز؟

- من اینگیس دیل و ادبیاتیندا لیسانس آلمیشام. من اوشاق لیغیمدان شعره علاقه‌دار اولموشام. یادیم‌دادیر کی، هله ۴-۳ یاشیمدا ای‌دیم کی، قارداش - باجی‌لاریمین درسی کیتاب‌لاریندا اولان شعرلری ازیردن اوخویوردوم. حال بو کی، هنج کس اوتوروب اونلاری منه اؤیرتمزدی و فقط اوشاقلار اونلاری اوجادان اوخویاندا من اونلاری خاطیریم‌ده ثبت ائله‌یردیم. بو شعرلر ایندی ده خاطیریم‌ده قائلر.

اوشاقلارین لای‌لای و شعرلری همیشه منی ماراقلاندیریر. منجه بو ماهنی‌لار و مثل‌لر نه فقط چوخ گۆزهل‌دیرلر، بلکه چوخ اؤیره‌دیجی اولاییلرلر. بو ماهنی‌لار و لای‌لای‌لار منه اوشاقلار اؤچون شعر دئمکده ایلهام وئریبلر.

من همیشه اوشاقلار اؤچون یازماغی چوخ ایستردیم بیرینجی شعر کیتاییم (بال سبز آرزو) دوستلارین آلفیش‌لاری ایله قارشیلاندی، اوندان سوئرا اوشاقلار اؤچون یازماغا باشلادیم.

من اينديته دك ايكي شعر كيتابى اوشاقلار اوچون چىخارتميشام. «پرستو» (۱۳۸۱)، «قصه ابر» (۱۳۸۲). بىر قىصه و شعر كيتابى دا چاپدادير كى، بو ايل چىخاجاق.

- آذربايجانلى اولما ياراتق گوزل آذربايجانجا دانىشئير سىئىز. سىز آذربايجان دىلىنى

هانسى يوللا و نئجه اؤيرنمىسينىز؟

- سؤروشور سوز كى، من تۆركجه نى نئجه اؤيرندىم. من هميشه تزه دىل اؤيرنمەيه ماراقلئ ايدىم. من بئله دوشونؤرم كى، خالق لارئ تانىماق اوچون دىل لرىنى اؤيرنمك لازىم دير. من ائولنمكدن سونرا بيرىنجى دفة تۆركجه دىلى ايله آشنالئق تاپدىم. رحمتلى قاين انام، ائوده تۆركو دانىشاردى و چوخ زامان چكمەدى كى، من گوردؤم تۆركو دانىشئيرام. اما هامان ايلده بىز تبرىزه كؤچدؤك و تبرىزه ايدى كى، من داها آرتئق بو دىل ايله تانىش اولدوم.

او زامان تبرىزه بو گونكو كىمى چوخ آدم فارسى دانىشا بىلمزدى، على الخوصوص دؤكان- بازاردا فارسى دانىشان چوخ آز تاپشيلاردى. ائله بونا گوره ده من گرک تۆركو دانىشايدىم.

تبرىزه منىم ان ياخشى مشغوليتىم باكى رادىوسوندا پخش اولان موسيقى لره قولاق آسماق و ماهنى لارئ حىفظ ائلمك ايدى. حىات يولداشئىم دا بو ايشده منە كؤمكچى ايدى. ماهنى لارئ او يازاردى و من قولاق آساردىم و سونرا شعرلرى تزه دن اوخويوب ازىر ائله يردىم. بئله اولدو كى، بو ماهنى لار هله ده منىم يادداشئىمدادير.

ماهنى لار: «چاقاق نى»، «كؤچه لرە سو سېمىشم»، «پنجرە دن داش گلير» و...

بو گون من آذربايجانجا هر بير اليقاد اوخويما بىلىرم. ايستر اوللا عرب اليقاسى و تا لاتىن و كيرىل اليقاسى اولسون.

- آذربايجانجا يازىب اوخوماغى ياخشى باجارئير سىئىز. بو دىلده ادبى اثرلرىنىز

وارمى؟

- من شيرىن آذربايجان دىلىنى اؤره كدن چوخ ايستىرم. او زامان كى، منىم حىات يولداشئىم، بهزاد بهزادى «آذربايجانجا- فارسجا» و «فارسجا- آذربايجانجا» سؤزلؤكلرى يازئردى، من اونا ياردىم ائلمەيه چوخ سئوينىردىم.

لؤغت لرى اليقا اؤزەرىنده ترتيب وئرنده هر تزه لؤغت منى ذؤوقه گتيره ردى و اىستردىم كى، او لؤغتى خاطيرده ساخلايما، اما گاهن بو لؤغت لر كؤهنه لؤغت لر ايدى و بو گون داها چوخ آز ايشلە نير.

من هله ليك بو دىل ايله او قدهر آشنالئغىم اولمايئب كى، شعر دننه بىلم. گرک چوخلو اوخويما و اؤيره نم. من آذربايجانئىن ساده و صمىمى خالقى و اونلارئىن شيرىن دىلىنى چوخ سئويرم.

- ییزی ده سیزین بئله گؤزهل و آخینجی آذربایجانجا دانیشماغینیز و یازماغینیز
فرح‌لندیریر. سیزین کیمی خانیم لارا اؤره‌ییمیزده میتداریلق حیسی اویادیر. آرزو ائدیریک
کی، آذربایجانلی خانیم لار دا آنا دیل لرینی یازیب اوخویا بیله‌لر. بو موصاحیه اؤچون چونخ
ساغ اولون.
- سیز ده ساغ اولون.

آذری یک‌ساله شد

جمع آمد محفلی از دوستان
حلقه زد بر گرد پیر کاردان
یک نهال تازه رویدن گرفت
با تلاش و کوشش روز و شبان
آبیاری کرد و تیمارش نمود
با دو دست خویش پیر باغبان
روز و شب بی‌خستگی اصلاح کرد
بوته‌های هرز را برد از میان
تا نهال تازه پا گیرد همی
یاریش کردند جمع همدلان
مژده، مژده، آذری یک‌ساله شد
وه چه خوش بالید این نخل جوان
میوه‌ی شیرین آن تقدیم باد
پیشگاه خلق آذربایجان.

قطعه:

من نیستم همشهری این مردم خوب
اما زبان گرمشان را دوست دارم
موسیقی خفته درون سینه‌ها را
من لای‌لایی‌هایشان را دوست دارم
ته‌لهجه‌های جورجور شهرهاشان
از آستارا تا مغان را دوست دارم
هم‌میهنان ساده و پاک و دلاور
من خلق آذربایجان را دوست دارم

نسیم احسانی

ایل دۇنومۆ

سئۇدا گۆلۆ، دىل نغمەلىرى آذرى سىن سىن
 ھەر يىردە گۆزلەر دىلى نىن ازىرى سىن سىن.
 چۈخ اينىجە، درىن معنالى سۆزلر بىزە يىب دىر
 ھەر بىر واراغى زىلى نىشان «آذرى» سىن سىن.
 سۆزلر يازىلار سىندە شىلالە گۈرۈنۈرلر
 جۈشغون چاي ايلە چىشمەلىرىن بىستىرى سىن سىن.
 گۆي قورشاغى تىك رىنگ بەرىنگ الوان ناخىشىن وار
 يا جىلوەلى مىن ناخىش لا تاۋوس پىرى سىن سىن.
 يازماقدا قىلم، سۆزمەدە سۆزلر بىياض اۈزرە
 آچدىرماغا دىل طوطىلىرىن شىكرى سىن سىن.
 سىن آذرى آدلا يازىلىپ آدلىم اولوب سان
 بو عۆنۈان ايلە آذرىلىرى دىلبىرى سىن سىن.
 گۈركملى دىلىمدە يازىلان چۈخ يازىلار وار
 آمما بو شىكىلدە يازىن ان نۆۋىرى سىن سىن.
 واردىر اينامىم لاپ اوجالارسان گلە جىكدە
 ھەر كىمسە قىلم صاحىبى نىن باۋىرى سىن سىن.
 بىر پىنجىرە سىنلە آچىلىپ اوغروما آنىچاق
 نازىك خىيالىن شورى، نسىم پروژى سىن سىن.
 گۆل قۇنچەسى نىن عطرىنى سىندن «نسىم» آلمىش
 يازدى آنا دىلدە اوجامان آذرى سىن سىن.

سحر خانىم

يىنى

تزه بىر گۆن دۆشه جك پنجره دن
ساباھى ايندى دن اۆلدۆرمه
داپان!

يىنى بىر سن دورا جاقسان
يوخودان

باشقا بىر سن

دولاجاقسان گۆنشين گۆزگۆسۆنه

يىتل اسه نده

قولاق آسان سۆزۆنه

موشتولوق ماھنى لارين پايلا تاجاق
آيرى بىر ساز چالاجاق.

آچا بيلسن

اۆره يىنده يوۋا سالمىش گىجە نين

قاب - باجاسين

يىنى بىر گۆن دۆشه جك

كۆنلۆن ايچيندن بايىرا

قىيناما اۋزگەلرى!...

• دۇنيا شاعىرى آنا آخمتوۋا

• حسن ايلديرىم

نە رحمت اومدوم ياد سمالاردان
نە ياد قانادى ئىن آلتىنا گىردىم.
خالقسىم قارا گۆنە دۆشدۆيۆ زامان
اوزادا خالق چكەنى، من دە چكىردىم.

۱۸۸۹-۱۹۶۶

آنا آخمتوۋا گۇركملى روس شاعىرى، ۱۸۸۹-نجى ايل قارا دنيز ساحىلىنىدە اۇدۇسا لىمانى ئىن ياخىن ئېغىنىدا يىرلش «بالشوى فان تان» قىصبەسىنىدە دۇنياغا گۇز آچىدى. آتاسى گمى مۇھندىسى ايدى. آخمتوۋا آنا- باباسى احمد (روسجا: آخمت) تانار ايدى. آنا بىر ياشىندا ايكن عايله سى چارسكوسلوۋا، لىنىقرادىن حومەلرىندىن ساپىلان بىر كىندە كۆچۇرلر. بو كىند اشراف طبقەسى نىن اىستىراحت يىرى ايدى. مشهور كاترىن سارامى چارسكوسلودادىر. وختىلە بۇيۇك روس شاعىرى پوشكىن گىچلىك ايل لرىنى بورادا كىچىرمىش ايدى. آخمتوۋا اۇزۇنۇن قىسا ترجمە-ى حالتىدا بو حاقدى تازىر: «من چارلى چاپلىن، كورتىزىر سوناتى و ايفىل قۇلىسى ايله ياشىدىم. بىر ياشىندا ايكن شاهلىق كىندىنە كۆچدۇك. اورانىن باغ- باغاتلارنى، نام- ياشىل گىنىش پاركلارنى، اوجسوز- بوجاق سىز اۇتلاقلارنى، جىدىر دۆزلرى، چىشىد- چىشىد اتلار و... بونلارنى هامىسى منىم يادداشلىمدا هله ده ياشايدىر. بونلار حاقدى من چارسكوسلو حاقتىندا يازدىغىم منظومە دە سۇز آچمىشام.

ايلك دىفە اوخوماغىنى تولستوىون يازدىغىنى لىفبادان اۇزىنمىش. بىش ياشىمدا فىرانسىزجا دىل آچمىشام. چۇنكى من چۇخ اثركن اۇزۇمدىن بۇيۇك اوشاقلارنى مۇعللىمەلرىنە قولاق آسۇب بو دىلى اۇزىرە نىردىم. ۱۱ ياشىمدا ايكن ايلك شئىرىمى يازدىم. ۱۶ ايل اوزادا

یاشادیم. ۱۹۰۵-نجی ایله آتام لا آنام آیریلدیلار. آنام بیزی جنوبا آپاردی، بیر ایل «کیف» ده درسیمی داوام ائتدیردیم. چارسکوسلونون حسرتینده بوللو- بوللو ناشی جاسینا شعرلر یازدیم...

آنا آخمتووا ۱۹۱۰-نجی ایله شاعیر گومیلووا ائولنیر. بال آیلارینی پاریس، روم و آوروپانین باشقا شهرلرینده کئچیریرلر. ۱۹۱۲-نجی ایله ایلک شعر کیتابی «آخشام» نشر اولونور. بو ایله اونون یتکانه بالاسی لئو دونایا گلیر. هاما ایله آخمتووا مندلشتم، پاسترناک، گومیلو، تسوتایووا... «شاعیرلر صینفی» آدلی ادبی جمعیت قورورلار. ۱۹۱۴-نجی ایله «تسبح» آدلی شعر کیتابی بوراخیلیر. بو کیتابلا آخمتووا اوخوجولارین ماراغینی قازانیر.

آخمتووانین ایلک شعرلری نین باش مؤوضوعو سوئگی دیر. آیریلیق، حسرت، ایستپار، یالقیزلیق، آلدانیش، قیسقانیق کیمی دوغولارین بدییی ایفاده سی ییغجام، دقیق، آخیجی و گوروملو صورتده ایفاده اولونور. اولار صمیمی لشی و طبیعی لشی ایله داها آرتیق اوخوجو اوره یینه یول تاپا بیلیر. بو شعرلر هامیسی شاعیرین شخصی حیاتیندا یاشادیقلاری آنلاردان سو ایچیر. شاعیرین یاشادیغی حیاتی، شعرلرینده ترنوم اولونان حیس و دوشونجه لرله سیخ باغلی دیر. او یاشانتی لارینی تصویره چکمیشدیر. کونلونون ایچ اوزونون گوزگوسودور آخمتووانین اثرلری. بو اثرلر، اینساندا کوزوک حیس لر او تادیر. یالقیز، اوزونه قایلیمیش گنج بیر عاشیقین، سئودالی عومرونون سوئگی ماجرالارینی آنلادیر.

۱۹۱۷-نجی ایله آخمتووانین «آغ قوشلارین قاتاری» آدلی شعر کیتابی نشر اولونور. بورادا توپلان شعرلر، شاعیرین بوندان اول نشر ائتدیردی شعرلرله تام فرقلی دیر. بو شعرلرده شاعیرین اولسوبو، دئیم طرزی دییشیلیر، میصرالاری ایتی لشیر، سرت لشیر. آخمتووا شاهید اولدوغو فاجیعه لر، گوردویو حادیه لر، یثنی دن شعرلرینده جانلاندیرماق اوچون یثنی - یثنی ایفاده لر، سوزلر ائحتیاج دیور. ایلک شعرلری نین یومشاق آهنگی، ساده ایفاده طرزی، سوئگی نین، فردی محبتین ایفاده سی اوچون کیفایت ائدیردیه بورادا آرتیق فاجیعه و حیماسه لرین دیلینی تاپمالی ایدی. سسینی گورلاندیرماق اوچون، آغ قوشلاری (قادین اوره یینه) اژدهالارین آغزیندان خیلاص ائتمک اوچون شاعیره بئله گوجلوشعرلر لازیم ایدی.

«آغ قوشلارین قاتاری» کیتابی او دوزر شاعیرین یارادیجی لیغیندا بیر دونوش نوقطه سی اولسا دا، آنجاق اودوزون قیزغین ایجتیماعی - سیناسی موناقیسه لر، اینقیلابی احوال - روحیه، قووغالارین چاغیندا اوخوجولاری بیر او قده ماراقلاندیرمادی. بو سس شاعیرین دوزونون سسی ایله اوئوشا بیلمه دی.

بونلارین آردینجا آخمتووا بیر نچه شعر کیتابی نشر ائتدیردی. آنجاق اونون یارادیجی لیغی نین بو مرحله سینا یتکون لاشدیران، اوتوز ایل لیک ادبی تجربیه سی نین محصولو اولان، دوزون سسی، نفسی میصرالاریندان دیولان اثری «مرثیه» منظومه سی ایدی. بو اثر

آخىماتوۋانىڭ ان مۆھۈم اثرلىرى نىن بىرى سانىلىق. ئونون ئۆزەرىندە آخىماتوۋا بىش ايل (۱۹۳۵-۱۹۴۰) چاڭشىمىش دىر. بو منظومە شاعىرىن شىخسى عذاب لارنى ايله مىلىئونلار اينسانىن عذاب لارنى بىر يترە يىغىشىر، بىر- بىرىنە قارىشىر. اونلارنىن يۇغرىولماسىندان مرثىيە منظومەسى يارانىر. آخىماتوۋا ۋ اونون خالقىنىڭ ۋ اينسانلىغىن طالغى مرثىيە اثرىندە دولغون، جانلى، بدىيى ايفادەسىنى تاپا بىلمىشىدېر. بو اثر، پارلاق، تام ۋ بۆتۈۋ بدىيى صورىتلىرىن عكس اتىدىرىلمەسى باخىمىندان دىققىتى جلب ائدىر. مرثىيە منظومەسى ايجىتىماعى- سىئاسى بىر اثر اولدوغو حالدا فلسفى بىر اثر دىر.

مۆھارىبە دۈۋرۈ ۴۶-۱۹۴۱ ايلەدك شاعىر، تاشكەندە ياشايشىر. ۱۹۴۳-نجى ايلدە سىچىلمىش اثرلىرى، ۱۹۵۰-نجى ايلدە صۇلج اوغرىندا «آند»، «تانت»، ۱۹۶۱ شىغرلر... كىتابلارنى نىش اولونور.

بۆيۈك ۋىطن مۆھارىبەسى ايللىرىندە آنا آخىماتوۋانىڭ ۋىطنداشلىق حىسلىرى ايله آشىلانمىش شىغرلىرى اصىل بىر ۋىطن سۆز، خالق سۆز شاعىرىن ئۆزەرىندە قۇپان نىدالارنى ايفادە ائدىر. بو اثرلر خالق ايناملى، ساباه اۋمىدلى، ۋىطن سۆڭىلى، بىر شاعىرىن نغمەلىرى دىرلر. بو شىغرلەدكى مۆبارىزە عزمى، اينام گۆجۈ قىبارىق شىكىلدە ئۆزۈنۈ گۆستىر. صۇلج سۆز، اينسان سۆز شاعىرىن شىغرلىرى دۆيۈش جىيەلرىندە، دۆيۈشچۈلرىن دۇداقلارنىدا هىمىن كىمى سىسلەنر، ۋىطن حۇدودلارنىنى آشىر. اينسانلىغى، يتر كۆرەسىنى قاپسايشىر. اۋنو مىللى شاعىر سۆيۈتەسىنە، بىتنىللىل بىر شاعىر سۆيۈتەسىنە دۇغرى يۈنەلىدىر. آخىماتوۋا اىنە قلم آلىب شىغر يازماغا باشلاپلاركن شىغرىنى، حىتاتىنىڭ ايدىئال ۋ آمال لارنىنىڭ تىرجۈمانىنى چىۋىرمىشىدېر. شىغر، آخىماتوۋانىڭ ان مۇقدەس ساندىغى بىر ۋارلىق دىر.

آنا آخىماتوۋا ۲۰ ايلدن (۱۹۶۲-۱۹۴۰) آرتىق «قەرىمان سىز منظومە» اثرى نىن ئۆزەرىندە ايشلەمىشىدېر. بو منظومە آخىماتوۋانىڭ شاه اثرى سانىلىق. آخىماتوۋانىڭ بو ايرى جىملى اثرى، چۇخ مۆرگب بىر اثر دىر. اۋنداكى مجازلار، ايهاملار، اىستىعارلر، رىملر، شاعىرىن ياشادىغى دۈۋرۈ، شىخسى حىتاتى، دۈستلارنى ۋ يۇلداشلارنىنىڭ حىتاتى ايله شىخ باغلى دىر. بو اثر، ۲۰-نجى عصر روش شىغرى نىن دە، چۇخ مۆھۈم ۋ مۆرگب اثرلىرىدىن بىرىسى دىر. شىغر ۲۰-نجى عصرىن اوللىرىدىن باشلاپ شاعىرىن ياشادىغى دۈۋرۈنە جىن ۶۰ ايلدىن آرتىق بىر زامان كىسىنى احاطە ائدىر. بو سۆرە شاعىرىن ۋىطنىدە باش ۋىرن ايجىتىماعى، سىئاسى، ايتقىلاى، مدنى، بدىيى حادىشلر «قەرىمان سىز منظومە» اثرى نىن قايتاقلارنىنى تىشكىل ائدىر. منظومە نىن باش قەرىماننى يۇخدىورسا، دىتە بىلرىك كى، اۋنون قەرىمانلارنى، بلكە سىنت آدمالارنى دىر. شاعىرلر ۋ ھۆنرىپشەلردىر... بىر سۆزلە شىغرىن مضمونو ايجىتىماعى حادىشلەلرىن بدىيى يارادىجىلىق دۇنياسىندا جانلانان، سىسلەنن سىئاسىنىڭ عكس سىئاسى دىر. ايكى آيتا ۋاحىد بىر شىئى نىجە

شئىلر، تصویریلرله تکتیر اندیر، شئى- تصویری، تصویری- شئى بو کیمی بیر بدیعی قورولوش اؤزره قورولوب بو منظومه.

آنا آخمتووانشین شعرینین ترجومه‌لری حاققیندا بیر مسئلهیه تۇخونماق ایستردیم؛ بو سۆز دۆزدۆر کی، شعر، ترجمه‌ده بیر چۇخ شئى ایتیریر. باشقالاشا دایلیر، ترجمه‌ده شعرین بیر چۇخ حیصه‌سی اصلی دیلده اولدوغو کیمی، ترجمه اولونان دیلده اۇخوجوئا چاتمیر. خوصوصی ایله قورولوشجا دیلین اۇزللیکلری اؤزهرینه قورولان شعرلر باشقا دیله ترجمه اولاندا دئمک اولور کی، بیر چۇخ بدیعی دیرینی ایتیریر. آنجاق، شعرلین سطرى ترجمه‌سینی دئشیل، بلکه اونون روحونو، مایاسینى، بدیعی قورولوشونو، بدیعی دۆشۆنجه‌نین ایفاده فۆرماسینى ایکینجی دیلده (مقصد دیلده) برپا انده بیلسک، اونو بو دیلده یارادا بیلسک، شعرین اصلینه (مبدأ دیله) بیر آز یاخین لاشمالى اولوروق.

من، آنا آخمتووا شعرلینی ایکینجی یا حتا اۆچۆنچۆ دیل‌لرده ترجمه‌سینی اۇخوموشام. ایل‌لردیر کی، بو شعرلر منیم معنویتاتیمدا یاشاییر. من اۆز معنویتاتیمدا جانلانا، سسله‌نن آنا آخمتووانى آنا دیلیمیزه ترجمه اندیرم. بورادا ماراقلی بیر احوالات یادیم: دۆشۆر: بیر گۆن آنا آخمتووا بیر نچه شعرینی آناستینا اۇخوتور و اونون بو شعرلر باره‌سینده فیکرینی بیللمک ایسته‌یر. آناسى کۆزهرلیر و دئیر: «قیزیم شعرلردن بیر شئى باشا دۆشمه‌دیم؛ یالنیز اونو حیسن ائتدیم کی، منیم قیزیمین قلبینی نه ایسه مؤحکم سارسیدیب». دئمک ایسته‌یرم کی، من ده آنا آخمتووانشین شعرلریندن دویدوغوم، آنلادیغیم، دۆشۆندۆمۆ مضمون و مؤحتوانى اۇخوجولارا چاتدیرماق ایسته‌یرم. اولنارین ترجمه‌سی یاخود اولنارین حاققینداکی یۆزوم- یۆرۆملریم، بونلارین هامیسى باياقکى فیکره اساس لانییر: منیم کۆنلۆمده‌کی، خیتالیمداکی اۆزۆم اۆچۆن یارانان، جانلانا بیر وارثیق کیمی.

آنا آخمتووا شعرینین بدیعی دیری اونون شاعیرلیک ایستعدادیندان، باجاریغیندان آسئلی‌دیر. اونون بو باجاریغى اۆزۆنۆ قاتریق شکیلده بۆرۆزه وئریمیر. بلکه شعرلین ساده‌لشینه دورولوب، صافلاشمیش ایفاده‌لرده گیزلنبدیر. بو ساده‌لیک، درین‌لیک و مۆدرۆک‌لیکدن دۇغان ساده‌لیک‌دیر. اۆدور کی، شاعیر بیر جیزگی، بیر ایشاره ایله دۆشۆنجه‌لری مادى‌لشدیریر، عئینی‌لشدیریر، لاپ دىء کی، شئى‌لشدیریر.

اونون شعرلرینده کیلاسیک روس شعری‌نین عنعنه‌سی، خوصوصی ایله پوشکین یارادیجى‌لیغى‌نین گۆجلۆ تأثیری واردیر. بو تأثیر، شاعیر «منى»‌نین بدیعی دۆشۆنجه‌لری خالق یارادیجى‌لیغى‌نین، عنعنه‌سی بیر- بیرنه قارئیشیر و بیر- بیرینه اریئیر و یئنی ناخیشلار یارادیر. اونون شعرلری‌نین اریشى خالق یارادیجى‌لیغى، آرغاجى ایسه کیلاسیک روس شعری، خوصوصی ایله پوشکین شعری و ناخیشلاری، گۆللری، گۆللری، کۆبه‌لری، گۆشه‌لری،

زنجىرلەرنى روس طىبىتى، خۇصوصى ايله لىنىقراڧىن طىبىتى، مئىمارلىق آيىدەلرى تشكىل ائىدەر. ايلمە- ايلمە تۇخونان شاعىر اۆرەئى نىن سۆز- تصوىر خالچاسىنا چئوئىرير.

آخماتوۋا، شئەردە اشىالارى، طىبىت عۇنصورلارنى حادىشەلرلە قۇۋوشوق صورئەدە نىظاملاشۇر ۋ اۋنلارنى، خاطىرەلرى، دوئغو ۋ دۇشۇنجهلارى ايله آهنگدار اۋلاراق تصوىرە چكىر. بئله حاللاردا اۋنون تصوىرلرى جانلى، گۇرۇملۇ، ايفادەلرى صمىمى ۋ شئەرلرىندن آلىنان تائىرات ايسە درىن اولور، اۆرەكلرىمىزدەكى دوئغولارنى اۋيادىر. اۋنانان دوئغولار بىر- بىرىنى اىزلەيىر. ۋ يئنى- يئنى دوئغو ۋ دۇشۇنجهلر تداعى سىنە سىب اولور ۋ بئله بىر اوغور قازانان شاعىر، اۋخوجولارنى اۆرەئىندە ياشايشۇر. اۋنلارنىن دوئغو ۋ دۇشۇنجهلرى نىن مونىسى ۋ ھەمدى اولور. آنا آخماتوۋا، اىلك يارادىچىلىق چاغلارنىندان گۇسترمىشىدىر كى، اۋنون بدىعى سسى، سسلر اىچىندە اۋزۇنە مخصوص بىر سس دىر. ھىچ بىر سسلە دىشكىك دۇشن سس دىئىل.

اۋ، ھەم دە اىستئعدادلى ترجۇمەچى، آراشدۇرىچى اىدى. بىر چۇخ شرق ۋ قرب شاعىرلرىندن روسجايا ترجۇمەلر ائتمىشىدىر. پوشكىن، لىنىقراڧىن مئىمارلىق آيىدەلرى حاققىندا ماراقلۇ تدىقات اثرلرى وار دىر.

سونقان (XVI عصر) كۆرە شاعىرى نىن بو سۆزلرى سانكى آنا آخماتوۋا بارەسىندە دىئىلىب: «من اۆرەئىمى بىر نئچە حىصەئە پارچالاماق اىستەدىم كى، اۋنون ھەر پارچاسى بىر پارلاق اولدوز كىمى اىشلىق ساچسىن». نئجە كى، آخماتوۋا اۋز عۇمرۇنۇ، حىئاتىنى صئتنە، اىنسانلىغا باغىشلاپاراق شئەرلرىنى اۆرەئى نىن پارچالارنى كىمى مىراث قۇيۇب گئىدى. اىندى اۋنلار اولدوز كىمى روس شئەرىندە پارلاشۇرلار.

آخماتوۋانىن شئەرلرى چۇخ اۋلكەلردە، دۇنە- دۇنە چاپ اولونور، اۋخونور، سئوئىلر. آخماتوۋا ۱۹۶۴-نجى اىلدە شوروى يازىچىلار بىرلىشى نىن صدرى سئچىلر. ھامان اىلدن اىتالىانىن «آنا- تائورمىنا» شئەر مۇكافاتىنى قازانىر ۋ آكسفۇرد دانىشگاھى نىن دعوتى ايله لىندە گئىدەر؛ اۋ دانىشگاھىن فخرى دۇقتورلوق عۇنۋانىنى قازانىر. نھاىت ۱۹۶۶-نجى اىلدە اۆرەك خستەلىشى نئىجەسىندە ابدى اۋلاراق دۇنيايا گۇز يومور.

منی آنا جاق سینئیز

هر شئی

کۆل اولوب،

تۆرپاغا دۆنه جک.

دۆنسۆن، نه وار کی!

من اوچوروم لار باشیندا

نغمه لر اوخوموشام.

من گۆزگۆلر دورولوغوندا

یاشامیشام.

تسلکی نیز، سئوینجینیز، رۇوتانیز اولماسام دا

یتنه ده دۆنه - دۆنه

سطیرلری مین سوسموش نغمه لر کی،

کۆنلۆنۆده اویوتان باخیش لاریم تک،

بوینومدا تیکانلی مفتیل لری

پاس آتان گۆل چلنگی نین

سۆلوب تۆکۆلن لچک لری تک.

آنا جاق سئیز منی.

سینغیناقلاردا

باغلاردا

یتر آلتی قازمالار

قازیلیر.

آه، پشترزبورقون یتیم لری

منیم بالالاریم!

یتر آلتی سینغیناقلاردا

هاوا دورقون،

نفس لر آغیر

آغری دان باشلار چاتلاثیر

گۆتدن بومبا یاغیر

سینچیلیر بومبالارین سسیندن

کۆریه بیر اوشاغین،

اینجه سسی!

بیزیم پشه

بیزیم مۆقددس پشه

ایل لر بۆیو

عصیرلر اوزونو یاشامیش!

یتر اۆزۆنه،

قارانلیق چاغلاردا

او ایشیق ساچمیش!

چۆنکی شعر:

یاش لارین

باش لارین تجرؤیه سیندن یوغرولموش

گۆز یاش لارین

گۆلۆش لری اینچینده

اۆلۆمه دؤغرو گئدن

اییندین آتاق لاریندان دؤغولموش.

بۆشونا دؤغولمامیش شاعیر!

اییندلیک

چوخ یاخشئی بیلیرم

بو برک آفاقدا

بیزی اینیدلیته چاغیریر زامان

چاغیریشا سس وئریب

سیناقدان کتچیب

آغیر دؤیۆش لر یۆرۆیۆرۆک بیز.

گۆتدن اۆد اله نسه، گۆللەر یاغسا،

بیل کی، اینله مەدن، بیل کی، قورخما دان

اوغرונدا جان وئرسک،

یۆلۈندا اۆلسک؛

اتی دؤغما «روس» دیلی

اولو «روس» دیلی

سنی قۇرویتاجاق اۆره ک لریمیز.

سنی قۇرویتاراق پارلاق اینجی تک.

گله جک سینله وئریب گئده ریک.

اتی آزاد، اتی شانلی، اتی اۆلمز دیلیم!

سنى دۆشۈنمەك

دان ئىثرى آغاراركن

سئۈنە - سئۈنە

يوخودان قالخىب

كابينىن پنجرەسىندىن

ئاشىل دالغالارا باخماق

يا دا توتقون بىر ھاۋادا

خز كۆركۆنە بۆرۈنۆب گۆيۈرەدە

مۆتۈر سىسىنە قولاق آسماق

ۈ داھا

ھىچ نە ۋە دۆشۈنمەك

سنىن،

- بخت اولدوروم اولان آدمىن -

گۆرۈشۈندىن باشقا

دوزلوسو سىرىتىلىرى

ۈ كۆلكلر

اۈز - گۆزۈ اۈخشائا - اۈخشائا

آن بە آن جاۋانلاشماق!

كۈنلۈمدەكى خاطىرە

درين قويۇ دىيىندەكى آغ كېير كىمى.

نە اودا يىلىم

نە آتا يىلىم اۈنۈ.

اۈ، منىم سئۈنجىم

اۈ، منىم كدرىم دىر.

گۆزلىرىمىن ايچىنە كىمسە باخسا

اۈنۈ گۆرەر.

يازىق باخان، اۈزۈلر، آجىئار

آغىر، قىلى بىر حىكايە دىنلەين آداما بنزەر.

نەجە كى،

تانرىلار اينسانلارئين جانىنىئى آلىب،

داشلاشدىرار.

سن دە ائلهجە

منىم كۈنلۈمدە داشلاشئىب سان

كدرى ابدىلىك ياشاتماق اۈچۈن!

قايتاقلار

۱- ترانەھای گزین (از ۱۵ شاعر شوروی) ترجمه‌ی پرویز، بنگاه نشریات پروگرس، مسکو ۱۹۷۵.

۲- تاریخ ادبیات روسیه، ج ۲، د.س. میرسکی، ترجمه‌ی ابراهیم یونسی، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۵.

۳- مرثیه‌های شمال (برگزیده‌ی شعرهای آنا آخماتووا) ترجمه‌ی عبدالعلی دستغیب، تهران، بابک، ۱۳۵۳.

۴- آلاچیق (شعر شاعران شوروی)، ترجمه‌ی ایرج مهدویان، تهران، انتشارات رز، ۱۳۵۷.

۵- تنها جرعه‌ی قهوه‌ی تلخ (شعر شاعران زن روسیه)، ترجمه‌ی بهنام پاونده‌پور، نشر بیستون، ۱۳۷۹.

۶- آنا آخماتووا، سام درایور، ترجمه‌ی محمد مختاری، انتشارات کهکشان، ۱۳۷۵.

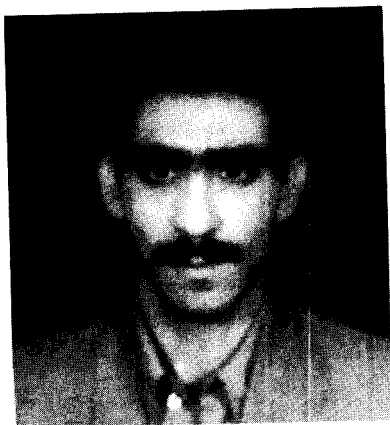
۷- خاطره‌ای در درونم است! (اشعار عاشقانه‌ی آنا آخماتووا)، ترجمه‌ی احمدپوری، نشر چشمه، ۱۳۷۷.

۹- ۱۰ شاعر نامدار قرن بیستم، ترجمه‌ی حشمت جزئی، تهران، مرغ آمین، ۱۳۷۲.

۱۰- آنا آخماتووا، ایرج کابلی، کارنامه شماره ۵، خرداد، ۱۳۷۸.

۱۱- گۆلرۆخ علی‌بی‌اۋوا، متین ایستعداد، آذربایجان ژورنالی، نۆمره ۶، ۱۹۸۹.

«هادی قاراچای» شعرینده

حیماسی لیک

• همت شهبازی

شوبه‌سیز «هادی قاراچای»-ئین «بشچه‌لر بانلایاندا» اثری آذربایجان موعاصیر شعرینین ان قودرتلی و شاه‌اثرلریندن بیریدیر. بو اثر آلمانیا-ئین «کولن» شهرینده نشر اولونوب. اونون شاعیرینی، بیزیم گنج نسلیمیز خوصوصیله ۷۰-نجی اون‌ایل لیشین ایلك یارئیندا اولان و تبریز شهرینین «شعر تیغینجاقلاریندا» ایشتیراک ائدنلر یاخشئی تانیثیرلار. او هله باکی‌تا گئتمه‌دن اؤنجه، اؤز شعرلرینی وطنیمیزده یایماغا ایمکان تاپمادان، ال‌تازمالاری دوستلاری آراسیندا یایلیب اوخونوردو. شاعیر، باکی‌دان آلمانیا‌تا سونرا آمریکا، منکزیک و نهایت نوروئچ اولکه‌سینده ساکین اولور. او آلمانیا‌دا اولدوغو زامان بشچه‌لر بانلایاندا اثرینی نشر ائتدیرمیشدیر.

«هادی قاراچای»-ئین شعر، بیزیم جمعیتده اولان دردلریمیزی و کیم‌لیشمیزین گؤزل‌لیشینی، حیماسی دیل ایله عکس ائتدیریر. اورادا حیماسی دیلینده آغیلا سیغماز قهرمان‌لیق بدیعی صورتلری یاراتماق دئییلدیر، بلکه اوندان مقصد مؤختلیف قارما- قارمیشیق‌لیق اولاتلاری گؤسترمه‌سی‌دیر کی، بو دا جمعیتین ذهنی و ورغولارینا دایاناراق بوتون ایستک و تجربه‌لری عکس ائتدیریر. بو مسئله بیر بدیعی- حیماسی گؤرؤنؤشله، جمعیتده اؤدنیلمه‌ئن واقعیئت‌له تام باغلی‌لیغی و اردیر کی، بونون داوانیشی و حرکتی حیماسی- بدیعی صورتلر یاراتماق دئییلدیر، بلکه جمعیت و میللت اوچون «قهرمان‌لیق داوانیشی» یاراتماقلا اساس‌لانیر. اصلینده صتکارئی بو مقصده مجبور ائدن جمعیتده‌کی طلب‌لردیر:

اۋۋۇي / ئادائلىلى آتلارىن دىرناغىندا دۇيۈك ساۋالان

گۈيۈم / اركىن پارام - پارچا كۈنلۈندىن پارچا

گۈيسۈم / گۈي مەيدىن چالام - چاتلاق سىنەسىندىن چاتلاق

ۋە صېرىم / تېرىزىن دارىسقال كۆچەلىرىندىن داھا دارىسقال

بارىت قۇخولو ائىنىمى ھىچ دىشمەدەم...

آياغى چىكمەلى / بىلى قىيلىنچلى

قارانلىق گىجەلىرى ئارماق / ۋە تانىش بىر نەفس آختارماق / قۇلاي دىيىل دوستلار. (ص)

(۶-۷)

«ھادى قاراچاي»-ئىن ھىماسى شىئىرى جەمئىيىتىمىزىن تەقىر اولونموش ۋە ئىلەجە دە

تائىنمايش جەھتلىرىنى عەكس اتتىدىن شىئەردىر ۋە اونون ھىماسى دىئىم طرزى دە جەمئىيىتىمىزىن

بۆتۈن اۋىوموش جەھتلىرىنى اۋاندىران بىر دىئىم دىر. اونون بو رىتمىك ۋە ۋورغولو اۋىتاقلىغى،

بۆتۈن اينسانلارنى دۇنيا گۇرۇشۇ ۋە تەجرۇبەلىرىنى، ال دىئمەمىش ايسىتتىداد ۋە تالانتلارنى كىش

ائىمەنە چاغىرىر.

شۈبھەسىز، شاعىر اۋز دۇيغو ۋە دۇشۇنچەلىرىنى گۇستىرمىك اۋچۇن گرەك كى، اۋنا

اۋىغون دىل ۋە دىئىم طرزى سىچسىن. اير شىئەرىن مضمونو صىمىلىك ۋە مەنىيىت داشىشسا

اۋندا ئومشاق ۋە اينچە بىر دىل سىچمەلى ۋە اير كدر ۋە قۇسەلى مضمون دورسا، اۋنون دىلى

يۇنلەملى ۋە اير يۇكسەك ۋاقىئەيتلەر ھاكىم دىرسە سوررئال بىر دىل ۋە اير اۋىتاق ۋە شىن

مۇۋىزولاردىرسا طنز ۋە ئومور ۋە اير شىئەرىن مضمونو قىئىر-ى طىبىعى بىر كۇبودلوق، زۇراكىلىق

اىحاطە اندىرسە، اۋندا گرەك كى، شاعىر اۋزۈنە بىر ھىماسى دىل سىچمەلى دىر. چۈنكى بو دىل

اىلە اۋز مىللى كىملىتىن خۇسۇسىيەتلىرىنى عەكس اتتىدە بىلەر. دىئىم ۋە مۇۋىزون ھادى

قاراچاي شىئەرىندە بىرلەشمەلىرى آذربايجان شىئەرىندە بىر خاس شىئەرىن ئارانماسىنا سەبب اولموش،

اۋ دا ايجىمەلى - ھىماسى بىر شىئەردىر:

داغلاردا سىئىرەك ياغىش توكۇردۇ بىز دۇغولاندا

قوردلار اولاشىردى / اتلار كىشەنەشەردى

تۇرپاق دۇغور كىمى آھ چكىردى بىز دۇغولاندا

سۇنرا دىنچەلىردى / يىرىندىن دۇشمۇش قادىن كىمى

بىلكە گۇنش باتىدان دۇغورموش اۋندا

تۇرپاق دالغا وۇرورموش دىنىز كىمى
 دىنىز سىنە گىرىمىش تۇرپاق كىمى
 قىلىنچلار دانىشپىرىش / كىشىلر سوسورموش
 آه يازىقلار قىسپىر تۇرپاق، قورو داغلار
 دۇغورلوق / چىشىنلر يىمىزدە يۆز ايل ليكلرين يۆكۆ
 بىلكلر يىمىزدە قوللوق قانداق
 اۆركلر يىمىزدە ائل ياراسى و دىل ياراسى
 دۇعالار يىمىزدە قۇخوسو يارالار يىمىزدا
 تىرىزىن دۇلانبادۇلان كۆچەلر يىمىزدە چىخىرىق
 ار كىن قىزىل كۆينەنى ايتىمىزدە
 گۆي مچىدىن تانرى قۇخوسونا بۆرۆنۆرۆك / يول دۆيۆرۆك
 كۆزلەيىر يولوموزو دار آغاجلار / اوجاللىرىق
 اوجالدىقچا ياخشىلاشپىر باشىمىز سابىنلى كىندىرلەر
 ھى... يىتىم اولدوزلار يىمىزدا
 بىر داھا باتىدان چىخىدىغىن اولمازمى؟ / بىر داھا داغلار سىتىر كىشى ياغى ياغمازمى /
 گې تۇرپاق آھ چىكىزمى بىر داھا؟
 آھ يازىق قىسپىر تۇرپاق، قورو داغلار
 ان ياشىلىمىز آنا قارىشىدا ياشايانلار دىر
 ان اوجا قالخانىمىز كىندىر بۆيۇنچا قالخانىلار. (ص ۱۸-۱۶)

ھادىنىن شىرى ھم فۇرما، ھم معنا باخىمىندان چىماسى دىر. اۇنون چىماسى دىنىمى
 اۇقۇدەر جانلى و گۆجلىدۆر كى، ھر بىر سوسموش دىغولارلى دا يىرىندىن اۇنىدەپ،
 اۇخوجونون اۆرەيىندەكى اولان بۆتۇن سوسقونلوق و ھىركىتىلىش تىرەدەر. بو دىل جىمىيىلە
 شىخىن قۇتۇشماستىندان يارانىر و اۇرادا شاعىر تارىخى و ايجىتماى قوروملارلى دۆشۇنمىكلە،
 جىمىيىتىن دىلىنى، شىخى دىنىمىلە قۇتۇشۇدورور. بىر ايجىتماى و فردى دىرچەلىشلە اۇنو
 عۆمومىلىشىدەر. بورادا تارىخى - اۆسطۇرەوى شرايطلەر داپانماقلا، شىرىن دىنىمى طرىزى دە ائەلە
 ايجىتماى داۋرانىشلا و كىتىفىيىتلەر چىتۇرلىر:
 ھر يان قان و قانىندا چىمىش خىزلى دىنىزى

آراز دالغالارنىدا / بائىق سىسنى دۇنمۇش قارانقوش ناغىلى
 ۋە ئاتىدىم دىرەينى پىرچىملىنىش تۆرك دىلى بىر ھاراي
 چاغىرىرىمنى ارک دىۋارلارنى
 چاغىرىرىمنى دىمىر آشىغىن يۈمۈلمەيان آغزى
 آرتىق / گىجەدىر.

بىر داھا قايتىماغا يىتىر يۈخ / يىخىلماغا يىتىر يۈخ. (ص ۱۴)
 بۇ باخىمدان ھادىيىن ھىماسى شىئىرى، سىتتىن اۋستۇ اۋرتۇلۇق قورۇلۇشلارنىدا ياھا
 قورتارماقلا ايجىتىمايى - تارىخى اۋلايلىرى ۋە عىكس ھالدا سىتتىن اۋستۇ اۋرتۇلۇق قورۇلۇشلارنى
 قايتىماقلا يىتە دە جىمىيىتىن ايجىسلى دۈيغۇلارنى تىھلىل ائدىر.
 عۆمۈمىيىتتە «فېكىر گىزلىمە» جىرئانىدا مۇھافىزەكار شىخىسلىر فايدالانىلار. بۇلارنى
 دىتىم ۋە دىللىرىنى خۇسۇسىيىتىلرىدىن بىرى اۋدور كى، ۋاقىئىيىتى اۋلدوگو كىمى عىكس
 ائىدىرىمىرلىر. بۇنا گۇرە ھىتا دانىشلىقلارنىدا دا بۇ اۋستۇ اۋرتۇلۇق ۋە سىمبولىك سۆزلەردىن كۆمىك
 آلماقلا، رىئىكار ۋارلىقلارنى گۇستىرلىر. ھال بۇ كى، اۋخوجو بۇ رىئىكارلىغى چۇخ تىز
 آنلايىپ، اۋنون جىمىيىتىدە ئايلىماسىنىڭ قارشىسىنا چىخىر. بۇلارنى بۇ ئۆز دىتىم طرىزىنى
 سىجەمسىنىڭ اساس عامىلى اۋنلارنى فېكىر ۋە دۈيغۇلارنىڭ رىئىكارلىغىدىر؛ چۈنكى
 اۋنلارنى فېكىرىدە اۋلان ھىقىقەت ۋە دۈغۇرلار داھا دا اينا ئىلىمازدىر.

ھىماسى شىئىرىدە اۋلدوگو كىمى ھادىيىن شىئىرىدە دە، مىللى كىئىفىيىت ۋە كىملىنى
 عىكس ائىدىرىمە جىرئانى چۇخ گۆجۈ ۋە قىدارجاسىنىداير. اۋنون شىئىرى، بىر چۇخ ھۇس ايلە
 بۆتۈن زۇراكىلىقلار ۋە بۇ كىمى داۋرانىشلار قارشى دورماقلا ھىماسى عۆسىئانا چىئوزىلىر. اۋنون
 شىئىرى، ھەر ھانسى بىر سۇسقۇن ۋە ئالتاق دىل ۋە دىتىم طرىزىنى قارشىسىنا اۋلاراق شىئىرىن
 ايرادەسىنى داھا دا مۇھىملىدىر. باشقا سۆزلە دىسك، رىئىكار دىتىم طرىزىنى اىنكار ائىمكىلە،
 چىلخا ۋە سىمىمى بىر دىلىن تىملىنى ئىنى دىل ۋە تىككۆر تىملىنى قۇرۇر كى، ھەر بىر اۋخوجو
 ايسىر - ايسىتمەز اۋنون بۇ كىئىفىيىتىنى ئىنى ئۆزۈن سانسور ائىتمەيىن دىلىن قارشىسىندا مغلوب
 اۋلور:

ائى ھى... جىتتىن قۇتۇلمۇش ايلكىن مىك!

ھىچ بىلىرمىسەن سىن اۋلماسايدىن

نە قارلى داغلارنى قارا قارتالى / نە دارىسقال درەلرىن دلى چايلارنى

نە «اۋرخون»دا داش سۆزلر / «يئنى سنى»دە داش ھىيكللر
نە دە من اولمازدىم

قىزىل باخشىلار يىندان آلۇلۇنان دلى شاعىر... (ص ۱- ۵۱)

بورادا ايشلەنن اۋرخون، يئنى سنى، ھابىلە معنا باخشىمىندان ايشارە اولۇنان بعضى مسلەلر
دئمك اولار كى، حتا چۇخلار يىمىزا تانىش دئىل. چۇنكى اولار «آشىل، پرومىتى ۋ اودىپ
شەرىار» كىمى تانىمىش اۋسطورەلر دئىلدیلر، آنجاق شاعىر اولناردان اۋ قدەر ستىكلار يىقلا
فايدالانىر ۋ بىزە قبول ائلەتدیریر كى، حتا بىز اولنلار تانىمايان صورتدە دە اۋرىنمك زۇرۇندا
قالىرىق.

ھادى نىن شعرى اۋزۇنۇ سانسور قارشى سىندا قۇنمور. اونون دىلى سىچىر ۋ بو
سىچىلمكەدە شعرىن بۇتۇن وار- يۇخونۇ ۋ اۋندا اولان بۇتۇن عادت ۋ عنعنەلر دارما- داغىن
اىدىر. بىلەلىكلە اونون دىلىنى بىز سادە ۋ عىنىنى حالدا گۇزلىنى ايلە برابر آلفىشلايرىق. چۇنكى
بو دىل، بۇتۇن حىتاتىن گىزلىنمىش سىر ۋ بۇغۇنۇلار يىنى عىنان اىدىر. لازىم گۇرۇرسە شعرىندە
عادەتە ضىد اولاراق حتا يامان- سۇيۇش دە بىلە ايشلەدىر: (ۋ باغداددا / آمىرىكالى عىسگرلر
يۇخوسونا ايشىن / عرب جۇجۇغۇنۇن سحر سىدىنى)

بىلەلىكلە ھادى نىن شعرىندە دىلى سانسور قارشى سىندا قۇنماق، جمعىتى آلداتماق
دئمكىدیر. بۇتۇن بو خۇصوصىيەتلردە اۋ، ھىچ دە اۋز حىماسى دىلىندەن ال گۇتۇرمۇر. و دىلىن
نتىجەسىندە دىر كى، اونون شعرىنى عادت ۋ عنعنەلرە ضىد ۋ روس «فۇرمالىستلر» دئمىشكن
«تانىشلىقدان اوزاقلاشما» چكىلمەسىنى دۇيۇرۇق. اۋ حتا عاشىقانه دۇيغۇلار يىنى دا بىلە
حىماسى ۋ ورغۇنا چىۋىرىر:

ائى ھىى بايات قىزى / گۇزلىرى تانرى گۇزگۇسۇ اولانىم

گل بو سحر / چىچىك يۇخوسۇندان اۋتانا مەش چىچىكلر

اۋت يۇخوسۇندان اۋتلار / ۋ تانرى يۇخوسۇندان اۋتانا مەش تانرىلار

قاچىرىم سنى جىتىن يىددىنچى قاپى سىندان

منە وار بايات قىزى / اۋتانا مەش يۇخوسۇندان

كەچىرىم سنى ياشىل ياماجلاردان / دورنا گۇزلىرىن

ياشىل پردەسىنە بۇرۇنسۇن مەشەلر

وار، منە وار / آخشاملار يىن قىزىل اۋفۇقلىرىندەن كەچىرىم سنى

ۋە دىزىلرېن ماۋى اۇرتۇيۇندىن / ۋە ايلغىم لارېن سارى ايشىغىنىدان...
 سۇنرا / جىتتىن ايلكىن قۇناغىنىنى اَلقىش لاسىنلار
 اۋتانايدا يۇخوسۇندان گۆنش / چىچىك يۇخوسۇندان چىچىك
 اوت يۇخوسۇندان اۋتلار / تانرى يۇخوسۇندان تانرىلار
 ۋە اۋتانايدا / كۆچەنيزدىن كىچىن دلى قانلىلار... (ص ۶-۵۴)

ھادى نىن شىئىرىندە عادەتە ضىدلىك عىتنى زاماندا غەنەۋى قاندا لارلا قايتا ئىش قارىشىر،
 بۆتۈن كىچىمىش ايرىتىجى ۋە آياغا دۇلاشان مانىلرە قارشى دورور. بو كىمى يارادىجى ئىق
 نىجەسىندە، آردى كىسىلمەن عادەتە ضىدلىشىن شاھىدى اۋلورۇق كى، عىتنى حالدا كى، اۋنۇنلا
 ضىددىر، آنچاق بۆتۈن سوسموش سىلىرىمىزى، شاعىرىن تىلاۋۇملۇ ۋە عادەتە ضىد جىماسى
 طۇغقانلارنىدا تاپشۇرۇق ۋە بونۇنلا دا بىز بۆتۈن عادەت ۋە ضىددە-ى عادەت جىسلىرىمىزى، ھەم دە
 چاشقىن ئىق ۋە ھىرسىمىزى سۇيۇدورۇق.

دەمك ھادى نىن شىئىرى ئىنى ۋە قەدىم فېكىر ۋە دۇيغۇلار آراسىندا بىر بارىش
 كۆرۈسۈدۈر كى، بىر نۇزۇز ۋە ئۆزىدە ئاتىملى ئىق دىئىم طرۇزىنە اساس لاناراق، الۋىشلى نىجەتە
 كىرىپ چىخارىر. بونۇن نىجەسىندە ھەم جىمىيەت ۋە ھەم دە سىتكارلىق عالمى، آرىئىز ۋە
 ايرىن سىز نىجەتە ئىتتىمكە، مۇدئىزىمىن بۆتۈن ئىنىلمىزلىنى بىر دىقە سۆكۈتلا ياد اتمىكە بۆتۈن
 دىئەنى ۋە عىتنى گۇرۇنتۇلرىمىزى اۋنۇن قاباقچىل يارادىجى ئىغى قارشى ئىنىدا قورىان كىرىك ۋە
 بۆتۈن قورىان ئىقدان ھىچ دە كىرلىمە ئىرك اوغۇرۇموزو ھادى نىن شىئىرى نىن ايجىمىمىزى تىمىزلىشىندە
 بۇلۇشۇرۇك. اۋنۇن مىشلى سىز يارادىجى ئىغى بىزى دە بىر سىرا اوغۇرلارنى قارشى ئىنىدا قۇيۇر
 كى، اۋنۇنلار تەقدىرە ضىددىلر ۋە بىزىم ۋارلىغىمىزنىن فېلسەفەسىنى عادەت اۋزىرە ايرادە نىن كۆلەلىنى نىن
 غەلىتەنە اولماغا چاغىرىر، عادەتە ضىدلىنى، ھادى نىن ھەم فۇرما ۋە ھەم مەنا جەھىتىدە گۇرۇمك اۋلار.
 بونا اۋرنىك اۋنۇن اىلك شىئىرى دىر:

سارايلارنى قىيىك - قورۇش دىلنچى سى ايدى

باكىرە قىزىلارنى

قۇلاقلىرىنى قىزىل سىرغاسى

ۋە دۇشلىرىندە

شاھلارنى دۇداقلارنىدان قالمىش اۋۇش سىلىك

ۋە ايندى

دوئیانشین گوزلرینده کیشنهین
 آغ- آپیاق قانادلئ بیر آت
 بابکین سیئر یلمیش قیلینجی
 بئیره کین قانلئ کؤینهئی
 دؤیۆش سنگرینده یاراللئ عسگرین سۆن گۆللہسی
 و باغداددا

آمتریکالئ عسگرلرین یوخوسونا ایشیین
 عرب جو جو غونون سحر سیدیئی
 آه انئ موبارک دیل
 و انئ قوجامان شعر (ص ۱-۱)

بو شرایطی یاراتماق، دئمک بیر نؤو اۆرک یانغی سئینلا طوغئان ائله مکدیر. چۆنکی
 بۆتۆن دۆنیا گۆرۆشۆمۆزۆن پاخیئرئنی سیلکه له ییب تۆکمکله بیزی حرکتکچه چاغئیرئیر. بو حرکت
 و کشمکشلیک اۆنون شعرین تضادلئ رئالیسمینی گۆستریر. او حتا تضادلئ تصویرلر
 یاراتماقدا دا بیر نؤو کشمکشلیشه تاکید ائدیر.

بله لیکله بو نؤو حیماسی تفککۆرۆ گۆسترمک اۆچۆن ان ایلکین و لازیملی مسئله
 حیماسی دیل یاراتماسی دیر. چۆنکی شاعیر بیلیر کی، رومانئیک دیل ساکیت، حرکت سیز و
 ریناکار بیر دیل دیر. نیته کی، بو دیل اۆز حرکتینده همیشه بیر نؤو زاریلتیئا، اؤمیدسیزلیته
 اوغرائیر.

کتیریلن میثال لار «بئچه لر بانلایاندا، هادی قاراچای، آلمان- کلن، باسیم انوی:
 B.M.Druckservice شعر کیتایئیدان دیر.

فراخوان

همایش بزرگداشت صراف تبریزی به مناسبت یکصدمین سال وفات شاعر (به حسب
 سال قمری) در اسفندماه ۸۳ از سوی حوزه ی هنری آذربایجان شرقی در تبریز و باکو برگزار
 می گردد. بدین مناسبت از عموم نویسندگان و شعرا دعوت می شود در موضوع شعر و زندگی آثار
 صراف تبریزی آثار ترکی و فارسی خود را بر اساس محورهای تعیین شده - در فراخوان پیوستی -
 به حوزه ی هنری آذربایجان شرقی در تبریز تا آخر ۱۵ دی ماه ۸۳ ارسال نمایند تا در کتاب
 ویژه نامه ی همایش چاپ گردد.

خدۍ^۱

• فريبا وڤي

چنؤيرن: ع. آغ گونښتلي

فريبا خانښم وڤي دن دؤرد كيتاب نشر اولونسوب: «در همق صحنه»، «وقتي مي خنديم» - حكايت لير
مجموعه سي، «پرندە ي من»، «ترلان» - رومان. فريبا خانښمين «پرندە ي من» رومانس ۸۱-نجي ايلين ياخشس
رومانس ټين جايزه سيني آپارميشدير.

سؤز قورتاران دټيلدي. تاخچاداكۍ گؤز گونؤن دؤشؤب سښماسۍ دا هاي- كؤيؤ
آزالتمادۍ. گؤز گونؤن خيردالاريني ييغيشديرديلار. آرواد اولسايدۍ دټهردي: «جانين ساغ
اولسون، قادا- بالا جانيندان گنتدي». كيشي يومروغو ياستيق كيمي شيشميش قشچينا تاپدادۍ.
ايتيليب، سس لره قولاق وئردۍ. بير اوشاق آغلايئردۍ. كيشي سنجه بيلمەدي، نوه سي افسانه دير،
يؤخسا پروانه.

«دئيرم اتحسان بولونو، وئرك بير مۆستحقه». خليل چؤرك يئنه - يئنه دانئيشيردۍ:
«خالقا نه دټهك؟»

بير نفر توتقون سس ايله اوزاق دا قرآن اوخويوردو. يئنه ده سس لر بير- بيرينه قاريئشدي.
كيشي الين فرشين اؤستونه چكدۍ. هله، شامۍ قاباغيندا دټيلدي. او، بئله بيلدي كي، آروادين
باشۍ سؤفره يه قاريئشيب دير. آروادۍ، سؤفره ده، ليوانين، قاشيق - چنگلين، چؤره يين چؤخلوغونو
سئوردۍ. سؤفره باشيندا هئي اونون- بونون بؤيؤنو اوخشاردۍ. گوندە يؤز يول چؤركچي يه يول

^۱ - خدۍ (فارسجادا خديجه نين سښميش شكيلي) «وقتي مي خنديم» حكايت لير مجموعه سيندن چنؤير بيلميشدير.

دۈيىردى. اوشاق ياخشىن ئىقدا ايدى. آرواد اولسايدى، اوشاغى اۈنون دىزلىرى نىن اۈستۈندە اۈتۈرداردى.

اۈ ايسە اوشاغىن بارماق لار ئىنى الينە آلىپ، باشى نىن ئومشاق تۈكلرى نىن اۈپىردى. كىشى الينى سسە سارى اوزاتدى:

«گل گۈرۈم... اۈخاى».

«خليل، قۇيما اوشاق آتانى اينجيدەر».

خليل گنج - گنج اۈنلارنى يۈخلاردى. آرواد دئىير:

- «نانجىين بىرى نانجىب، اوشاغىمى الىمدن آلدى».

- «اۈنون بۈتوننا يىخما، آغاچنى اۈز ايجىندن قورد يىتەر».

آرواد قبول ائتمىر، ھىچ واخت قبول ائتمىزدى. داي بو گۈنلر آروادا دا گۈجۈ چاتمىر؛ ايت - پىشىك كىمى يۈلا گندىرلر. كىشى نىن الى بۈش قايدىر. اوشاق اوزاق لاشىب دىر. خىردا گلىنى نىن خىمىر - خىمىر گۈلۈش لرى اوجاالىپ.

- «آتاجان، شامىندان مۇيغاتات اول».

كىشى دۈيۈ دنەلرىنى بارماق لارنى نىن آراسىندا اۈزىر. اۈنون الينە بىر قاشىق وئىرلر. خۇرەنى چۈرك ايلە تىكەلەيىپ ىشمەتە اۈرەنىب دىر.

- «بىر تىكە چۈرەك وئىر».

آرواد ياخشىن ئىقدا اولسايدى اۈ آغزىنى آچمايىشدا بىلدى. الينى اوزاتدى. الى، ئومشاق بىر شىتە دىدى، تىز الينى دالى ئا چكدى. ھندەۈرى شولوق ايدى. يانئىندان چۈخ آدام كىچىردى. بورنونا بىر سرت ايتى دولدو. بۈيۈك نۈەسى ايدى.

- «آي بالا بىر تىكە منە چۈرەك وئىر».

- «قاراسىنى تاپمادىم بۈنو گىتىدىم، آيىب دىرمى؟».

كىشى اۈز - اۈزۈنە فىكىرلىشىردى كى، بو گىجەنى دە چۈرەك سىز كىچىنسىن. بۈشقايتى لپە ايلە دولو ايدى.

- «خدى... تكى بىر قىتەلە ات». آرواد ياخشىن ئىقدا اولسايدى دئىەردى:

- «آخىردا سىن بو قارنىش باشى نىن بلاسى اولار».

سۈنرا دا بىر نىچە قىتەلە يۈمشاق اتى اۈنون بۈشقايتى قۇياردى. كىشى سسلەدى:

- «خدى!»

يۈخ ايدى، اۈ، يقىن سۈفرە باشىندا كى لارنى قىتىدىندە دىر كى، آز يىتەن اولماسىن، يا دا تورشو جليل - يىن ياخشىن ئىقدا اولسون و...

- «ننىچە آيدى، جليل آتاغىنىنى بو اۈنە باسمايىب دىر؟».

- «نه ائله سىن باشى قارىشئىق دىر».

كىشى طعنهلى - طعنهلى دانئيشئر:

- «منصوره كفىگرله، مالاغلارئ آپاردئ؟».

- «يقين لازئمئ ايميش».

- «هئچ گۇر بير قورو الين آغرىماسئين دئدى؟!».

- «سئين آجئ ديلين هامئنىئ بو اتودن قاچاق سائيب دىر».

بير قۇجانئين سسى ائشيدىلدى:

- «هامئ مئز گئتمهلى ئىك».

بير گۇن گئتميشدى. گۇندۇرۇزۇ گئجه يە قاتاراق اوتاق قائيب كۇچه ده كى سس لر قولاق آسمئشدى. يادىندان چئخمئشدى گئجه ايدى يۇخسا گۇندۇز، آياغئ نئين سسئنى ائشتميشدى. سۇنرا دا قايناناسئ نئين سسئنى.

- «مشه دى، آخئ اينصاف دئئيل».

سفته قارداشئ دئتميشدى:

- «يۇخ، يۇخ اينصاف دئئيل».

و او خديجه نين ايشئنى آلمئشدىر:

- «بۇتۇن بدنيم شۇشه خئرداسئئلا دۇلودور، دور بو اتوى سۇپۇر».

اۆره يئنده آند ايچميشدى داي بوندان سۇنرا نه شۇشه سئندئرسئين نه ده خديجه نين اۆره يئين. او خديجه نين اۆره يئنى اله آلمالى ايدى. ال لرئنى فرشين اۆستۇنه چكه - چكه خديجه نين نفس لرئ نين سسى گلن ئثره سارئ ايمك له ئيب ال لرئنى خديجه نين ديزلرئ نين اۆستۇنه قۇئدو. خديجه ديزلرئنى قوجاق لائيب انگى نين آلتئنا ديرك لميشدى. اونون گۇز ياشلارئ ياناق لارئنى ياشالتمئشدى.

- «حئطه ده كى قئزئل گۇل لرئ سئين اۆچۇن اكميشم. اونلارئن عطيرلرئنى ائشئتسن هئچ

واخت اۆره يئندن گلمز گئده سن».

الى نين ايچين يوخارئ قالدئردئ. «اليمه تىكان باتئيب، كۇئنه ييمئين ده قولو جئرئئيب...

باخ، اۇزۇم تىكميشم. ياخشئ تىكميشم، هه؟ گۇرۇرسن كى، سنه ده مۇحتاج دئئيلم...

خديجه نين سسى اونو اۆره كدن سئوئندئردئ:

- «هاچان آغ كۇئنه يئنى آغ ساپئ نان تىكه يىلسن اوندا ايتئليب گئده رم».

دۇيۇر قالدئ بوغازئندا. اتۇ بئله شولوق اولماسائدى خديجه دئئهردى كى، دۇيۇنۇ گرک

ائله نومشاق بئشيره سن كى، بوغازدان راحت كئجه. سۇنرا دا كۇسگۇنجه سئنه دئئهردى ائله بير

تيكه چۆرهك اونون قارنىنى دۆتورار. آغىر بدننى دېرىپ، قاپىنى ئۆتۈندۈن^۱ ياشىش ئاياغا
دوردو. ئورنوخدو كى، ئانا چكىلىپ، ئونا ئۆل وئرسىنلر.
ھالدا اوتوران اوشاقلار ھيرنا چكىپ گۆلۆردۆلر.

بۇيۆك قىزى دندى:

- «ھارا گندىرسن آتاجان!»

دۇداق آلتى دندى:

- «مېنبخه گندىرم.»

دئمەدى خدىجەنى آختارمىز، اۈز-اۈزۈنە دندى:

- «يەقىن كى، بو ئاخىن ئىقدادىر.»

مېنبخه دۆلو ايدى.

- «بىر زاد ايسەئىرسن آتاجان؟»

گلىنى ايدى.

- «ھىچ بىر زاد.»

گىرى قايتىدۇ. دىۋاردان ياششا-ياششا ساندىق خانانا سارى گىتتى. خدىجەنى آختاراندا

آخىردا گندىپ اونو ساندىق خانادان تاپاردى.

- «خدى! دور گل ائىشە.»

قاپىنىن آستاناسىندا اۈتوردو.

- «قۇلاق آس گۆر نە دىتىرم. اۈزۈمۈ گۆزگۆدە گۆرۈرم، ئامان چىركىنم. مىندن قاچماغا

ھاقلى سان. چۈنچ چىركىنم، دۆزدۆز؟»

ساندىق خانادان گلن سس دىتىر: «ھە، چۈنچ، چۈنچ.»

- «ھەر نە دىتىرسن دى، قۇي اۈرەين بوشالسىن.»

- «اۈ كۆتەتە اۈخشار بورنۇو گۆزگۆدە گۆرە بىلدىنمى؟»

قۇجا كىشى بارماقلارىنى بورنونا سۆرتە-سۆرتە گۆلدۆ: «ھە، ھە.»

- «داز باشىنى دا گۆردۆنمۇ؟»

- «ھە.»

قۇجا كىشى يىنى باشىندا گزدىرەرك انھمالجا اندىرىپ، ياششمىش كىرىپكلىرىنىن

اۈستۈندە ساخلايدۇ.

- «اۈ، آجى دىلىنى نىجە؟»

^۱ - قاپىنىن چىچىۋەسىنىن ئان بۆلۈملىرى.

كىشى اوجادان شاققا چكىب گۆلدۆ:

- «هە، گۆردۆم. آغزىمى ئوموب لال اولارام، سن گل انشىئە من لال اولارام».

جليل دندى:

- «أتاجان، بىر زاد ايستەيىرسن؟».

كىشى نىن دۇداغى قاجدى. قاپى نىن توتاجاغىن بوردو. قاپى باغلى ايدى. يۈرۈلمۈشدو. اوتاغىن آغىر ھاۋاسىندان بوغولوردو. اوشاقلار قاباغىندان قاجدىلار. آياغى قند قاينا ديدى. دايندى.

- «أتاجان، ھلە گىت. آى بالا قاجىن گندىن گۆرۈم».

كىشى فېكىرلىدى:

- «گۆرەسن، بو آرواد ھاردادىر؟».

پىللە كانىن سۆراھى لرىندن^۱ توتوب آشاغى يا اندى. سۆيۈك بىر گىجە ايدى. ائھمالجا سسلەدى:

- «خدى!».

ائۈدن، ھاى- كۆى سسى گليردى. كىشى سۆيۈك دان اسيردى. پىللە كانىن اۆستۈندە اۋتوردو.

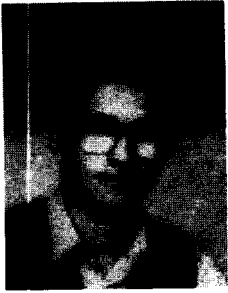
- «خدى جان... آى خدىجە ھارداسان؟».

بۇيۇنۇن ائىب قولاق وئردى. يارپاقلارن سسى گليردى. ھاۋا بىر يانئىق ائى تاپىلمىشىدى. اوجا سسلە چاغىردى:

- «خدى. جان!».

اۋمىدسىزلىشىن سۆيۈك دامجىسى اۋرەئىنە دامدى. گۆز ياشلار ئاپىشئىق كىرىپىكلىرى نىن آراسىندان، سۆزۈب آخدى. دىزلىرىنە تاپدالا ياراق ھۈنكۈر- ھۈنكۈر آغلادى.

- «خدى جان... جانئىم خدى».

رامين جهانگيرزاده

يۈرغون

شەر

چىخىدىم ان اوجا يترە

آياغىمىن آلتىن دا

يىرغالانان يۈرغون شەر.

چن باسمىشىدۇ،

دۈشۈنچەلەرىن گدىكلىرىندە

قورد قۇخوسو.

ايزلریم سۆيۈمۈشدۈ

ۋارلىغىم سۆيۈلمۈش جان كىمى.

باخىردىم

باخىش لاردان دۈنۈردۈ دۈيغوم

اوشاقلار

آخ اوشاقلارا

ندىنە اۇنلارنىن گۈزۈندە

جان ۋىرىردى اولدوزلار.

خىتاۋانلار

ايلان قۇرخوسۇندىن كىرىمىشىدۇ.

دەشت!

دەشت تۈكۈلۈردۈ دىۋالاردان

كۆرپەلەر ھەلە كۆرۈپۈدەن كىچىمەمىش

تۈكۈلۈردۈ تىكانلارنىن آغزىنا.

يۈۋا سالمىشىدۇ بايقۇشلار

گۈنش خارابالىغىنىدا

شەر بوزلاغا چىۋىزىلمىشىدۇ

سىيىرىتەن بوز داغلارنىن بىزەتنىن اۇ شەردە

بىر اۆرك دۈنۈمۈشدۈ.

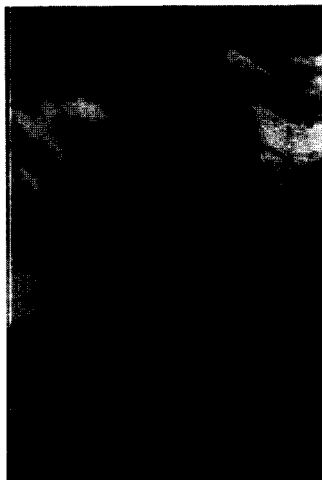
کور او غلو او پتراسی

توکل کیانی اصل
(کیان خیاو)

کنجدي هيجران گونلرين هئي
کنجدي هيجران گونلريم دندی.
من سه بؤيؤک يالنيز ليغيمدا اوتوردوم
و بير شعر يازماغا
بير A۴ کاغیډيم اولمادی.
آخ، يوخسوللوقدان ساواي
بير پاشا بي ده وارمى بو شهرده؟
يتنه «ناظيم» اولسايدى
بو آغ آتئين بئلينه مينديرهردى دوستلوقلار.
هئي کور او غلو!
اوزه ييم سازينا بنزر- قان چاناقلى
هئي، کور او غلو!
قولوم قىلچينچينا بنزر- قاتلانميش.

کور او غلو کيم؟
او پتراسی نه؟
من يوخولاريمدا بئله
کور او غلونون او پتراسی نعره سيني دينله مه ديم.
سازيندان تانيديم اونو
قىلچينچيندان.
مين بارماقلى بير اوزان
چنلى بئلدن قالخيردى اولو داغلارا.
چونكى اولدو ديرمانچى
چاغيردى دن گلدى.
و دوستلوغو
و سئوگيني قورتاردى اولوم آغزيندان.
آما وصله چاتارکن

تبریز از شهرهای باستانی جهان

• مجید رضازاد عموزین الدینی
«کارشناس ارشد تاریخ»

ایران یکی از مهدهای تمدن خیز جهان باستان محسوب می شود. این سرزمین به علت قدمت تاریخی و تمدن های موجود آن، اهمیت بسزایی برای فرهنگ بشری دارد. تمدن های ایلام، شهر سوخته، حسنلو ... نمونه ای از تمدن های دیرینه و پربار این منطقه از جهان به شمار می روند که رازهای این تمدن ها به کمک باستان شناسان خارجی و ایرانی تا حدودی برای جهان علم آشکار گشته و سعی و کوشش برای شناسایی کامل آنها، امروزه نیز ادامه داشته و از مباحث جدی دانشمندان به شمار می رود.

یکی دیگر از این مناطق تاریخی و باستانی، شهر تبریز است که تا این اواخر از قدمت آن اطلاع دقیقی در دست نبود و لذا سخنان ضد و نقیضی در مورد سابقه تاریخی آن مطرح می شد، اما کشف آثاری از دوران باستان در مرکز این شهر [اطراف گوی مجید] توجه باستان شناسان را به این منطقه از آذربایجان معطوف کرده و این شهر را در رده یکی از قدیمی ترین شهرهای جهان در آورده است. لازم به ذکر است که قبل از این کشفیات، تاریخ تبریز آن چنان روشن نبود و تنها دلیل بر وجود این شهر در دوره باستان، کتیبه سارگن دوم، پادشاه آشوری (۷۱۴ ق.م) و برخی اطلاعات جسته و گریخته بود، اما یافته های «گوی مجید» دنیای پر رمز و رازی را در مقابل چشم

محققان گشوده است.^۱ این حفاریات که تاکنون در چند مرحله انجام گرفته، منجر به کشف چندین گور باستانی با ابزارهای مختلف در اطراف این مسجد تاریخی گردیده است. در این زمینه، دکتر نوبری، سرپرست گروه باستان‌شناسی مستقر در اطراف «گۆی مچید» در پایان مرحله‌ی دوم حفاریات به خبرنگار روزنامه‌ی همشهری می‌گوید: «۴۷ قبر متعلق به هزاره‌ی اوّل پیش از میلاد در محوطه‌ای به وسعت ۲۰۰ متر مربع مورد کاوش قرار گرفته است، از این گورها مواد فرهنگی گوناگونی از جمله ظروف سفالی خاکستری و نخودی، اشیاء مفرغی، وسایل تزیینی نظیر سنجاق‌سر، النگو و .. بدست آمده که برخی از آنها در زمره‌ی آثار منحصر بفردی می‌باشد که تاکنون در هیچ کجای ایران یافت نشده است»^۲ و در گفتگوی دیگر خود در این زمینه می‌گوید: «... حتی آثاری از دوران «برنز» نیز بطور تصادفی مشاهده شده است»^۳. بدیهی است که با کشف آثاری از دوران برنز و دوران قدیم‌تر، قدمت ۳۵۰۰ ساله نیز در برابر تاریخ بسیار کهن تبریز ناچیز خواهد بود.

در مورد هویت صاحبان این تمدن کهن، یکی از کارشناسان باستان‌شناسی مستقر در اطراف «گۆی مچید» معتقد است: «وجود سفال نخودی در کنار اجساد نشان‌دهنده این نکته است که فرهنگ بومی منطقه و صنعت آن دوران مبتنی بر همین نوع سفال بوده است»^۴ و سرپرست حفاری «مرحله‌ی اوّل» نیز در این زمینه در گفتگو با «کیهان فرهنگی» یادآور می‌شود که «علاوه بر ظروف خاکستری از این محل ظروف سفالی نخودی رنگ و قرمز رنگ نیز بدست آمده است که این نشان از هم‌زیستی آرام تمدن مهاجر و تمدن بومی منطقه دارد»^۵.

اما بومیان منطقه چه کسانی بودند؟ این سوالی است که تاکنون از طرف باستان‌شناسان بدان پاسخ روشنی داده نشده است و شاید با اطلاعات بدست آمده و با نظر کارشناسان بعدها این مهم تا حدودی روشن شود. در مورد اقوام و بومیان منطقه در دوران باستان، دکتر زرین‌کوب در کتاب «تاریخ در ترازو» می‌نویسد: «تاریخ ایران نه از عهد کوروش و حتّا دیاکو آغاز می‌شود و

^۱ - تاریخ تبریز از دوران باستان تا برآمدن مغولان، مجید. ر. عموزین‌الدینی، تبریز، صص ۶۴-۵۷.

^۲ - روزنامه‌ی همشهری، دوشنبه ۱۵ مهر ۱۳۷۹.

^۳ - مهد آزادی، ۹ آبان ۱۳۷۹، ص ۸.

^۴ - روزنامه‌ی رسالت، شنبه ۱ خرداد، ۱۳۷۸، ص ۳ (ویژه‌نامه‌ی آذربایجان شرقی).

^۵ - کیهان فرهنگی، خرداد ۱۳۷۸، (گفتگوی دکتر معتمدی) ش ۱۵۱، ۵۵.

نه حتی از عهد ورود آریاها به فلات و یا دوران جدایی ایرانی‌ها از هندی‌ها، گذشته از تاریخ خود آریایی‌های ایران، تاریخ اقوام و نژادهایی هم که قبل از مهاجرت آریاها در این سرزمین فلات گونه می‌زیسته‌اند، امروز از پرتو کلنگ معجزه‌گر باستان‌شناسان مکشوف است ... آنچه در سیلک و حسنلو [در آذربایجان] نیز بدست آمده است، ادامه این تمدن‌های بدوی و کهنسال را در زمان‌های قبل از ورود آریاها نشان می‌دهد^۱. گفتنی است که قبل از ورود مهاجران آریایی به ایران دولت‌هایی نظیر اورارتو و مانا در آذربایجان حضور داشته‌اند. در این زمینه مؤلف کتاب «میراث باستانی ایران» می‌نویسد: «در آذربایجان و مغرب ایران مادها و دیگر ایرانیان تازه‌رسیده با اکثریت بومیانی که به زبان غیر هندواروپایی سخن می‌گفته‌اند، مانند اورارتوها و ماناها و هوری‌ها و دیگران برخورد کردند»^۲. با توجه به مطالب و اسناد فوق به نظر می‌رسد که ساکنین بومی تبریز در دوران باستان از اقوام التصاقی زبان [ترک‌زبان] بوده‌اند و این مهم نیز نشان می‌دهد که تاریخ تبریز از بدو آغاز با فرهنگ و تمدن التصاقی‌زبانها در ارتباط بوده است.

از مسائل قابل تأمل در مورد این بومیان منطقه باور و اعتقادات این اقوام باستانی است و آن اعتقاد به حیات مجذبه پس از مرگ می‌باشد. زیرا «طرز قرار گرفتن اجساد به شکل چمباتمه‌ای، با نحوه‌ی استقرار جنین در شکم مادر، حکایت از آن دارد که ساکنان باستانی تبریز معتقد به حیات دوباره‌ی بعد از مرگ بوده‌اند که ظروف همراه با غذا در کنار این اجساد تأیید کننده‌ی این نظر است» (روزنامه‌ی همشهری، سه‌شنبه ۱۲ مهر ۱۳۷۹، ص ۸).

لازم به ذکر است که با تداوم کاوش‌ها اطلاعات جدیدی از این منطقه‌ی باستانی به دست آمده است، تا جایی که در سومین فصل از حفاری‌های این محوطه، بنا به گفته‌ی دکتر نوبری «آثار مربوط به یک رودخانه قدیمی پیدا شد که از سمت شرق به طرف غرب تبریز جریان داشته است» و در لایه‌ی زیرین، آثار معماری و اشیاء سفالینه که در جریان حفاری علمی در سال‌های گذشته شناسایی شده بود، «یک کاسه‌ی سفالین پیدا شده که نشانه‌هایی از تمدن قدیمی‌تری در آن گمان می‌رود»^۳. گفتنی است که در تابستان سال ۱۳۸۱ فصل چهارم کاوش باستان‌شناختی در محوطه‌ی باستان‌شناسی «گوی مجید» تبریز آغاز و بعد از چند هفته فعالیت به

^۱ - تاریخ در ترازو، دکتر عبدالحسین زرین‌کوب، تهران، ۱۳۵۴، ص ۱۷۰.

^۲ - میراث باستانی ایران، ریچارد فرای، تهران، ۱۳۶۸، ص ۴۴.

^۳ - روزنامه‌ی همشهری، پنج‌شنبه ۱۵ شهریور ۱۳۸۰ (ویژه‌نامه‌ی آذربایجان شرقی).

کار خود پایان داد. در این فصل «باستان‌شناسان به دنبال پاسخ‌گویی به ابهامات موجود درباره این گورستان باستانی از جمله وابستگی‌های قومی و ارتباطی اقوام ساکن در ۳۵۰۰ سال پیش، چگونگی شکل‌گیری فرهنگ منطقه» بودند. دکتر نویری استاد دانشگاه و «سرپرست هیأت باستان‌شناسی» در این زمینه می‌گوید: «طی سه فصل حفاری در محوطه‌های باستانی مسجد کبود، باستان‌شناسان با حفاری در عمقی نزدیک به ده متر پایین‌تر از سطح خیابان به ۸۸ گور باستانی دست یافتند. تمامی اسکلت‌های این قبور به صورت جنینی یا چمباتمه‌ای در جهت شرق به غرب دفن شده و اشیای موجود در کنار اجساد، نشان‌گر تحولات اقتصادی در جوامع عصر آهن و نیز نمایان‌گر فاصله طبقاتی در بین اقشار مردم است. به گونه‌ای که بعضی قبور دارای اشیای زیاد و برخی فاقد شی بودند، احتمال می‌رود تا با بررسی کمیت و کیفیت سفالینه‌ها و مواد فرهنگی از جمله جنس، فرم و نقوش آنها، بتوان وابستگی‌های قومی و ارتباطی اقوام ساکن در تبریز در ۳۵۰۰ سال پیش را شناسایی کرد»^۱. و بالاخره اینکه سرپرست حفاری در مصاحبه با یکی از روزنامه‌های محلی تبریز از پایان یافتن چهارمین فصل کاوش در اطراف این مسجد باستانی خبر می‌دهد و در مورد کشفیات جدید به «مقدار زیادی اشیای مفرغی، استخوانی و نیز سفال که از کاوش ده قبر به دست آمده، اشاره می‌کند و اعلام می‌کند که هنوز آثار زیادی در محوطه‌ی مسجد کبود نهفته است که امید می‌رود در فصل‌های بعدی کاوش‌ها، از دل خاک بیرون آورده شوند».

به هر حال این حفاریات نشان می‌دهد که تبریز، مرکز آذربایجان، از شهرهای تاریخی جهان است، شهری که به علت عدم کاوش‌های علمی تا این اواخر پیشینه‌ی باستانی آن زیاد روشن نبوده و راجع به آن افسانه‌سرایی‌های زیادی مطرح می‌شد. امید است که با تلاش‌های بی‌وقفه مسئولین امر، «حفاریات گوی‌ی معجد» شتاب بیشتری بیابد و در نقاط دیگر این شهر تاریخی نیز کاوش‌های باستان‌شناسی انجام گیرد تا قدمت این شهر باستانی و اسرار تمدن آن به طور علمی و دقیق برای جهان علم آشکار گردد؛ شهری که بنا به گفته‌ی جکسون (Jakson) «عمر و زادگاه آن مجهول است، اما می‌تواند هزار سال را جزیی از زندگانی خود بشمارد»^۲.

^۱ - روزنامه‌ی آفتاب یزد، سه‌شنبه ۱۹ مرداد ۱۳۸۱، ص ۸

^۲ - سفرنامه‌ی جکسون (ایران در گذشته و حال)، ترجمه‌ی منوچهر امیری، تهران، ۱۳۵۲، ص ۵۷.

قانلی خیل^۱

• قوجامان موعلیم

تالیش داغلاری نئین بارلی دامارلاریندان قیدالانان یام- یاشیل مشهلیکلرین عطیرلی قوخوسونو چیچک لری داشینان چایلاردان بیر ده، آستارا شهرینین اورتاسیندان آخیب، خزر دنیزینه قووشان، «موردو» چایی دیر.

«موردو» چایی یاز و پاییزدا گور سئل آخینی ایله بسله دییی بوللو بالیق لارینی آرمایان گتیره رک وثریملی اولدوغو کیمی، یایدا سویو آزالیر، دورو سویو، چئوره سینده کی اکینه جک، مال- قارا و یابانی جانلی لارا قوللوق اندیر.

چای آخاری بیر نچه یترده درین گولمچه یاراتمیشدیر. بونلارین بیرسی، جرین آشاغی الینده، «قانلی خیل» آدلانیر. «قانلی خیل» اوچ متیر اتن، بش متیر اوزونلوق، ایکی متیر درین لیکده دیر. بو گولمچه اتنینه شیمالا ساری درین ل شیر. اونون آلتی سوروشکن لثممه و پالچیق لا اورتولموشدور.

«قانلی خیل» سویونون لثممه لی و بولانیق اولدوغونا باخمایاراق، اوردایا چیممک و اوزمه یی اوشاقلار اوزکدن سئیر دیلر.

هنده و زده کی یشمیش- قاریزلیق لاردا کی اوشاقلار، یثنی یتممه گنج لر، هر گونکۆ کیمی، بو گون ده گون اورتادان سونرا «قانلی خیل»- دا توپلاشدیلار. های- کوی سس لری چئورهنی بوروموشدور.

«قانلی خیل»- نین تورپاق دیواریندا سئل- سو آخینی یاریب بیر رف کیمی یتر دوزلتمیشدی. کسلیر (تیشبغالار) بو رف ده توپلاشیب گون قاباغیندا دینجه لیردیلر.

^۱ خیل: آبگیر، پشت شلدها که عمیق است، قسمت عمیق رودخانه.

قانلی خیل- آبگیر مرگبار، محل عمیق خطرناک در رودخانه (آذربایجانجا- فارسجا سۆزلۆک، ص ۵۳۴).

اوشاقلار ئىچىن چىغىر - باغىرتى سىنى ئاشىدىك تەسىك گۈلمچە يە جوموب اۋنون آلتىندا يۈۋالار ئىنا سىغىنىرىدىلار. ئاخىنلىقىدا بېچىلمىش بوغدا تارلاسى كۈۋشەنىندە بىر چۈبان قۇيۇن - كىچى سۆرۈسۈنۈۋ اۋتارىدى. چۈبان تۈت آغاجى كۈلگەسىندە نى ئى چاللىر ۋ اۋن ياشلى اۋغلانى زىل سىسلە اۋخوئوردو. چۈبان اۋغلو، اوشاقلار ئىن شىن ۋ سىۋىنچىك سىسلىرىنى بىر چاغىرىش كىمى دىنلەيىر ۋ اۋنلار قۇشولماغا ماراقلاندى. سىسىنى كىدى. چۈبان اۋغلو ن دندى:

- اۋغول! سىن دە گىت، ايسىتى ھاۋادا اۋزۈنۈ بىر سۈيا ۋور. بىر آز سىرىلە. آنچاق

مىغايات اول ھا

چۈبان اۋغلو تىء - بايقا دابان آلدى «قانلى خىل» سارى يۈرۈدۈ. چاشىن قىراغىنىدا دايانىپ، اوشاقلار ئىن اۋىناق حرکاتى ۋ اۋزمىلىرىنە گۈز تىكىدى. ھردن گۈلۈمسەيىر ۋ دوردو غو يترە قىمىلدا ئىرىدى.

اوشاقلار ئىن ياشلىلار ئال - قۇل آتىپ اۋزۈر ۋ يارىشىرىدىلار. بىر نىچەسى اۋزمەنى اۋىرەنىردىلر. بىر ياشلى اۋغلان اۋنلار اۋىرەدىردى، اۋنلار گۈزتىچىلىك ۋ باشچىلىق اندىردى. اوشاقلار قىشقىرتى ايلە اۋزۈشۈر، اۋىناقلاشىر ۋ آتىلىپ - دۈشۈردۈلر. بىر ھاى - ھارائى قالخمىشىدى كى، گل گۈرەسەن! گۈلمچە دە بولانىقلاشمىشىدى. اوشاقلار ئىن باشچىسى اۋجا سىسلە باغىردى:

- داي بىدى! بىر آز دىنچەلك.

اوشاقلار، كىلىر (تىسباغالار) رىفەنە دىرماشدىلار. ياشلىلار سۈيۈن دىرىنلىشەن باتىپ اۋۈچلار ئى سۈرۈشكىن لىھمە ۋ پالچىقلا دۈلو اۋزە چىخدىلار، پالچىقلا ئى اوشاقلار پايلادىلار.

ھىر بىرىسى اۋز پالچىق پاشىنى، اۋزۈنە، جىمدەيىنە ئاخىدى. پالچىق اۋنلار ئى دىرىسىنى گۈزىشىن ئاندىرىجى اۋخلار ئى قارشى سىندا قۇروئوردو.

هر گۆن اوشاقلارین بیرى، قارپىزدان، يشميش دن گتيريردى، دينجه ليش واختى بايلاشيب- يثيىرديلر. بو دونه اوشاقلارین باشچىسى قارپىزى يثره چيىرىپ سيندئيردى، هره يه بير ديلم پاي وئردى، هره اوز پايىنى گميره رك اوجادان دانىشماغا باشلاديلار.

چوبان اوغلو چايين قيراغيندا، اوشاقلارا قارشى دايانيب، بير گولمچه يه باخير و بير اوشاقلارا، نه ايسه دوشونوردو. آخى او اوزمك باجارمئيردى. آنجاق، اوشاقلارین اوزمه يىنى گورموشدو. اونا انله گليردى كى، انله ده چتين ايش دنئيل. گوز- گوز انله ييب، كؤنه يىنى چيىخارتدى، آتدى يثره، بير باشا «قانلى خيل»^۱ آتلاندى. آياغى زويولداق پالچيقدا سوروشدو، اوزونو ساخلايا بيلمهدى، گولمچه نين درين ليينه چكىلدى.

اوشاقلار، چوبان اوغلونا وئج وئرمه دن، اوجادان دانىشيديلار:

- من، داي اوزمه يى باجاريرام. اوزومو سو اوزه رينده ساخلايا بيليرم.

- هله، گرک سن چوخ شىلر اؤيره نه سن. اوزوج لارنى چومچه كيمى توتوب سويو سينه يه سارى سيخيب، آياقلارنى يئين- يئين تره ده سن قاباغا گنده سن.

باشقاسى گميرديش قارپىز قابىغىنى اوزاقلارا تولازلانيب، اوزونو شيشيره رك

دئدى:

- من اورده يى ده اوزورم.

- اوغول سان گل دهنزده (دنيژه) اوزا!

گنج لردن بيرى لونغاليجا باشلايدى:

- هر اوغولون ايشى دنئيل. من بير دفه بويوك قارداشيم نان گتتميشديك دهنزده. بتر

كولك ايدى. لپلر (دالغالار) ادام بويو گؤيه قالخيردى.

- گوپ وورما! ايندى دننه جكسن كى، من انله اوزوردوم، بئله اوزوردوم!

- سن سسين كسا سوزوم هاردا قالدئ؟ هه! بيرينجى پشته نى^۱ كئچديك، ايکينجى

پشته يه سارى اوزمه يه باشلايدى. بير ده گوردوم كى، داغ بوئدا ايکى لپه آراسيندا تام. باشيم

گيجهللندى. نه قورو گورونوردو، نه اوفوق. قارداشيمى سسلهديم. دئديم، گل اليمى توت.

^۱ - دنيژ آلتى قابارقى، تبه

قارداشىم دندى: - يۇخ، اۇندا ايکىمىز دە بۇغلارنىق. قۇرخما! گۇزۇم سىنىن اۆستۈندە دىر، سىندن مىغايات اولاجاغام. سىن، اۇزۇنۇ اۇلۇكىمى سۈيۈن اۆستۈندە ساخلا، قۇي لېلر سىنى ايتەلەيىب ساحىلە آپارسىنلار.

نە باشىزى آغرىدىم. اۇلۇم-ظۇلۇم ايلە قورۇتا چىخدىق.
باشقاسى- آى نە چۇخ اۆرەيىم اىستەيىر كى، كۆلكىلى لېلرى ئارىب ايکىنجى پىشتەتە گىتىم...

اوشاقلارنى باشچىسى اوجا سىسلە بىلدىردى:
- بسدى! دورون گىتىك، ايندى نىئاران قالارلار!
ھامى آياغا قالخدى. اوشاقلارنى بىرى دندى كى، سۇنرا گىتىك ايلان، كسى يۇمورتالارنى تايىب سىندىراق.

- اشى! بۇشلا، گۇناھدى؟!
- ھىچ دە گۇناھ دىتىل.
- قۇي ھر كىم اىستەسە گىتسىن. كسى ۋ ايلان يۇمورتالارنى ائلە گىزلەدىرلر كى،
«تأمينات چىلار» دا يىرلىرىنى تاپا بىلمىز...

بىردن اوشاقلارنى بىرى دىلى توتولا- توتولا چىغىردى:
- چۇبان اۇغلولا چۇبان اۇغلولا...

ھامى اۇ طرفە باخدى. چۇبان اۇغلولا اۇزۇقۇتۇلۇ سۇتا دالمىش، تىپىمىردى. گىچلر قىيۇراق گۇلمىچەتە سىچرايىب، چۇبان اۇغلونون جان سىز جىمدەيىنى چايىن قىيراغىنىدا، قوملارنى اۆستۈندە اۇزۇقۇتۇلۇ اوزاتدىلار.

اوشاقلاردان ايکىسى قاچىب چۇبان ۋ قۇنشۇ باغلارداكى كىشىلەر خىر وئردىلر. كىشىلر بۇغۇلموش چۇبان اۇغلونو گۇتۇرۇب آپاردىلار. نىچە نفر گىچلردن دە اۇنلار قۇشۇلۇب گىتتىلر...

اوشاقلارنى ال- آياغى سۇيۇدو. تىز پالچىق لارنى يۇيۇب، كۇنىكلىرىنى گۇتۇرۇب،
يۇلا دۇشركىن:

- ساباه هه‌میشه‌کی و‌اختدا!! - د‌ئ‌د‌یل‌ر.
لا‌پ‌دان - لا‌پ‌ا او‌ش‌اق‌ل‌ار‌ئ‌ن ب‌یر‌ی چ‌ئ‌غ‌ی‌ر‌د‌ئ‌:
- او‌را با‌خ!

ه‌ام‌ئ‌ او‌ن‌ون بار‌ما‌غ‌ئ‌ن‌ئ‌ن تو‌شو ای‌له با‌خ‌د‌ئ‌یل‌ار. ب‌یر ت‌ئ‌س‌با‌غا، ای‌لان‌ئ‌ن ب‌ئ‌ل‌ئ‌نی آ‌غ‌ز‌ئ‌نا
آ‌ئ‌ب‌ او‌نو او‌تما‌غا چ‌ا‌ئ‌ئ‌ئ‌ر. ای‌لان، او‌و‌لا‌د‌ئ‌غ‌ئ‌ ق‌ور‌با‌غا آ‌غ‌ز‌ئ‌ندا جان‌ئ‌ئ‌ئ‌ ق‌ور‌تا‌ر‌ما‌ق او‌چ‌و‌ن
ش‌اش‌ق‌ئ‌ن‌ئ‌ق‌لا ق‌ئ‌و‌ر‌ئ‌ئ‌ل‌ر. آن‌ج‌اق ی‌ار‌ئ‌ جم‌ده‌ئ‌ئ‌نی او‌ت‌د‌و‌غو ه‌ئ‌ی‌دن د‌و‌ش‌م‌و‌ش ق‌ور‌با‌غ‌ئ‌نی دا
بو‌را‌خا ب‌ی‌ل‌م‌یر.

او‌ش‌اق‌ل‌ار، ک‌و‌ن‌و‌ل‌س‌و‌ز، ال‌ل‌ر‌ی ک‌ل‌ر - ک‌ل‌مز ب‌یر ن‌چ‌ه دا‌ش آ‌ت‌د‌ئ‌یل‌ار و‌ گ‌ئ‌ت‌د‌یل‌ر. س‌س‌ل‌ر‌ی
ه‌له ا‌ش‌ئ‌د‌ی‌ل‌ر‌د‌ئ‌:

- ساباه هه‌میشه‌کی و‌اختدا!!
ئ‌و‌ل‌دا‌ئ‌ئ‌م س‌و‌ز‌ل‌ر‌ئ‌نی ق‌ور‌تا‌ر‌ئ‌ب ف‌ی‌ک‌ره دا‌ل‌د‌ئ‌.
- نه‌ئ‌ه ف‌ی‌ک‌ر‌ل‌ش‌یر‌س‌ن?

- هر و‌اخت «قان‌ئ‌ی خ‌ئ‌ل» ح‌اد‌ئ‌ئ‌ه‌س‌ئ‌ ی‌اد‌ئ‌ما د‌و‌ش‌و‌ر، نه ای‌سه ی‌اش‌اد‌ئ‌غ‌ئ‌ئ‌م‌ئ‌ز بو د‌و‌ئ‌ئ‌ئا‌نا
آ‌ج‌ئ‌ئ‌ئ‌رام. د‌و‌ئ‌ئ‌ما‌ئ‌ز ل‌ئ‌ه‌م‌ه‌ل‌ئ‌، بو‌لان‌ئ‌ئ‌ق، س‌و‌ر‌و‌ش‌ک‌ن «قان‌ئ‌ی خ‌ئ‌ل» د‌ئ‌ر. ت‌ئ‌س‌با‌غا‌ل‌ار، ای‌لان‌ل‌ار،
ق‌ور‌با‌غا‌ل‌ار ب‌یر - ب‌یر‌ئ‌نی ئ‌ئ‌ر‌ت‌ئ‌ئ‌ج‌ئ‌ ج‌اس‌ئ‌ئ‌نا او‌د‌وب، او‌د‌و‌ل‌و‌ر‌ل‌ار...

- ب‌یز‌یم او‌ش‌اق‌ل‌ار «قان‌ئ‌ی خ‌ئ‌ل» دا او‌ز‌و‌چ‌و‌ل‌و‌ئ‌و‌ او‌ئ‌ره‌ئ‌ئ‌ب، ق‌و‌ل‌ل‌ار‌ئ‌ و‌ ک‌و‌ک‌س‌ل‌ر‌ئ‌له
د‌ن‌یز‌ئ‌ن ف‌ئ‌ر‌ت‌ئ‌ئ‌ئ‌ئ‌ل‌ئ‌ دا‌ل‌غا‌ل‌ار‌ئ‌ئ‌ئ‌ ی‌ار‌ا‌راق گ‌و‌ج‌ل‌نه‌ج‌ک‌ل‌ر. ب‌یر گ‌و‌ن‌ش‌ل‌ئ‌ گ‌و‌ئ‌ده، لا‌م و‌ س‌ائ‌خ‌اش
د‌ن‌یز‌ئ‌ن او‌ز‌ه‌ر‌ئ‌نه س‌پ‌ه‌ل‌ن‌م‌ئ‌ش گ‌و‌ن‌ش‌ئ‌ن ق‌ئ‌ز‌ئ‌ئ‌ل‌ئ‌ ت‌ئ‌ل‌ل‌ر‌ئ‌نی ق‌و‌ج‌اق‌ل‌ا‌ئ‌ار‌اق او‌ز‌اق‌ل‌ار‌دا س‌و‌ز‌ه‌ن ق‌و
ق‌و‌ش‌ل‌ار‌ا د‌و‌غ‌رو س‌ئ‌و‌ئ‌ن‌ج‌له ا‌یره‌ل‌ئ‌له‌ئ‌ه‌ج‌ک‌ل‌ر.

قاختالي كۆيدن مکتوبلار

• عزيز نسين

چنويرن: اسماعيل شينخلى

كۆچورن: آرش بابك

سئويملى آرخاداشىم انششك آرىسى!

سنه گۇندردىيىم مکتوبلاردا اۆلمه يىن ذيللت لرىنى يازماقلا اۆميدىنى بۆس بۆتۆن قىرماق فيكىرىنده دئىيلم. من سنه باشىما گلن لرى، چكدييىم اذيت لرى عئىنى ايله يازدئيم. ايندى سن نئجه ايستىرسن سه ائله ده انت. ايسته يىرسن قال ياشا، ايسته يىرسن اۆل جانئىنى قوتار. كئچن مکتوبومدا ياريمچىق قالان يتردن باشلايثيرام. شو فئر ماشينئى انهمالجا آغاچا توخوندوردو. اولجه كۆمك چى يتره دۆشدۆ.

- من سالاماتام - دئدى.

- من ده.

- ايندى نه ائدك اوستاد؟

- آلايه كۆمه يىمىز اولسون. ايچرى ده بير اۆلو و بير يارالى وار. يارالى اولماسايدى،

اۆلۆنۆ ماشيندا قوتوب گئدردىك. آما بو قدر قان ايتيرمىش يارالىنى ماشيندا تك قوتىماق اولماز.

- بير ماشين ساخلاياق.

ماشينلار ساغىمىزدان، سولوموزدان ويژمىلتى ايله كئچىپ گئدىرىدى.

شوفئر:

- هئچ كس بيزدن اوترۇ ماشين ساخلاماز - دئدى.

- نيه؟ پولا گۆره مى؟ پولونو خسته خانادان آلارلار.

- هانسئى آخماق يارالى نئى ماشىنا قوتار؟ ماشىن قانا باتار. ايندىكى زاماندا شو فترلر،
هئىچ خوشونا گلمەين ساغلام آدمى دا ماشىنا مينديرميرلر. تعجىلى ياردىمى ماشىنىندىن اول
ايشلەيىردىم. من اصيل فانارباخچالى تام. ماشىنىن ايچىنى، يانلارنى، تکرلرىنى، قابىلارنى
ايكى رنگلە رنگلەردىم. سارى و توند ماوى. سونرا فانارباخچا بايراقلارنى دوزدوم ماشىنىن
قاباغىنا، بۇيرۇنە. بير سۇزلە گلن ماشىنى كىمى آتۇبوسو بزه دىم. دايانا جاقدا گۇزلە دىم. بير
آدام گليب ماشىنا مينمك ايستەين كىمى گۇز آلتى اونون سىر - صيفتىنە، ايىن - باشىنا باخدىم.
خوشوما گلمەيندە: «قارداش، اينجىمە، مۇشترىم وار» - دئىتە باشىمدان ائلەيىردىم. باشقاسى
ياخىنلاشاندا خوشوم گلمەسە، اونو دا آلدادىب يۇلا سالىردىم. ائلە كى، مۇشترى نىن ايىن -
باشى يىرىندە اولوردو، درحال: «هالا گندىرسن؟» - دئىتە سۇرۇشوردوم، آوره ئىمدن اولان و
خوشوما گلن يىره گندىرسە، ماشىنا مينديرىردىم. لاکىن گىتدىنى يىر خوشوما گلمەسە يا دا
يۇل پىس اولسا ياخىن قويموردوم. بير دفة اوزۇمدن زۇرلوسونا راست گلدىم و حريفى ماشىنا
گۇتۇرمەيە مجبور اولدوم.

بىلەسىنى ماشىنا مينديرىندە هانسئى پارتىيادان، يا دا هانسئى دستەدن اولدوغونو
سۇرۇشورام. بىزىم پارتىيادان اولماسا دا عىتىبى يۇخدور، آنتى دئمۇكراتىك پارتىيادان اولماسىن.
دۇزۇب سىسىمى چىخارتىپ، آما ائلە كى، مۇشترى فانارباخچانىن رقىبى اولان پارتىيانىن
عۇضۇق اولور، اوندان ماشىنى آستا - آستا سۇرۇم كى، منزىلە واخىتىندا چاتا بىلمەسىن. سونرا
دا خلوتى بير يىردە ماشىنى ساخلاپىرام. «بى افندى، مۇتور خاراب اولدو» - دئىتە اونو سالىپىرام
آشاغى. هم دە ماشىنى ائلە يىردە ساخلاپىرام كى، هئىچ كس نۇمرەسىنى اۇخوتا بىلمىر. هم
دە باشقا ماشىن دا تاپماق اولمور. مۇشترى پاي پىنادا يۇلا دۇشۇر. شو فترلىك صتى آسان
دئىل. اوغول، ماشىنى هامى سۇره بىلر، آما گرک بۇتۇن بو اينجەلىك لردن باشىن چىخا.

- ايندى نه اندەجەيىك؟ - دئىتە كۇمكى بير دە سۇرۇشدو.

- ماشىنلاردان بىرىنى ساخلايا بىلسك، ياخشى اولار - دئىتە شو فتر سۇره باشلادى -

سن تاكسىلارنى بايراقلارنى، يعنى نىشانلارنى، باخ، هانسئى كۇماندادان دىرسا اوزۇنۇ او
دستەنى سۇن كىمى گۇستر. بىلىرم، شو فترلر هانىسى فوئبال دلى سى دىر. اونلارنى گۇرن
كىمى دئىتەرسن: «كشچن اۇيۇندا بىزىمكى لىر چۇخ گۇزلە اۇيۇنديلار، آما بختلىرى
گتيرمەدى». ائلە كى، بونو دندىن اونا قۇھومدان دا ياخىن اولاجاق سان. حريف هئىچ سندن

پول دا آلماتاجاق. اساس مسله بو ماشينلاردان بيرىنى ساخلاماق دىر. ايندى دورما، چىخ يۇلا كۆرەك، ماشينلاردان بيرىنى ساخلايا بىلەجەيىكمى.

يولون اورتاسىندا دايتاندى. ويژمىلىتى ايله گىشدن ماشينلاردان بيرىنە ال قالدىردى. شىخسى ماشين ايدى. ايچرى دەكى ادام دا الينى پنجرەدن چىخاريب يىللەدى. ائلە بىلەجە الينى يىللەتە - يىللەتە دە ماشيننى سۆرۈپ گىتىدى.

- حريف بىزە سالام وئردى.

- سەن دە سالامى آل، اوغول - دىتتە شوڧتر ايضاح ائلەدى، سالام آللاھ كالامى دىر آلمالى سان. لاپ دۆشمىن دە سەنە سالام وئرسە، گرەك «عليكم السلام» - دىتتەب اونا جاواب وئرسەن.

كۆمەكچى باشقا بير ماشينا ال قالدىريپ ساخلاماق ايستەدى. بو ماشينىن پنجرەسىندىن بير آرواد آياغى سالاننىرىدى، كۆمەكچى الينى قالدىردىقىدا آرواد دا آياق لارنىنى قالدىريپ اويتاتىدى. كۆمەكچى هيدىتلىندى.

- بى، خىتاسىز اداما آياغى ايله سالام وئرىر. شوڧتر:

- سەن بونو اۈزۈنە گۆتۈرمە - دىدى، قىلچاسى گۆيدە اولان آرواد سەنە يۇخ ماشينىن ايچىندەكىنە سالام وئردى.

كۆمەكچى يىتتىن دن الينى قالدىريپ ماشيننى ساخلاماق ايستەدى. شوڧتر اونو دايتاندىردى.

- اۈزۈنۈ يۇرما، بو ماشيننى ھىچ ساخلامازلار. - نىتە كى؟

- گۆرمۈرسەن مى، ماشين سۆرەنەن بير الى رۇلدادىر، بير الى دە ياننىداكى آروادىن بىلىندە. اۈزۈ دە شىخسى ماشين دىر. بو ساعات او ماشينىن قاباغىندا سىگر دە قورسان، دايتانماز. يارىش آتلارى كىمى سىگرين اۈستۈندىن ھۇپاننىپ كىچىر.

شوڧترين دىدىشى دۆز چىخىدى. ماشين ائلە سۆرەتتە گلىپ كىچىدى كى، يىلىندىن كۆمەكچى يىترە سىرىلدى.

- بونلارى پادشاھ فرمانى دا ساخلايا بىلمەز، بىز نە ائدە بىلرىك؟

ئارالى ئىش قانسى آخىب قوتارۇر. ھىچ نەيە باخماياجام. اۋزۇمۇ قاباغىما چىخان ماشىنىن اۆستۈنە آتاجاغام. قارشى دان بىر ماشىن فىرتىنا كىمى چىخدى، كۆمك چى دىدىكى كىمى دە ائله مك اىستەدى. اۋزۇنۇ ايرەلى آتماق اىستەيدى.

- دلى اولوب سان اوغلولم؟ ائله بىليرسن مۇتوردان بىر آز باشىن چىخدى ماشىن سۆرمەنى باجاردىن - بونونلا ايش بىتدى؟
- البتە قايدالارى دا بىلمك لازىم دىر.

- ئاخشى شۇفتر اولماق اۆچۈن بونلار آزدىر. گرک قايدالاردان كنار ايشلىرى دە بىلەسن. ھىچ بىلە بىر ماشىنىن قاباغىنا دورالارمى؟ بو ماشىن عزرايىللىن ماشىنى دىر «ھاردا اليمە بىر اينسان اۋولادى كىچسە تىكرلرېمىن آلتىنا سالىب چىغناياجام»- دىتە - دىتە شەرى دۆۋرە دولانىر. ساخلاماق اىستەدىكى ماشىنىن ئازى سىنا باخمىرسان؟ دورا بىلمز. اولجە ماشىنىن رىنگىنە ۋ ئازى سىنا باخمالى سان.

- ئازى ھانى، نە ئازىلىب؟

- مىللى فلاكت...

- رىنگى؟

- قاپ - قارا.

كۆمك چى ئىش دن ئوللا گلن بىر ماشىنا ال قالدىرماق اىستىردى كى، شۇفتر اونون قولوندا چىكىب ساخلادى.

- آغلىنى ايتىرمىسن؟- دىتە باغىردى.

ماشىن ايلان كىمى باشىنى قالدىرىب فىت وئىرە- وئىرە دۆز بىزىم تعجىلى ئاردىمىن اۆستۈنە گلدىرىدى. شۇفترىن كۆمك چى سى ئولدا كىنارا سىچرايىب جانلارنى ئى گۆجلە قوتاردىلار.

- ھىيوانلارنىن قودوردوغونو بىلدىم، آما ماشىنىن قودوردوغونو بىرىنجى دىفە گۆرۈم.

شۇفتر اونا جاواب وئردى:

- ماشىن ئوخ، اونون اىچىندە كىلر قودوروبلار. بو قودورقانلار كىملر دىر بىلە؟

- بونلارمى؟ بونلار آتا- بابا حسايىنا ياشايان ھاۋايى ۋار - دۈۋىلت تاپان آرواد- اوشاق لار ئىنى دا مۆفته يىتىدىرىپ - ايچىرن، الينى آغدان قارايان ۋورمايان، آغىزلارنى ايستى يىتىرە اولانلاردىر. اونلار چۇخ ھاۋايى ياشايشىلار، نىيە ھاۋالانىلار؟ چۈنكى بىزىم مەملىكەت دە يۈز آدامدان آنجاق بىرى كىشى كىمى دولانىش. قالانلارنى ايسە ياشامىز، آياقلار آلتىنىدا سۈرۈنۈر. بىر آدام قالانلارنى نىن دا عوضىنە كىف چىكىدىنى اۋچۈن اۋزۇنۇ آلاە سايىش. گۈزۈ آياغى نىن آلتىنى سىچمىر. اونا گۈرە دە قودور قانلىق ائلەيىر. اگر بىزىم بو قىرئىق ماشىنىمىزدا بو ساعات مېن آت گۈچۈندىن بىر مۇتور قۇتسان نىچە نرىلدىرسە، اونلار دا ائلە نرىلدىرلر.

يۈلۈن اۋ بىرى يانىنىدان بىر ماشىن گلىردى. اصلينە باخسان گلىمىردى. لىگر ۋورا- ۋورا سىككىز يازا- يازا سۈرۈنۈردۇ.

بو ماشىن دا ئانسا دا، اونا مېنىمك اولماز. بو ماشىنىن گلەجەنى چۇخ قارانتلىق دىر. اونون باكى ئا بىننن يىرىنە اراق تۈكۈلر. يقىن كى، ساباە قىزىتلردە بىر ماشىنىن دىزىە دۈشدۈرۈپ حاققىنىدا معلومات اۋخۇنارنىق.

يانىمداكى ئارالى اۋزۇنۇ مە توتدۇ.

- عۆدۈر ايسە ئىرىم بىز نىيە دا ئانمىشنىق؟

- مېنى مەدۇر توت. مېن اولمۇش، دانىشا بىلىمىر.

ئارالى مېنىم سىمى ائشيتمەدى.

كۈمك چى ئارالىنى خىلاص ائتمك اۋچۈن اليندىن گلەنى اسىرگەمىردى. اۋزۇنۇ اۋرا - بورا چىرىپىردى.

- ھىچ اولماسا گىدىپ بىر يىردىن بىزىم خىستە خانايان زىگ ۋوراق، باشقا بىر ماشىن گۈندىرىسەنلر، ئارالىنى آپاراق.

بو سۈز شۇقەرە چۇخ گۈلۈنچ گلىدىنىدىن عصبى - عصبى قەھقەھ چىكىدى. اۋ قدر گۈلدۈكى، اۋزۇنۇ ساخلايا بىلمەيىپ، يىرە يىخىلدى. قارىنىنى توتوب اۋ اۋز، بو اۋزە چىرىلدى. كۈمك چى خىتەرە گلىدى.

- نە اولدۇ، نە ۋار اوستا؟ نىيە گۈلۈرسەن؟

شوفىر گۆلمەيىنە آرا وئىرە بىلمەيدىيىندىن «تى... تى... تىلفون... تىلفون ھا...» - دىئە كىلەيىردى. نىھايىت اۇ گۆلۆب يۈرۈلدۈ و بوندان سۇنرا سۇزۇنۇ دىئە بىلدى.

- تىلفون انلەيەچكىسن؟ ھاردان؟

- تىلفون يۇخدۇ كى؟

- اولماغىنا واز. تىلفون تاپارسان، ھەر يىردە واز. آمما زىنگ چال، گۆرەك نىجە

چالئىرسان؟ اۇزۇ دە خىستەخاناي؟ آى - آھاي! سن اۇزا زىنگ انلەيىنچە يارالىنىن قانى تامام آخىب قوتارار.

- دۆز دىئىرسن. من لاپ آغلىمى ايتىرمىشم. انلە بىلىرم تىلفون انلەمك اولار.

- وئى سىن بىز بايقادان برى بونلارنى نىيە گۆرمەمىشىك؟ آغاجلارنى كۆلگەسىندە

دوران ماشىنلارنى دىئىرم. گىت يانلارنى، بلكە ايچلىرىندىن بىر ويىجدانلىسى اولار، بىزە كۆمك انلەير.

كۆمك چى گىتتى، آمما چۇخ اۆمىدىسىز گۆركمە قايتىدى.

اۇ ماشىنلاردا بۇيۇك بىر دىستە واز، اۇزۇ دە بۇيۇكلردىر.

- ندىن بىلدىن؟

- پىنچەردىن عمللى جە باخىدىم. ھىچ بىرىنىن دە آغلى اۆستۈندە دىئىل. باشا

دۆشۈم كى، بۇيۇكلردىن بىرلىرى. يەنى يۆكسك طبقە آدمالارنى دىلار. نىجە دىئەرلىر، ھىمىتىن قايماقلارنى دىلار.

- قايماقلارنى يۇخ، اۋغول قايماق يىتىنلىرى دىلر.

- بلى، اولاردان دىلار.

يۈلدىن كىچىن ماشىنلارنى ساخلاماق اۆچۈن اللشىدىلر. آخىردا بىر تاكسى

بىزىم كىلىرى مۆشترى بىلىپ دايتاندى. آمما قضايا دۆشمۈش اولدوقلارنى باشا دۆش كىمى:

- ايشىم واز، مۆشترى دالنىجا گىدىرم - دىدى. شوفىر:

- بىز ھىكارىق - دىدى، گل بىزە كلك گىلمە. نۆمرەنى دە يازدىم، اينىدى اۇزۇن

بىلرسن.

ايشى بىلە گۆرن شوفىر يۈمۈشالدى.

- سیزی بورادا قونوب گئتمه يه ويجدانئيم يول وئرمير. ايشير مي لي ره وئره سينيز،
سيزي ان ياخين خسته خاناي ا پارارام.

ٲارالى نى ماشينا قوياندا:

- اولماز - دئیته باغیردئ - فیکریمدن داشیندیم. ماشینیئن ایچی قان اولاجاق. ایسته میرم، آپارمیرام.

تەجىلى ياردىم ماشىنىنىڭ شۇغىرى سۈرۈشدۈ:

- سن هانسی پارکدان سان قارداش؟

— بٹشیک داش دانام.

- چۈنچ گۈزەل قارداش بو يارالئ دا بئشېك داشلى دېر. اۈزۈن بئشېك داشلى
اۈلاسان، انلىنى يۈلۈن اورتاسىندا قۇتۇپ گئدەسن. ھىچ بئله ايش گۈرەرسن مى؟ بونون
كىم لېشىنى ھىچ سۈرۈشما. بو بېزىم بئشېك داشلىن ان حۇرمەتلى آدمى دېر.

شوفەر بو سۈزلرى دىئەن زامان يارالى ئىن قاباغىنا كىچىشىدى كى، صىفىتى
گۈرۈنمەسىن.

تاكسى شوفىرى تىز سۆكەن ئىش ئارخاشىنا كىچىدى.

- وای سنین، هتج بیلمه میشم.

تاكسى شوفرى يول اوزونو سورعتله ماشينى سورور، هم ده صوحت انديردى.

— آئی قارداش! اول دن دتسه یندینیز کی، یئرلی ٲیک، هنج بونا سؤز دئمزدیم. سیزه

ماشینیم فدا اولسون. ائل اوغلو دئیلیک می؟

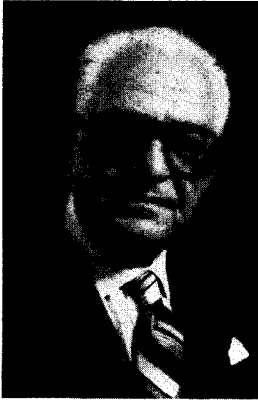
ستۇيىملى انىشك آرئى سئ گۇرۇسن مى، اۆلمەيىنە اۆلمۇشم، اما رسمن اۆلمۇش

اولدوغوم تصدیق لنمیر کی، بیر دفه لیک جانئیم قوتار سین.

ان خوش آرزولارلا، اولموش ائششک.

شاماخی آکادئمیاسی

(۱۷-نجی عصر)

• پروفئسور دوكتور اسد یعقوبیان

مدنییت و ماعاریفیمیزین اینکیشاف تاریخینه عاید مؤعین عئلمی تدقیقات ایشلری آپارئلیمیشدیر. لاکین اورتا عصرلرین مکتب تحصیلی هله لازیمینجا اؤیره نیلمه میشدیر. بو، اساسن ایلک منبع لرده معلوماتین محدود اولماسی ایله علاقه داردیر. اونا گؤره ده همین دؤورؤن مکتب تحصیلینه عاید سون واختلار الده اندیلن بعضی فاکت لار خوصوصی اهمییت کسب اندیر.

مثلن، ۱۸-نجی عصرین مشهور تۆرک عالیمی و سیاحی اؤولتیا چلبی نین سیاحت نامه سیندن معلوم اولور کی، هجری ۱۰۵۰ (۱۶۴۱-۱۶۴۰) -نجی ایلده شاماخی دا ۴۰ ایتیدایی مکتب و ۷ مدرسه وارمیش. چلبی بو معلوماتی آوروپا سفریندن قایتیدارکن شاماخی دا اولدوغو واخت اؤیره نمیشدیر.^۱

۱۶۳۶-نجی ایلین آخیرلاریندا -۱۶۳۷-نجی ایلین اوللرینده آذربایجاندا اولموش آلمان عالیمی و سیاحی آدام اولتاری نین (اولتاریوس) سیاحت نامه سینده ده شاماخی نین مکتب تحصیلی باره ده بحث اندیلیر. ۱۷۲۷-نجی ایلده آمستردام دا فرانسئز دیلینده نشر اندیلیمیش همین سیاحت نامه ده موللیف شاماخی دا گوردؤیۆ بیر مدرسه دن صؤحبت

۱ - اؤولتیا چلبی، محمد ظلی ابن درویش، سیاحت نامه، ایکینجی جیلد، ایلک طبع، ایستانبول، هجری ۱۳۱۴، ص ۲۹۶.

آچىشىدۇر. بورادا اۇخۇيۇرۇق: «فئۇرائىن ۵- نەدە بازارىن يانىشىدا يىرلشۇن بۇيۇك بىر سارايا داخىل اولدۇق. بىنا گۈزەل، كۈللۈچ لىر كىمى بىر چۇخ قالىرئىئادان ۋە اۇتاقدان عىبارت ايدى. بىز اورادا اورتا ياشلى خىتلى آدام گۇردۇك. اۇنلار بىر بعضى لىر ايلندە كىتاب گىزىدى، قالانلار ايسە اۇتورموشدۇ. اۇيىرەندىك كى، مدرسه آدلاندىرئىلان بو بىنا مەكتەب ۋە يا كۈللۈچ دىر».

مەلۇم دور كى، كىچىمىشە ايتىدىنى مەكتەب ۋە مدرسه لىر عادىتىن مەسجىدلردە يىرلشمىشىدۇر. عىلم اۇچاقلار ۋە يۇكسك تىپلى مدرسه لىر اۇچۇن خۇصوصى بىنالار تىكىلدى. سىناحت نامەدە گۇستىرلن تحصيل اۇچاغى ئىن بىر چۇخ قالىرئىئاسى ۋە اۇتاغى اۇلان مۇستەقىل بىنادا يىرلشمەسى، مۇداۋىم لىر بىن اساسن اورتا ياشلى لاردان عىبارت اولماسى اۇنون يۇكسك تىپلى مدرسه ۋە يا آدام اولتارى بىن ايفادەسى ايلە دىك، «آكادىمىئا» اولدوغون بىلدىرىر. بو حاقدان، بىلە يازىر: «اۇنلار بىن [آذربايجانلى لار بىن - اى.] عىلم لىر ۋە اينجەستى اۇيىرتمەك اۇچۇن مدرسه آدلاندىرئىقلار ۋە كۈللۈچ ۋە آكادىمىيالار ۋار. اۇرادا تدرىس ايلە مشغول اولانلار مۇدرىس آدلاندىرئىدلار». مشهور شرق شۇناس فرانسوا بىرنال شارموآ بو تىپ مدرسه لىر مۇدرىس لىر بىر پروفىسۇر، مۇداۋىم لىر بىن ايسە اسپىرانتا ۋە عىلم لىر نامىزدىنە مۇوافىق حىساب اىتمىشىدۇر.

چۇخ ماراقلۇ دىر كى، آ. اولتارى بىن تحصيل مۇاسىسەسىندە كۆتلەوى مۇحاضىرە لىر اۇخوندوغونو گۇرمۇشۇدۇر. اۇ، بورادا تدرىس اولونان رىئاضىيات، نۇجۇم ۋە... عىلم لىر اۆزىرە طلبە ۋە مۇعللىم لىر بىلىك سۈننەسىنى يۇخلاماق اۇچۇن اۇنلارلا خىتلى صۇحبت اىتمىشىدۇر. ۱۶۳۷-نجى فئۇرائىن ۵- نەدە باش چكدىنى تحصيل اۇچاغىنا ائىرەسى گون آ. اولتارى بىر «گۈزەل كۆرە» آپارمىشىدۇر. بىن حادىشەنى اۇ بىلە قلمە آلمىشىدۇر: «بو دفە سەھون باشقا بىر كىلاسدا داخىل اولدۇم. تربىيەچىلر ۋە مۇداۋىم لىر بىمە سما كۆرەسىنى گۇرندە چۇخ حىتيرلندىلر. اۇنلار كۆرەتە تاماشا اىتمەكدن ذۇوق آلدىلار، مەنە سىيارە لىر بىر گۇيدە حرەكت ائىدىنى دايرە بىن علامەت لىر بىر عىرەجە دىدىلر، بىر سىرا گۇي جىسم لىر بىن آدلار ۋە خۇصوصىيەت لىر بارەدە مەلۇمات وئردىلر. لاكىن بو قناعتە گىلدىلر كى، اۆزۈپادا نۇجۇم ۋە رىئاضىيات عىلم لىر، لازىمى درس وسايىتى اۇلدوغونا گۇرە، داها ياخشى تدرىس ائىدىلر...».

سیاحت نامه ده کی قئیدلر گؤستریر کی، تحصیل دایره لیرینی مارق لاندیران اساس بیلک ساحه لری اخلاق، ادبییات، حساب، هندسه، فیزیک، نوجوم، طبابت، فقه و فلسفه اولموشدور.

آ. اولتاری شاماخی محله مسجدلرینده یئرلشن مکتبلرله ده تانیش اولدوغونو بیلدیریر. اونون بو باره ده قئیدلری مکتب تحصیلی تاریخیمیزین اؤیره نیلمه سی باخیمیندان چوخ قییمتلی دیر. عالیم یازیر: «اوشاقلارا نجه تحصیل وئريلمه سینی موشاهیده ائتمک اؤچون بیر گون محله میزده کی مسجدده گئتدیم. اونلار اوزلری دیوارا اوتورموشدولار. مکتبلی لردن و موللادان باشقا اوزادا بیر نجه یاشلی آدام دا اوتورموشدو. ۶۵ یاشلی آدام لاردان بیرى حیجاز اهلیندن اولان خلیل آدلی عرب مۆنجیم ایدی. او، بیر نجه شاگردی نوجوم دان دینله ییر، ائوکلید هندسه سینی ایضاح ائدیردی. بورایا آپاردیغیم قلوبوسا هامی تعجب لندی... مکتبین موللاسی اونلارا قلوبوس دۆزلمه نی اؤیره تمه ییمدن چوخ راضی قالدی... او، منه آسیانین موهوم شهرلری نین و یئرلری نین نوقطه لیرینی سؤیله دی. وئردییی معلوماتین، موشاهیده لریمه اساسن، تامامیله دۆزگون اولدوغونو تصدیق ائتدیم. مسجد مکتبی نین موللاسی محب علی آدلی بیر گنج ایدی... چوخ نزاکتلی و احوال-روحیه سی شن بیر آدام ایدی. محب علی منه عرب دیلینی، من ایسه اونا آلمان دیلینی اؤیره دیردیم».

گؤستر دیشیمیز سندلر هله ۱۸-نجی عصرده شاماخی دا عئلیم و تحصیلین یاخشئی اینکیشاف ائتمه سی باره ده تصوؤر یارادیر. تصادؤفی دئییل کی، سیاحت نامه ده شاماخی، مدرسه لری کوللنج و آکادئمیا ایله برابر سایشلان شهرلر سیراسینا داخیل ائدیلمیشدیر. فیکریمیزجه، آ. اولتاری نین شاماخی دا گوردؤیؤ خوصوصی سارايدا یئرلشمیش مدرسه واختیله آکادئمیا تپلی تعلیم- تربیه مرکزی اولموشدور^۱.

^۱ - Bax: Voyage fait en Moscovie, Tartarie et Perse Par le Sr. Adam Olearius, Amsterdam, MDCCXXVII (=۱۷۲۷), ss ۵۷۵, ۵۷۶, ۵۷۸, ss ۱۰۳۰, ۱۰۳۱.

آذربایجان موسیقی سی نین قوجامان سنتکاری، استاد محمود شاطریان

ایله موصاحیبه^۱

• حاضرلایان: مجید تیموری فر

تیموری فر: استاد، اؤنجه ایستردیم اؤز بیوقرافیشیز حاقدای بیزیم اؤچؤن بیر قئیسا بیلگی وئره سینیز.

* من ۱۳۲۳-نجی شمس ایله تبریز شهرینین اهراب محلّه سینده آشتیق دؤنیایا گؤز آچیب و اوشاقلیق دؤورانیشین مۆختلیف درس صنیفلری و آتاق قابی قایشماق پشه سینده چالیشماقلا بیتیریب، گنج چاغلاریندا سراب شهرینه کؤچرکن، دائی مئن عکاس خاناسیندا ایشله دیم. او زامانلار ایدمان ایله مشغول اولاردیم. دائی مئن واسیطه سیله آذربایجانین بؤیوک و آدلیم تار اوستاسی عیسی خان باربد ایله تانیش اولدوم و اینجه صتین بؤیوک دنیزی آدلانمیش موسیقی عالمینه آتاق قوتارکن، اؤرک آرزیلاریم چاتماق اؤچؤن گنج- گؤندوز چالیشدیم و اوستادیمئن امه یینی زای اتمه ییب، شاگردلر ایچره پارلادیم و سؤن دفة اؤز دؤغوم یوردوم تبریز شهرینه تار ایله بیرلیکده قاشتدیق. تبریزده حسین میلانی نین یاردیمی ایله تار اوستادی عبدالحسین یزدانی نین بیلگی لریندن پوخته لشمک اؤچؤن اوزون موددت فایدالاندیم. ۱۳۵۱-نجی

^۱ - استاد شاطریان-ین شکی جدیدالاسلام جنابلارئین اثری دیر.

شمسی ایلده تبریزین فرهنگ و هونر آدلانان ایداره‌سی طرفیندن دولت‌شاهی آدلئ هونرسئور بیر انسان اورکستر قورماق اوچون چالیشیردی و آذربایجان موسیقی‌سینه اورکدن یاناشان موسیقی‌چیلرین آردیجا گزیردی و من ده بو اورکستترین بیر عوضوؤ کیمی سئچیلیب و اون ایکی ایل چالیشماغا باشلادیم. بو اورکستترین ایفاچی‌لارئ عئلمی باخیمدان یوخارئ سوئیته‌ده اولدوقلارئ منه چوخ فایدالئ اولدو. بؤیوک و آدلیپ کامانچا اوستادئ علی فرشباف، حسین علفای آذر، علمیه، نژادآریا، حسن جداری، بیگجه‌خانی، عبدالحسین یزدانی، ظروفچی، رونق‌زاده، فرشیته، جواد الوندی، عابدین‌زاده، ادیک علیزاده، روانبخش، کریم فولادی، امیرقاسمی و... باشقالارئ دا بو اورکسترده چالیشیردی‌لار. بو دؤور منیم اوچون اینکیشاف دؤورؤ ساییلیر. سؤنرا ایسه تئلوویزیون ایداره‌سی طرفیندن من و اوستاد فرشبافی ایسته‌دیلر و امجد آدلئ بیر پیتانیست و رحمتلی دادستان‌پور ایله مؤختلیف پروقرامدا ایشتیراک ائتدیک. وارتوش، دیلداری، آبادی، زرگری، آتشیپاره و راحیله او دؤورون قادین و ابازر، علی‌محمد، حمید عبادی کیشی موغنی‌لریندن ساییلیردی. من گاهدان اورکستترین تار سلیستی کیمی موسیقی‌نین بیر حیصه‌سینی ایفا ائدیردیم و اوستادلاریم بو قدر چئخارئ منده اینانا بیلمه‌ییردی.

تیموری‌فر: اوستاد، دئییرلر، هانسی شاگیرد (طلبه) عئلیم و هونر ساحه‌سینده اؤز اوستادیندان ایره‌لی کئچمه‌سه، اونون اوستادئ اؤیرتمک حاققئیندا باجاریقلئ دئییل.

* تامایله دوغرو دور.

مؤهندیس سیّد سلامت: اوستاد یاراتدیغئینیز ایلک ماهنی‌دان بیزه دانیشئین.

* من عباس عابدین‌زاده‌نین آلفیشلارئ ایله اوستاد شهرکین «جانیم داغلار، گؤزوم داغلار» شعرینه بیر آهنگ بسله‌دیم و عابدین‌زاده گؤزل سسی ایله ایفا ائله‌دی و سئویملی خالقئیمیزین طرفیندن یوکسک سوئیته‌ده آلفیشلانندی. او واختلار تئلوویزیوندا جهانگیر جهانگیرو، ا. حاجی‌بی‌اؤو و آیرئ-آیرئ آدلیپ بسته‌کارلارین تانیلمیش اثرلرین ایفا ائدردیک.

مؤهندیس سیّد سلامت: اوستاد، کئچمیش‌ده موغاملاریمیزئ نه سائاق اؤیره‌دیرمیشلر؟

* او واختلار چوخ ایفا یولو ایله موغاملارئ یاییردی‌لار؛ چونکی هله بیزیم آذربایجان‌دا لاد-موغام صؤحبتی اولمازدی. رحمتلی اوستاد دادستان‌پور موغاملاریمیزئ یاخشئ بیلردی و اؤیرتمه حاققئیندا هر وخت اورکدن چالیشاردی.

مؤهندیس سیّد سلامت: اوستاد، سیز بیر واختلار ایرانی موسیقی‌سی ایله مشغول اولوب، حال بو کی، بو گون آذربایجان موسیقی‌سی‌نین بؤیوک اوستادئ آدلانیرسئینیز. بو ایکی نوؤ موسیقی‌نی نئجه تعریف ائدرسئینیز؟

[illegible]

تیموری فر: اوستاد، هامی‌یا بللی دیر کی، تبریز شهرینده ایلک دفه خوصوصی موسیقی مکتبی‌نین قوروجوسو سیز اولوب سونوز. هله بیر واختلار یاشاییش منزلی‌نین بیر حیصه‌سین موسیقی کیلاستنا چئوئیریب و اؤرنجی لر اؤچون تعلیم وئرمیسینیز. بو حاقدا دا صؤحبتینیزی ائشیدک.

* كنجميش زامانلاردا موسيقي ميزين اينسانلاردا يارادان دترلى تاثيراتينا دتر وثريلمەيىب، آنجاق، بير واختلاردا بو گوزەل موسيقي ميز دترلى اينسانلاردين ايندن چيخيىب و بير پارا مسوليت سيز اداملاردين واسيطە سىلە شەهرين قولاي محله لرینده چاينىيىب و اونا گۆره ده بير پارا شخص لر، بو مۆقدەس هۆنرى پيسله ييىبلر. بو حاقدا «معجز شېستري» نين ده بير شئەرى واردير. بير نۆۋ موسيقي ده يالنىز دربارا حصر اولونموش و خالقان اوزاقدا قالميش ايدى و اونا گۆره ده موسيقي ميزين اييىدلىك و قئىرت حيس لرین جوشدوران، هابىله وطن پرورلىك دويغولاردين يا سنوگى و محبت يارادان ماهيت لریندن قافيل اولموشلار.

مۆھندیس سید سلامت: بیزیم موغاملارئیمیزدا بئله بیر تەڭكۆره یتر یۆخدور. مثلن دۆگاہ مضمونو یارانیشدئ، سڭاه ایلك اینسانئین اولۆمۆنۆن ماتمی دیر و اوخشاملار اونا باغلی دئیر. چۆخ شیکستهلریمیز سڭاه دادئیر. چارگاها تئم حیماسی وار دئیر و کۆللی باخاندا بونلاردا بئله بیر زواتید (زائیده لر) یۆخدور. لاکین چۆخ اثتیمال کی، بونلار کناردان گلن بیر شئی لر اولا و مضمون اصلی موسیقی میز اولما یا. نظرینیز بو حاقدا ندیر؟

* موسیقی میزده یۇخ، موسیقی چی لریمیزده اولور. چۇنكى موغاملاریمیزدا اولان تاثيرات ديشيلمز، آنجاق بوخته لشمه ميش موغام ایفاچی سۇ موغاملاری کسکک و تحریف اولونموش حالدا ایجرا اندیر و تاثير باغیشلاماق اوچۇن ایمکان یارانمیر.

تیموری فر: ایستردیم ایلکین خوصوصی مکتب قورماغینیز و بو یولدا قارشئ نئزدا اولان گرگین لیکلر حاقددا گئیش معلومات و ثرهرسینیز.

* من هنج وخت چتین لیک چکمه ییب و یاشایش دا یارانان گرگین لیکلر قارشئ سیندا سینما می شام. چونکی اوز صتیمه اوزکدن باغلی یام و اونسوز یاشایا بیلهمرم. موسیقی میزه اولان اینام و عشق موسیقی چی لره هر وخت دایاق اولوب و گئت- گئده گؤجله نیب و اولنلاری آردینجا چکیب دیر. ایلک خوصوصی موسیقی مکتبین قورماسیندا، شهریمیزین پاک نیتلی و موسیقی سنور اینسانلاری منه چوخ یاردیم اندیب و آلقیشلادیلار. بو مکتب، گؤنش ایل لرین ۵۵-نجی سینده یاشایش منزلی میزین قاراجیندا قورولوب و بو گونکو مکاندا اوز چالیشماسینا داوام اندیر. تار اوستالاریندان بیر چوخو منیم ایلکین موسیقی طلبه لریمدن ساییلیر. بو گون کانسرت لرده چیشیش ائدن گنج موسیقی چی لر و تدقیقاتچی لارین چوخو عالی تحصیلاتا مالیک اولانلاردیلار و بو موسیقی مؤعلیم لری اوجون فخر و نالییت دیر. منجه ۵۵-نجی ایل بیزیم موسیقی تاریخینده بیر ایبتیاه (رونسانس) دؤور و ساییلا بیلر. سونرالار موسیقی چی لر و موسیقی مکتب لری ال-اله و ثریبلر و هر کس اوز باجاردیغی مقداردا چالیشیب و اؤیرتمه یه باشلادی و بو گون دئمک اولار بیزیم شهریمیز، ایراندا بیرینجی شهر دیر موسیقی عئلمی اوزادا بیر چوخلو اثرلرین بسلمه سیندن آرتیق و قالارلی دیر. مثلن اوستاد فرشلاف موسیقی عالمینده بؤیوک و دیرلی اولوبدور. او، حتا رقص هونرین ده بیر زامان اؤیره دیردی و رحمتلی «محمدحسین مقتدر اسلامی»^۱ اوستاد فرشلافین ایلک شاگردلریندن ساییلیر.

هابله سئویملی موسیقی میزین اینکشاف و یایشلماسیندا اوستاد حسن دمیچچی و اونون موسیقی مکتبی نین ده بؤیوک رولو اولموشدور. دئمک اولور بو کس لر شام کیمی یانیب و بیزیم ان دیرلی و کئچمیش دن قالان میراثیمیز قارانیق لاردان و اونودولماقدان قورویوب ساخلائیبلار، رحمتلی اوستاد سلیمی و دادستان پور و باشقا اوستادلارین دا امک لری اونودولمازدیر.

تیموری فر: اوستاد، سیزین یوزولمادان چالیشماغینیزین موسیقی اینکشافیندا بؤیوک رولو اولوبدور. چوخلو صتچی لر یتیشدیریب سینیز. گنج موسیقی چی لریمیزه گوره نه گؤستریلرینیز واردیر؟

* یوزولمادان چالیشماق اوجون ایلک لازیم اولان عشق دیر. سونرا دا عئلمی جهت دن اینکشاف ائتمک اوجون هر وختدا آختاریش دا اولماق گرکلی دیر.

^۱ - محمدحسین مقتدر اسلامی، (۱۳۸۳-۱۳۴۰) تبریز.

مۆھندیس سید سلامت: اوستاد، موسیقی میزی اؤثرنمک اؤچۆن كئچمیشلرده ده بو قدهر يۆكسك سۆنیهده هوس گۆستريلردی؟

* خئشیر، اؤ واختلار چتین لیکلر چۆخ اولوب، بیر طرفدن ده اورتا یاشلی و یا بیر پشه کار صنتچی اولماق اؤچۆن بو يۇلا گلرديلر. لاکین بو گۆنکۆ موسیقی وورغونلارئ چۆخلو گنجلردير و بو اینجه صنتی یاخشی دۆشۆنۆب و اونو یاایماق و قۇروماق اؤچۆن چالیشیرلار.

مۆھندیس سید سلامت: اوستاد، موسیقی میزده یثنی لیک یارانماق اؤچۆن نه

سۆنله ییرسینیز؟

* هئچ کیم یثنی لیکلرله مۆخالیف دئییل، لاکین بو آرتیرما یا دئییشیک لیکلری یاراتماق پروسئسی بۆيۆك موسیقی شۆناس عالیملر طرفیندن اولماسئ گرکدیر. اؤنا گۆره کی، موسیقی اساسلارئنا داغئیدیجئ تاثیرلری اولاییلر.

مثلن اگر یثنی لیک سیمفونیك موعام اثرلری کیمی نظرده آئینیرسا، یاخشی دیر. یادیمدادیر، گۆنش ایللری نین ۶۲-نجی سینده تۆرکیئه اۆلکه سینده بیر پارا شخصلر طرفیندن قارمۆن و تارئین ائعجازکار سسلرینه گۆره خالق موسیقی سینده داخیل اولوب و اساس رۆلو اولماسئ حاقدایکی ایله قدهر موسیقی چیلر آراسیندا درین مۆباحیشلر كئچیریلیب و قزئتلرده چاپ اولوندو و نهایت بو قرارا گلیندی کی، باغلاما سازین تۆرك گنجلرئنین الیندن آئیب و باشقا آلتلری اونون یثرینه قۇیماق مصلحت دئییلی. سۆنرالار تار آلتئنین و ایندی ایسه قارمۆنو محدودلاشدیرئلمیش شکیلی ده اۆركئسترلرده یئرلشدیلر. بیزیم موسیقی یارادیجئلاریمئز، اۆنجه اؤپئرالار و گۆجلۆ اثرلره چۆخلو قولاق آسماقلارئ لازیم دیر. گئئدین سۆروشون موسیقی چیلریمیزدن نئچه نفری کؤراوغلو اؤپئراسئینئ یاخشی دینله ییبلر؟ بیزیم تئلویزیؤندا ایجرا اولونان اثرلرین چۆخو قۇلائ و داغئیدیجئ یثنی لیکلره مالیک دیر. آذربایجان موسیقی سیندن دیرلی ایزلر گۆستريلمه ییر. چۆنکی اورادا اثرلری سینماق اؤچۆن فئی قروپلار و تنقیدچیلر یۆخدور. آذربایجان موسیقی سی ا. حاجئ بی اؤو و بیر پارا موسیقی عالیملرئنین اوزون سۆرن مصلحت لشمه ایجلاسئ نتیجه سینده قایدالانئیب دیر. آنجاق اوستاد اولما یان کسلرین یاراتدئیقلارئ اثرلر و کانسئرتلر قالارلی اولماز و اونلارئین معبئیندن مرض حاصل اولار. حتا پاپ موسیقی سینده اولان اۆصوللار دا دۆز ایجرا اولمالئ دیر.

مۆھندیس سید سلامت: اوستاد، هر اثرین خالق طرفیندن قبول اولونماسئ سیزجه اونون

دیرین گۆستره ییلر؟

* منجه موسيقى نين خالق سئز ھىچ ئىرى يۇخدور. گاهدان اثتيمال كى، بير پارا خالق اۆچون دئرسيز. مثلن، يۆنگۆل موسيقى نين ايفاسى بير آغىر و اصلتلى موسيقى دن آرتىق اولار. لاکين بو بيزيم اۆچون اساس اولار بيلمز. بو گۆن بلکه ده ماهواره ده اولان موسيقى چۇخلارنىش اىستەنى اولور و ھانسى موغنى بو ساياقدا موسيقى ايجرا ائدەرسە، خوشلانئير. مثلن بو گۆن مۆمکۆندۆر بير مۆبتدل تۆرک موسيقى سى حتا آبادان شھرينده ده سئويلسين، لاکين بو اساس اولار بيلمز. فرنود جنابلاريندان اىسترديم بو حاقدان بير قىسا معلومات وئرسينلر.

دوقتور غلامحسين فرنود: آنا تولونون اوتىپ موسيقى سى البته بيزيم موغاملاريمىز و يا آذربايجان ماھنىلارنى و موسيقى سى نين ئىترين توتا بيلمز، آنجا بيزيم جاميعه ميزده (اينسانلار ايجماغيندا) چۆنكى موسيقى باخيمىندان بوشلوقلار يارانئيب و اينسانلار اۆرک بوشالما جهتيندن و بير پارا کدرلى ئىغىنلارنى قارشى سىندا، شادلىق يارادان مجلس و شنىلىک روحىتەلى موسيقى آردىنجا گزير و چۇخ تأسۆف كى، بو نۆز يۆنگۆل موسيقى لر بۇش قالمىش ساحلر ده اۆزۆنه ئىر آچئير. يابانچى ديلين بيلمەين گىج لر پاوارۆتى نين نەينى سئويب و اونا گۆزە نيرلر؟ يالنئيز و يالنئيز اوتناق رىتم لر نه گۆره! چۆنكى اونلار دانانماق و اوتورماق اىستەمە ئيرلر. دۆزدۆر كى، بو نۆز اثرلر دىرلى و قالارلى دئىيل. لاکين چۇخ تأسۆف كى، بير پارا اۆلکەلر ده بئله جيهازلار دا واردير و سياست چى لر اونلاردان فايدالانئير. بو نۆز ايزلر فيلم لر و تئلوزيؤن پروگراملاريندا دا چۇخ گۆرۆنۆر و حتا تأسۆفله بيزيم تئلوزيؤنداكى پروگراملاريمىزدا جاميعه ميزين بو نۆز اىستکلر نه باھا و ثرمە ئير. گاهدان دا ماهواره دن يايئلان باياغى ماھنى و موسيقى لر ين اۆستۆنه شئعرلر قۇيۇب ئىنى دن ايجرا ائتمە نه چالئىئيرلار. لاکين اۆ كس كى، اصلى نۆسخەنى ائشيدير، بدلى نئىلير؟ بو شكىلدە اولان موسيقى لر و اونلار ين ايفاجىلارنى، اۆلکە ميزين اصيل موسيقى سینه بۇيۆك خسارت ئىتيرير و تئلوزيؤنوموز تاماشاچىلارنى الدن وئيرير. آنا تولونون بو تىپ موسيقى لر نين لحنى عئىنى دير (عربىسک). يالنئيز سۆزلرى وادالارنى فرقلە نير. بئله موسيقى لر خالقنى دوغوسوزلاندئيرير (تخدير ائدير) و بيزيم خالقيمىز بو موسيقى لرى سئچمە ئير. اونون بۇنونا قۇيولور. اگر سالىم موسيقى نين مۇخاطىبى آزدير، لاکين گلە جک اۆچون قاناجاقلى موسيقى چى بسلە ئير.

* اوستاد، سيزين سۆزلر تماميله دوغرو دور و بيزيم موسيقى ميزده اولان مۇختليف حاللارنى تانىماق و هر مجلس مۇناسيبتيله اويغون اولان روحىتە - احوالى ياراتماق اۆچون خالق ماھنىلار ين و موغاملاريمىزنى ياخشى اۆيرە نيب و اونلارنى دۆزگۆن ايفا ائتمک هر صئتىچى نين بۇر جودور.

تیموری فر: آذربایجان موسیقیسی بیر گۆندهلی آغاچا بنزهر کی، اونون ریشه و گۆندهسی موغامات و حاصیلی و یارپاقلاری ماهنیلار، رینگلر، تصنیفلر و دیرینگیلردیر. گۆرؤنومر کی، موغاملاریمیز اساس سایشیلیر. سیزجه بونلاری قوروماق اوچون نئیله مک لازیم دیر؟ * بیزیم موسیقی میزده موغاملار آوزوپا گامالارینین رولونو ایفا ائدیر. بیلیرسینیز کی، بیزیم اوپرالار و حتا سیمفونیک اثرلر ده مؤختلیف موغاملار اساسیندا یارانیب. اونا گۆره بو دیرلی ایرنیمیزی شوعار ایله یوخ، بلکه صلاحیتلی موسیقیچی لرین چالیشمالاری و عاریف و واقیف دینله ییجی لر واسیطه سیله قوروماق لازیم دیر. اگر بیر بینانین اینشاآتچی سی عالم و باجاریقلی اولماسا ایشین نایلیتله باشا چاتدیرا بیلمز و بینانین داغیلماسی دا مۆمکوندور. باشقا بیر طرفدن ده موغاملارین گنجیش یایلماسی و اونلاری خاقلارا تقدیم اتمک اوچون رادیو، تلوویزیون و کانسرت لرین اهمیتلی رولو شوبهه سیزدیر و تأسوف کی، آذربایجان موسیقی سی نین اینجه صنت اورتا و عالی مکتبی ده بو گۆنه قدهر یارانمایب...

مۆهندیس سید سلامت: اوستاد، سیزجه موسیقی و خصوصن آذربایجان موسیقی سی نین تاریخی نه واختدادیر؟

* سیزین بو سورغونوز ایکی حیصه دن عیبارت دیر:

الف) اینسان ایکلک یاشایش زامانلاریندان قم- شادلیق و باشقا احوالار ایله عؤمور سؤمۆش و اونلارا او یغون مثلودی و ماهنیلار یارادیب و موسیقی نین کۆکۆن سالیب. ب) آذربایجان موسیقی سی نین دقیق تاریخی بیزه بللی دئیشیل. آنجاق آرختولوزیست و موسیقی عالم لری نین اولکه میزده اولان ماغالار و رسم لر و یثرآلتیشندان تایشلان اشیالار اؤزره آپاردیققلاری تدقیقاتلار اساسیندا موسیقی میزین چوخ قدیم زامانلاردان باشلانماسی آشکار اولوب. مثلن اورمو گۆلۆنۆن اطرافیندا تایشلمیش قشیزل جامین آیدین و گۆرکملی رسم لری آذربایجان موسیقی سی نین ۷۰۰۰ ایل میلاددان اؤنجه اورکستر شکلینده ایفا اولماسینی ئۆبوتا یئتیرمیش^۱.

مۆهندیس سید سلامت: اوستاد، بیزیم موسیقی ایله باشقا اولکه لرین موسیقی سی نین اورتاقلیغینی نه حده گۆرۆسونوز؟

* ایران، عرب، هیند، تۆرک، اۆزبک، تاجیک موسیقی لری نین کۆکۆنده بیرلیک و اردیر و موسیقی دزگاهلاری شرق اولکه لرینده مۆوجوددور. ا. حاجی بی اؤزون یازدیقلارینا گۆره، شرق

^۱ - آذربایجان موسیقی تاریخی، پروفیسور رافیق ایمرانی، کۆچۆن: تیموری فر، نشر اختر، تبریز، ۱۳۸۲.

موسیقی سی بیر بۇيۇك وگۇزەل بارگاہ كیمی دیر. بو بینانین سۆتونلاری اورتاقلیق شرایطی یارالدیر.

تیموری فر: اوستاد، هر مجلسه اویغون موغام ایفاسی، حتا گۆنۆن مۆختلیف ساعاتلارینا اویغون موسیقی سشچمک حاقدا دا بیر معلومات وئره رسینین. مثلن دئییرلر: آهیل اینسانلار ایله شن مجلس ده «راست» موغامی ایجرا اولماسی یاخشی دیر و یا سحر چاغلاریندا «هومائون» موغامی دینله ییجی ده یاخشی تأثیر باغیشلاماز. گنج لر اولان مجلس ده «باتاتی شیراز» موغامی چالینیپ - اؤخوماسی مصلحت گۆرۆنۆر.

* البته موغاملاریمیز زارافات گۆتۆرمه یین و جیددی بیر موسیقی دیر و اونا گۆره ده موغام ایفاسی و اونون یاخشی تأثیری اولماسینا گۆره تام پارامترلری نظره آلماق لازیم دیر. بیر رستمین یاراتدیغی اثری هامی یاخشی گۆرۆب و اوندان اولان پتام و سیفاریشی آلا بیلمز و چۆخلاری اۆچۆن سیمفونیک اثرین مۆختلیف حیصه لرینده اولان دیرلی پتاملاری سشچمک مۆمکۆن دئییل. موغاملاریمیزی دا یاخشی دۆشۆنمک اۆچۆن لازیم اولان خوصوصیتلره مالیک اولماق واجیب دیر.

مجلسلرده قوناقلارین یتیب ایچمک واختلاریندا موغام چالماق دۆزگۆن دئییل و موسیقی نین حۆرمه تینی آباق لاماق دیر. هم موسیقی چیلر و هم ده دینله ییجی لرده موسیقی مدنییتی اولمالی دیر. شادلیق و تۆی مجلسینده چالینان موسیقی نی، غیرفانی - ادبی محفیللرده ایجرا ائتمک اولماز. مۆحاریبه مارشی و سۆرودلاری، معیشت ماهنیلاری، محصول گۆتۆرمک (امک ماهنیلاری)، دۆغوم گۆنۆنه عاید اولان و یا ماتم ماهنیلاری (آغیلار) هر بیرسی مۆناسیب مجلس ده ایجرا اولمالی دیر.

تیموری فر: اوستاد، موسیقی آموزیشگاهلارینین آرتیق نایلیتلره چاتماق لاری اۆچۆن نه مصلحت گۆرۆسۆنۆر؟

* شهریمیزده اولان موسیقی آموزیشگاهلارینین چالیشماقلاری گۆرکملی و یاخشی دیر. آنچاق باياغی و آلچاق موسیقیلره یۆل وئریلمه سین و بیزیم اۆلمز خالق ماهنیلاری و موغاملاریمیز قۇرونوب ساخلانمالی دیر. «سارا ماهنی سی»، «کۆچه لره سو سپیشم»، «نبی»، «نار آغاجی» و باشقا ماهنیلارین و دیرلی رینگلرین و موغاملارین فلسفه سین اۆیره نیب و اۆیره تمه یه چالیشماق. پاپ موسیقی چیلری ده بو نۆو موسیقی نین اوصوللارین یاخشی اۆیره نیب و ایجرا ائتسینلر و بیر پارا باياغی و آلچاق موسیقی نی «پاپ» آدلاندیریپ و خالقیمیزا زورلا قبول ائتدیرمه سینلر. بیزیم بو گۆن یاخشی موسیقی ایفاجی لاری چۆخ آزدیر.

اولا بىلەر كى، بىر پارا موسىقىي اوستادلارنى ماھىنى ۋە ئاھەنگلەر ئاراتىشىن، لاکىن ياخشى ايفاجلىق بىلدىن گلەسىن.

تیموری فر: اوستاد، بىر موسىقى خادىمى، خالقىن اۆرەتپندە يتر آچىپ ۋە جاودانە قالماق اۆچۆن نە خوصوصىيەتلەرە مالىك اولمالى دىر؟ گاهدان گۆرۆنۆر بىر پارا موسىقى چى چۆخ پارلايتر، آما بىر آخار اولدوز تەك گۆزلردن ايتىر ۋە اونودولور.

* هر اۆلکەنىن بىر پارا ايجتىماعى خوصوصىيەتلىرى وار. موسىقى چىلەر هر زامان خالقىن گۆزۆنۆن اۆنۆندەدیر ۋە اونا گۆرە دە اۆزلىرىن قۇرۇيۇپ ۋە پاك ساخلاماق ان واجىپ ۋە لازىم دىر. اونلار گرەك خطاكار ۋە يانلىش داۋرانيشلى اولمايىپ ۋە موسىقى ساحەسىندە يۇرولمادان چاللىشىنىلار.

تیموری فر: اوستاد، سىزىن ھىمەت ۋە چاللىشماقلارنىڭ اثرىندە ايكى آذربايجان قادىن اۆركىستەر قروپو ئاراتمىش ۋە مۆختلىف فنىستىۋاللاردا چىخىش ائدىپ ۋە بۆيۆك نايلىيەتلەرە چاتمىشلار. اىستردىم بو حاقددا سۆزلىرىنىڭ ائشىدەك.

* منىم ايلەك قادىن موسىقى شاگىردىم، بهار حسينى، اوستاد رضى حسينىنىن قىزى اۆلويۇدور ۋە بو كس اوزون سابىقەلى قادىن موسىقى چى آدلانىر ۋە اونون ھۆنر ساحەسىندە نايلىيەتلەرە چاتماسىندا آتاسىنىڭ بۆيۆك رۆلۈ اۆلويۇدور. قادىنلار اۆركىستى ايلەك دىفە «باشگاہ كارگران» سالۇنۇندا، «بەزىستى» دە اولان عىلىل اوشاقلار اۆچۆن كانسەرت وئرىپ ۋە چۆخلۈ آلقىشلاندى. سۆنرالار بىر پارا عىللىتلەرە گۆرە فعالىيەتنى داۋاندېردى. ۱۳۷۲-نجى ايلدن رەبىلىنىن حسين خدادادى^۱ آدى بىر اىستىعدالى ۋە يۇرولمادان چاللىشان گنج موسىقى چى تە تاپشۇردىم ۋە اوزون مۆددەت مشق ائتمەكلىرىنىن شاھىدى اۆلدوم. بو واختلار من ايكىنچى قادىن اۆركىستەر قروپو توپلايىپ ۋە «شاطران» آدى ايلە چىخىشلار حاضىرلايدىم. ايلەك اۆركىستەر قروپو «لالە»^۲ آدىن سىنچمىش ۋە «گل ياس» جىشۋارەسى ۋە قادىنلار ھەفتەسى مۆناسىبەتلىك اۆركىستەرلىرىن سۆن چىخىشى اۆلۈپ ۋە يۆكسەك آلقىشلار ايلە اۆز چاللىشمالارنى داۋام ائدىرلەر.

تیموری فر: اوستاد، بىزىم اۆچۆن وئردىشىنىڭ دىرلى بىلگىلەرە گۆرە اۆز مېتتدارلىغىمى بىلدىرىپ ۋە ھۆنر يارادان ۋە ھۆنرسۆن تانىردان سىزە ساغلاملىق ۋە بۆيۆك نايلىيەتلەر آرزىلايىرام. ساغ اۆلۈن.

* من دە سىزە اۆز مېتتدارلىغىمى بىلدىرىم. ساغ اۆلۈن.

^۱ - حسين خدادادى (۱۳۸۲-۱۳۴۱) تېرىز.

^۲ - لالە شاطران (۱۳۸۲-۱۳۵۸) تېرىز.

بهمن وطن اوغلو حیات لا ویدالاشدی

• محمد گل محمدی (م. قره داغلی)

آذربایجانین سئویملی شاعیری، قوشمالاری- گرافلی لاری دیل لر ازبری اولان، آشیق لارین سوز خزینه سی، طبیعت وورغونو، اینسان پرستیش کاری، بهمن وطن اوغلو آدیلا تانشینان، کالیش اوغلو «بهمن عابباس اوو» ۱۹۳۲-نجی ایلده آذربایجانین دیلبر گوشه سی، سائی- سوزو ایله مشهور اولان کلبه جر رافونون سنیدلر کندینده دؤنیایا گوز آچمیشدیر. گنج یاشلاریندان ادبیاتا مارق گؤستریب، شعر یازماغا باشلامیشدیر. او، طبیعت سئون بیر شاعیر ایدی و طبیعتین بیر حیصه سی اولان، طبیعتین ان مۆکمل و انعجازکاری اولان اینسانی، دها چوخ قییمت لندیریردی و بو اینسان آدلی وارلیق، زامان- زامان اونون شعرلرینده اوزونو گؤستمیشدیر.

او کلبه جرده اولان زامان اولو داغلاردان، تام- یاشیل مشه لرден، بۆللور چنشمه لرден یازمیش سا دا و یا بعضی ایجتیماعی چاتیشمازلیق لاری قلمه آلیردیسا ایندی اونون قارشئ سئیندا دها بۆیۆک درد لر، دردمند لر، تحسۆر لر عرصه یه گلمیشدیر. اونا گۆره او ایلدن بهمین شعرلری باشقا مضمون داشیدئی، آلوولو میصراعرلری دها دا شۆعله لندی. دؤنیادا حاقسئزلیغا، ظولۆمه، تجاویزه قارشئ شعرلری ایله مۆباریزه آپاردئی.

آما آرتیق یورد حسرتی، قاقچین لئق، دیدرگین لیک اونون ظریف روحونو گۆندن- گۆنه سارسئیمغا باشلامیشدئی و شاعیر حیاتین دهشتینه قارشئ دۆزۆمۆنۆ گئت- گئده الدن وئیریدی و بئله جه بهمین وطن اوغلو دا بو حسرت، نیسگیله، کلبه جرسیزلیته دۆزه ییلمه دی و ۲۰۰۴-نجی ایل، اوقتینابر آئی نئین اول لیرینده گۆزلری مورۆن داغئنا (کلبه جر داغلاریندان) باخا- باخا دؤنیاسئنی دئیشدی. اونون بیر شعرینی اوخویاق:

آغلار منی!

کۆرپه سی یم، آنا وطن	لا یلا دئیب گور بولاقلار	بهمن دۆشم تالاشا،
ساخلار منی قوجاغئیندا.	اوندان شیرین لایلامئ وار؟	آرزولاریم دئسه داشا،
چیچکلرله بیر بۆیۆدۆب،	اوخشاییب دیر وئردیکجه بار،	گۆرسم عۆمروم یتتیر باشا،
داغلار منی قوجاغئیندا.	باغلار منی قوجاغئیندا	آغلار منی قوجاغئیندا
		داغلار منی قوجاغئیندا.

فرهاد

(رجب ابراهیمی)

و

آیریللیق ماهنی سی

رجب ابراهیمی (ر.الف. فرهاد) آذربایجانین تانیتمیش شاعیری دیر. او ۱۳۱۴-سنجی آبان آیی نئین ۱۵-سنده اردبیلین یورتچی ماحالی نئین «کوزابازلی» کندینده آنادان اولوب، ۱۰ یاشیندا ایکن عایله سی ایله بیرلیکده تهرانا کۆچمۆشلر.

فرهاد تهراندا یاشارکن، او دؤورۆن قیزغین ایجیتماعی مۆباریزه سی نین جانلی شاهیدئ اولاراق عتینی حالدا رضاشاه رژیمین قالیق لاری نئین آذربایجانلی لارین میلی وارلیغی نئ لاغا قویانلارین چیرکین عمل لری اوندان وطن و ائل محبتینی داها گۆچلندیریر و بو جوړ یاراماز آدام لارین سیماسینی، پیس نیشتلی، بدعمل لی آدام لاری یازدیغی طنز شعر لری ایله گۆلۆش آتشینه توتور.

فرهادین او دؤور مۆهۆم فعالیت لریندن بیر ده مرحوم بستمه کاریمیز اوستاد علی سلیمی ایله، ایران رادیوسوندا ایش بیرلیشی آپارماسی دیر. او، ساده دیلده ماهنیلار یازیر و اوستاد سلیمی ایسه اونلارا آهنگ بستمه لیر و رادیودان یایلیئر. فرهادین اوره تیندن قویان سئوگی نغمه لی «آیریللیق» ماهنی سی دیل لر ازیری دیر. او ماهنی نئین، ماراقلی یارانما و یاییلما تاریخی وار. فرهاد سئوگی نغمه سی قوشور. اوستاد سلیمی بستمه سینی یازیر و ارتوش خانیم اونو اوخویور. ایرانا سفر اتدن آذربایجانین دونیا شۆهرتلی مۆغنی سی رشید بهبودو و ماهنی سی بیته نیر و اونو اوزو ایله اوتایا آپاریر. ایکینجی دؤنه قایتیدارکن آیریللیق ماهنی سی رشید بهبودو وون ایفا سیندا اولمز بیر خالق نغمه سی کیمی سسله نیر. و ایل لر بوتودور کی، بو ماهنی دیل لردن دۆشمۆر. اونو بیر چوخ باشقا خاندله لر ده دؤنه - دؤنه ایفا اتدیر.

فرهاد، اینقیلابدان قاباق اؤز دؤغما یوردونا سونسوز محبتی سایه سینده، آتا- بابا کندلرینده (کۆرپازلایدا) موعاصیر اؤسلوبدا بینا تیکدیریر و ائلهجه ده کند آبادانلیق ایشلرینده یاخیندان ایشتیراک اندیر. اونون رهبرلیشی ایله کنده آسفالت یولو، ائلکتیریك ایشیق، موعاصیر اوصولو ایله لوله کشلیک، مدرسه لر و.... ایشلر باش توتور. او، بو ایشلری «کۆرپازلای» پروژه سی»نین ایجرائی هئیتی نین شاه اثری ساییر. فرهادین بو قوروجولوق و مدنی ایشی بؤلگه ده بؤیوک دیشیک لیک یاراداراق، اهالی نین محبتینی اؤز دؤغما یوردلارینا قارشى اویادیب، وطن پرورلیک حیس لرینی گؤچ لندیریر.

فرهاد، اینقیلابدان سونرا یارانان آذربایجان شاعیرلر و یازیچی لار جمعیتی نین ایداره هئیتی نین عوضوۆ کیمی دیلمیزین، ادبیاتیمیزین اوغروندا یوزولمادان چالیشیر. «گۆنش» مجله سی نین یایشلماسیندا چوخلو امک صرف اندیر. آرزو اندیریك کی، فرهادین یاراتدیغی اثرلرده اونون ایجرائی ایشلری کیمی ایشیق اؤزۆ گۆرسۆن. اونا اوزون عؤمۆر و یارادیجی لئق حیات آرزولا ییرئق.

آیریلئق ماهنی سی

اووزون دور هیجریندن قارا گنجهلر،	فیکریندن گنجهلر یاتا بیلیمیرم،
بیلیمیرم من گئدیم هارا گنجهلر.	بو فیکری باشیمدان آتا بیلیمیرم.
ووروبدور قلبیمه یارا گنجهلر	نئيله یم کی، سنه چاتا بیلیمیرم،
آیریلئق، آیریلئق، آمان آیریلئق،	آیریلئق، آیریلئق، آمان آیریلئق،
هر بیر دردن اولور یامان آیریلئق.	هر بیر دردن اولور یامان آیریلئق.

گۆلدۆرلۆ ولی (ولی شاه محمدی) نین آغیر لاما مراسیمی

ایثار مدنیت ساراچیندا نباتی درنه نی و صابیر ادبی انجۆمنی نین ایش بیرلیشی ایله ائل شاعیری گۆلدۆرلۆ ولی نین آغیر لاما مراسیمی کئچیریلدی. مراسیم ده شاعیرین هم ئیرلی لری، دوست لاری، قلمداش لاری توبلاشمیش دیلار. مجلس ده ایشتیراک چی لارین چئیشی ایله برابر چوخ گۆزله آشتیق موسیقی دسته لری ده چئیشش اتسدیلر و شاعیری آلفیش لادیلار. بیز ده آذری مجله سی نین امکداش لاری، دوستوموز ائل شاعیری گۆلدۆرلۆ ولی نی دؤغوم گۆنۆ مۆناسیبتی ایله تبریک اندیریك. قلمی بارلی، اۆره نی سۆز دۆلوسو اولسون شاعیرین.

باش ساغلیغی

حۇرمتلى امكداشيئىمىز مۆھندىس محمدرضا كرىمى جناب لارئ: عزيز
آتانىزىن دۇنياسىنى دىشمەسى مۇناسىيتى ايله سىزه و مۇحترم عايله نىزه باش
ساغليغى وثرەرك، اولو تانرئ دان سىزه دۇزۇم و مرحوما رحمت ديله ييريك.

آزى

حۇرمتلى امكداشيئىمىز مۆھندىس اسماعىلى جناب لارئ و لاچىن خانىم
اسماعىلى: آتانىزىن دۇنياسىنى دىشمەسى مۇناسىيتى ايله، سىزه و مۇحترم عايله نىزه
باش ساغليغى وثرەرك اولو تانرئ دان سىزه دۇزۇم و مرحومه يە رحمت ديله ييريك.

آزى

حۇرمتلى امكداشيئىمىز مەھدى حسن نژاد جناب لارئ و ناھىد خانىم: عزيز
آتانىزىن دۇنياسىنى دىشمەسى مۇناسىيتى ايله سىزه و عايله نىزه باش ساغليغى
وثرەرك اولو تانرئ دان سىزه دۇزۇم و مرحوما رحمت ديله ييريك.

آزى

حۇرمتلى امكداشيئىمىز دوكتور رحيم رئيس نيا جناب لارئ قارداشيئىزىن
دۇنياسىنى دىشمەسى مۇناسىيتى ايله، سىزه و مۇحترم عايله نىزه باش ساغليغى
وثرەرك اولو تانرئ دان سىزه دۇزۇم و او مرحوما رحمت ديله ييريك.

آزى

هر شئی بیلن آدامین داستان

چنۆیرن: ای. ولى ینۆ
کۆچۆرن: اتل اوغلو

۶-نجى لۆحه...

آتا! بیر بوغا یارات، ییلقامیشی محو اتتسین،
بو تحقیر اوچۆن جزاسینا گرک او یتتسین!
اؤکۆزۆ یارادیب سن،
اؤنو منه بخش اتتسن،
یاشادیغی یترده جه اؤنون جانیشی آلام
اؤ دۆنیانین ان درین قاتینا یولا سالام
دری لری یشمک چۆن قالدیرام اؤلۆلرین
آنۆ صؤجبت آچاراق ایشتارا بئله دندی:
«بوغا ایسته ییرسن سه دؤغرودان اگر سن،
اوروکدا دۆز یتدی ایل چۆخلو سامان اولاجاق
چۆخلو یشم یشغمالی سان مال- قارادان اوترو سن
چۆلۆن حیثوانلارینا سن اوت بشجرمەلى سن».
ایشتار صؤجبت آچاراق سؤیله ییر آتاشینا:
«اوروکدا مال- قارایا اوت تدارۆک گۆرمۆشم
چۆلۆن حیثوانلارینا اوتلاقلار بسله میشم».
(سؤنرا اۆچ- دۆرد میصرع چاتیشمیر، اورادا گۆنلرده اولان بوغا حاققیندا دانیشییلیرمیش).
آنۆ انشیده رک دتئیلنلری،
یاراتدی بوغانی اؤنون خطرینه،
(.....)

ايشتارسا گۆنلردن قۇتۇپ بوغانى:

گىتيرىپ چىخارتىدى اوروكا

چاتاندا اوروك-سون كۆچەلرېنە؛

(.....)

اۇ بوغا يىرىشيب «فرات»-ا اتىدى.

يىتدى قورتوما ايجدى چاين سوپو يۇخ اولدو.

نفس دردىكجه يترده يىتدى خندك اوتولدى؛

اوروكون يۆز ايشىدى يىخىلىدى اۇ خنده يە

ايكىنجى نفس ده درين كالافا آچدى

ايكى يۆز اوروك ارى يىخىلىپ اورا دۆشدو.

اۆچۆنچۆ نفسده اۇ ائىكىدونون اۆزۆنه

سنلىك تۆپۆرچك آتدى؛

ائىكىدون سىچرا تاراق بوينوزلار يىندان توتدو،

يىننه اونون اۆزۆنه بوغا سنلىك آخيتىدى.

آغىر قويروغو ايله سونرا دا ووردو اونو

ائىكىدون ايمكان تايىب يىلقامىسا سۆيلىدى:

«عزىز دوستوم، شوهر تىمىز يايىلىدىر هر يىره،

بس نىجه بىز جاواب وئرك ايندى بو تحقيره؟»

«دوستوم من ده گۆرۆردۆم بوغادا چىلغىن لىغى»

بىزى قۇرخودا بىلمز اونون بو آزغىن لىغى.

اۇ بوغانى ايكىمىز

بىر يىرده اولدۆره رىك.

من اونون اۆره يىنى چىخاردارام يىرىندن،

شاماشا آپارارام.

بوينوزونا زىتتون ياغى دولدوروب،

لوقالباندايا چاتدىرارام

سن اونون قويروغونون يايىش يۇغون يىرىندن

آلنىنا، پىتسىرېنە خىنجر وئوراجاغام من،

(.....)

۷-ئىچى لۇوحە

I

دوستوم، اولو تانىمىلار مشورت ائله يىرلر.

(سۆنراسى ئالغىز ھىت دىلېندە قالمىش «پىرىفىئىئا وئىرسىيئاسى»-ئىندان بىر پارچا
اساسىندا مەلۇمدۇر. اۇنۇن مەمۇنۇ اساس وئىرسىيئانىن اۆسلوبۇنا اۆتغۇنلاشادىراق
آشاغىدا وئىرىلەر).

(.....)

منىم گىجە گۇردۇيۇم يۇخونۇ ئىشيت دىتىم.

آئۇ، ائللېل و شاماش نىسە دانىشئىردىلار:

بوغانى، ھومبابانى نىيە اۆلدەردۇلر اۇنلار؟

ائللېلە طرف دۇنۇب،

آئۇ دندى: «داغلاردان سىدرى اۇغورلايتانلار

اۆلۇمە لايىق دىرلار!»

ائللېل سۇئەلە دى كى، «قۇي ائىكىدۇ اۆلسۇن اۇندا،

يىلقامىس سا ياشاسىن!»

شاماش ايسە قەرمان ائللېلە جاواب وئردى:

«بوغانى، ھومبابانى اۇنلار اۆلدۇرمەدى سىنن گۇستىرىشىنلە؟

ايندى گۇناھسىز ئىرە نىيە اۆلسۇن ائىكىدۇ؟»

ائللېلە دە آجىقلاشئىپ دندى شاماشا: «دىنلە،

اۇنلار دوستلۇق ائتمىرمى بس ھمىشە سىننلە!»

يىلقامىس ئىن گۇزۇندىن ياش آخىدى اۇندان يانا:

قارداش، عزيز قارداشىم، آخى بىر سۇي/لە مەنە

من تمىزە چىخىمىشام نىيە سىنن ئىرىنە؟

بىر دە، «دۇغرىدورمو بو كابوسلا گلىب مە دە، اۆتوراجاغام اۇرادا، مزار گىرەجەيىندە،

سئۇيلى قارداشىم بىر دە اۆ اۆز گۇزلىرىمە گۇرە يىلمە يەجىم؟»

(.....)

(اۋلا بىلسىن كى، «پىرىفىئىئا وئىرسىيئاسى»-ئىنن فېلىسطين اراضى سىندە مەكىددۇدا تاپشلان

آككاد دىلېندەكى پارچاسى دا بوراينا عايدىدەر).

(آردى وەر)

یئنی کیتاب لارین سیٹاھسی

ترتیب ائدن: یوسف فرزانه

- ۱- دستور تطبیقی زبان ترکی و فارسی، دکتر حسن احمدی گیوی، نشر قطره.
- ۲- ایکی کونول بیر آرزو، اسماعیل محمدثانی (ممدلی) ناشر مؤلف.
- ۳- حیات سیناقدیر، اسماعیل محمدثانی (ممدلی)، ناشر مؤلف.
- ۴- دورنالار قایداندا، اسماعیل محمدثانی (ممدلی)، ناشر مؤلف.
- ۵- اورک کۆرپوسو، اسدالله مجنون، ناشر مؤلف.
- ۶- تولو قوشو سیمیرغ، اماموئردی سامانی (ایمان)، نشر امین.
- ۷- یئنی شئعرلر، بختیار واهابزاده، کۆچورن: محمد عبادی قاراخانلو، نشر اختر.
- ۸- دده قورقود دونیاسی، آنار، کۆچورن: اللهوئردی محمدی، نشر اختر.
- ۹- باغلاما پنجره‌نی (آذربایجان ماهنی لاری)، توپلایان: قدرت حسین پور صالحی، نشر اختر.
- ۱۰- دولت اتابکان آذربایجان، پروفئسور ضیا موساوغلو (بنیاداف آکادمیسین)
- ۱۱- الله سیز دونیایه گول وطن اوغلو، بهمن وطن اوغلو، کۆچورن: پرویز همت جو، نشر اختر.
- ۱۲- آموزش زبان ترکی آذربایجانی - استانبولی، عباس علی بافهم، ناشر مؤلف.
- ۱۳- قتل عام مسلمانان در دو سوی ارس، صمد سرداری نیا، نشر اختر.
- ۱۴- دانییز آیدین، حسین نامور سانلی، ناشر مؤلف.
- ۱۵- زبان ترکی و موقعیت گذشته و کنونی آن در ایران، حسن راشدی.
- ۱۶- نگاهی به واژه‌های اساطیری آذربایجان، صمد چایلی، نشر اختر.
- ۱۷- ثعلبیه، ملا محمدباقر خلخال، ابوالفضل علی محمدی، ناشر مؤلف.
- ۱۸- من وطن عاشیقی، ائل عاشیقی یم، فرج‌اله مرادی تکابی، نشر رهام اندیشه.
- ۱۹- نیمای نظریه پرداز، نیمای شاعر، ناصر داوران، انتشارات شایسته تبریز.
- ۲۰- عاشیق‌لار دونیاسی، جواد دربندی (لله)، انتشارات فروغ آزادی تبریز.

«آذری» درگی‌سی هر سائی‌دا یئنی یاتییلان آذربایجانجا
کیتاب لاری تانیئتدیراجاق. حؤرم‌تلی یازمچی و
ایئتیشارات مؤاسیسه‌لریندن ایکی نۆسخه چاپ
انتدیکلری کیتاب لاردان، درگی‌نین آدرئسینه گۆندرمه‌نی
گۆزله‌ئیریک.

اُل دیلی وادیاتی

۱۳

همکاران ثابت:

سرپرست تحریریه	بهزاد بهزادی
مسئول بخش ادبیات شفاهی مردم	علیرضا صرافى
مسئول بخش واژه‌های محلی و لهجه‌ها	اسماعیل هادی
مسئول ادبیات آشیفی	جواد دربندی
مسئول بخش قصه‌ها و افسانه‌ها	محمدرضا کریمی
مسئول بخش امثال و حکم (آتالارسوزو)	اٹل اوغلو (صدیار وظیفه)

ویراستار: م. رزاقی
حروف‌نگار: کاوس نصیری

بو سایی ئین ایچینده کیلر

صحیفه

۱۳۱	سسیمیزه سس وئرن امکداشلارا
۱۳۳	یئرلی سوزلر- خالخال- الانکش کندی کاوس نصیری
۱۳۵	یئرلی سوزلر- خالخال- الانکش کندی اردشیر نصیری و آزاد مهرپور
۱۳۶	آذربایجان قدیم فولکلور رقص لری کمال حسن اوون (باکی)
۱۴۳	آتالار سوزو- زنجان ثریا بخشی
۱۴۶	آتالار سوزو- اردبیل و هنده و زینده حسن فیضی، نوروزعلی فیضی، و....
۱۴۹	باياتیلار- زنجان ثریا بخشی
۱۵۱	طاهیر - زوهره- زنجان محمد رزاقی
۱۵۸	اثلین قیزیل صانديغی- مرند م-عابدین پور
۱۶۰	آللاه وئردیخان اووروجعلی دوزنانی
۱۶۲	یانیتلماچ لار - تبریز علی برازنده خلیلی (تورک)
۱۶۵	گاوانگاند شبنه چینخارتما (سونونجو عباس مهیار بولوم)
۱۷۳	ساتیرا و آشیشق ادیبیتائی جواد دربندی
۱۸۲	کیتاب تانیتما
۱۸۳	قاشقائی ائلی و تورکلری حاققیئندا میر هدایت حصاری

سسیمیزه سس وئرن

امکداشلار

«اثل دیلی و ادبیاتی»- نئین ۱۲-جی بؤلومو «آذری» اوچ آیلیق درگی سینده یاتیلدی. هله ده الیمیزده بوللو فولکلوریک اثر واردیر کی، گله جک سائی لاردا یاتیشلا جاقدیر.

سسیمیزه سس وئرن امکداشلارین توپلادیقلارئ فولکلوریک اثرلر اولدوقجا دیرلی و زنگین دیر. فولکلور و موزون توپلانماسی اوغروندا چاپشانلار، آتا-بابالاردان قالان اونملی مدنی آندیرلارئ قوروماقدا اوغورلو ایشلر گورموشلر. آنجاق، چاتیشمازلیق لارئ اونوتماق اولماز.

بیر نچه سوز چاتیشماز ساحه لر باره سینده آشاغیدا شیرالایئیریق:

۱- گئیش بولگه لرده، بوتون ایران اولکه سینده یاشایان تورکلرین فولکلوریک اثرلرینی توپلاماق مقصدینی نظره آلاق، دئمک اولار کی، هله چوخلو ایشلر گورولمه لی دیر. چاغیریشیمیز هر یتره یاتیشلما میشدیر. هامی دان گوزله ییریک کی، تاریخی چاغیریشی یایماقدا یاردیم ائتسینلر.

اوزاق اوجقارلاردا یاشایان تورک تایفالارین شیفاهی ادبیاتیندا، ال دیمه میش فولکلورلار یاشاماقدادیر. اونلارئ توپلاماق زنگین بیر خزینه نین وارینی بیلیجی آراشدیریحی لارا چاتدیرماق، بوئوک بیر مدنی قوللوق دور. هر کیمسه تائیش و دوستلارینی بو ساحه ده چاپیشماغا دعوت ائتمکله چاغیریشیمیزی گئیش ساحه ده یایا بیلر.

۲- فولکلوریک اثرلر چوخ چشیدلی و چوخ یونلودور. یئرلی لوغت، آتالار سوزو، ناغیللار، آلقیشلار، قارغیشلار، عزادارلیق مراسیمی، اوشاقلار اوینو، نازلامالار و... ساحه سینده آز-چوخ «اثل دیلی و ادبیاتی» بولومونده مطلب چاپ اولموشدور. آنجاق، هله چوخلو ایش بو ساحه لرده گورولمه لی دیر. باشقا ساحه لرده ایشی باشلامالی و گوجلندیرمه لی یک. تاپماجا، یانیشلماچلار، اینانچلار، دؤمؤکلر، توی و باشقا مراسیملر،

سایالار، اوخشامالار، آغی لار، افسانہ لار، لطیفہ لار، خالق ماہنی لاری، رقص لار (ہالای، امک مراسیم رقص لری)، گٹیم لار و... توپلاماق اوچون امکداشلارین یاردیمینی گۆزلہ بیریک.

۳- ایشلری آردیجیل و اوغورلو ایرلی آپارماق اوچون برنامه و تشکیلات قورولمالی دیر. هر شهرده بیر و یا نچہ دسته کونوللو امکداشلاردان تشکیل تاپیب، کندلرده اؤیره دیجی لرین یاردیمی ایله فولکلوریک اثرلری توپلاماغا چایشمالی دیرلار.

بیلدیشیمیزه گۆره اردیبلده بو ایش باشلانیب، ایلك دیرلی اثرلرینی «اٹل دیلی و ادبیاتی» سنا گۆندرمیشلر. حؤرمتلی امکداشلاریمیزا اوغورلار دیله ترک، باشقا شهرلرده ده بیرگه چایشمالاری تاپشیریریق. اونلارین گۆتوره جکلری اوغورلو آدیم لاری نین سؤیندیریجی خبرینی اثشیمک اوچون گۆز لری میز یؤل چکیر.

۴- بیرلیکده یئرلی ییغینجاق قورولسون. بو ییغینجاقدا ایجرائی برنامه لر آراشدیریلشین و بئله لیکله فولکلوریک اثرلری توپلاماق ایشلری گۆچ لندیریلین.

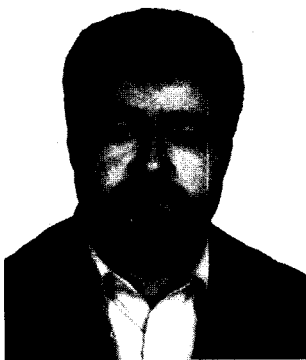
«اٹل دیلی و ادبیاتی» ثابیت امکداشلاری دا بو ییغینجاقلاردا ایشتیراک ائده جکلر.

حؤرمتلی امکداشلاردان خاهیش ائدیریک بئله ییغینجاقلارین قورولماسی اوچون حاضیرلیق آپاریب، واختیله بیزه ده خبر وئرسینلر. اینان شیریق کی، تئزلیکله سؤیندیریجی خبرلر ائشیده جه تیک.

آذربایجان میلی حرکاتی و دیل و ادبیاتی و ورغونلاری نین آردیجیل و یورولماز چایشمالاری چتین لیکلری آرادان قالدیراجاق و آماجیمیزا دؤغرو ایرلی لهیه جکدیر.

بھزاد بھزادی

ئىرلى سۆزلەر

خالخال - الانكش كندى

توپلايان: كاوس نصیری

بىتەشە: betəşə (بىتەشە)، درده دىمز،

كۆھنە. [نە بىتەشە اوشاق دى].

بىزدىكان: bizdikan بىز، حىثوانى

بىزلىك اۆچۆن وسىلە.

تېلىنمك: tilənmək سىرتىق اۆلماق،

اۆزۆ بركىمك. [اۆ قەدر كۆتك ئىتمىشىدى

تېلىنمىشىدى].

خىردىن: xırdın سىنىق دۆيۆ. (فا).

نېم دانە)

درىنى يازماق: dərini yazmaq

بىرىنى ائەلە وورماق كى، درىسىندە رددى

قالا. [توتسام سنى درىوى يازاجام].

زوبۇن: zobun بىر نۆۋ قادىن گىشىمى.

(فا. دامن).

سىيرىق: siyrıq تۆنۆك ياغمىش قارى

سىيىرىمك اۆچۆن، گىلدىك آغاچنىن

بوداغىنى ئارىم دائىرەۋى اندىب اۆستۆنە

تلىس چكىلمىش كۆرك كىمى بىر وسىلە.

آلاجەرە: alacəhrə (۱) كىچىك بوغدا

ۋ ئۆنجا بىچن بىر دزگاہ. [آلاجەرە بوگۆن

بىزىم اۆچۆن ایشلىتەجك].

(۲) باخ: سۆزلۆك.

الجك: əlcək (۱) درىاز (كرتى) - ئىن

ال ئايشان ئىرى. (۲) باخ: سۆزلۆك.

باش قايناتماق: başqaynatmaq

دخالت ائىتمك، ال آپارماق، باش

چىخارتماق. [شاگىرد ایشى كامىل

اۆرگىنە اوستانىن ایشىنە باش قايناتدار].

باشقەندە: başqəndə اۆز باشىنا. [اۆ

قەدر باشقەندە دىر، ھر كسىن ایشىنە باش

قايناتدیر.]

باشقەندە - باشقەندە تىرپنمك:

başqəndə- başqəndə-

başqəndə- başqəndə- اۆز باشىنا تىرپنمك. باخ:

سۆزلۆك.

لوئتۆكلەمەك: löttüklәмәk

شىللاقلاماق، سۈنجوق آتماق، تېپىك
آتماق. [ئىششك قېدىر(قېلىپ دېر)]
لوئتۆكلەيىر].

ھىللەتمە: hellәtmә قىلىش. سېماندان
دۆزلەيىپ، دامىن تۈزباغىنى ئا باشقا
شىئىلرى ئاتىرىتماق اوچۇن اىستيفادە
اولونور.

اينانچ:

دئىيىرلر: گىلدىك شىيى ايلە بىر نفرى
ئورسان قان ايشەر. اۋنون شىيى چۈخ
اوزون (تقرىبن ايكى مئتردن آز) و فنىرى
اولار و قۇيۇنون يۈنون چىرپماغا
اىستيفادە اولونار.

شەتەرە: şәtәrә ايكى آغاج پاىە

اۋستۈندە داۋاناندېرئىلان تورپاق الەمەك
اوچۇن ايرى گۈز الك. (فا. سرنند).

فېزىكلىك: fizzәklik ھىزەلىك.

[تولائىن فېزىكلىشىندىن دېر دۈۋشان تايادا
گىزىر. آتالار سۈزۈ].

قرەياخماق: qerәyaxmaq تۈھمەت
ئورماق. [قىلان كس او جۈر آدم دئىيىل
اۋنا قرە ياخما]

قوجان: qocan ياغىشدا گىشىلن بىر نۇۋ
لىياس. (فا. بارانى).

كارسوۋ: karsov قولاغى آغىر، كار.

كۆرمەج: körmәc ئاندېرماق اوچۇن بىر
نۇۋ اۋدون، گالدار كۆتۈيۈ.

كۆلەزدىرمە: külәzdirmә تۈلازدىرما.

لەجىم: Lecim دامىن سقىنىن
دۈۋرەسى.

يئرلى سۆزلەر

تۆپلاتان: اردشير نصيرى و آزاد مهرپور

خالخال - الانكش كندى

- آيزنه: ayiznə يىزنه، كۆره كن.
- اسميره مك: əsmirəmək اسنه مك.
- اير مك: irmək كيچيك آدديم.
- اير مك لمك: irmək ləmək
- اوشاغين يول يثريمه سى، ايمك لمك.
- بلك - پۆشه: bələk-püşə قونداق.
- بليت - نرديبان: bəlit-nərdiban
- نرده.
- پيره ج: pirəc قاتما، ساپ. (فا. نخ
- لحاف دوزى).
- دلوقايى: dələqqayi دلە بوغاز،
- تاماه كار.
- ساتير: satır يىچاغى ايتيلتمك
- اۆچون وسيله، بولۇن.
- سالديرماق: saldırmaq ۱) قوئونو
- قوردون آغزىندان آلماق ۱) باخ:
- سۆزلۆك.
- سيلماق: sılmaq آستاجا بير شى
- اوغورلاماق. [ھاردان سىلدئين؟]
- قاجىنديرماق: qacındırmaq بيلمز
- حالدا كۆرپه اوشاغى قاھارماق،
- قاجىنديرماق.
- قىپچىنماق: qıpçınmaq ھۆيول،
- ھراسان اوزونۆ يىغىشىدىرماق.
- گولمچ: gölməç حوزورۇس.
- ناشتار: naşyar خايىن، ھوزو،
- پاخىل.
- نيم چە: nimçə بوشقاب، پيش دستى.
- يئدك: yedək كيچيك بوشقاب.

آذربایجان قدیم فولکلور رقص لری

کمال حسن اوغوز باکی

کوچورن: پیام سرابی

قدیم و برکت‌لی آذربایجان تورپاغیندا یۆزلرجه اینسان نسلی بیر- بیرینی عوض ائتمیش، زنگین تاریخ یاراتمیشدیر. بو تاریخده چتین سیناق ایللری، ظفر ایللری، زحمت و هونر دولو بیر حیثات اولموش، آذربایجان خالقلارینین مدنییتی و اینجه صنتی یارانیش، اینکیشاف ائتمیشدیر. اولو بابالاریمیزین حیثات طرزى، امه‌یى، موباریزه‌سى، سئوگیسی و نیفرتی حاققیندا یاراتدیقلاری گؤزل آبیده‌لر، صتکارلیق نومونه‌لری، قوشدوقلاری ماهنیلار و نغمه‌لر حاققیندا معلومات آزدئییلدی. لاکین خالقیمیزین رقص صنتینین نجه یاراندیغینی هله ایندییه‌دک دؤروست و مؤکمل اویره‌نه بیلیمیشیک. رقص‌لریمیزین تاریخی کؤکلری ایسه لاپ قدیم‌لره گئدیپ چیخیر. تکجه اونو دئییک کی، هله اون مین ایل بوندان اول قوبوستان قایالاریندا نامعلوم رساملار هم فردی و هم ده کؤتله‌وی رقص‌لرین آیری- آیری مقاملارینی حک ائتمیشلر. همین نادیر یادیگارلار بیزه چوخ شئی دئییر.

کیتابخانالاری گزین؛ کونج‌لری گؤزدن کئچیرین؛ اؤرادا دؤنیانین بیر چوخ خالقلارینین رقص‌لری حاققیندا یازیلی معلوماتلار تاپارسیئیز؛ آنجاق آذربایجان رقصی حاققیندا خالقیمیزین رقص تاریخیندن بحث ائدن توتارلی بیر منبعه راست گلمز سینیز.

بو وضعییت ایسه چوخ واخت دولایشقیلغا، تحریف‌لره گتیریب چیخاریر. نتیجه‌ده بعضی اؤزدن ایراق تدقیقاتچیلار مثلن «واغزالى»، «اوزون دره»، «شالاخو» «گؤزه‌لیم سن سن» و بو کیمی مشهور رقص‌لرین عونوانینی سهو سائیلار.

اونا گؤره ده بو کیتابی یازماقدا مقصیدیمیز یارانمیش همین بوشلوقو قیسمن ده اولسا دولدورماق اولموشدور.

کیتابدا آذربایجان خالقینین ایتمکده، اونودولماقدا اولان بیر چوخ قدیم رقصلری ایله تانیش اولاجاقسینیز.

رئسپوبلیکامیزین رقص کولتکتیولری (قروپلاری) و مدنییت اوجاقلاری اؤچون بو ساحه ده متودیک (اوصوللو) ادبییات چاتیشمیر. اثرلر مجموسو قیتلیغی اوزونو گوستریر. اونا گوره ده رایونلاریمیزدا (شهرلریمیزده) یاشایان هوسکارلار مجبوریت قارشئ سیندا قالاراق باکی رقص اوستالارینین وئردیکلری معلوم قورولوشلاری تکرار ائتمه یه چالیشیر، «قایتاغی»-نین لزگی هنگی فورمالارینا و قیزلارین سارای رقصلرینه حددیندن آرتیق اویورلار.

حال بو کی، آذربایجان خالقئ یوز ایللر بویو اوزونون گوزه ل رقص لرینی، ایفا طرزینی، حرکت لئکسیکاسینی (قایدالارینی) یاراتمیشدیر. آذربایجان رقصین اساس فورماسئ سولو رقصی و دوت (ایکی نفرین ایفا ائتدی) رقص لردیر.

لاکین بونولا بلله بیزده ائلیکجه اوینانیلان رقص لر ده چوخدور. خوصوصیله نخچیواندا، رئسپوبلیکاتین جنوب رایونلاریندا، لنگراندا، لئریکده، ماساللیدا، آستارادا کوتله وی رقص لر گئنیش یایلمیشدیر. آذربایجان اؤچون سوژتلی (موضوعی) رقص لر ده سچیته ویدیر. اونلاردا هم اوتون، هم اوخوما، هم زارافات، هم بایاتی و هم ده عومومی سوژت (موضوع) واردیر.

قدیم رقص اینجی لریمیزی اونوتماغا حاققیمیز یوخدور، چونکی آذربایجان خالقینین یوز ایللردن بری یاراتدیغی بو سانباللی، دادلی-دوزلو اثرلر اینجه صتیمیزین، کچمیش حیاتیمیزین تاریخی اولماقلا یاناشئ، گله جک معنوی، روحانی ایتیاهایمیزین موهوم تمل داشلاریندان بیریدی.

سوژئت و اوژونلو مراسیم رقص لری

بیز بو بۆلمەدە سوژتلی و اوینلو رقص لردن دانیشاجائیقى. تأسسوڤ كى،
 بئله رقص لر چۆخ آز قايىب؛ بونولا بئله تكليف اولونان سوژتلىر ريسپوبليكاميزين
 خورئوقرافيتا (رقص صىتى) ھوسكارلارينا ماراقلئ رقص لر حاضيرلاماقدان ياخيندان
 كۆمك ائندەچكدىر.

قدیم فولکلور رقص لرینی اولدوغو شکیلده ساخلاماق مۆمکون اولمايئيب. چونکي قوجالارين دانيشديقلارئ سوزئتلر دولاشئيق، وضعيئتلر ايسه ايبتيديئي و قئئرئى دقيق دير. اونا گؤره ده بيز چؤخ ايلليک تجروبه يه اساسلاناراق همين رقص لري قورولوش جهتجه تاماملانيئيب، لازيئي قايدادا برپا ائتمه يه چاليئشميئيق.

رقص كۆللكتىولرى (قروپلارنى) اۈز فعالىيەتلىرىنىدە تەكلىف اتىدىشىمىز
سەنارىيولارنى اساس گوتۇرە و ئاخود اولاردا كىچىك دىئىشكىلىكلىرى ئىدە بىلەرلىرى.

بئله سوژتلرده چوخلو رقص لر وارددير. اونلار هر كس باجاردىغى كىمى، شوييه سيز خالق ايفا طرزينه اويغون اويناماليدير. بو رقص لر نه قدير سربست ايفا اولونسا بير او قدير طبيعى و مارقلى آلتار. بورادا تكليف اولونان رقص لر شرطى دير. اونلار ايفاچينين ذوقوندىن و ايمكانلاريندان آسيلي اولاراق ديشمك مومكون دور. مثلى تكليف اولونان «شالاخو» رقصى «قازاغى» ياخود «باغداگولو» ايله عوض اتمك اولار. اساس شرط تكليف اولونان رقص لر تكمينى (سوړعت درجه سىنى) و اوژللىنى ساخلاماقدير.

۱- «فینجان- فینجان»: بو قدیم اۆیون عصریمیزین ۲۰- جی ایللرینه قەدەر باکیدا اۆتانیلمیشدیر. اۆتانیانلار دۆۋره ووروب اۆتورار و ھەرە سینین قاباغیندا بیر فینجان چای اۆلاردی. بو فینجانلارین بیرینین آلتیندا شریکلی آلتینمیش قیزیل اۆزۆک اۆلاردی (اۆزۆک عوضینە آما، یا تاماشاچیلارین آیدین سئچە بیلدیئی باشقا

ششی ده اولای بیلر). اویتانیانلاردان بیرری چایخانادان چئخار (عادتن چایخانالاردا اویتانیاردیلار) سونرادان ایچری گیریپ اوزویو آختاراردی. اوزویون هارادا اولدوغونو او بیرجه دفة دئییه بیلهردی؛ اگر تاپسایدی اوزویو اوزو اوچون گوتورهردی؛ تاپماسایدی (چوخ حاللاردا بئله اولوردو) جریمه اولوناردی. بیر قایدا اولاراق «جریمه» مجمهئیده چالئنان ریتمه اوئغون رقص ائتمکدن و یاخود اوخوماقدان (بوتون ایشتیراکچیلاردا ال چالاردیلار) عیارت اولاردی.

سئاریو: یتره دوشه نیش خالچانئن اوستونده ۵ قئیز، ۵ اوغلان اوتورور. هره سینین النده بیر فینجان. چای ایچیرلر. اونلاردان بیر آزجا آرخادا ایله شمش موسیقی چیلر یاواشدان شن موسیقی چالیرلار.

بیرینجی قئیز دئییر کی، منیم آلام وار کیم ایسته سه اونونلا بوله بیلهرم. اویتانیانلارئن موختلیف آماجالاری. بیر نفر «فینجان- فینجان» اویتاماغی تکلیف اندیر. آغزی اوسته قوتولان فینجانئن آلتیندا گیزله دیلمیش آلامی کیم تاپسا اوزو اوچون گوتورور. بیرینجی قئیز صحنه نین آرخاسینا کئچیر. قالانلار تئز آلامی هانسی فینجانئن آلتیندا گیزلتمک باره ده مباحیته اندیرلر. آلاما گیزله دیلیر. بیرینجی قئیز ایچری گیریر. اوتورانلارئن دؤره سینه دؤلانئیر و هانسی فینجانی قالدیرماغی فیکیرلشیر. بو زامان هامی شن طرزیده بیر ماهنی مثلن «دولائی گل دولائی» ماهنی سینی اوخوتور. نهایت قئیز فینجانلارئن بیرینی قالدیریر. آلتیندا هنج نه یوخدور! هامی گولور و طلب ائله ییرلر کی، او اویتاسین. قئیز موسیقی چی لره «واغزالی» سیفاریش وئیر و اویتائیر. هامی ال چالیر.

رقص قئسادیر. بیرینجی قئیز اویتائیپ قورتاریر و اوتورور. بیرینجی اوغلان صحنه نین آرخاسینا کئچیر. آلامی یئنه گیزله دیلر. بیرینجی اوغلان ایچری گیریپ آختاریر و فینجانلاردان بیرینی قالدیریر. او آختاران وخت هامی «مولئیلی» ماهنی سینی اوخوتور. اوغلان آلامی تاپمائیپ «میرزه یی» سیفاریش اندیر و اویتائیر.

ایکینجی قیز صحنه آرخاصینا کئچیر. او قاتیئدیب آلمانی اختاردیغی موددت ده هامی «خالا باجی» ماهنی سینی اوخویور. قیز آلمانی تاپمائییب «هئیوا گولو» اوینائییر، ایکینجی اوغلان مزه لی، مضحکه لیدیر. اونون بوتون آتماجالاری، حرکت لری گولمه لیدیر. او آلمانی اختاراندای هامی «آی بری باخ» اوخویور. اوچونجو قیز آلمانی هامی نئین اوخودوغو «آمان ننه» ماهنی سنن موشایعتی ایله اختاریر.

او اویناماقدان ایمتینا اندیر. هامی نئین راضی ئیغیلا «چال پاپاق» ماهنی سینی اوخویور. اوچونجو اوغلان چوخ کوک و تنبل دیر. اویندا ایشتیراک ائتمه یه گوجلره راضی اولور. کونول سوز حالدا صحنه آرخاصینا گلیر. یاریم دؤوره نی دولانییر کتف سیز اولماسیندان شیکایتله نیر. هامی «دیلیم دولاشدی» اوخویور. او آلمانی تاپا بیلیمیر و اونا آغیر رقص اویناماغی تکلیف اندیرلر. «ایندی کی، بئله اولدو لاپ سیزین آجیغینیزا «شالاخو» چالین! بو سورعتلی رقصی چوخ یاخشی اوستا ئیقلایفا اندیر. یاخشی رقص دیر. او قصدن اوژونو تنبل لیته ورور. بونا گوره ده هامی نئین اونو دولامایا هوسی وار.

رقص بیتیر. دؤردونجو قیز صحنه نین آرخاصینا کئچیر. اوتورانلار «آ یوردو یوردو» اوخویورلار. قیز آلمانی تاپا بیلمه ییب، اوزون موددت اویناماقدان ایمتینا اندیر. لاکین اونو دیله توتورلار. او شن سوزگون بیر طرزده «اوزون دره» اوینائییر. دؤردونجو اوغلان دا اودوزوب اویناماق ایسته میر. «اوندا یاخشی ماهنی اوخویوم» دئییر. او اختاران وخت ایشتیراکچیلار «آی دیلی دیلی» اوخویورلار. دؤردونجو اوغلان بیر شرطله اوخویور کی، همین ماهنی نئین آهنگی له کیمسه اویناسین. اوتورانلار راضی لاشییرلار. اوغلان اوخویور. بیرینجی اوغلان «نازلی یاریم» ماهنی سنین صدالاری آلتیندا اولجه تک اوینائییر. سونرا ایسه بیرینجی قیزی دعوت اندیر، ایکیلی رقص اندیرلر. بشینجی قیز جوشغون و شن دیر، او آتماجالار آتا - آتا خشیلی اختاریر. هامی «گوزه لیم سن سن» اوخویور. قیز فینجانی قالدیریر. بوشدورا

«عشیمی یوخدور من «تره کمه» اوینا یارام» دئییر. بۆتۆک هوسله اوینائییر. آخیرینجی، بشینجی اوغلان قالخییر. او آرخایشندی رکی، آلمانی تاپاجاق. هامی «قوی گۆلۆم گل سین» اوخویور. او ایسه بو واخت حیله کارلیقلا اوتورانلارین گاه بیرینه گاه دا او بیرسینه یاخینلاشییر. نهایت قیشقیریپ فینجانی قالدیرییر. آلمانا الینده دیرا او سئوینجیله آتلاتیب دۆشۆر، آلمانی دیشله ییر و «آلچا گۆلۆ» نۆن موسیقی سی آلتیندا اوینایا- اوینایا صحنه نین آرخاشینا کئچیر. هامی اوینا یاراق اونون دالینجا گئدیر. آخیردا موسیقی چی لر چالاسچالا صحنه دن چیخیرلار.

قشید ائتمک لازیمدی رکی، بۆتۆن بو رقص اوینو چالیشانلارین مۆختلیف آتماجالار و زارافاتلاری ایله گئتمه لیدیر. سئوینجیله و هامی ایله اونسیتده رقص ائتمک لازیمدی ر. بیر ده خاطیرلادی رکی، بو و یا دیگر رقص لری خور دسته سینین اوخودوغو ماهنی لارلا عوض ائتمک اولار. بۆتۆن بونلار ایفاچیلارین ذوقوندن، بیلشیدن و باجاردیغیندن، هابنله تاماشاچیلاردان آسئیلیدی ر. آنجاق ماهییلارین دا، رقصلرین ده قدیم فولکلوردان اولماسی مقصده اوینوندور.

گئشیم لر XIX (۱۹) عصرین آخیرلارینا اوینون کند گئشیم لیدیر. اوغلانلارین گئشیمی آرخالیق، قورشاق، شالوار، یوموشاق اوزون بۇغاز چکمه و یا خود چاریق. قیزلارین گئشیمی دۆن، اوزون پالتار، کالاغئی.

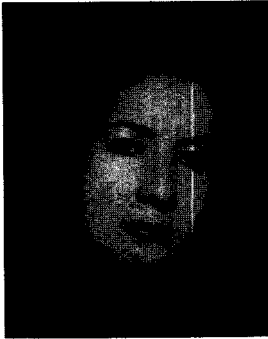
«فینجان- فینجان» اوینو تکجه باکیدا دئیل. بیر قده باشقا جور شوشادا دا یائیلیمشدیر. بوردا اوینوندا ۱۲ نفر ۶ قیز، ۶ اوغلان ایشتی راک ائدیردی.

سالونون اورتاسیندا ۱۲ عدد آغزی اۆسته چئویریلیمش فینجان اولان بیر مجمه یی قویولوردو. اونون اطرافیندا ۳ قیز، ۳ اوغلان بیر طرفده (بیرینجی دسته)، ۳ اوغلان، ۳ قیز ایسه (ایکینجی دسته) او بیر طرفده اوتوروردو. مجمه یی نی بیر دقیقه لیک آپاریردی لار فینجانلاردان بیرینین آلتینا شریکلی آلتینمیش بیر قیزیل اۆزۆک قونوردولار. سؤنرا مجمه یی نی قایتاریب گتیریردی لر. بیر دسته نین عوضولری اللریله اۆز

فېنجانلارنىڭ (ھانسىيىنى ئىستەسەيدى) ئۆرتۈردۈلەر. سۇنرا مۆتىن ئىشارە ئىلە ھامى
 عىنى وخت دا ئىنى گۆتۈرۈردۈ، اگر ئۆزۈك بو فېنجانلارنى بىرىنىن ئلتىندا
 اولسايدى، ئوندا بو دستە اودوردو و امر اندىردى كى، او بىرى دستە اوئىناسىن. اونلار
 دا يا تك يا دا كى، بۆتۈن دستە بىر يىئردە اوئىنايىئىرديلار. اگر ئۆزۈك تاپىلماسايدى
 ئوندا ھىمىن دستە جىرىمە اولونور و اودان دستەنىن ئىستەينە اوئىغون رقص اندىردى.
 قىصىن قورولوشچوسو بو روئىتى صحنە اوچون ئۆزۈ ئىشلەيىپ قورا بىلەر.

آردى وەر

آتالار سوژو

توپلایان: ثریا بخشی

زنجان

۱

- مادا دوی (دئو) باشی گتیری بسن؟
- ماسدی قلاما ایلن، پیس یاخشی
- اولماز.
- مال یئشمه زین مائین یئشه لر.
- مال یئشه سینه چکر.
- ماللا گندهر آغلادار، آشیق گلر
- اوینادار.
- ماللا ناخوشلاماق ایله، مکتب
- باغلانماز.
- ماللا نصرالدینه دئدی لر یاز چینار،
- یازدی مینار، دئدی لر اوخو، اوخودو،
- خییار.
- ماللا کندده ایکن اولن اولسون.
- ماللائیق درسی دئشیل زیر- زیر
- اوخویوب قورتاراسان، پالان تیکمه
- عئلم آپاریر.
- ماللائین ایکی کیتابی اولار، بیر
- اؤزۆنۆن بیر خالقین.
- ماللائین کؤکۆنه، حکیمین آریغینا
- اینانما.
- مالی ایلان سۆمۆتۆندن پیسدی.
- مالی بوغازینا گئتمه ییر.
- مالی چیخینجا، جانئ چیخیر.
- مائیم خراب اولونجا، قارئیم خراب
- اولسون.
- مائیم دی بئله یئنه رم، اریتمیرم کره
- یئنه رم.

- مائيم! سنى وئريم يامان اولوم يا
وئرمه ييم يامان اولوم؟
- مائيم مال اولونجاق، بازاريم بازار
اولسون.
- مائيم ياخچى، اوزوم پيس.
- مائين خار توتان، اوزو خار اولماز.
- مائين ساخلايان ماللى قالير، جاتين
ساخلايان جانلى.
- ماما پولوسو وئريلمه ييب،
قوزالاخلاتير.
- ماما خوش خوشو چيخييب (چوخ
مغرور).
- مانقالى داغيديب، كول ايلن
اويناتير.
- ماينا سندن، جان مندن.
- مايناسيز فتير اولماز.
- مچيد، اوس...رمالى يئر دئيل.
- مچيدين حورمتين خاديم ساخلايار.
- مچيدين داشين، ائششه يه
داشيتديرارلار.
- محبيت گوزده اولور.
- محبتدن مرض آرتار.
- محرم گلمه ميش شو مور بزه نيب.
- مرد اوزوندن دم وئرار، نامرد
قارداشيدان.
- مظلوم آهى يئرده قالماز.
- مظلوم ايلان آلتدان سانجار.
- مظلومون آهى ظاليمين جيبين دلر.
- مظلومون آهى، عرشى وئرار.
- من اولندن سونرا، گون چيخماسين.
- من اولو، سن ديرى.
- من بيله نى زمزمه دوشوب،
چيخييسان.
- من دئيرم خاجا يام، او دئيرنچه
اوزلون وئار؟
- من دئيرم دائى، او دئير دائى تين
دردى.
- من دوغانى او بوغور.
- من يئيغيرام، قيران- قيران، قجه
وئيرير تالان- تالان.
- مندن ال چك، هر كسدن
ياپيئيرسان ياپيش.
- منه باخ گور نه حالدا يام، يارا باخ
گور نه اوينا يئر.
- منه سو چيخماز، سنه كى، چورك
چيخار.

- مەنە كۆتك وئىراتىن (ئورائىن)، نەسى
 تورش آشىنا ئىرىكلەيىر.
 - مەنەم ايشىم كاظمىن (شەر)دن
 ائىلىب.
 - مەنەم پۇلۇمجا، غۇمروڭ اولسون.
 - مەنەم نە ايشىم مۇتالدا، مۇتال دوتا
 قۇيرۇغۇمو قۇباردا.
 - مەمە ئىيەنەن، پەيە ئىيەنەن
 روزىسىن آلاھ وئەر.
 - مۇستراح قاپىشىندان حاجت
 اىستەيىر.
 - مۇسلماننىڭ ئارنى قازانچى، جەننەم
 گەندە.
 - مۇشتىرى گۈزۈ ايلە باخىر.
 - مۇشۇلۇغۇن بۇرج اولسون.
 - مۇسلماننىڭ آغلى اولماز، زادىن كىر
 اۋزۇنە ايش ائىل.
 - مۇغان، مۇغان اولسا، بىر قۇيۇن
 ايكى قوزۇ، مۇغان، مۇغان اولماسا، نە
 قۇيۇن وار، نە قوزۇ.
 - مۇقتە سىركە، بالدان شىرىندى.

- مەنەم ھاجادى، ئىرە گەتتىم.
 - مەنەم دۇشۇنە جىنگىلەر.
 - مەنەم دى، اۋدا قۇتارسان اولار ائىرى،
 تاپلا تارسان اولار ياسدى.
 - مەنەم - مەنەم دۇشۇنە، بىر دى
 مۇسۇتافا.
 - مەنەم يەغلى ئىرە قۇنار.
 - مەنەم چۆرك ھائىندا، سەن دە تۇي.
 - مەنەم پىچاق قاتىرا، بىرىنى
 دىستەسى يۇخ.
 - مەنەم دەرەنە باشىن، بىر سە كىر.
 - مەنەم دەرەنە سۇيۇن بىر-بىرىنە
 قاتىب.
 - مەنەم دۇست آزدى، بىر دۇشمان
 چۇخ.
 - مەنەم سۇزۇندىن، بىرى دۇشۇل.
 - مەنەم كۆزەيە قۇلپ قۇيۇر.
 - مەنەم اتدن ياپىشماق.
 - مەنەم سايگىن سايگىر.
 - مەنەم سەم دە ئىخار.

- آت مېن، جىدا گۈتى. / آت مېن، جىدا
گۈتۈر.

- آتا- آنا كىچىسى تارىدى. / آتا- آنا
كىچىك تانرى دۈر.

- آتون ائله اوش قىچ ايمىش. / آتئىن ائله
اۈچ قىچ ايمىش.

- آتىۈز آغزىنا گۈرە ناللا.

- آتىم اۈلمە يۈنجا بىتەجىخ. / آتىم اۈلمە
يۈنجا بىتەجىك.

- آتىن آلمامىش آخىرىن چەمە. / آتىن
آلمامىش آخىرىن چەمە.

- آج ايت آرئىخ ايتىن گۈتىن ئاللىبار. / آج
ايت آرئىق ايتىن گۈتۈن ئاللىبار.

- آج قىلىنجا چاپار.

- آجىننان درماندا دورى، قوروروننان

كۈزە چىخمىشى. / آجىننان دىرماندا

دورور، قوروروننان كۈزە (ايشچى ئىن ھر

بىر تايىدان آزجا پائى گۈتۈرمە ئىنە

دئىردىلر) چىخمىش.

- آجىننان كۈپۈە قوسى. / آجىننان

كۈپۈك قوسور.

- آچام صاندىغى، تۈكم پامىغى.

- آچىخ قاپتىنا ايت دە باشىن سۇخار. /

آچىق قاپتىنا ايت دە باشىن سۇخار.

- آچىلان دۈيۈنى دىشە سالمازار. /

آچىلان دۈيۈنۈ دىشە سالمازار.

- آخار سولار غۇمىر بۈيى يۈرۈلماز. /

آخار سولار غۇمۈر بۈيۈ يۈرۈلماز.

آتالار سۆزۈ*

اردىبىل ۈ ھىندە ۈزىندە

ترتیب ائىدى: رضا كاظمى

تۈپلەنلەر: حسن فىضى،

نوروزىلى فىضى،

رضا كاظمى، محمود مەدۈى،

كاظم نظرى بىقا

آ

- آت اۈز ئىشە سىن تاتىبار. / آت اۈز
ئىشە سىن تاتىبار.

- آت اۈلندە، ايتىن تۈيىدى. / آت اۈلندە،
ايتىن تۈيۈدۈر.

- آت آت اولاناجاخ، ئىشەسى مات
اولار. / آت آت اولاناجاق ئىشەسى مات

اولار.

- آت آتىن تېشىن گۈتۈرەر. / آت آتىن
تېشىن گۈتۈرەر.

- آت اولان گۈنى آتدى، اۈغول اولان
گۈنى اۈغول. / آت اولان گۈنۈ آتدىر،

اۈغول اولان گۈنۈ اۈغول.

- آت گىرە اۈز آلتوندا آخسامىئا. / آت
گرى اۈز آلتىندا آخسامايتا.

* - ساغ طرفدە اردىبىل لەجەسى، سۆل طرفدە ادبى

شەكىلىدە يازىلىپ.

- آدوئا گلدیم سانوئا گلدیم، آدام بیلدیم
یانوئا گلدیم./ آدئنا گلدیم ساتئنا گلدیم،
آدام بیلدیم یائئنا گلدیم.

- آدوئی قوئدون بالاغا، باشوئی سال
قالاغا./ آدئنی قوئدون بال آغا، باشئنی
سال قالاغا.

- آدئن توت قولاغئین بور./ آدئین توت
قولاغئین بور.

- آرپا چۆرهیی، تورش آیران، قارئیمی
خاراب ائله دی؛ یانی قودوخلی دول
آرودا، مالئمی./ آرپا چۆرهیی، تورش
آیران، قارئیمی خاراب ائله دی؛ یانی
قودوقلو دول آرودا، مالئمی.

- آرپا ئیشه نه بوغدا یئئدیردرسن،
قودوروب قاچار؛ بوغدا ئیشه نه آرپا
یئئدیردرسن، قوئوب قاچار.

- آرتئخ تاماهلئخ باش یارار./ آرتئق
تاماهلئق باش یارار.

- آرتئخ تاماه آجئینان اؤلر./ آرتئق تاماه
آجئندان اؤلر.

- آرغاجا باخ بئزینی آل، نئیسه باخ
قئیزینی آل.

- اره گئددی تائی- توشوم، یئرده قالدئ
شوم باشئیم./ اره گئتدی تائی- توشوم،
یئرده قالدئ شوم باشئیم.

- آرواد انوئین یاراشئغئدی./ آرواد انوئین
یاراشئغئدی.

- آرواد اولمئتان یئرده بو دا آروادتئ./
آرواد اولماتان یئرده بو دا آرواددئ.

- آختاران تاپار، اوتوران یول
گۆزدیتەر./ آختاران تاپار، اوتوران یول
گۆزله یر.

- آدام آرمئئنا جان وئرمه، ائششه یئین
آرمئئنا جان وئر سحر یۆکۆئی آلسئین
دالئنا./ آدام آرمئئنا جان وئرمه، ائششه یئین
آرمئئنا جان وئر یۆکۆنۆ آلسئین دالئنا.

- آدام اوتامماسا اوتناماغا نه وئر./ آدام
اوتامماسا اوتناماغا نه وئر.

- آدام اولمئتان یئرده بو آدامدئ./ آدام
اولمئتان یئرده بو دا آدامدئ.

- آدام ایتی ساخلار قاپئسئندا آبرئنا گۆره.
آدام بیرینه داش آتماز.

- آدام چۆره کسن اولماز./ آدام چۆرک
کسن اولماز.

- آدام قارئئنان آرتار./ آدام قارئئندان
آرتار.

- آدام گئدر، آد قالار.

- آدام، آدام اوغلئی اولار./ آدام، آدام
اوغلو اولار.

- آداما گل- گل دئنه چوخ اولار، کۆمه
ائلیتهن آز./ آداما گل- گل دئنه چوخ
اولار، کۆمک ائلیتهن آز.

- آدون نه دی، دئدی برک دمیر، دئدی
تلسمه سن ده یوموشالارسان./ آدئین
ندئ، دئدی برک دمیر، دئدی تلسمه سن
ده یوموشالارسان.

- آغجائى گۇردۆن قرەجە يادوننان
چىخىدى. / آغجائى گۇردۆن قاراجا
يادىندان چىخىدى.

- آغرىلى گۇز آغرىدان قوتارماز.
آغرىلى گۇز آغرىدان قوتارماز.

- آغزون قاننى اولسا، اوت گىتسىن،
تۆپۆرمە. / آغزىن قانلى اولسا، اوت
گىتسىن، تۆپۆرمە.

- آغزىمىزا قویروخ. / آغزىمىزا قویروق.
آغزىنا ایت باشى آلىب.

- آغلاماخ آروادىن ياراغىدى. / آغلاماق
آروادىن ياراغىدىر.

- آلچا نوبار ائله مئىيىسن كى. / آلچا نوبار
ائله مئىيىسن كى.

- آلمائىن بى آوزى شىرىن اولار، بى
آوزى آجى. / آلمائىن بىر آوزو شىرىن
اولار، بىر آوزو آجى.

- آنام منى دام اۆستە دۇغوب.

- آننامازا هر نه دىسون آنناماز. / آنلامازا
هر نه دىسن آنلاماز.

- آيىن اومبىش گۆنى قرەنلوغ اولار،
اومبىش گۆنى ايشىخ. / آيىن اونبىش
گۆنۆ قارائلىق اولار، اونبىش گۆنۆ
ايشىق.

- آيىنان قوناق اولاتىن آيى باسار بىلىن
شىندىرار. / آيى ايله قوناق اولاتىن آيى
باسار بىلىن شىندىرار.

- آروادون شىرىلى اولار، مالون شىرىلى
اولمايلا. / آروادىن شىرىكلى اولار، مالىن
شىرىكلى اولمايلا.

- آز آغرى، آسان اولۇم.

- آز يىشى آرىخلىشى، چۇخ يىشى
تيرىخلىشى. / آز يىشىر آرىقلايشىر، چۇخ
يىشىر تيرىقلايشىر.

- آزارلى تۇيۇخ كىمى باش - باشا
وتىرىلار. / آزارلى تۇيۇق كىمى باش - باشا
وتىرىلار.

- آز گز، تۇخ ساللان. / آز گز، تۇخ
ساللان.

- آزلۇغ اولسون، كىف اولسون. / آجلىق
اولسون، كىف اولسون.

- آستا يىشيتەر، قىيىم باسار، يىشرىن
دامارىن كىسر.

- آشاغىدان يۇخارى گلەن، ائلىن قىدرىن
بىلمىز.

- آشى داشانا گۆلمە، آشون داشار.

- آغ ايتىن آيرانا ضررى وار.

- آغ قرەسىز اولماز. / آغ قاراسىز اولماز.

- آغ گۆن آدمى آغاردار.

- آغا دىدى سۆر درەيە، سۆر درەيە.

- آغاج اۆز دىيىنە كۆلگە سالار.

- آغاج اۆلۇب، داش قىيىلىغە تۇشۇب.

- آغاج اۆلۇب، داش قىيىلىغە تۇشۇب.

- آغاجى يىللىن تۇشۇب. / آغاجى يىللىن
تۇشۇب.

باياتىلار

توپلايان: ثريا بخشى زىنجان

توت آغاجى بۇنوم جا
توت يىشمە دىم دۇيۇنجا
ياري دالدا دا گۇردۇم
دانىشمادىم دۇيۇنجا

نارئينجا باخ نارئينجا
ساخلام سارالئينجا
اۋلەيدىم قورتارائىدىم
ياريىمدان آيرىلئينجا

آرمود آغاجى ھاچا
اليم دولاشدى ساچا
بىر اۋغول ايستەيىر
گۇتۇرە منى قاچا

اۋتاقدا ايپىك خالچا
كىم قاتنايا، كىم آچا؟
قوربان اولوم ياريما
گۇلدۆرە گۇتلۇم آچا

قايمىزدا ۋار آلچا
آلچا نە ۋاخت گۇل آچا

نە باجىم ۋار، نە قارداش
گلە قايىمى آچا

سو گلير آخا- آخا
اۋولرى يىنخا - يىنخا
يار ياردان ھاردا دۇتار
گۇزۇنە باخا - باخا

سو باغلادىم باخچادا
گۇل قالدئى تاباخچادا
باعىث اولان اۋلەيدى
دۇنوم قالدئى بوخچادا

اۋتورموشدوم دالاندا
گۇنش كۇلگە سالاندا
آپاردىلار ياريىمى
پىلۇۋ دىمىن آلاندا

اردىبىلىن يۇلۇندا
بىند اولائىدىم كۇلۇندا
باش قۇتوب جان ۋترەيدىم
سۇگىلىمىن قۇلۇندا

چکمه سین گونده دارا

عزیزیم باغری قارا
قوشلاردا باغری قارا
لالادان آل گؤل اولماز
اونون دا باغری قارا

آی چیخیدی دۆزلره
قولاق وثرین سۆزلره
جانیم قوربان اولایدی
او تک گزن قشیلارا

گؤل سانجارام دیوارا
اثلچی یوللارام یارا
اثلچی یه زاول یوخدور
اوزوم اثلچی یم یارا

آیاغیندا قوندورا
یار گلیر دورا - دورا
جاوانلیغیم چورودو
باغریما وورا - وورا

دالان آلتی دروازدا
بی تر گئدیر نامازدا
من سنی گیزلین سئویدیم
نه تتر سالدین آوازدا

زیندانلار بوجاغیندا

اود یانار اوجاغیندا
آی آلاجه جان وثره یدیم
یاریمین قوجاغیندا

قارا قوش جاتناغیندا
آل حنا بارماغیندا
بو اوغلان بیر قشیز سئویب
بیر خال وار یاناغیندا

گؤیدن گئدن طیارا

خبر آبار او یارا
مندن اونا یار چیخماز
قیلسین باشینا چارا

بشچارایام بشچارا
بشچارایا نه چارا
قاییم حاقدان باغلانیب
هارا گئدیم هاجارا

عزیزیم گؤلۆ خارا
چیچه یین گؤلۆ خارا
بۆلبۆله خبر وثرین
وثر دیلر گؤلۆ خارا

من آشیق گونده دارا
ساجینی گونده دارا
تئلینه سؤیله گیلن

ناغیلین آدی: طاهیر - زوهره

ناغیل اوخونان یثر: زنجان

اوخویان: آشیق مسلم عسگری

ناغیل اوخونان تاریخ: ۱۳۵۵

ناواری ایتحاف ائدن: اسلام مرادلو

ناواردان یازان: محمد رزاقی

طاهیر - زوهره

خولاصه:

طاهیرین یاتلاقچی آتاسی احمدخان ورزقاندا رودبارا کلیب، گیلان حاکیمی حاتم سلطانندان رودبار یاتلاقچینی ایجاره ائدیر. طاهیر بورادا حاتم سلطانن قیزی زوهره خانیملا بیر مکتبه گئدیر. بونلار بیر- بیرینه عاشیق اولورلار. بو ماجرا آشکار اولاندان سوئرا حاتم سلطان طاهیری اولدورمک ایستهئیر، آما تاجیر احمد طاهیری پولنان اولندان آئیر و شهرین کناریندا آزاد ائدیر. طاهیر بو دفة خان وئردی سوؤداگره راست کلیر اونون ائو اوغلو سو اولور. خان وئردی، سیمین عؤذار آدلئ قیزیئنی طاهیره وئرمک ایستهئیر. آنجاق طاهیر قبول ائلهمیر. خان وئردی قیرخ باغین آچارینئ قیزیئنا وئریر اوؤده سفره گئدیر. اوئا دئشیر هر گؤن بیر باغین آچارینئ وئره سن طاهیر گئدهر دولانار. آما قیرخینجئ باغین آچارینئ من کلمه تیئجه وئرمه. طاهیر اوتوز دوققوز باغی دولانئیر؛ قیرخینجئ باغی دا دیواردان آئیر دولانئیر. اوزادا بولبولن گؤلون دانیشیقینئ گؤرؤر. یئنئ دن رودبارا کلمه فیکری باشئا دؤشؤر. بیر چوبانئین واسیطه سیله رودبارا کلیر. همین چوبانئین نه سینین یؤندوردوغو صاندیقین ایچینده زوهره نین یانئینا آپارئیر. ماجرا کشف اولاندا زوهره طاهیری نیجات وئرمک اوچون اونو همین صاندیقین ایچینه سالیب، قیزیئل اوزن سوتونا تاپشیرئیر.

طاھىرىن ساندېغى ھىتىرخاندا ملىك نىسا خانىمىن باغىندا توتولور. ملىك نىسانىن اىصرارنىڭ ۋاۋىنلا ئوتۇنمىك پېشىھادىنا تۇخ دىشىر. آنجاق ملىك نىسا بىر شىرط آراتىا قۇتۇر:
«اگر زۇھرە مىند گۇزەل اولسا اۋىسەنە آلام، تۇخسا سنى اولدۇرتدۇرەم»

ھەل، ملىك نىسا، رىشتىن ھاكىمى نادىر قولۇخاندان كۆمىك قۇشون آلىپ رودباردا ھاتم سولطاننىڭ اۋستۇنە لشكر چكىر. اۋىسەنە مغلۇب ائدىپ، اولدۇرندىن سۇنرا زۇھرە اىلە طاھىرىن تۇتۇنۇتۇر.

بۇ داستاننىڭ جۇغرافىيە ئىشلىرى ۋىزىقان، رودبار، گىلان، ھىتىرخان، رىشت ھۇمەسىندىن عىبارەت.

ايندى ايسە داستاننىڭ اصلى:

كىچىك زامانلاردا ۋىزىقاندا ھىتىرخان آدىندا بىر خان ۋار ايدى. بونون بىر اۋغلو ۋار ايدى
طاھىر مىرزە آدىندا. ھىتىرخان ئايتلاچى ايدى. ھەر ئىش ئاخشى اولسا ئىدى اۋىسەنە قىلاردى.
بونلار دولانا دولانا گىلې رودبار مەنقەسىنى خۇشلايدىلار. ھىتىرخان، فرمانروا-ى گىلان
(ھاتم سولطان) دان ايجازە آلىپ، ئايتلاچى ايجارە ائلەدى. بۇ ايكى خانىن رۇبىطلىرى
مۇھىم اولدۇغۇنا كۆرە بىر- بىرىنە سىغە قارداش اولدۇلار. ھاتم سولطان ھىلەكار بىر آدم
ايدى. ھىتىرخاننىڭ مائىن ائىلدىن آلىپ اۋۇتۇدە اولدۇرتدۇ. طاھىر مىرزە ئىتىم قالدى. ھاتم
سولطاننىڭ بىر زۇھرە آدىندا قىزى ۋار ايدى. طاھىر مىرزە ئىتن زۇھرە بىرلىككە مەكتەب خانائىتە
گەلدەلەر، درس اۋخۇناردىلار. بۇ ايكى نەرى بىر- بىرىنە علاقە، مەھبەت ئىتىرىپ، مەكتەب
اۋشاقلارنى بونلاردان آچىقلارنى گەلدە مۇللانا دندىلەر: بىز بۇ مەكتەبە درس اۋخۇنە بىلمىرىك.
مەكتەب دە بۇ ايكى عاشىق مەشۇقەنىن دى، ائستىرسىن ائمتاھان ائلە. مۇللا ائمتاھان ائلە ئىب
گۇردۇ بۇ ايكى نەرى مەھبەت، عىشقان سۇز آچىقلار، درس بەھانەدىر. مۇللا ھاتم سولطانا خەبەر
ۋەتەردى. سىننى قىزىن زۇھرە ھەددە-ى بۇلۇغە ئىتىشىپ اۋغلانلار ائچىندە درس
اۋخۇماسىنىن سەلھىيەتتى تۇخودور. ھاتم سولطان بۇ سۇزۇ قەبۇل ائلەدى. قىز ھاتم مەكتەبە
گەتەدى.

زۆھرە ۋاھىرىن بىر قارارگاھلارنى ۋار ايدى. ھەر گۆن سحر اۋردا بىر- بىرىنى گۆرۈپ باھام مەكتەپە گلەردىلەر. ھاھىر گەلىپ گۆردۈ زۆھرە يۇخدور. بىر آز دايتاندى. دندى اولمايتا من گەنجە قالمىشام. گەلىدى مەكتەپە زۆھرەنىن يىثرىن بۇش گۆردۈ. اۋز يىثرىندە اۋتوردۇ. مۇللا، ھاھىرىن ھالىن پۇزغون گۆرۈپ دندى ھاھىر سەن بىر زامان درس اۋخويۇبسان ايندى گەل درسىن جاۋاب ۋىثر. ھاھىر گەلىپ مۇللانىن يانىندا ايلەشىپ؛ قاش- قاباقلى، مۇللانىن آغاچىنى گۆتۈرۈپ. مۇللا دندى آغاچنى ئىشلىرىسن. ھاھىر جاۋاب ۋىثردى درسىمى جاۋاب ۋىثرىم.

ماللار ماللاسنى، ماللار خاسنى

نەدن ھامى گەلىدى، زۆھرەم گەلمەدى

آرىنماز، سىلپىنمىز گۆنلۈمۈن پاسنى

نەدن ھامى گەلىدى، زۆھرەم گەلمەدى

بىز دە سىۋىدىك گۆزەللىرىن خاسىنى

ھاردا قايتىپ آلا گۆنلۈم پاسىنى

من اۋخودوم تباركى، «يس»-ى

نەدن ھامى گەلىدى زۆھرەم گەلمەدى

بىز دە ايچىدىك يار اليندىن بادەلر

گۆنۈل سالىپ دۈست يۇلۇندا جادەلر

مەكتەپ اۋشاقلارنى ماللازادەلر

نەدن ھامى گەلىدى، زۆھرەم گەلمەدى

مەكتەپ اۋشاقلارنى باشلارنى سالدىلار آشاغى، مۇللا بىر يۇمۇرۇق ھاھىر مىرزەيە ۋوردۇ.

ھاھىر بىلدى مۇللا زۆھرەنى بۇندان آيىرىپ.

مەنىم ايشىم بىللە گەلىپ مۇللادان

تۇرلانىم يۇخ قەلى گۆنلۈم اۋۇلادام

مەن بىر داش دىدى فۇضۇل مۇللادان

نەدن ھامى گەلىدى زۆھرە يارىم گەلمەدى

طاهیر میرزه مکتبدن انوه گلیب، ننه سی سؤروشدو نییه تئز گلدین جاواب وئردی مؤللا تئز آزاد ائلهدی. زوهره نی سؤروشوب دئدیله قلعهدی. طاهیر میرزه بیر باش حرکت ائلهدی قلعیه ساری. حاتم سولطانا خبر وئردیلر طاهیر میرزه زوهره نین یانیندا دیر. حاتم سولطان اوچ قاضی یوللادی قلعیه. قاضی لر گلدیلر قلعیه. زوهره طاهیری گیزله دیب اوزو قاضی لرین یانینا گلدی. قاضی لر سؤروشدولار طاهیر میرزه بوردا یا یوخ؟ زوهره دندی یوخ؛ آنجاق طاهیر میرزه قاضی لرین یانینا گلیب دندی ماللارا! منیم سیزه نچه کلمه سؤزوم وار قولاق آستین دئییم.

قدیر گنجه سینده بایرام گۆنۆنده
منه بیر بایراملیق وئردی قاضی لر
ألما یاناغیندان، گۆل بوخاغیندان
درب قوشا نارین وئردی قاضی لر
سئودیجه تیم نه قارهجه قاشین وار
مگر منلن بیر مۆشکۆلدە ایشین وار
دال گردنده اون دۆرت - اون بش ساچین وار
اونون بارین درب وئردی قاضی لر
ابله آدام کئچن گۆنۆن سانارمیش
عاشیق اولان یار لیبنی قانارمیش
عشقه دۆشن منیم کیمی یانارمیش
منی یاندیرییدی بو قئیز قاضی لر

قاضی لرین ایکسی یازدی بیز طاهیری قلعده گۆرمه دیک؛ بیر ی یازدی بلی بیز طاهیری گۆردۆک. قاضی لرین ایکسینی زیندانا وئردیلر آنجاق او قاضی کی، یازمیشدی طاهیری گۆردۆک اونا خلعت، مال - مۆلک وئردیلر. حاتم سولطان آدام یوللادی «طاهیر میرزه نی الی باغلی منیم یانینا گتیرین.» زوهره قلعهدن باخیردی. گۆردۆ رودبارین یولو کی، قلعیه

گلیردی، او یۆلدان حاتم سولطانین آداملاری گلیر. طاهیر یاتمیشدی زۆهره ایسته ییر
طاهیری او یاتاسین گۆره ک نه دئییر:

خبرین یۆخدور خبردن
بی خبرسن طاهیر اوغلان
قورخما یاسان شور-شردن
نه دئییرسن طاهیر اوغلان
قیزیل گۆلم گلیم خارا
خسته یم دۆشدۆم آزارا
ایسته ییب چکسه لر دارا
قورخما یاسان طاهیر اوغلان
الینده دسمالین گۆلۆ
لال اولسون موللانین دیلی
سنین کیمی قیزیل گۆلۆ
اۆلدۆره لر طاهیر اوغلان

طاهیرین ال قولون باغلائییب حاتم سولطانین یانینا آپاردیلار. حاتم سولطان دستور وئردی
جار چکین صاباح طاهیری اۆلدۆره جه نیک. سحر هامی جمع اولوب بیر زامان گۆردۆلر
طاهیری گتیریرلر. حاتم سولطان امر ائله دی چکین دارا. طاهیر میرزه دندی عمی جان ایجازه
وئر نچه کلمه سۆزۆم وار، دئییم، سؤنرا اۆلدۆرۆرسن اۆلدۆر.

بیر عرضیم وار حوضوروندا ائیله یم
یۆخ گۆناهییم، بی گۆناهام خان عمی
سن اۆلدۆرسن من ائیلهرم آه و زار
یۆخ گۆناهییم، بی گۆناهام خان عمی
بو دۆنیادا اولۆم حددن آشیبدی
آتاسیز اوغوللار باغری شیشیدی

قیژیل گۆل آچیلایب شبنم دوشوبدو
 مۆرغزار اولوبدو بولار خان عمی
 بیز ده ایچدیگ یار الیندن باده لر
 گۆنۆل سالیب دوست یۆلوند ا جاده لر
 مکتب اوشاقلاری ماللازاده لر
 اونلار گلیب ایلتماسه خان عمی
 گۆزل کهلیک کیمین سسه گلیدیر
 سیاه زؤفلر اسه - اسه گلیدیر
 زؤهره اؤزۆ ایلتماسه گلیدیر
 ایلتماسیم قبول ائیله خان عمی
 کله غائی باغلاشیبدیر باشیندا
 یتیمی یتیشیب دیر اون دؤرت یاشیندا
 دایا ئاییدی سرو آغاجی توشوندا
 ایلتماسیم قبول ائیله خان عمی
 حاتم سولطان قبول ائیله مه ییب دندی سنی گره ک اولدورم.
 باشیوا یتیمسیان بیر نچه نادان
 دادیوا یتیمه سین سنی یارادان
 ناکام گئدیر طاهیر جاوان دؤنیادان
 دیدار قالدی قیامتده خان عمی

سۆز قوتاردی، راوی دئییر تاجیر احمدین یولو بورایا دوشوب. حاتم سولطانلا تاتیش ایدی.
 تاجیر احمد حاتم سولطاندان ایسته دی کی، طاهیری اولدورمه سین. حاتم سولطان قبول
 ائله مه ییب، تاجیر احمد دندی اولسا سات من آئیم. حاتم سولطان تاماھکار ایدی طاهیر
 میرزه نی ایکی قولام ایلن تاجیر احمدده ساتدی.

طاهیر، تاجیر احمدله شهردن چیخیب یؤلا دۆشدۆلر. طاهیرین سینه‌سینه نچه کلمه سۆز
کلیب گۆره‌ک نه دئییر. زوهره ده قالا سیندان باخیر.

خومار گۆزۆم! حسرت چکیب باخارسان

یولوما گئدیرم قان آغلا ایندی

آغ اللره قیرمیزی قان یاخارسان

وفادار گئدیرم قان آغلا ایندی

بیز ده گل‌دیک بو دیناردا قالماغا

نه‌کی، گل‌دیک دار باشیندا اولمه‌یه

کیملر گلر سنی یادا سالماغا

من گئدیرم باشا قارا سال ایندی

طاهیر میرزه گۆزۆندن یاش سۆزۆلدۆ

جلالیمیز بو اولکه‌ده پوزولدو

فلک قمی بو سینه‌مه دۆزۆلدۆ

مۆزگان اوخون بو قلیمه چال ایندی

زوهره آلیب گۆره‌ک نه دئییه‌جک.

آتان اولدۆرۆبلر باشین ساغ اولسون

یالقیزلیق ایییده عار اولماز یثری

اگر منصور کیمی چکسه‌لر دارا

هئچ ائیتله‌مه گۆلۆم آه و زار یثری

طاهیر:

یامان آدام یامانلیغین بیلدیردی

دوستومو آغلالتدی دۆشمن گۆلدۆردۆ

گۆزۆر آتان بی آتامی اولدۆردۆ

یۆخدور بو دۆنیادا ائعتیبار یثری

زۆھرە: گۆرۈم اوغلان باھار گۆلۈن گۆل اولسون

سارائىب گۆللرى ھىيۋا تەك سولسون

آتامىن تەختى دە تارمار اولسون

قۇي اولسون آي اوغلان تار و مار يىشى

طاھىر مىرزە: قىزىل گۆللەر ھىچ نە بارىن وئىرمەسىن

سارائىيان گۆل رىنگلى سولماسىن

ھىچ بۆلبۆل گۆلۈندىن آيرى دۆشمەسىن

دولانماسىن گۆل دۆزەسىن خار يىشى

زۆھرە اوز لىچەيىنى طاھىر مىرزە يە نىشان وئىردى ھەر يىشردە اولسالار بىر- بىرىنىن يادىندا

اولالار. كاروان يۇلا دۆشمۈشكەن طاھىر احمد تاجىرىن اوزۇنە باخىب، احمد تاجىر دىدى

اولمايا سۆزۈن وار طاھىر دىدى بلى قولاق آسان دىتىم:

آي آغلار مۆسلەمانلار

نە اولاجاق ايشىم منىم

اويلاتماغىن باجارمادىم

اوپچدو گىتتى قوشوم منىم

داغىن اۆستە داغلار قالدى

بۆلبۆل اولۇب باغلار قالدى

نازلى يارىم آغلار قالدى

زۆھرە ياشىل باشىم منىم

دوھلر يۆكلەنىپ ناردان

گىدىكلر باغلانىپ قاردان

طاھىر دىشىر بو رودباردان

فلەك آتدى داشىم منىم

آردى وار

اثلين قىزىل صاندىغى

م-عابدin پور

نئجەكى، بىلىرىك ايكى جوړه ادبيئات وار، بىرى يازئ ادبيئاتئ (مكتوب ادبيئات) او بىرىسى آغئز ادبيئاتئ (شيفاهى ادبيئات) يا همين فولكلورىك ادبيئات دئ. هر اثلين اوژه للىكلرىندن - دئمك اولار لاپ او يوكسك اوژه للىكلرىندن - بىرى ائله او اثلين فولكلورودو. نيته كى، بو ادبيئات ايللر بوئو نسيلدن-نسيله بىر قىزىل صاندىق تك چاغداش نسيلىن اليه چاتئيدى. بىر صاندىق كى، يئرى اثلين سينه سينده دى. بو صاندىقلار ئىن لاپ او دولولار ئىندان، لاپ او پارلاق لار ئىندان، لاپ او ايسته دىيىزجه آغئر لار ئىندان بىرى ائله بىزيم اوژ اثلیميزين فولكلورودو.

آذربايجان فولكلورو بو يوردون آتا-آنالار ميراثئيدى. او اينسانلاردان قالئيدى كى، ايللر بوئو بو شهرلرده بو كندلرده ياشائىيىلار، بو داغلاردا، بو داشلاردا چالئىيىلار. بولاق لار ئىندان سو ايچيلر، تاماج لار ئىندا آت چاپدئرييلار، دره لر ينده ناخير گزديريلر، داوار او تارييلار، چوللر ينده جوت سوروبلر، اكين اكين، اكين بيچيلر، دولوتا دوشوبلر قارا باتييلار. سئويشيلر، آداخلانئىيلار، بى دوروبلار، گلين اولوبلار، آلما آئييلار، خونچا توتوبلار، ساز-ناغارا چالاراق ماهنى اوخويوبلار، ياللى گئديبلر، لزكى اوينا ئىييلار. اوشاقلارئ اولوب، بئشيكلر آسييلار، لاي لاي دئىيلر، نازلاما قوشوبلار. خانلار گوروبلر پاشالار سوووبلار، ظولوملر چكييلر. قوپوزلارئ تئلينده اوزانلارئ ديلينده كوراوغلو تك اييتلر، قاچاق نبي تك قوچاقلار يارادئيلار. قيتراق ايل لرده آجلىق چكيبلر، قوربتە گئديبلر، باياتيالر دئىيلر. قوراق ايللرده سوسوزلوق چكيبلر، چتين ليك گوروبلر، سوزلر دئىيلر او يودلر وئربيلر. وطن يولوندا اوغوللار وئرهرك آغى لار قوشوبلار. گليب لر ياشائىييلار گئديبلر، بوتون وارئىقلارئنى قازاندىقلارئنى گله جكلره قوشوبلار. بىزلره تاپشيرئيلار.

ھەر بىر آذربايجانلىق ئىن سىنەسىندە بىر قىزىل ساندىق ۋار. بو قىزىل ساندىق لاردا
 آتالار سۆزۈۋىلەر، تاپماجالار، جۈۋاھىرلەر، ھالبۇكى باياتىلار، تەك اينىجى -
 مرجانلار ۋار، دادلىق-دۈزلۈ ماھىلىلار، شىرىن-شىرىن ناغىل لار ۋار، نۇغول لار ۋار.
 بو ساندىق لار بىزىم ۋارىمىز، بىلكە دە ئالە ۋارىمىز. اۋنو قۇرۇتوب ائولادىمىز
 تاپشۇرمالى ئىق.

كىتاب تانىتما

كىتابىش آدى: ائىل بىلىگى ئروتىمىز،

فولكلور نىمۇنەلىرى...

يازان: على ظفرخواه

ناشر: انتشارات ياران، تبریز، ۱۳۸۳

بو كىتاب فولكلورون تەقريبىن بۆتۈن شاخەلىرىندىن نۇمۇنە تەكشۈرۈپ، اۆستۈندە
 بحث ائىدىپ. بورادا ئىشلى سۆزلەردىن، آتالار سۆزۈندىن، ناغىل لاردان،
 دىبلەردىن، لطفەلەردىن، كىندىبلەردىن، باياتىلاردان ئىتتىرىنچە مطلب
 تۇپلانىپ. كىتابىش سۇنۇندا يازىشچى اۋز ماقالىلىرىنى ئىشلىدىرىپ. كىتاب،
 اۋز نۇسخەسىندە فولكلوروموزون تۇپلانمىسى ئۇلۇندا دىرلى آددىمىدىر.

آللاه وئردىخان

توپلايان اوزوجىلى دوزنانى

گۆنلر بىر گۆنۈندە، شاھ عابباسىن دۆربۈنۈندە، آللاه وئردىخان شاھ عابباسىن
ائىلجە بىلەن وئىزىرى ايدى. آللاه وئردىخان شاھ عابباسىن ايشلر بىلەن قىنايىتىر، آرالارنىدا
سۆز چىخىتىر. آللاه وئردىخان شاھ عابباسدان آجىق ائىلەيىب سارايدان گىزلى
چىخىتىب بىر بىلىنمىز يىترە گىدىر.

ايران اۆلكەسى نىن بۆتۈن ايشلرى بىر- بىرىنە دىيىپ قارىشىر. مۆشگۈللرى
آچان اۆلمور.

شاھ عابباس چارەسىز قالاراق كۆچەلردە جار چىكىدىرىپ جماعتە دىئىر:
- ھەر كىم وئردىگىم قۇچو بىر آي اۋز آغىرلىغىنىدا ساخلايا بىلسە، اونا بۇللو انعام
وئىرە جىگم. بو شرطلە كى، قۇچ نە بىر مىشقال آرىقلايا نە بىر مىشقال كۆكەلە. ھىچ كىس
قۇچو قبول ائىتمىر.

بىر گۆن بىر كىشى بىر دىيرمانا دن آپارمىشىدۇ. دىيرماندا ايشلەين بىر قۇچا
اۋندان سۈرۈشۈر: اۆلكەدە نە خبر؟ دىنچى دىئىر: شاھ عابباس جار چىكىدىرىپ دىئىب
بىر قۇچوم وار، ھەر كىس اۋنو بىر آي اۋز آغىرلىغىنىدا ساخلايا بىلسە، بۇللو انعامى
وار.

دىيرماندا ايشلەين قۇچا دىئىر: گىت اۋ قۇچو آل، بىر قارائلىق تۈپلەدە اونا يىتم - سو
وئىر. گۆزلە ھىچ يىشردن اونا ايشىق دۈشمەسىن. دىنچى گىندىب شاھدان قۇچو آلىر. بىر
ايدان سۈنرا گىتيرىپ شاھا تەحويل وئىرىر. قۇچو چىكىدىرىرلر. بىر مىشقال كۆكەلمىشىدۇ.
شاھ دىئىر بىر مىشقال قۇچ كۆكەلىب آمما عىيىي يۈخ. بو ايش فقط آللاه وئردىخاننىن
الىندىن گلر. سىن اۋنون يىشرىن بىلىرسىن. تىش اۋل اۋنون يىشرىن دى.. دىنچى دىئىر:
دىيرماندا بىر قۇچا كىشى مە بو قۇچو اۋز آغىرلىغىنىدا ساخلاماغى اۋىرەتدى. شاھ

عابباس دئىير: گندىن او قوجانى بورا گتيرىن. او آلاە وئردىخان اولمالىدۇر. شاھىن قىزىل باشلارنى گىدىب او قوجانى گتيرىرلەر. شاھ دۆز دئىردى. او ھەمەن آلاە وئردىخاننى ايدى.

شاھ عابباس آلاە وئردىخانلا بارىشار، اونا دىل - آغىز اندىب عۆذر اىستەر. سۇنرا شاھ اوندان سۇرۇشار: قۇچ ندىن بىر مىثقال كۆكەلمىشىدى. آلاە وئردىخان دئىەر: قۇچ بىلەن تاپشۇرغىمى ئىرىنە ئىتيرە بىلمەمىشىدى. قۇچ بىلەن ئۆتەلەنە بىر ذررە ايشىق دۆشۈب اونا كۆرە قۇچ بىر مىثقال كۆكەلىدۇر. اوندان سۇنرا شاھ عابباس سۇز وئرىكى، ايشلىرى آلاە وئردىخانلا دانىشمادان كۆرمەنە.

يانيلىتماج لار

توپلايان: على پرازنده خىلى
(تۆرك)

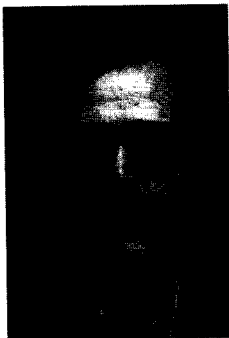
يانيلىتماج بىر چوخ فرقى آدلارلا تۆرك فولكلوروندا يىر آلميش يانيلىتماج لار اوشاقلار ئىن دىل باجاريقلار ئىنى گنىشلىتمك و اوشاقلار ئىن بىر- بىرلىرىنى سىناغا چكىب، ايلنجە و گۆلمەجە ياراتماق آماجىلە دئىيلن سۆزلردىر و بىر سىرا ياخىن حرفلىرى و دال با دال سۆيلىنىدە دئەئى چتىن اولان سۆزلرىن دئەئىن دىن اورتايا گلير.

بو سۆزلر بىر جۆملە شكىلىدە يا دا بىر تكرارلاما حالىندا دئىيلىر و چوخلو نۆمونه لرى واردىر، جۆملە شكىلىدە اولان حالدا اونلار بىر نچە دفە تكرارلاما گرەكىر. يانيلىتماج لار سۆيلىنىشى چتىن اولان تكرارلامالار دىلار كى، بعضىن يازىلى حالدا بىلە اونلار اوخوماق چتىن اولور.

«يانيلىتماج»، «يانيلىتماجا»، «ياھالىتماجا»، «شاشىر تماجا»، «تكرارلاما» و «تكرلەمە» لىر تۆركلىرىن آراسىندا تانىنىمىش اوشاق فولكلورو قوللار ئىندان بىرى اولدوغو حالدا، سۆز اوتونو كىمى دە بۆيۆكلرىن يارادىجىقلار ئىندا، اۆزلىكلە داستانلاردا و اويدورمالاردا گۆرۆنۆر.

- آتی مین ایتی قوۋ، ایتی مین آتی قوۋ.
- آدام معدنہ گٹمیش، معدنہ بادام یشمیش، مادام کی، معدنہ بادام یشمیش، بس نیہہ بیزہ وثرمہ میش؟
- آشپاز عاباس آس آسمیش، یاخشی آسمیش، خوش آسمیش.
- آشپاز عاباس بوژیاش آسار، اوباشدا بوباشدا.
- آغ بال قاباق، بوژ بال قاباق، بوژ بال قاباق، آغ بال قاباق.
- آل بو تاققاتوقلاری تاققاتوقچوینا تاققاتوقلانمایا گوٹور، اگر تاققاتوقلاری تاققاتوقچو تاققالاماسا، تاققاتوقلاری تاققاتوقچودان تاققاتوقلاتمادان گوٹور کتیر.
- آئی آخساق آشپاز حسن شاه! آشپازلار آس بیشیرلر سن ده گل آس بیشیر آئی آشپاز حسن شاه.
- ائل - عالم آل دانا آلدئی آلداندیلار، بیز بیر آل دانا آلیب آلدانمادیق.
- ائلر مزہ لنمیشده بیز مزہ لنمہ میشیک مگر؟
- ال - اوزوموزو یویاق، اوزوموزو یشیک، اوزوموزو یشیک، ال اوزوموزو یویاق؟
- ایت ایتی ایتیر، بیت ایتی ایتیر، ایت بیت ایتیر، ایت گتدی، بیت گتدی، ایت بیت گتدی.
- بازاردا نه اوجوز؟ میس اوجوز، دوز اوجوز، کونجود اوجوز.
- بو انششک، اسکی انششک.
- بو الیمده کی تسبیح، عمامہ لنمہ لی می، عمامہ لنمہ لی می؟
- بوژ آتین بوژ تورباسین بوش آس باشیندان، آپار ایسلات یاش آس باشیندان .
- بو قارا قانتار قیرخ کیلو قارا قاتران دارتار.

- بو قارپیز دا قارئین سانجیئیلانديران لاردانمیش.
- بو کاسا بيزيم اوزوموزونوموش.
- بو کؤشه ياز کؤشه سي، بو کؤشه قيش کؤشه سي، اورتادا سو شوشه سي.
- بو گون چرشنبه آخشاميدير، چرشنبه آخشاملاشیرسان گل چرشنبه آخشاملاشاق، چرشنبه آخشاملاشميرسان چرشنبه آخشاملاشمايلاق.
- بو مومچونون مومو عومومي مومدور.
- بو ميس چوخ پيس ميسميش، بو ميسين جينسي پيسميش، بو ميس کاشان ميسي ايميش.
- بو يوغورتو ساريمساق لاساق دا يتسهک، ساريمساقلاماساق دا يتسهک
- بو يوغوردو مايتالاييب ساخلاساق دا، مايتالاماييب ساخلاساق دا؟
- بير ايکي دير بير ايکي، بشش آلتی دیر بشش آلتی، اينانميسان ساي دا باخ، اون آلتی دیر اون آلتی.
- بير پينه چي، بيرينجي دفة بير نئجه باشماغي بير- بيرلرينه اينجي کيمي پينه دي.
- بيزه اوچ آد بللي دي / شکرليدي بالئيدی / علی، ولى، پيرعلی / محمد اوندان ايره لی / فينديقيستان، قازيستان / رحمتليک سنين آتان / فاطما، توكزبان / زوبئته، بير جان / توكزبان دئير / فاطما هئي يثيير / فاطما توكزبان / قاريشدی هر يان / کيشنه دي گوئلر / داغيلىدئ انولر / فاطما توكزبان / ايکيسي بير بوئدا / فاطما دالاشدی / زوبئته قاچدی / باريدان آشدی / چارخا دولاشدی / تنديره دوشدو.
- بيزه بيزه بيز دئيره لر، سيزه بيزه نه دئيره لر؟
- تامارزيلي توپال شاعبان، ياتار چاتار ساتار سامان.
- جوومه گونو جوومه مچيده جوولرر جوولتي جابارين جيبلريندن جووللرين جووتدولر.

كاۋكاندا شېئە چىخارتما

سۆنۈنجۈ بۆلۈم

عباس مەھيار

ابوالفضل عربدە مشهور پهلواندىش. قشیرتى دىللردە دئىيلير. آتاسى على نين جانیشینی دیر. عمر سەدین ھامى پهلوانلارنى و شمشیر و ئورانلارنى ابوالفضل العباسدان حىساب آپاریشلار. ابوالفضل آدى گلندە اونلاریش اۆرک لری تیتیرەيیر. ابوالفضل واریدى مئیدان اولدو. دۆشمن قوشونونون قاباغیشندا توقار ایله دایانیش و دئدى: صاحبى صولتى حیدر منم عباسى على (بورادا چۇخلارنى دئیییر: یا ابوالفضل قشیرتیۋە قوریان)

صف شیکن شیرى دیلاور منم عباسى على (اوجا سس ایله دئیییرلر: یا على) شمر بیلیركى، ابوالفضل ایلن باشارا بیلمز. حیثله فیکریله قاباغا گلیر و دئیییر:

گلیب قضنفر مئیدانه اییتیدا عباس

نهنگى بحرى بلا مرگى اشقینا عباس

نئچه سۆزۈم سنە واردیش گرک قبول ائدەسن

ائشیتمه سین بو سۆزۈ شاهى کر بلا، عباس

ابوالفضل العباس شمره جاواب وئیریر:

گل ائى شیرى سیتیم پرورى جفا گۆستر

گۆزۈم توتايدى سنى قهرى کيیریتا ائى شمر

شمر دثییر:

سنیله بیل کی، همیشه ایراد تیم واردیتر

آنان ام البنین دن بیر قرابتیم واردیتر

سنین سعادت یوی ایستهره م بو دوئیادا

اگر قبول ائده سن بیرجه حاجتیم واردیتر

سوزرا باشلائیتر ابوالفضل دن تعریف ائنه مه یه و دثییر:

بو صولت و بو صلابت، بو سهم سنده کی وار

سنی بو نووعله گوژسه یزید-ی بدکردار

سپاه و لشگره ائنه لر سنی سپه سالار

تمام ی حاجتین اونندان اولور روتا عباس

ابوالفضل ین قشیرت قانی قاینارکن دثییر:

گوژوم ایلاهی دیلین ائی لعین اولایدی لال

نه لافدیتر، نه گزاف و نه هرزه و نه مقال

سوزرا امر ائنه مک حالیندا شمره دثییر:

ائی شمر، ابن سعده یستیر بو پنامیشی

گتیمیش یزید سایه سینه دالدا انماسیسن

گلسین حسین-ی فاطمه یه بشیعت ائنه سین

ایین-ی زیاد دوژره برینه دولانماسیسن

ابن زیاد بو سوزدن تکان یثییر. اوز یثریندن دوروب ابوالفضلین قاباغیشنا گلیر و

مولاییم و مهربان، او جوړ کی، ابوالفضلی توولایا، بئله دثییر:

شمر دن سن سوز ائشیت عثین-ی صلاحیتدیتر سنین

بیر بئله شاه-ی شهیدان اتگین توتما دو(ر) گل

عباس ايىن-ى زىيادىش سۆزۈن آغرىشدا قۇتاركن اوجا سسى له هاىخيشرىش:
 بو نه تكللف دير ظاليم، بو نه هذيان و جفنگ
 حوصله م تنگه گليب آلدئ منى قشيرت و ننگ
 عمر سعد يشنه ده آرام، بير جور كى، ابوالفضل قشيصه گلمه سين سۆزۈنۈن داليشيش
 توتور:

گل بو صوحت لرى قوئ آيرى، بير آيرى دانىشاق
 اولمك اولدورمگى گل ايندى بير آز فيكىر ائلىناق (ائله يك)
 ابوالفضل دئشیر:

واردئ بير دعوت ائدن جنت-ى رىضوانه منى
 قصر-ى جنتده توتا حورى و قىلمان انگيم
 عمر سعد دئشیر يا عباس:

جنت-ى رىضوان اوزاقدىش، ايندى گل شوكته باخ
 بو جلال و بو حوكموت، بيرده گل دوولته باخ
 شمر گورور كى، ابن سعد (عمر سعد) ابوالفضل دن چوخ قورخور. آياق قاباغا قوتوب
 و عمرسعه طعنه لى سوزله دئشیر:

مرد مشيدانيندا جوئلان ائيله مك موشگول دئشیل
 بى هميت قورخوما گل، واللهاى چوخ آساندى بو
 عمرسعد قورخماغى بۇينونا آئير و شمره خیطاب دئشیر:
 من نئجه جنگ ائيله یم اول شاه-ى مردان اوغلودور
 حضرت-ى عباس دىر اول شیر-ى یزدان اوغلودور
 بى شرافت قیل حذر واللهاى چوخ موشگولدو بو
 شمر آخیردا، اۆركده كى سۆزۈنۈ ديله گتیریر، و دئشیر:

ایددعای-ی سلطنت، باشیشمدا «ری»^۱ سوډاسی وږ
 بو حسین-ین کربلا ده بیرجه تک عباسی وږ
 اولدور وږب آل قانا قلتان اثیله مک آساندی بو
 عمر سعد جاوایشندا دثییر:

ایددیعای-ی سلطنت گر اثیله سن ائی نابنکار
 آل بو «ری» منشورینی اول کوفه ده کول ایختیار
 کوفر طینت قیئل حذر واللاهی چونخ موشگولدو بو
 سونرا سوزونون دالیسیئن توتور و دثییر:
 بو حسین، بو سن، بو عباس و بو مشیدان-ی بلا
 بو سپاه و بو قوشون بیر ده بو دشت-ی کربلا
 چک خجالت قیئل حذر واللاهی چونخ موشگولدو بو
 شمر الله شمشیر باشدا «ری» مولکونون سوډه سی و اوره کده ایمام حسین-ین
 کینه سی و عباس دان قورخوسو- داهی ددهم منه کور دثیب، هر گلی وور دثیب-
 احوالیندا دثییر:

من ازلدن مذهب و ایمان دان ال چکمیشم
 دوخسان ایل عومر اثیله ییب ایمانیسمی ترک اتمیشم
 گلیمیشم دشت-ی بلایه کوفری آشکار اثیله یم
 من یزیدین باشینا قان توکمگه آند ایچمیشم
 ابوالفضل العباس یئنه شمره طعنه ووران حالدا بله دثییر:

۱- «ری» شهرین چوخ قدیم اولدوغونا گوره اوندا «شتیخ- ول ییلا ده» دتیه لرلر. یزید زامانی «ری» آباد و مؤهتیر شهر
 ایدی. کربلا ماجراسیندا هر کس ایمام حسین-ی قتله یئتیره یدی یزید بو شهرین حاکیمیتینی اوندا وئره جه یدی.
 اول حوکم عمر سمدین آدینا یازیلیب، سونرا شمرین آیاهی بو ماجرایا آچیلیر.

بسدير بير آلاها باخ ائيله مه طوغيان ائي شمر
 ائمه ايسلام ائويني ظولم ايله ويران ائي شمر
 شرم قيشل فاطمه دن بيرجه پشتيمبردن اوتان
 روزى محشر دن هراس ائت، دئييل آسان ائي شمر
 شمر دئيير:

فيكر ائيله مه بو معرکه دن ال چكه رم من
 ايمانى آتیب مذهب و ديندن كنچره م من
 يئتميش ايكي قان اولماغى بو چولده گركدير
 هر كس گله مئيدانيشما باشدان بيچه رم من
 سونرا شمشيرين قئينيدان چيشخارديش و رجز اوخوتا- اوخوتا دئيير:
 ماهى بنى هاشيمدى بو، ياران گليب مئيدانيمه
 ايبنى زياديئن حوكمودور دوتتاني ويران ائيله رم
 و آلاهي چوخ حشيفيم گلير، باتسين بو هئيكل قانيشنا
 چاره نه دير، دستور دور باش سينديريش قان ائيله رم
 بورادا يئنه ده خلق آغلاشير، نه جور آلاه بيلير. شمر طبال و شئيپور چالانا اوزون
 دؤنده رير و دئيير:

طبال تتر اول چال گينان بير ناي و نقاره
 عباس بو چولده گتيريدير منى زاره
 عباس شمرين هاوايى اولماغيشن گورور. ال شمشيره آپاريشر. عوقاب تكين قوللاريشن
 آچيشر. شيكاره باشلايان شتر كيمين دوشور دوشمين جانيشنا و دئيير:
 يا حيدر كرار وقتى مدد است
 يا صاحبى ذوالفقار وقتى مدد است

عباس الدە شمشىر قوشون آراسىندا باش بېچىر يۈل آچىش. ھامى سركرده لىر بارماق آغىزدا، قۇرخو گۈزدە ابوالفضلين شمشىر وئورماغىشنا باخىرلار. ابوالفضلين نقشين اوتىنايان بىر اوجا بۇيى ضرب-ى شىستلى جاواندىش. اوتورانلار و دورانلار تحسین اثىلە يىرلر. بىلە سانىرلار كى، اۈزلىرى شمشىر وئوروب قاباغا گىدىرلر. عباس عمر سعدين خىتىمە گاهىنا يىتىشىر. خىتىمە و خرگاهى بىر- بىرىنە وئورور. مىز صندل داغىلىش. سركرده لىر قاچىش و شمر دالى صفلرده گىزلەنر.

خىتىمە و خرگاهىش دالىشدا بۇيۇك تىشت ايچىندە سو گۈزە دىير كى، مىلن نهر-ى فرات دىش. ابوالفضل اۈزۈن نهر-ى فراتە يىتىرىر. مىشگىن سو ايله دۈلدورور. اللرىن دۈلدورور سو ايچە. دۈداقلارىشنىن قاباغىشنا گىرىر. حسين ين تىشنە اوشاقلارنى يادىنا دۈشۈر. سۈيۈ يىثرىنە قايتارىش. سو مىشگى چىيىنىندە فراتى ترك اثىلە يىر كى، ايمامىش خىتىمە گاهىنا گلىسین. دۈشمىنلر يۈلو باغلايىبلار.

ابوالفضل شمشىر وئورا-ئورا يۈل آچىش و قاباغا گىدىر. خورما آغاجىشنىش دالىشندان نۇفل آددا بىر پهلوان كىمىندن چىخىش و بىر ضربه شمشىر ايلن ابوالفضلين ساغ قۇلون سالىر. جماعت آغلاشىر. ابوالفضل شمشىرىن سۇل اليه آلير و جنگ اثىلە يىر و قاباغا گىدىر. بىر آز جنگدن سۇنرا سۇل قۇلون دا سالىرلار. ابوالفضل سو مىشگىن باغرىشنا باسىب و شمشىرىن دىشىنە آلىب جنگە ايدامە وئرىر. شمرين ايشاره سى ايله ھامى قوشون ابوالفضله طرف اۈز قۇيۇر. ابوالفضلى آندان سالىب دۈۈرەسىن آليرلار و شمشىر، سر نىزە باشىشنا، بدنەنە ياغىر. ايمام شمشىر الدە ابوالفضلين باشى اۈستە گلير. دۈشمىنلر آرا وئرىرلر. ايمام ابوالفضلين باشىش دىزى اۈستە آلىب و بىر اۈرەك ياندىشان مرثىئە اوخويۇر كى، جماعت قان آغلايىش.

ھامىدان شورلو و حاللى صحنە بو شبنە چىخارتمادا ايمام حسين-ين اھل-ى بىتىت ايلن ويدا لاشماغىش دىش. ھر بىرىسى ايمامىن اتگىندن توتۇر كى، بىزى تىك قۇيما. بىزى دۈشمىنلر لىندە اسير اثىلەمە. ايمام آغلار گۈز ايله و دۈلو اۈرە گىلە آخىردا اھل-ى

بشیت ایلن خودا حافظ لیک ائیله ییر. بیر حالدا کی، کیچیک اوشاقلار الده جام یولا
دوزولوبلر کی، ایمام گئدیر اونلارا سو گتیره. ایمام مئیدانا گلیر. دوشمن صف لرینین
قباغئیندا دایانئیر. کوفاری دینه و دیناته دعوت ائیله ییر. کوفار سس لرین اوجال دیرلار
تا ایمامین سسین ائشیمه سینلر. شمر قاباغا گلیر. هذیان دانیئشئیر. قارداش
سیزلیغئین ایماما طعنه و ورور، یالقیزلیغئیندان سئوینیر. ایمام اوزون شمره توتوب
دئئیر:

بو چولده حیدر-ی کراری داغلایان سن سن

علی قاپئسینئ ظولم ایله باغلایان سن سن

اوتانمادین مئ جفا ائتدین آل-ی طاهایه

جناب-ی زینبی گتدین بو قملی صحرايه

سونرا ایمام ایتام-ی حوججت ائیله ییر و کوفاردن اولماز جاوابی آئیر. ایمام سوت
امهر بالاسئ علی اصغری عباسئین آلتئیدان ائشیمه چیئخاردیئر و دئئیر: بو آلتئ
آیلق اوشاق سوسوزدور. اگر منه سو وئرمه سز بو اوشاغا سو وئیرین. شمر اوزون
حرمله یه توتور کی، اوخ آتانلاریئن اوستادی دیر و دئئیر:

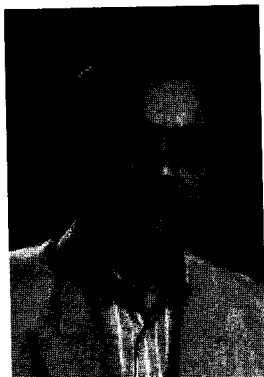
نییه دایانمئسان. حسینین جاوابینئ وئر. حرمله اوچ پئشکانلئ اوخو کمانه قوئور،
نیشانه گئدیر. بیر لحظه دن سونرا اوچ شاخه پئشکان علی اصغرین بوغائین کسیر و قان
ایمامین الینه- اته یینه توکولور. جاماعات آغلاماقدان دای اوزلرین اولدورورلر. ایمام
اوخلاناں اصغری خئیمه لره گتیریر. قووغا خئیمه لردن گوئه قووزانئیر. بو قیسمت ده
تاماشایا گلن لرین چوخو قش اندیرلر. سو سپرلر گولاب توکورلر. قش اندنلری هوشا
گتیریرلر.

ایمام مئیدانا قایئیدیئر و بوئوک پهلوانلار سایاغئ، آتاسئ حیدر کیمین جنگ
ائیله ییر. پهلوانلار اولدورور، بشیرق لر سئندیریش و واقعیئتده جهاد-ی اکبر

ائىلە ئىير. روایت دە ۋاردىر كى، ايمام اۋن آلتى مین نفره ياخيئن كافر جهنمه ۋاصیل
 ائىلە ئىير ۋ آخىردا اۋزۋ شمشير يارالار يىئىئن اثرينده ۋ سوسوزلوق اثرينده آتدان
 دۋشۋر. بىر روایتە يۈزلر يارا بدنینه دئير. آخىردا شمر اۋزۋن يىئىير ۋ ايمام حسين-
 ين باشيئن كسير. مئىئانداندا قىئامت احوالى قۇپور. آمما چۈن هامى گتتمك
 هارايىئىئندادىلار عزادارلىق يارىئمچىلىق حالدا باشا چاتىئر. بۈركۈن قاپان، كۈركۈن
 تاپان، مئىئاننى ترك ائىلە ئىير ۋ ائوينه طرف گئدير.

نەچە مۇلاحيظه:

- ۱- بو شىئە چىخارتمادا قمرى دريندى ۋ اۋ بىرىسى تۈركى شىئر دئىئەن
 شاعىرلرين شىئرلريندن ايستيفاده اولوبدور.
- ۲- شىئرلر خالىص تۈركى دئىئل، عربى ۋ فارسى كلمەلر بو شىئرلرين ايچينده
 مۇۋج ۋ ورور. بئله نظره گلير كى، بو جۈر كلمەلرى تۈركى شىئەده ايشلەتمەيى
 شاعىر اۋزۋ اۋچۈن ھۈنر بىليرمىش.
- ۳- بو شىئرلرين آھنگى چۈخ نۇۋحە ھاۋالار يىئندان توتولوبدور. آمما رجز
 اۋخومالار يىئن حىسابى آيرىشدىر.
- ۴- بو شىئرلر طرف ساخلاما حىسابىلە ايشلەنمىيدىر. مىثال اۋچۈن: عمر سعد
 شمرىلە دانىشاندا دا بىر-بىرىنە يامان ۋ سۈيۈش دئمەيىن يىئرى يۈخدور.
- ۵- بئله بىليرم كى، بو شىئرلر آچىلىش ۋ شرح ۋ ئرمەيە ائحتىياجى ۋار تا اۋ
 جاميعة، اۋ زاماندا ياخيئى تانىئىئىئن.

ساتیرا و آشیق ادبیاتی

جواد دربندی

بابالاردان بیر مثل قالمیش: «سۆزۆن دؤغروسونو زارافاتدا دئیهرلر». ساتیرا، اینگیلیزجه طعنه وورماق، پیس لمک، ایستئها ایله گۆلدۆرمک معناسیئدادیر. ساتیریکال، هجو یا طنز یازان، لوغاز اوخویان معناسیئندا ایشله نیبیدر. ایران و آذربایجان ادبیاتیشندا و عرب دیلینده اونا طنز دئییرلر.

طنز-هجو-هزل-فیکاهی

هجو ده شاعیر و یازیچی نیشن پیس له مک هدفی ایزله نیلیر. هزل ایسه جیددی سۆزۆن ترسه سی دیر. فیکاهی ایسه اینگیلیزجه (homour) تفریح یاراتماق اوچۆن گۆلمه لی سۆزلردیر. یازیچی و شاعیرین ایسته یی یالنیز گۆلدۆرمک دیر. اونا لطیفه ده دئییرلر. طنز ایسه هجوین مۆکمملی دیر. بو نوؤ ادبیاتدا جمعیه تده اولان پیس ایشلری ایستئها ایله دئییب، اؤنو آچیقلا ماق دیر. لاکین بو ایستئها دان مقصد تنقیدی فیکیر ایرلی سۆرمک دیر. اؤنون هدفی تنقید و حیاتیئن چیرکین خوصوصیه ت لرینی و جمعیه تین عثیه جرلیک لرینی آیدینلاشدیرماقدیر، گئری چیلیشی، عدالت سیزلیشی و جهالتی شالاقلاماق و مۆثبت ایدئال لاری دا تبلیغ ائتمک دیر. ایجتیماعی عدالت سیزلیشی

گۆردۆكده، زامانیش اینکیشافیشین قارشئ سئیندا دوران هر بیر مانیههنی آرادان قالدیرماق، ساتیرانیش موقددس هدفی اولور. ایستر یازیچی اولا، ایستر سه ده شاعیر اولا، یاخشی عمللرین مودافیهه چیسى اولوب پیس عمللری قئینائیثب، ایستئهزایا قویوب، خالقئ آجیشئ-شیرینلی سۆزلرله گۆلدۆرمک ایستهئیر.

ساتیرا ادبیئاتئ نیشن مئیدانی نئرده چۆخ گئیش وئ شئعرده ایسه نئردن وؤسعئ سیزدیر. عومومیته قوشقولاردا، عروض اولچۆسۆنده یازیشلبدیر. دۆنیا سوئیته سینده، بوئۆک طنر یازان شاعیرلر، یازیچی لار کئچمیش ده چۆخ اولوب. صابر، جلیل ممد قلی زاده مکتب یاراتسالار دا ایندی بیزیم آذربایجاندا چاغداش شاعیرلریمیز، اوستاد کریمی مراغه ای، انله جه ده میرزا (طهماسب پور-شهرک) وئ مجید صباغ ایرانی (یالقیز) وئ... کیمی ساتیراچی شاعیرلریمیز واردیر. یحیی شیدا دئییب دیر: ماراغالی کریمی نین شئعرلری «یاری هنک، یاری دئه نک دیر».

بیر ساتیریست شاعیرین نظریندن سۆزلرین مفهومو باشقا-باشقا کاراکتر داشیئا بیلیر. مثلن کئچل وئ اۆزگۆنچۆ سۆزۆنۆ نظرده آلاق. بو سۆزلری هر کیمدن سۆزوشساق اۆز فیکرین بیر جۆر دئیته جک. آما ساتیریست بیر شاعیرین وئ یازیچی نیشن نظرینده بو داها دا باشقا اولا بیلر. کئچل، یعنی دلک. سلمانئنی چۆره کدن سالان، ایشینه رۆونق وئرمه یین. یا اۆزگۆنچۆ، او آدامدیر کی، چۆره یی سودان چیخارا.

آشیق ادبیئاتیشندا ساتیرانیش آز ایشله نمه سینه سبب بودور کی، ساتیرانی هئجا وئزینده یاراتماق گئیش ایستئعداد طلب اندیر. ساتیرا شئعری هم صنت باخیشمئندان هم ده مضمون باخیشمئندان اؤستۆن اولمالیدیر. هم ده جامعیه میزین ایسته یینی اؤزۆنده گؤستمه لی دیر. عئیه جرلری آیدیشلاشدیرمالی دیر. ساتیراچی اۆزگه لری گۆلدۆرسه ده اؤزۆ ایچریده آغلائییر. او، اوخوجونون یاراسیشن دئشیب آغلاتمالی دیر. بو کیمی نیئت لرله یاشادیغئ عصرین یانلیش عمل لرینی گؤستمه لی اولور.

بو کیمی چتین لیک لره گۆره، ساتیرا مشیدانی هامی اۆچۆن گئیش دئشیل. بو ئۆلۆن اوغورلو آشیقلاریشندان، خسته قاسیثم، دده علسگر، دۆللو مصطفی و... کیمی کیلاسیک سۆز اوستادلاریشئی آد آپارمالیئ یثیق. یاخشئی اولار بورادا ساتیرانیشن اوستادلاریشندان بیر نهنجه سیله تانیش اولاق.

۱- شاعیر قاسم بیک ذاکر

۱۳- جۆ عصرده یاشایان طنزچی، ساتیریک بیر شاعیر دیر. ۱۲۲۶ دا قاراباغ دا دۆنیادان کۆچۆب. اونون یازدیغی قوشمالار، تقللۆب له یاشایان، اخلاقی داوانیشئی قولای، حارام لا حالالی قاتان تاجیرلر، باققالاریشن عمل لرینه ایشاره، اۆره یی صاف- ساده کندلی لرین آلیش- وئریشین تصویره چکمک له خالقئ گۆلدۆرۆب سه ده دۆزئولو، بو ریثاکار آداملارا تبلیغ ائدییدیر.

باخیشن اونون «بیر باخ» قوشقوسونا:

باققال قۆتور ترازیشئا ایمانیشن

بال قییمتینه او ساتیرئ آیرانیشن

قودورموش ایت کیمی قاپیئر هر یانیشن

دئنه ن یۆخدور، آل-ی عبايه بیر باخ.

دهاتی خالقینی، شهر اهلی گۆرجک

یالواریشب، یاپیشیشب، اوتوردور چۆنبک

بش آرشیندا، سۆرۆشدۆرۆر، اۆچ چرک

تاجیره یئر ائیله، سۆودایه بیر باخ.

ایلک نظرده گۆلمه لی اولسا دا، نئشتر کیمی کئچیلن ایشلره، ریثاکار آداملاریشن عمل لرینه ایشاره دیر. یا:

خسته قاسیمدان بیر گرایلی

چیخاردیر

باسمینجدا بیر دللک وار باش قیشرخاندان زول چیخاردیر
 تۆکوندن آز-آز گوتورور دریسینی بول چیخاردیر
 آتاغیشنی قویور قوشا اولگوجونو چکیر داشا
 ائله ضربه گلیر باشا تیکمه داشا، یول چیخادیر
 بیر فیته سی واردی بزدن دوروب گلیر سحر تزدن
 یاری حاققین آلیب بیزدن یئنه آجی دیل چیخادیر
 اولگوجونو چاپیشدیریر سویو تاسدا قاپیشدیریر
 کسیر پامیشق یاپیشدیریر باشیمیزدان کول چیخادیر
 بو اوستا نئجه اوستادی گوزو همیشه تاسدادی
 خسته قاسیم جان اوسته دی بئله بیلیر پول چیخادیر

بو گرایلی قوشقوسو، ازله ائشیدن کیمسه ده، فرح یارادیش گولدوروربسه ده بیر
 آزجا دیققتله گورونور اینسانین دیرلی عوضو باشی دیر. بو باشی ناشی بیر
 دلله یین الینه تاپشیرسان، بو ناشی دللک باشینا بوستان قارپیژی کیمی یوز اوینون
 گتیریب، اونو یارار، قان آخدیرار، باشیندان کول چیخادار، باش صاحبان دیر وثرمز
 بلکه اونون ائعتیراضی قارشسییندا آجی-آجی دیل چیخاردار.
 بس اونملی ایش لری، باجارمايان بیر کیمسه یه تاپشیرسان بئله اولمالیدیر. آتا-بابالار
 دئمیشکن:

«عاغلیوی ائششک عاغلینا تاپشیرسان

آدام آرپا زمی سیندن باش چیخاردار.»

بو گرايلى طنز شعرينده بو گوۈزەل ايصطلاحلار: باشدان يۈل چىخارتما- زۈل چىخارتما- يۈل چىخارتما- كۈل چىخارتما- بۈل چىخارتما- يۈل چىخارتما، يالنىز خستە قاسيم- يىن عۆھدە سىندىن گلر.

آشيقلار ھانكى مجلسدە گرايلىنى ئاوخوسالار او مجلسدە شىلىك- فرح يارادىب، اشيدىن لرين اۆرە كلريندىن كدەرى- ملالتى سىلىب آپارار و او مجلسدە يا بو قوشقونو اشيدەن دللك دە اوڭ اشيندە دىققەت ائللەر.

۲- يىكىنجى اۈرنك آشيق مىرزە، جىلودار كندلى و آشيق حسين بۇزالقانلى دان تعليم آلان آشيق دىر كى، ۱۹۲۶ ايليندە آشىقلار ايچرە اۈزۈنە بىرىنجى يىر قازانىب و نىشان المىشدىر.

۳- اوچۈنچۈ: دۈللۈ مصطفى «قالدىرىش» گرايلى سىندا كندىن خانى حسن خانىش و نۇكرى قولونو، تصويرە چكىب.

۴- دۈردۈنچۈ: خۈيلو آشيق اسلانىش «بۇغاز دىر» قوشقوسو اىستىھزا اىلە اىنسانلارنى بلايە سالىب، خار ائدن، نفسى تصويرە چكىب.

۵- بىشىنجى: ددە عىلگىرىن مۇخمىسى گۈستىر كى، بو شئەردە اىستىھزا و گۈلۈنچىدن سۈنرا زامانىنىش حاكىم و حۈكۈمتىنى تصويرە چكىب دىر.

پىشىك و عىلگىر

داد سىچاتىن اليندىن، يىتىشمىشىك جانا پىشىك!

دۈنيانى بىزدىن اۈترى، دۈندىر بىزىندا پىشىك!

داغىدىب كندىلرى، دادا تىب يىخدا پىشىك!

دۈغرا تىب زر لىياسى، ائىلە تىب افسانا پىشىك!

آلاگۈز گلدىلرى، قۈيۈب تان- تانا پىشىك!

بىرىسى بۈز دىك قولاق، بىرىسى قۈنۈر بالاچا،

درمه قايىق فارماشېن، هر ياتىندان آچىب باجا.
 بىزى نىن ايرفتاردى، قوماشېنان دوشوب لجه
 هاردا گۆرسه زر و زىيا، ايستيفا، تيرمه، آلاجا.
 بيله سن نه حال كسير، دۆشه يه، يۇرغانا پيشيك!

نه قدهر الله شيرم، بو ملعونا يۇخدو چارا.
 گۆندۆزلر پۆنھان اولور، گىجەلر چىخىر آشكارا.
 چىراغى ياندىراندا، قاچىر سۇخولور ديوئارا
 داغىديب قوتولارنى، ايندى داراشىب انبارا
 مۆختصر روزوموزو، دۇندريب قانا، پيشيك!

او گۆدك ظاليم فاسيق، بىله بير آزار ائلهدى
 عالمه گن دۆنيانى، بيزدن اۇترو دار ائلهدى.
 هامى درددن زىيادا، بو درد منه كار ائلهدى.
 دلدى ياغ درى لرین، خوملارنى موردار ائلهدى.
 آخشامادك ائولرده، قورولور زاستانا پيشيك!

بو سۆزلىرى ائشيدنده، پيشيك بير توفان ائلهدى.
 شۆشلتدى يىغلارنىنى، گۆزلىرى رۇوشان ائلهدى.
 آي قارانلىق گىجەده، يۆز دفة جۇولان ائيلهدى.
 قيصاصا قيصاص آلدنى، بير قانا يۆز قان ائيلهدى.
 گۆردۆم او سنگسرى، دۆزۆيدۆ يان - يانا پيشيك!

علسىگر گۆردۆ پيشىك آداملاردان بير آز آزالى راحاتجا ديوار اۆستۆندە
اوتوروب سازا قولاق آسىر. بىلە دندى:

ياتمادىم صۆبحە كىمى، من باخدىم قىل و قالينا
اۆيرەنىپ خىيىتىنى، بلد اولموشام حالينا.
ادب ايلن ائلىشىپ سن، صد آفرىن كامالينا.
عالمىن پادشاهى، دستىنى چكىپ دالينا
قىيىناغىن پۇلادلانىپ، دۇنۇبىن آسلانا پيشىك!

من سنى ايىد بىلدىم، وئردىم آران داغى سانا.
چادىرى، آلاچىغى، الوان اوتاغى سانا.
مۆختەصرى والسلام، بودور سۆزۆم ساغى سانا.
گۆزەلر اسيرگەمەسىن، پىندىرى، قايماغى سانا.
يىتەسن نىمى لردە، دۇنەسن سولطانا پيشىك!

صۇحبەتە قولاق آسانلاردان بىرى دندى:
- خىردا خاتىم! علسىگر كى، پيشىكلرى بىلە تەرىف-لەدى، خلعتى نە

اولاجاق!

- انۇدە بير چوخاللىق گۆزى ماھوت وار، اونو خلعت وئەرم.
آشلىق علسىگر دندى:

- او چوخاللىق منىم دندىيىم تەرىفىن خلعتى دىر. ان بۇيۇك مۆكافات ھۆنر
گۆستەرنىن دىر.

حسن بى دندى:

- ھۆنر گۆستەرنى نە ايله مۆكافات لاندىرماق اولار؟

- اوند ا قولا ق آس!

خائیم خلعت باغیشلادی، علسگر یازدی دفتره.
گۆندرهرم طوللاب لارا، معلوم اولسون هر شهره.
اییددی اولمه یینجه، آرخاسینی قویماز یتره.
پرستاو، قوبورناتا، قوبورنات یازسین سر- دره
اینشاللا نیشان وثرهر، سانا دیوان خانا، پیشیک!

قایناقلار:

- ۱- طنزآوران امروز ایران، عمران صلاحی، چاپ تهران ۱۳۶۵.
- ۲- آذربایجان گۆلۆشۆ، حسن اولدوز، آغ چایلی ۱۳۶۱.
- ۱- خسته قاسیم دیوانی، پرویز صامی، روایت گۆره، نادرشاه افشار تبریزه گلنده مامورلار خسته قاسیمی شاهین حوضورونا آپارماغا گۆره خسته قاسیمین باشی نیشن تۆکۆ و ساچلاری چۆخ اوزون و بیچیمسیز اولدوغونا گۆره بو قرارا گلیرلر کی، اونی دلک یانینا آپاریش تۆکلرین وورالار. باسینج دا آتی ساخلائیش اونی دلک یانینا آپاریشلار، بو قوشقونون یارانماسینا سبب اولور.
- ۳- دۆللو مصطفی، (ایران آذربایجانیشین اورومیه ماحالی، دۆل کندیندن دیر) (۱۱۸۵-۱۲۵۲ گۆنش ایلی)، حمید شافعی، قنبر حقیری، ۱۳۸۰ نشر اختر
- ۴- خوتلو آشیق اصلان (۱۲۸۷-۱۳۶۸ گۆنش ایلی) خوی شهری نین قدیم آشیقلاریندان دیر. (آشیقلار دۆنیاسی، ۱۳۸۰، جواد دربندی).
- ۵- گۆنجه داستانلاری و آشیق روایتلری، صدا نشریاتی، چاپ ۲۰۰۱ باکی، حسین اسماعیل اوو

قاشقائی ائلی و تورکلی حاقیقیندا

آراشدیریشجی: میر هدایت حصاری

قاشقائی ائلی ایرانیش ان اؤنملی و ان تانیئمیش و حال- حاضیردا «بختیشاری» ائلیندن سونرا ایرانیش ان بؤیوک ائلی سائیلماقدادیر. بو ائل تاریخ بؤیو ایرانیش سیئاسی، ایجتیماعی و ایقتیصادی دوروموندا تأثیرلی اولموشدور. بو ائلین نه زامان و هارادان ایرانیش گؤنئیینه اولان ایندیکی «فارس» ایالتینه گلمه سینه عاید بیر-بیرلری ایله فرقلی اولان چئشیدلی فیکیرلر واردیر. بو ائلین تاریخده مۆختلیف: «قاشقائی، قاشقائی (قشقای)، قاققائی، قائی، کشانلی، قائیسن، قائیق، دده قائی، آغ قائی، ساک (ساغ) قائی، شاهیلی» و س. کیمی آدلاری اولموشدور.^۱

قاشقائی ائلی نین آدیشنی شاهیلی (شایلی) آدی ایله ایلک دفعه تئیموری لر دؤنمینده و قاشقائی آدیشنی ایسه آنجاق صفوی لر دؤرؤنؤن سونلاریندا، هیجری ۱۱-جی (میلادی ۱۷-جی) عصرده گؤرؤرؤک.

قشقای (قاشقائی) آدی نیش هارادان گلمه سی باره ده بیر چؤخ فیکیرلر واردیر. بیر نچه سینه ایشاره اندیریک.

۱- قاشقا (آنلی آغ آت) کلمه سیندن آلیئیمیشدیر. چؤنکی اونلارین آتلاری

چؤخلوقدا قاشقا اولارمیش. (قاشقا آتلی، قاشقاتلی، قاشقایلی، قاشقائی)^۲

۲- میرزا حسن فسایی «فارسنامه ناصری» آدلی اثرینده یازیر کی، «بو ائل اؤنجه قافقازدان ساوه-یه گلیب، اؤرادا ساکین اولان خلج تورکلی ایله بیرلیکده یاشامیشدیر. سونرا اونلارلا قانلی دؤشه رک (آدام اولدوره رک) قاجماغا مجبور اولوب، فارس ایالتینه گئتمیشدیر. اونا گؤره اونلار قاققائی یعنی (فراری) دئمیشلر».^۳

قشقائى لرىن خلىج تۆركلىرى ايله ايلگىلى اولماقلارنى ظن ائتمك چتىن دئىئل. چۆنكى ايندى ده قشقائى ائلى نىن بىر تيره سى نىن آدى خلىج دىر. نظره گلير كى، كئچمىشده اورادا ايكى خلىج ۋ قشقائى آدى ائل اولموش، لاكىن سونرا بو ايكىسى بىرلشهر ك هاميئى قشقائى آدلانمىشلار.

۳- بعضى لرى بو كلمه نىن «كاشغر» شهرى نىن آدى شندان آلىندىغىنا اينانىشلار. «مسعود كيهان» يازىر كى، «قره تاتار (قره ختائى) ائلى نىن بىر تايافاسى سلجوقلار حاكىمىتى زامانى تۆركۆستانا كئچره ك «كاشغار» دا ساكىن اولدولار. خارزمشاهلار دۇنمى اولنار چۇخ گۆچ قازانمىشلار. فارس اتابكى سعدبن زنگى خارزمشاهلار ۋ قارا ختائىلار طرفىندن يئىنلىب (شىكست يئىنلىب) اولنارلا صولج قوردوقدا خارزمشاه قاشغاردا ساكىن اولان قارا ختائىلاردان ۲۰ مىن كىشى سعدبن زنگى يه وئرهرك فارس ايتلىنه گۆندردى. اولنار اولجه كاشغرى (قاشغارلى) ۋ سونرا قاشقائلى ۋ قاشقائى آدلانىشلار.»^۴

بىر آيرى روائته گۆره ايسه خلىجلر ۋ اوغوزلار سولطان محمود غزنوى دۇنمىنده (هيجرى ۴- جو ۋ ميلادى ۱۰- جو عصر) خوراساندا ۋ مرو طرفىنده اولوب، سونرا سولطان محمود ايله آنلاشمادىقدا (يولا كئتمه ديكده) اولنار يىن بىر قىسمى كرمانا، بىر حصه لرى آذربايجانا ۋ ديتاربكيه كۆچدولر. كرمانا گئدن اوغوزلار ۋ خلىجلر سولطان محمود طرفىندن تعقيب اولدوقلارينا گۆره اصفهانا كۆچهر ك اورانىن گۆنشىنده كى اوتلاقلارينا كئچىرلر. اولنار يوللارنى نىن اوستۇنده «زاقروس» داغلارنى نىن اته يىنده ساكىن اولدولار. قاشقائىلار يىن «فارسىمدان (ايمور)، قالازن، دوققوزلو (شش بلوكى)، نئىمدى، عراقى ۋ س. ايلك موهاجىرلىرىندن اولموش، سونرا دا اؤ بىرى تۆرك تايفالارنى خوصوصيله تۆرك باشچىلارى شندان اولان «ياغمىر» سولطان مسعود

طرفیندن اولدورولدوڤکده، شوریش اولوب بعضی تورک تاييفالاری گلیب،
قاشقائی ائلینه قوزوشموشدولار.»

۴- بو آد «کش» شهرى نین آدی ایله اوغوزلاریش ۲۴ تاييفاسیئندان اولان «قائی»
کلمه سیندن دوزلمیشدیر. کش = قالا و قائی = مؤحکم معناسیئندا اولدوغو اوچون
«کش قائی» یا قاشقائی مؤحکم قالا معناسیئنادیر.

۵- بیر آیری فیکیر ده بودور کی، بو آد (و ائل) قدیملردن او بولگه ده اولان تورک
خالقلاری «مثلن: کاسلار» و یا خود «ساکلار» (ساکائی لار) و یا خود اونلارین
توردلاری ایله ایلگیلی دیر.

بونلاردان باشقا فیکیرلری ده گورمک اولور؛ لاکین بو آدین ۱۷ یوز ایلیکده (میلادی)
بیردن- بیر تاپیلماسی اونون اولجه باشقا بیر آد یا خود تشکول آلتیئندا اولدوغونو
ذهنه گتیریر.

هر حالدا بئله آنلاشیئر کی، بو آد اوغوزلارین ۲۴ بوئوندان بیرى اولان «قائی»
تاييفاسی ایله ایلگیلی اولمالیدیر. قاش (قاچ) کلمه سی نین قاشقائی شیوه سینده «قاچان»،
چابوک معناسیئندا اولدوغونو نظره آلدیقدا قاشقائی «چابوک قائی» معناسیئندا
اولمالیدیر.

قاشقائی و قائی و سائیره اوغوز تورکلی نین تاييفالاری آدلارینی ایندیکی ایران
توپونیم لرینده (۵) و ائتئونیم لرینده (۶) گورمک اولار. مثلن گونئی آذربایجانین
مشهور شاعیری شهریارش وطنی اولان «عباس» ماحالی نین ۴۴ کندیندن بیرى نین
آدی «قاشقای» دیر. ها بئله «قارلیق، قیچاق، قاجار، ایگدیر، آغاجاری، سالور،
اوغوزلو...» کیمی کند آدلارینی گورمک اولار. یا خود «قم» شهرى اطرافیندا خلیج لرین
یاشادیققلاری بولگه یه «خلجستان» دئییلیر.

تاریخه گوره قشقای تاييفالاری نین بعضی لری چوخ قدیمدن اورادا اولموشدور. مثلن:
فارسیمدان (فارسی ماددان) تاييفاسی نین ماد (میدیا) اولکە سی نین تاييفالاری نین

اولدوغو ظن اولونور. یا خود ایندیکی «عمله» تافاسیئنین بیر تیره سی سائیلان «شاهیلی» (شاهیلی) واختی ایله اوزو بوئیوک بیر تایفا اولوب قاشقائی ائلی نین تمل داشینی قوتانلاردان بیرى اولموشدور. (شاهیلی همن قایتیلی دئمکدیر.)
بو روایتلردن بو نتیجه نی اله آلماق اولار :

۱- قاشقائی لار اوغوز بویلا ریندان بیرى اولان قائی تافاسی ایله ایلگیلی اولوب،
بیر زامان قفقازدا اولوب، سونرا گونئییه ساری کؤچموشلر.

ایران تاریخچی سی «حسن پیرنیا» بئله یازمیشدیر: «ایندی ده قافقازدا ۲۰ مین خانه لی قاشقائی آدی بیر بوی یاشاماقدادیر. حتتا دربند داغلاری نین قایالاری نین تورکجه یازیلیمیش بیر کتیبه سینده بئله دئییر: «بورادا قاشقائی ائلی اگلنمه ده دیر». بونلار اوزون موددت آذربایجاندا ساکین اولموش و آذربایجان خالق ایله یاخیندان ایلگیلی اولموشلار.»

قاشقائی لارین دیل لری و فولکلورلاری آذربایجان دیلی و آنادولو شیوه سی و فولکلورلاری ایله عثینی دیر. اونلارین دا آذربایجاندا اولدوغو کیمی آشیقلاری وار و چگور دئییلن ۷ سیملی سازلاری ایله ائل ایله یایلاق و قیشلاغا کؤچهرک، بویلا ریئی اوشخایارلار.

بعضی روایتلر قاشقائی لارین دوغو سمتیندن (شرقدن) فارس بؤلگه سینه گلمه لرینی ایدیدیا اندیرلر. بونو قبول ائتسه ک اونلار آذربایجان گورمه میش اولارلار. بئله اولسا اونلارین دیل لری نین و فولکلورلاری نین آذربایجانلا بیر اولماسینی توجیه ائتمک اولماز، بیر حالدا کی، بو اوشخاییش او قدهر یاخیندیر کی، اونلارین آذربایجاندا اولمالاری و آذربایجان خالق ایله بیر اولماقلارینا هئچ شوبهه یثری قویمایش. دوزو بودور کی، قشقائی لار آذربایجاندا و آنادولودان آیریلیمیشلار و اوزون موددت ده خلج لرله بیر یئرده یاشامیش و نه ایسه اورادان فارس ایالتینه کؤچموش و قرن لر دیر کی، اورادا یایلاق و قیشلاق ائتمه ده دیرلر.

ایران شهر دایر قالمعارفین ده ده یازیئرکی، قشقایئ لار اولجه قافقازدا (قوزئی آذربایجاندا) اولوب سونرا گونئی آذربایجانا و سونرا کیچیک آسیانا (آسیا-ی صغیر یا آنادولو) کوچوب هر ایکی یئرده اوزون موددت یاشاییب، سونرالار فارس ایالتینه گلیب چیخمیشدیلار.

قاشقایئ ائلی نین قورولوشو

قاشقایئ (قاشقایئ) عونوانیشئی ایلك دفة ۱۱۳۵- جی ایلده صفوی لر سؤلاله سی دیشرکن تاریخده گؤرؤرؤک. بو ائلی او زامان «کهکیلیوه» افشارلاری سیتراسیشندان چیخاریب و فارس ایالتینده یاشاماقددا اولان بیر نئچه تۆرک اویماقلاری ایله او ز باشچیلیغی آلتیندا بیرلشدیریپ، قودرتلی بیر سیئاسی و ایجتیماعی و ایقتیصادی قورولوش کیمی اورتایا چیخاران «امیر قاضی شاهیلی» آدلی بیر شخص اولموشدور. بو ائلین ایلك ائلخانئی سی «جانی خان» آدی ایله تاریخده ثبت اولموشدور.

بو ائل ایندیلیکده ۶ اصلی تایفا و بیر نئچه کیچیک تایفالاردان تشکیل اولور. هر تایفا بیر نئچه «تیره»، هر تیره بیر نئچه بنکو (بونکو) و هر بونکو بیر نئچه «بیله» (بیله=قول) و هر بیله بیر نئچه «خانه لی»- دن تشکیل اولور. هر بیله نین بیر آغ ساققالی، هر تیره نین بیر کتخوداسی و هر تایفانین کئچمیشده بیر کلانتری اولوردو. باشدا ایسه ائلخانئی و اونون نایبی اولان «ائل بگی» دوروردو. (ایندی ایسه ائل خانئی و ائل بگی و کلانتر یوخدور.)

ائلین کئچیمی داوارلار ایله دیر. هر خانه لی او ز داوارلارینا مالیک اولدوغو حالدا، اوتلاماقلاری تیره نین سورؤسو ایله بیرلیکده اولور.

«بیله» ائلین اصلی واحیدی دیر و گونده لیک ایقتیصادی فعالیت لرده چوخ اهمیتی واردیر. «بیله» بیر نئچه خانه لی دن تشکیل اولور. اونلار یاتلاقدا، قیشلاقدا و کوچده بیر یئرده اولوب، بیرلیکده یاشایارلار.

قاشقايىلارنىڭ ۶-ئاساسىي ئىش ئادىلى

۱- فارسىمدان (فارساماددان) - بو تايغانىن ايندى ليكده ۲۵ تيرهسى واردىر. بو

بوئا «ايمور» دا دئىيىرلر. بو تايغا او بىرى تايغالاردان قديمدير. اوندان اولان «ماد»

كلمهسى اولسون كى، ماد(ميدئا) اولكه سینه عايددير. بو تايغانىن دانىشيشق

شيوهسى آذربايجان و آنادولو دىلینه داها ياخشىدیر.

۲- عمله اوئماغى (بوئىو) - بو اوئماغىن ۴۷ تيرهسى واردىر. انلخانى ئىن

قوللوقچولارنى و گوزتچى لرى بو اوئماقدان اولاردى. بو تايغا اولجە «مەسنى»

انلىنە تابىع ايمىش. سونرا اونلارلا ايختىلاف تاپدىشقا آيرىشلاراق فارسىمدان

اوئماغىنا ياپىشمىش، داها سونرا اووزو بوئوك بىر تايغا شكىلنە دوشموش،

ايندى ده آلتى اصلى تايغانىن بىرى كىمى سايىلىر.

۳- دره شورى (دره شورلو) - بو اوئماغىن ۵۱ تيرهسى واردىر.

۴- شش بلوكى (قورد) - بو اوئماغىن ۲۰ تيرهسى واردىر.

۵- بوئوك كشكولى (كش گوللو) - بو اوئماغىن ۴۷ تيرهسى واردىر.

۶- كىچىك كشكولى (كش گوللو) - بو اوئماغىن ۱۷ تيرهسى واردىر. بو

تيرهلرین بعضى لرى نين آدلارنى اورخون داش يازىلى آبيده لرینده ده گورونور.

قاشقايىلارنىڭ بو ۶ بوئوك تايغالارىشندان علاوه ايندى ليك بىر نىچە آيرى تايغالارنى دا

اهمىيتلى گورونورلر. او جومله دن بونلارنى آد چككم اولار. بونلار چوخلوقدا تايغا

باشچىلارنىڭ ئىش ئادىلى ايله تانىنىشلار. مثلىن: قاراجا - صفى خانلى - رحىمى -

عمله شىبىنى - نقدعلى - لىو محمدى - پىرسلامى - درازى - عبداللهى...

قاشقايى خانلارنى بىر زامان ائىل ايچىندە تاجسىز و تخت سىز بىر پادشاه كىمى

دولاناردىشلار. او زلرى محكمه قوروب موحاكمه اندەر و او زلرى جزالاندىراردىشلار.

بو ائىل واخىشندا سىياسى بىر قووه كىمى سايا آلىنىردى. بىرىنچى دۇنيا موحاربەسى

اثناسیئندا آلمانلی لاردان طرفدارلیق ائده رک اینگیلیس لرله ساواشا گیردیلر. ایران مشروطیتی اینقیلابیندا مشروطه چیلردن حیمایت ائتدیلر. نهایت ۱۳۳۲-جی ایلده ایرانین مشهور باش ناظیری (نخست وزیر) دوکتور مصدق دن حیمایت ائدیردیلر. لاکین او (مصدق) شاه رئزیمی نین الی ایله (آمریکائین یاردیمئی ایله) سالتینیب حبسه آلیندیقدان سونرا قاشقائی ائلی (ائلخاتیسئی) ایله دوولت آراسیندا گرگین لیک یاراندی. ائلین سون ائلخاتیسئی اولان ناصر خان (محمد ناصر خان) خارجه یه قاچماغا مجبور اولدو. او زاماندا دا ائل خانئیق و ائل بگلی لیک قالدیریلدی.

قاشقائی لارین یایلاق و قیشلاق ائمه لری

قاشقائی لارین یایلاغا و قیشلاغا گئتمه لری ائل اوچون بوئوک و حیاتی بیر حادثه سائیشیر. هر بیر شئی لری داواردان حاصیل اولان بو کوچری ائل دائیما یثنی اوتلاقلار اوچون حرکتده اولمالیدیر. بو کوچ ائتمک عئینی حالدا تورستلر و یا خود آراشدیریشیلار اوچون ده چوخ مؤحتشم بیر حادثه کیمی گورؤنور. ایلده ایکی دفه بیر آئی زامان سورن بو کوچ قاشقائی لارین بوتون وارلیق لاریدیر. دنیز دالغاسی حرکت سیز قالسا اولور کیمی اولدوقدا، قاشقائی لاردا کوچمه یه بیلملر.

دفعه لرله حوکومتلر بو ائلی ضعیف لئتمک اوچون اونلاری زورلا تاختا-قایی (بیر یئرده ساکین اولماق) ائتمک اوچون چالیشدییلار. بیر قیسمینی ده ساکین ائده بیلدیلر. لاکین اکثریت بو ایشه بوئون قوئمادییلار. قاشقائی شاعیرلری بو مؤوضودا چوخلو یانارلی شعرلر قوشموشلار. اونلار بو ایشه اولوم-دیریم مسله سی کیمی یاناشمیشدییلار.

قاشقائی ائلی نین یایلاق و قیشلاغی فارس کورفریندن ایرائین مرکزی سائیلان اصفهان ایالتینه دک چکیلیر. اوست- اوسته قاشقائی لارین یایلاق- قیشلاق لاری ایرائین ۷ گونشی ایالت لرینی اورتکمده دیر. یایلاق لاری اصفهان ایالتی ایله چهارمحال بختیاری

اياتىنىدە اولدوغو حالدا قىشلاقلىرى فارس، خوزستان، كەكىلويە ۋە بويراحمد ۋە بوشەر اياتلىرىنىدە ۋاقىت ئۆتكۈزۈپتۇر.

ئايتلاغدا ھەر يىلەن ۋە بۈگۈنۈن ئۆزى ۋە بىللى ئايتلاقلىرى ۋەردىش. قىشخ ايل بوندان اول ايران دۈۋىتى بۈتۈن اوتلاقلىرى «مىللى» اعلان ائتمىش، سۈنرا ھەر يىلە ۋە داۋارلارنىش سائى ۋە تارىخى سايىقەلىرى اۆزىرە اوتلاق ۋە ئىزلىمىشىدۇر.

قاشقائىلارنىش اۆزىل شىرلىرى ايسە بونلاردان عىبارتدۇر:

—آبادە، اقلید، سمیرم، شاهرضا، فیروزآباد، قىشلاقدا ايسە شيراز، قیر، کازرون، بوشەر... قاشقائىلار كۈچرکن ھەر بۈگۈنۈن «يىلە»لىرى بىرلشەرك بىرلىكدە كۈچرلر. بو كۈچمەلردە گۆن بە گۆن آرتماقدا اولان اىستر كۈچ يۈلۈندا، اىستر ئايتلاق ۋە قىشلاقدا چتىن لىكلرلە اۆز بە اۆز اولورلار.

قاشقائىلارنىش ايسكان اولموشلارنى

دندىيىمىز كىمى، ايران دۈۋىتى خۈصوصى ايلە شيراز(فارس) ۋالىلىرى ايلە بو ائىل آراسىندا دائىما ايختىلاف ۋە گرگىنلىكلر اولموش ۋە ائىل ھۆكۈمەت ھەرفىندىن زور آلتىشندا قالمىشىدۇر. نىجەكى ۱۲۴۷- جى ھىجرى قمرى ايلىنىدە فارس ۋالىسى «مشيرالممالك» قاشقائىلارنى چۈخ داردا قۇندوقدا ائىل آجىق ائىلە يىب كرمان اياتىنە كۈچدۈ. بىر ايل سۈنرا «مشير» ايشدن آلىنىدىشقا ۋەتنلرىنە قايتىدىشلار. اۋدور كى، اىستر ايران ھۆكۈمىتى، اىستر فارس ۋالىسى دائىما بو ائىلى كۈچدن ساخلايش، بىر يىئردە ايسكان ائتمە ۋە چاليشمىشىدىشلار. بو آراسىشرا تكرر اولان ھادىشە نىجەسىندە بعضى تايغالار تاختا-قايى (ايسكان) اولماغا مجبور اولموشدولار.

اۋ تايغالارنىش آدلارنى بىلەدۇر: چركس (قالا آلان معناسىنادىش)، ددە قايشلى، فىلى، جنگى (زنگى يا زنگىيە)، خلىج، كئى، جامەبزرگلى، ذوالقدر، چىچكلى، مارگمارى،

اۋرگلو، سالور، موصلى، آغ ائولى، (بايات آغ ائولى تيره سيندن)، اينانلو، صلاحلى، (بىيات قارا ائلى تايفاسيئندان)، چيئانلى... ۋ س.

بونونلا بىلە قاشقايىلار دائيما يئرلشيك ياشايىشى قىئنامىش ۋ بىر يىردە قالانلار ئات(فارس) دئىتە قارغىمىششلار. بىر آتا سۆزۈ دە ۋاردىش دئىتەرلر: «بىر اوبايئان كوچ، مىنگ اوبايئان قالما».

قاشقايىلار يىش دىللرىندىن علاوه ظاهىرى ۋ جىسمى شكىل لرى دە آذربايجانلىشلار ۋ آنادولو خالقىنا بنزە يئرلر. حسن پىرنيا قاشقايى خانلار ئىش آغ قۇيوللو سۇلالە سيندن اولوب، فارس ائالتىنە گلدىكلرىنى دە قئىد ائدىر.

خمسە ائلى، قاشقايىلار يىش رقىبى

قاشقايى ائلى هر دۇنمە بىر سىئاسى ۋ اىقتىسادى قۇدرت كىمى سايىلمىشدىش. ائلىن قۇدرتى هم دۇولتى هم دە فارس حۇكۇمتىنى قۇرخوتما دۇشۇرۇردۇ. اۇنلار دائيما بو ائلى ضعيف لىمەتە ۋ اۇنو تاختا- قاپى ائتمەتە چالىششاردىشلار. دائيما آرالارىشدا گرگىن لىك اۇلاردى ۱۲۷۴- جۇ قمرى ايلىندە، قاجار شاھى «ناصرالدين شاه» اصفهانا ائتىدىنى سقرىندە بو ائلىن قۇدرتىندىن وحشت ائدەرك، اينگىلىس لرىن گۇستريشلىرى ايله، قاشقايىلار يىش مۇقابىلىندە بىر آيرى قۇدرتلى ائلى تۇپلومو ياراتماق فىكرىنە دۇشدۇ.

شيراز رىجاللارىشندان اولان مشير(مشيرالملک) آدلى بىرى نىن باشچى لىغى ايله ۵ تايفادان عىبارت اولان بىر ائلى تۇپلوسو دۇزلىندى. آدىنى دا خمسە (عربجه خمسە ۵ معناسىشندادىش) قۇيدولار. بو بىش تايفانىش اۆچۈ (بهارلو، اينانلو، نفر) تۆرك دىللى ۴- جۆسۈ (بصيرى) فارس ۋ ۵- جىسى عرب آدلى ۋ عرب دىللى دىر. بو بۆلۈك ايندى فارس ائالتى نىن دۇغو (شرقى) بۆلگەسىندە ياشاماقدايش.

مآخذ

- ۱- زبان ترکی قشقایی، مردانی، قم، ۱۳۸۰، ص ۴۶
- ۲- فارسنامه ناصری، م فسانی، تهران ۱۳۱۴ قمری، ص ۳۱۲
- ۳- همن قایناق، ص ۲۱۳
- ۴- جغرافیای سیاسی، م کیهان، تهران ۱۳۵۱
- ۵- توزونیم = مکان آدلاری
- ۶- ائتتونیم = شخص آدلاری
- ۷- تاریخ ایران باستان، پیرنیا، تهران
- ۸- تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی، دکتر جواد هیئت، تهران ۱۳۶۵
- ۹- بخارای من، م. بهمن بنگی، تهران ۱۳۶۸ (چاپ دوم)
- ۱۰- یازارین شخصی یادداشلاری

مادر و فرزند

نقاشی میمناتور، اثر کمال الدین بهزاد